

Ми переможемо!

Слава Україні!!!

ІМІДЖ

сучасного педагога

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

№5 (212)
2023

НЕЗЛАМНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВІЙНИ

●

THE RESILIENCE OF UKRAINIAN EDUCATION
IN THE CONDITIONS OF WAR

Тема: «Незламність української освіти в умовах війни»

ISSN: електронне – 2522-9729

Спеціальність: **011** освітні, педагогічні науки (02.07.2020)

Категорія: «Б»

УДК: 37.004

DOI 10.33272/2522-9729-2023-5(212)

Проблематика публікацій: актуальні питання педагогіки, педагогічних технологій навчання та виховання, післядипломної педагогічної освіти, педагогічної майстерності, освіти та навчання дорослих, педагогічного менеджменту**Періодичність видання:** 6 разів на рік**Рукописні мови:** українська, англійська, польська**Журнал заснований офіційно 1 червня 1999 року,****як електронне наукове видання – 22 травня 2017 року**Міжнародні, закордонні і національні
реферативні та наукометричні бази даних,
до яких включено наукове видання:

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2021 (84,55)
- BASE
- Google Академія
- [h-index: 19 \(03/2023\) | i10-index: 58\(09/2023\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

ГОЛОВНА РЕДАКТОРКА

Білик Надія Іванівна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України**Боднар Оксана Степанівна**, докторка педагогічних наук, доцентка,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна**Вовк Мирослава Петрівна**, докторка педагогічних наук, старша наукова співробітниця, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України**Горшко Юрій Васильович**, доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Україна**Гриньова Марина Вікторівна**, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка**Дудак Анна**, докторка габілітована, професорка, Інститут педагогіки і психології, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка Польща)**Сльникова Галина Василівна**, докторка педагогічних наук, професорка,
Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків, Україна**Зелюк Віталій Володимирович**, кандидат педагогічних наук, доцент,
директор, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна, заступник головного редактора**Льченко Віра Романівна**, докторка педагогічних наук, професорка,
дійсна членкиня НАПН України, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна**Калініченко Ірина Олександрівна**, кандидатка педагогічних наук,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна**Королюк Світлана Вікторівна**, кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна**Кравченко Ганна Юрійівна**, докторка педагогічних наук, доцентка,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна**Кравченко Любов Миколаївна**, докторка педагогічних наук, професорка,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна**Кучерявий Олександр Георгійович**, доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України**Лаврінченко Олександр Андрійович**, доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України**Лук'янова Лариса Борисівна**, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, заслужена діячка науки і техніки України, директорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, заступниця головного редактора**Мажець Гелена**, докторка габілітована, професорка, Гуманістична та економічна академія в Лодзь (Республіка Польща)**Мосейчук Юрій Юрійович**, доктор педагогічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна**Отич Олена Миколаївна**, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут вищої освіти НАПН України**Палічук Юрій Іванович**, кандидат педагогічних наук, доцент, ЗВО
«Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці, Україна**Пікула Норберт**, доктор габілітований, професор, директор, Інститут соціальної педагогіки, Державний Педагогічний університет ім. Комісії Народової в Кракові (Республіка Польща)**Рибалко Людмила Сергіївна**, докторка педагогічних наук, професорка,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна**Сотська Галина Іванівна**, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України**Стрельников Віктор Юрійович**, доктор педагогічних наук, професор,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна**Федій Ольга Андріївна**, докторка педагогічних наук, професорка,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна**Фомін Володимир Вікторович**, доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна**Хомич Лідія Олексіївна**, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України**Шпак Валентина Павлівна**, докторка педагогічних наук, професорка,
Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Засновники

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Видавець

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел./факс: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
контактна особа: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.uaWebsite: isp.pano.pl.uaЖурнал включено до Переліку електронних наукових
фахових видань України у галузі «Педагогічні науки»,
(наказ МОН України від 02.07.2020 року № 886)

Рекомендовано вченою радою

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України (протокол № 12 від 28.09.2023 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В. В. (голова ради), Льченко В. Р.,
Калініченко І. О., Пилипенко В. В., Хомич Л. О.

Підписано до друку: 04.10.2023 р.

Формат: 60x84 1/8.

**Topic: “The resilience of Ukrainian education
in the conditions of war”**

ISSN: electronic - 2522-9729

Specialty: 011 education, pedagogical sciences (02.07.2020)

Category “B”

UDC 37:004

DOI 10.33272/2522-9729-2023-5(212)

Themes of publications: topical issues of pedagogy, pedagogical technologies, postgraduate and in-service pedagogical education, pedagogical mastery, education and training of adult, pedagogical management

Periodicity: 6 issues per year

Manuscript languages: Ukrainian, English, Polish

The journal was officially founded on June 1, 1999,
as a scientific electronic edition – May 22, 2017

“IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE” –
electronic scientific professional journal,
which provides readers with open access content

International, foreign and national reference
and scientometric databases, “Image of the Modern
Pedagogue” is indexed in:

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2021 (84,55)
- BASE
- Google Академія
- [h-index: 19 \(03/2023\) | i10-index: 58 \(09/2023\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadiia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Oksana Bondar, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, V. Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Yurii Horoshko, doctor of pedagogical sciences, professor, T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”

Marina Gryniova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Anna Dudak, habilitated doctor, professor, deputy of the faculty of pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Republic of Poland)

Halyna Yelnykova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine, deputy of the editor in chief

Vira Ilchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Hanna Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Alexander Kucheryavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Olexandr Lavrynenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Helena Marzec, habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and Natural Sciences, Łódź branch of Piotrkow Trybunalski (Republic of Poland)

Yurii Moseichuk, doctor of pedagogical sciences, professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Larysa Lukianova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member NAES of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, deputy of the editor in chief, Ukraine

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

Yurii Palichuk, candidate of pedagogical sciences, docent, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Norbert Pikula, habilitated doctor, professor, director. Institute of Social Pedagogics, Pedagogical University named after People’s Commission in Cracow (Republic of Poland)

Liudmyla Rybalko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Olha Fedyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Volodymyr Fomin, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art, Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University, Ukraine

Founders

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Publisher

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education

Address

Sobornosti st. 64-Zh, Poltava, Ukraine, 36014

Contact information

tel. / fax: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
contact person: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

Journal is included in the List of electronic scientific
professional editions of Ukraine in the field of “Pedagogical sciences”,
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
No 886 of July 02.2020)

Recommended by the Academic Council

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine
(protocol № 12, 28.09.2023)

Editorial Board

Bilyk Nadiia, Zeliuk Vitaliy (Chairman of the Board), Ilchenko Vira,
Kalinichenko Iryna, Pylypenko Vadym, Khomych Lidiya

Signed for print: 04.10.2023

Format: 60x84 1/8

© “Image of the Modern Pedagogue”, 2023
© PANO, 2023

ТОЧКА ЗОРУ

- Травма війни: розмаїття викликів та їх подолання (*узагальнення досвіду кризового консультування*) **Мерзлякова Олена** 5
- Координаційний центр розвитку шкіл новаторства України: реалії та перспективи діяльності в умовах післядипломної освіти **Любченко Надія, Білик Надія, Мельник Надія** 12
- Кластеризація інформаційно-аналітичного супроводу наукового дослідження із проектування цифрових освітніх ресурсів **Ростока Марина** 30

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

- Управлінська діяльність керівника закладу освіти в умовах невизначеності **Гладкова Валентина** 38

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА

- Педагогічна майстерність учителя в контексті творчої спадщини Олександра Музиченка (1875–1937 рр.) **Тринус Олена** 47
- Трансдисциплінарний підхід до підвищення кваліфікації викладачів вищої школи в умовах воєнного стану і повоєнного періоду **Лучанінова Ольга** 54
- Головні аспекти організації безпечного освітнього середовища у закладах освіти Харківського регіону **Лузан Людмила, Китиченко Тетяна** 63
- Особливості формування професійної компетентності вчителя освітньої робототехніки **Матвієнко Юрій** 70

ВИЩА ШКОЛА

- Функції управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя в педагогічному університеті **Бойко Марія** 77
- Нормативно-правові та організаційно-педагогічні засади правової освіти у мейнстрімі цілісної освіти майбутніх фахівців ЗВО **Басенко Руслан** 86
- Особливості навчання студентів технологій оздоблення швейних виробів **Орлова Наталія** 92

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

- Сучасні підходи до оцінювання рівня компетентності педагога професійної освіти **Шевчук Світлана** 97
- Інтеграція традиційних і дистанційних форм організації навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації в умовах воєнного стану **Бут Ірина** 108
- Механізми професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності: методологічний аспект **Ткаченко Марія** 115

ДОС ВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

- Аналіз перспектив міжнародної інтеграції у контексті підготовки фахівців у галузі фізичної терапії та ерготерапії **Фастівець Анна** 122

ПОРАДИ СПЕЦІАЛІСТА

- Підготовка майбутніх бакалаврів зі спеціальності 016.02 Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка) до професійної діяльності в ІРЦ **Казачінер Олена, Бойчук Юрій, Галій Алла** 130

РЕЖИС УРА УРОКУ

- Способи оцінювання індивідуальної фізичної підготовленості старшокласників відповідно до запитів військового часу **Скирта Олег, Сорокіна Світлана, Лошицька Тамара** 138
- Методика організації та проведення етноподорожі у світ народної ляльки **Свиридюк Наталія** 144

ВІНО КМІТЦІВ І МІСТКИНЬ

- Народнопісенні традиції в сучасному вокальному виконавстві **Дріневська Ванда** 153

	
POINT OF VIEW	
• The trauma of war: diversity of challenges and their overcoming (<i>summary of crisis counseling experience</i>) Olena Merzliakova	5
• The Coordination Center for the Development of Innovation Schools in Ukraine: realities and prospects of activity in postgraduate education Nadiia Liubchenko, Nadiia Bilyk, Nadiia Melnyk	12
• Clustering of information and analytical support for scientific research on designing digital educational resources Marina Rostoka	30
	
PEDAGOGICAL MANAGEMENT	
• Administrative activities of the head of an educational institution under conditions of uncertainty Valentyna Hladkova	38
	
CONTINUOUS EDUCATION	
• Pedagogical skills of a teacher in the context of the creative heritage of Oleksandr Muzychenko (1875–1937) Olena Trynus	47
• Transdisciplinary approach to advanced training of higher education teachers in martial law and the postwar period Olha Luchaninova	54
• Main aspects of organizing a safe educational environment in educational institutions of Kharkiv region Liudmyla Luzan, Tetyana Kytychenko	63
• Features of professional competence formation of an educational robotics teacher Yurii Matviienko	70
	
HIGH SCHOOL	
• Quality management functions of future teacher professional training in a pedagogical university Mariya Boyko	77
• Regulatory-Legal and Organizational-Pedagogical Principles of Legal Education in the Mainstream of Comprehensive Education of Future Specialists in High Schools Ruslan Basenko	86
• Features of teaching students the technologies of decoration of sewing products Nataliia Orlova	92
	
PROFESSIONAL EDUCATION	
• Modern approaches to assessing the level of competence of vocational education teachers Svitlana Shevchuk	97
• Integration of traditional and distance technologies for teaching pharmaceutical chemistry to future masters of pharmacy in Ukraine Iryna But	108
• Mechanisms of professional development of teachers of choreographic disciplines in the process of professional and pedagogical activity: methodological aspect Mariia Tkachenko	115
	
EXTERNAL EXPERIENCE	
• Analysis of prospects for international integration in the context of training specialists in physical therapy and ergotherapy Anna Fastivets	122
	
SPECIALIST'S ADVICE	
• Підготовка майбутніх бакалаврів зі спеціальності 016.02 Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка) до професійної діяльності в ІПЦ Olena Kazachiner, Yuriy Boychuk, Alla Hali	130
	
TUTORIAL LESSON	
• Способи оцінювання індивідуальної фізичної підготовленості старшокласників відповідно до запитів військового часу Oleh Skyrta, Svitlana Sorokina, Tamara Loshytska	138
• The method for organizing and performing a lesson ethno-trip into the world of folk dolls Nataliia Svyrydiuk	144
	
GALAXY OF TALENTED	
• Folk-song traditions in modern vocal performance Vanda Drinevska	153

УДК 001.8-37.06-316.4

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-5-11](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-5-11)**Мерзлякова Олена Леонідівна,**

кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України; кризовий консультант лінії психологічної підтримки, Національна психологічна асоціація, м. Київ, Україна

Olena Merzliakova,

Ph.D., Senior Researcher of Department of Scientific Information-Analytical Support of Education, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine NAES of Ukraine; crisis consultant of the psychological support line, National Psychological Association of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: olena.merzliakova@gmail.com**ORCID iD** <https://orcid.org/0000-0002-4035-9144>

ТРАВМА ВІЙНИ: РОЗМАЇТТЯ ВИКЛИКІВ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ (узагальнення досвіду кризового консультування)

- A** Публікація розкриває психологічні аспекти колективної травми війни українського народу. Автор знайомить зі статистичними даними користувачів кризової лінії психологічної підтримки Національної психологічної асоціації України, що працює з червня 2022 року в Україні та понад 20 країнах Європи. Показана динаміка звернень за допомогою за перший рік роботи лінії. За спостереженнями автора публікації, найчастіше українці звертаються через гострий стрес унаслідок війни, сімейні проблеми та проблеми у стосунках, вимушену зміну місця проживання та пов'язану з війною втрату роботи чи доходу. Зазначено, що звернення щодо виховання дітей мають тенденцію до активізації. Публікація знайомить із пріоритетними напрямками психологічної психоедукації педагогів, що сприяє розвитку чотирьох основних компетентностей: психологічної, інформаційної, комунікативної та компетентності майбутнього (future literacy).

Ключові слова: травма війни; психологічна підтримка; психоедукація педагогів; ментальне здоров'я; психічна стійкість

The trauma of war: diversity of challenges and their overcoming (summary of crisis counseling experience)

- S** This article discusses the psychological aspects of the collective trauma of Ukrainians during war. The author introduces the statistical data of users of the crisis line of psychological support of the National Psychological Association of Ukraine, which has been operating since June 2022 in Ukraine and in more than 20 European countries, providing shelter to Ukrainians, women, and children. The dynamics of calls during the first year of working on the line were analyzed. The total number of requests exceeded 6,000, and the number of private telephone consultations was approximately 400. The most common appeals are analyzed. According to the notes of the author of the publication, Ukrainians most often apply for psychological help because of acute stress due to the war, family and relationship problems, forced change of residence, and war-related loss of work or income. Directions for the psychological and psychoeducational support of pedagogues and scientists to restore their mental health are proposed. It was noted that appeals regarding raising children tended to be more active. That is, the general disorientation of Ukrainians related to the challenges of the war directly affects family relationships and the interaction between parents and children. Because children are usually a mirror of society's troubles, such difficulties are transferred from the space of families to the space of school education. Teachers who face the challenges of war are often burdened by the challenges borne by students and their parents. This article introduces the priority directions of psychological help and psychoeducation for teachers, which contribute to the development of four main competencies – psychological, informational, communicative, and future literacy. The content of the All-Ukrainian scientific and methodological webinar "12 steps to develop the psychological stability of Ukrainians", which consists of a cycle of practice-oriented webinars aimed at the psychological recovery of educators, has been announced.

Keywords: trauma of war; psychological support; psychoeducation of teachers; mental health; mental stability

Актуальність проблеми у загальному вигляді. Війна, яка триває в Україні з 2014 року, стала неочікуваним викликом для більшості українців після 24.02.2022 року. До цього був мало усвідомлений розподіл у просторі колективних стереотипів – є довготривала АТО (антитерористична операція) на сході країни. І є інша Україна, яка приймає біженців із тих самих регіонів Луганщини та Донеччини. У березні-лютому 2022 року словосполучення «тимчасово переміщена особа», «переселенці», «біженці» стали нашим спільним досвідом. Як і слово «війна» стало нашим спільним болючим досвідом також. Українське суспільство прожило перший шок війни й продемонструвало всьому світові неймовірний приклад стійкості, незламності, єдності. Одночасно виникла нова потреба щодо побудови моделі нового, післявоєнного, трансформованого суспільства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Ментальне здоров'я українців є важливим складником українського суспільства в умовах війни та подальшого, післявоєнного, відновлення. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?», створена за ініціативою Олени Зеленської, є тому підтвердженням. Такі соціальні орієнтири віднайшли відображення в освітянській політиці також. МОН України оприлюднили типову програму підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти «Плекання резиліентності в закладі освіти» [4]. Тема резиліентності все активніше привертає увагу науковців і педагогів-практиків [1; 7]. Дослідники позначають такі фактори стійкості вчителя та успішності його праці: мета і сенс життя, реалістичний оптимізм, цілепокладання [11]. Одночасно закордонні дослідження не розглядають ті виклики, що постали перед науковою та освітньою спільнотою України внаслідок російської агресії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ми все ще знаходимося у проживанні військового травматичного досвіду. Тому запропоновані далі ідеї та бачення – це спроба вловити, означити те, що ми проходимо та переживаємо саме зараз. Та, найголовніше, як знизити ризики колективної травми війни для освітян і для суспільства в цілому.

Мета статті: спроба визначити найболючіші психологічні виклики українського суспільства.

Також важливо намітити способи підготовки педагогів до подолання цих викликів у повсякденній взаємодії з учнями та їхніми батьками.

Викладення основного матеріалу. Матеріал, що служить підґрунтям для винесених на загальне розмірковувань – особисті замітки кризового консультанта лінії психологічної підтримки українців, створеної Національною психологічною асоціацією України (НПА) за підтримки ПРООН [5]. Лінія працює із червня 2022 року кожного дня, безкоштовно та конфіденційно, для українців в Україні та в понад 20 країнах Європи, куди наші співвітчизники, чи, скоріш, співвітчизниці, мали переїхати, аби врятувати від війни власних дітей [8]. Тобто персональний досвід авторки публікації становить понад рік кризового консультування. За цей час на лінію кризової підтримки звернулось понад 6000 громадян. Оскільки консультації є конфіденційними – до узагальнення були внесені тільки ті консультації, що були проведено безпосередньо мною (О. М.). На цей час це близько 400 індивідуальних кризових консультацій.

Оскільки ми фіксуємо дані щодо статистики звернень, вважаємо за потрібне спочатку ознайомити з наявною персональною статистикою звернень. Узагальнені дані всієї лінії можна переглянути в оприлюднених даних керівниці проєкту, президентки НПА Валерії Палій [9]. Порівняльна статистика опрацьованих нами звернень показана у відсотках. Щодо статі людей, яких було проконсультовано впродовж 14 місяців, 63% є жінки, і, відповідно, 36% – чоловіки, загалом 400 осіб. Розподіл за віком: до 18 років – 3%; 19–24 – 7%; 25–34 – 27%; 35–59 – 52% та понад 60 – 18%. Тобто найбільше звертались по допомогу люди саме активної фази їхньої життєвої та професійної самореалізації. Найчастіше люди телефонують з України (70% звернень), інші 30% – це більшою мірою, жінки, які виїхали за межі України. Безкоштовний номер лінії психологічної підтримки українців зараз працює у 21 країні Європи [10]. Зазначимо, що з поширенням інформації про лінію в цих країнах, закордонні виклики стають активніше. Нижче запропонована невеличка діаграма щодо запитів, із якими звертаються респонденти. Однак це дуже приблизна статистика, якщо говорити стосовно всієї лінії. Адже вона враховує лише 400 консультацій, проведених безпосередньо мною (О. М.).

Результати дослідження. Запити користувачів лінії психологічної підтримки (400 консультацій, червень 2022 – серпень 2023) у відсотковому співставленні показані на рис. 1:

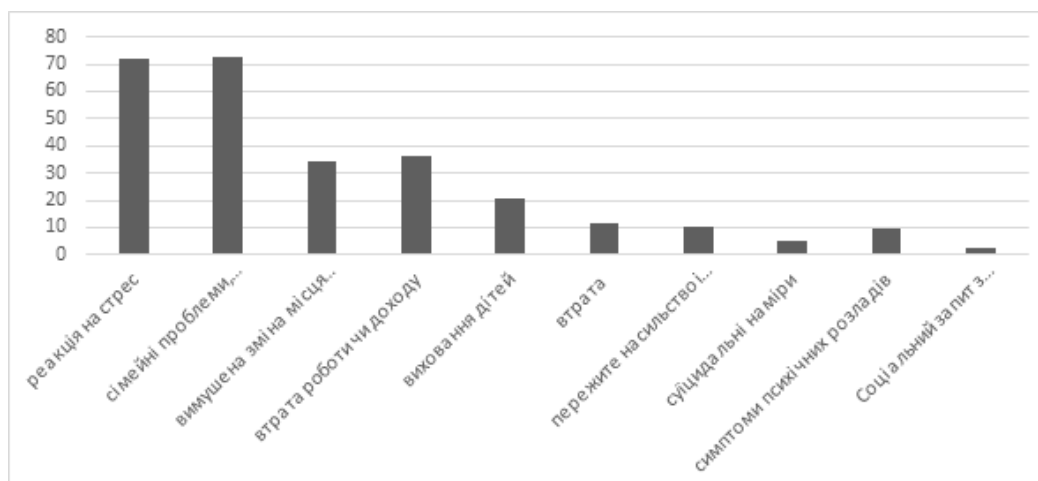

Рис.1. Рейтинг запитів респондентів лінії кризового консультування (червень 2022 – серпень 2023, 400 консультацій)

Уточнимо, що запити могли мати декілька позицій одночасно. Наприклад, у одного й того самого респондента спостерігалась реакція на стрес, вимушена зміна місця проживання та проблеми у стосунках.

Отже, за діаграмою можна побачити, що «найболючішими» для українців темами є загальний стрес та реакція на нього, і пов'язані зі стресом сімейні проблеми та проблеми у стосунках. Далі йдуть складнощі, пов'язані з вимушеною зміною місця проживання, втратою роботи чи доходу та вихованням дітей. Нарешті, безпосередні виклики, пов'язанні із жахіттям війни – переживання втрати, наслідки пережитого насилля, суїцидальні наміри – вони не представлені так активно серед запитів користувачів лінії. Можливо, тому що в таких станах люди не дуже часто звертаються за допомогою на лінію психологічної підтримки. І, нарешті, певний відсоток користувачів лінії – це або люди з ознаками певних психічних відхилень, або ті, що шукають соціальної допомоги. Оскільки дві останні категорії не є прямою цільовою аудиторією роботи лінії, надалі ми не враховуємо їхні звернення в загальному аналізі.

Пропонуємо певну динаміку запитів у залежності від етапів проживання травми війни. Перший період охоплює червень-вересень 2022 року. Лінія тоді тільки почала роботу. Люди були недостатньо поінформовані щодо діяльності лінії. Також, за спостереженнями консультантів, користувачі сервісу дуже часто говорили про відсутність досвіду звернення до консультантів

кризової лінії. Другий період охоплює жовтень-грудень 2022 року. У цей період в Україні був загальний психологічний шок від активізації непрогнозованих бомбардувань громадянського населення. У цей період дуже частими були виклики, пов'язані безпосередньо із загрозою життю та здоров'ю та афектними станами внаслідок таких загроз. Наступний період, січень-квітень, можна позначити як період відсутності тепла, електрики, мобільного та інтернет-зв'язку в Україні. У цей період на лінію частіше додзвонювались або користувачі, що знаходяться за межами України, або ті, хто живе в її західних регіонах. Також респонденти часто скаржились на депресію, апатію, загальне знесилення. І нарешті, останній період, травень-серпень 2023, був пов'язаний із весняними надіями, що найстрашніший етап війни залишився позаду та літніми очікуваннями щодо активізації контрнаступу ЗСУ. Спочатку – динаміка «лідерів» визначеного рейтингу запитів (рис. 2).

Як видно з діаграми на рис. 2, реакція на стрес займає незмінно високу позицію впродовж усього періоду. Що стосується сімейних проблем і проблем у стосунках – є певна динаміка активізації цього типу запиту. Аби зрозуміти динаміку ставлення українців до вимушеної зміни місця проживання та пов'язаних із війною втрати роботи чи доходу, потрібна більша вибірка або тривалий час спостереження.

Також пропонуємо динаміку запитів, які не були так саме активні, як попередні, та які, одночасно, свідчать про певні «больові точки» суспільства у цілому (рис. 3).

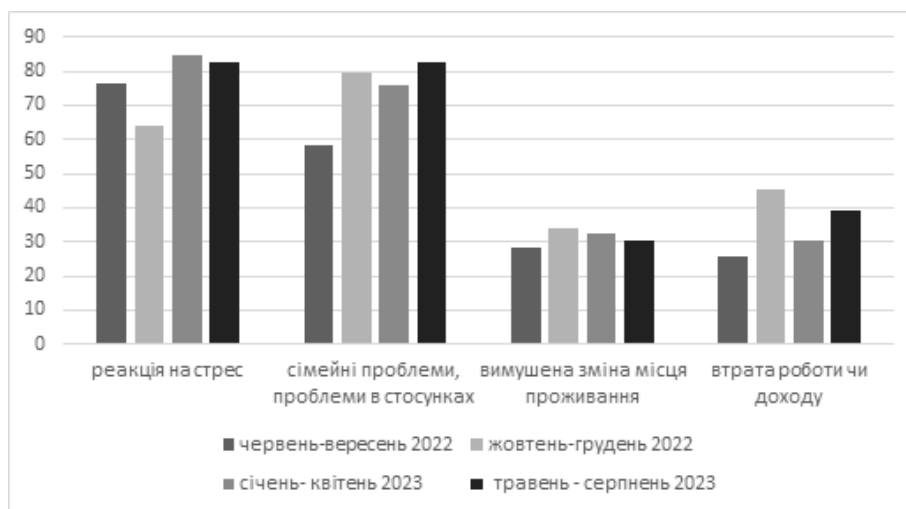

Рис. 2. Динаміка найпоширеніших запитів користувачів лінії (відсоток від усіх запитів)

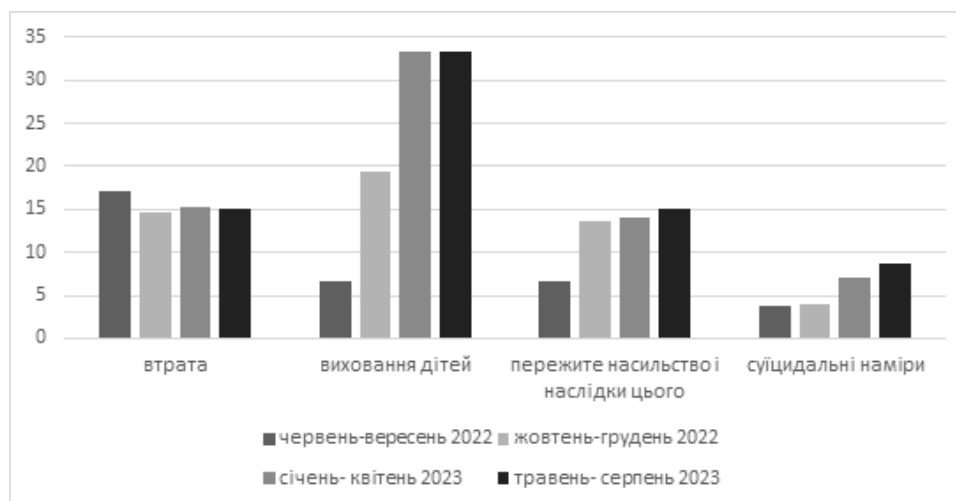

Рис. 3. Динаміка найбільочіших викликів війни (відсоток від усіх запитів)

За рис. 3, можна побачити, що горювання за втратою залишається незмінним упродовж усього періоду. При цьому тривожним є підвищення відсотку запитів щодо пережитого насильства. Також впадає в око підвищення рівня суїцидальних думок і намірів. Та найяскравішим є зростання розгубленості користувачів лінії (а дуже часто ними є мами, що виїхали разом із дітьми за межі України) стосовно того, як виховувати власних дітей, як допомогти їм прожити ті травми, що випали на їх долю. Отже, можна припустити, що дорослі українки все більше відчувають «втрачений під ногами ґрунт», аби почуватись упевненими щодо виховання власних дітей і передаванні їм корисного соціального досвіду.

Пропонуємо ще декілька ідей без статистичного підтвердження. Просто спостереження з точки зору кризового консультанта щодо тих «тривожних

зон», що є найбільочішими для українців саме зараз. За нашим досвідом, змістовно кризова консультація найчастіше торкається наступних фокусів уваги: криза переосмислення цінностей і перебудови життєвих сенсів; емоційне розбалансування та пов'язана з тим криза; криза партнерських стосунків; криза стосунків батьків і дітей. Звісно, є багато людей, що мають усі чотири означених фокуси. Та все одно, потрібно почати із чогось одного. Тому ми на перше місце поставили тему життєвих сенсів і персональних цінностей. Сама ця сфера зазнала нищівного удару у тих людей, хто вірив у справедливість суспільних налаштувань, у добрі стосунки із сусідньою державою, просто у мудрість покоління і сталість правил соціальної взаємодії. І в цьому випадку не так важливо, як саме війна торкнулась тієї чи іншої людини. На лінії психологічної

підтримки непоодинокі випадки запитів від людей, які мешкають у Західній Україні й не зазнали безпосереднього впливу бойових дій. Та саме ці люди найчастіше говорять про певну розгубленість та апатію як наслідок: «Я не знаю, куди рухатись далі. Я перестав/перестала розуміти цей світ. Мене нічого не надихає та не радує». Найчастіше це люди середнього віку або представники старшого покоління.

Емоційне розбалансування та пов'язана з тим криза – це наступний фокус уваги і не менш важливий напрям допомоги людям. Той, хто знайомий із когнітивно-поведінковим підходом у психотерапії, знає, як щільно пов'язані ментальні налаштування людини та її емоційне реагування. Той, хто знайомий із концепцією ПТСР (посттравматичних розладів), знає, що травматичні події залишають емоційний відбиток в емоційній пам'яті тіла. Отже, маємо зараз і кризу ментальних налаштувань, і величезну колективну травму війни із відповідним спектром емоцій. Як наслідок – «емоційна турбулентність» і суспільства в цілому, й окремих громадян незалежно від віку чи місця перебування саме зараз. Можемо додати, що емоційно-стабільнішими є люди, що віднайшли своє суспільно-важливе місце у цей складний час. Військові, волонтери, люди підтримувальних професій. Та такі люди не дуже часто телефонують на лінію кризової підтримки, отже, вони залишаються поза зоною нашого розгляду.

Криза партнерських стосунків є наслідком двох попередніх криз. Партнерство передбачає узгодженість ціннісних орієнтацій і певний баланс в емоційній взаємодії. Коли ці обидві сфери зазнають трансформації та потрясінь – дуже важко налаштуватися на партнерську злагоду і взаємопідтримку. Людина дуже часто не розуміє того, якої підтримки вона потребує сама, і яку саме підтримку може запропонувати партнерові.

І нарешті, стосунки з дітьми є відображенням усіх намічених вище криз. Коли дорослі люди втрачають власні ціннісні орієнтації, вони не можуть сформувавши «ціннісне поле» для своїх дітей. Коли батьки знаходяться у стані емоційної нестабільності – діти потерпають від невірноваженості дорослих. Коли ті самі дорослі не здатні вибудувати партнерські стосунки, вони вдаються до деструктивних способів впливу на дитину – агресію, шантаж, маніпуляцію. Що,

у свою чергу, руйнує крихкий світ дитячого сприйняття, що й так постраждав від війни. І відтермінує реагування на травму в масштабах покоління на 10–20 років. Тому що як і покоління «дітей війни», що зазнали жахів другої світової у власному дитинстві, сучасні українські діти будуть носіями катаклізмів тієї війни, що триває.

Дійсно, виклики психологічного плану не так помітні, як смерті людей, руйнування житла, економічні негаразди тощо. Та те, що можна відновити за допомогою техніки та робочої завзятості українців, ми відновимо в найближчі роки. Психологічні травми та наслідки тих травм – вони залишаються поза увагою і людей, і суспільства в цілому, доки наслідки цих травм не стають помітною загрозою суспільству. Може, ми проявимо нашу мудрість, і спробуємо віднайти внутрішню стійкість і баланс не лише на полі бою, а й у просторі нашої спільної колективної думки, спільної української ментальності.

Висновки з даного дослідження. Окремим фокусом уваги має бути освітянська спільнота. Адже діти, що з вересня почали навчатись очно чи дистанційно, є віддзеркаленням родинних проблем. І вчителі, котрі мають власні виклики військового часу, в разі обтяжені тими викликами, носіями яких є учні та їхні батьки. Ми проводили для освітян групи кризової психологічної підтримки протягом березня-липня 2022 року дистанційно [2]. У першу чергу наші зустрічі були присвячені стабілізації емоційного стану вчителів у перші місяці війни. Із вересня 2022 року, коли стали можливі очні зустрічі, ми з колегами у форматі діяльності Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка працювали з колективами закладів освіти Києва на запит адміністрації. Такі запити найчастіше стосувались поліпшення емоційного стану педагогів, оптимізації взаємодії в колективі, психоедукації щодо психологічної допомоги учням і розвитку їхньої стресостійкості [6].

На разі маємо ту ситуацію, коли ми перейшли в певний «режим марафону». Ми маємо вистояти. Ми маємо перемогти. Ми маємо те світло, що є генетичним кодом нашої нації, зробити законом громади. Та перш за все, маємо активізувати те світло у самих себе. Допомогти собі віднайти власні ресурси, силу, здатність вирішувати виклики ситуації, готовність бути корисним

іншим. Освітяни, науковці є провідниками того світла. Вони тримають «внутрішній фронт», аби успіхи ЗСУ підтримувались трансформацією суспільства.

Перспективи подальших розвідок.

Задля збереження ментального здоров'я освітян та розвитку їхньої резиліентності співробітники відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України запланували організувати та провести протягом 2024 року Всеукраїнський науково-методичний вебінар «12 кроків розвитку психологічної стійкості українців», що складається із циклу практико-орієнтованих вебінарів, спрямованих на психологічне відновлення, емоційну стабілізацію та взаємопідтримку наших співгромадян, освітян і науковців у першу чергу. Метою циклу є психологічне відновлення українців в умовах війни із застосуванням психологічних практик підсилення резиліентності (психічної стійкості). Вебінар проходитиме раз на місяць за задалегідь складеним графіком. Зустрічі відбуватимуться в онлайн. Інформаційне наповнення вебінарів торкатиметься розвитку 4 основних компетентностей – психологічної, інформаційної, комунікативної та компетентності майбутнього (future literacy). Після проведення заходів відеозапис вебінарів і його методичне забезпечення буде викладатись на сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, а саме в розділі відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти.

Фінальна думка, яку хочеться навести замість завершення, це думка Валерія Пекаря, одного з лідерів Університету Майдана, викладача КМБШ. Україна до того часу буде знаходитись у стані війни, доки не вибудує колективну картину миру та добробуту [3]. Це не є точним цитуванням пана Валерія, це та ідея, що закарбувалась у пам'яті та надала поштовху для власних зусиль із відбудови миру. Перш за все, миру в нашій свідомості, в наших ментальних, емоційних і поведінкових налаштуваннях. Усе є та буде Україна!

Список використаних джерел

1. Мерзлякова О. Л. Психологічні чинники індивідуальної і колективної стійкості та опору військовій агресії (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довідковий бюлетень ДНПБ України*

ім. В. О. Сухомлинського. 2023. № 17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736360/1/VNIASO-AHSEduSci-RB17-2023-110-124.pdf>. (дата звернення: 09.09.2023).

2. Мерзлякова О., Сабол Д. Коди життєстійкості. *Психологічна робота з освітянами під час війни. Простір арт-терапії* : збірник наукових праць. Київ, 2022. Вип. 1(31). С. 62–74. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/733793/1/Art%20Therapy%20Space-Coll.of%20scient.articles-2022-Issue%2031\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/733793/1/Art%20Therapy%20Space-Coll.of%20scient.articles-2022-Issue%2031(1).pdf) (дата звернення: 09.09.2023).

3. Пекар В. «Візія України – 2030» – це комплексне бачення розвитку України / Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/25132-viziya-2030-uif/> (дата звернення: 09.09.2023).

4. Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти «Плекання резиліентності в закладі освіти» / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikatsiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-zagalnoyi-serednoyi-ta-profesijnoyi-profesijno-tehnicnoyi-osviti-plekannya-rezilyentnosti-v-zakladi-osviti> (дата звернення: 09.09.2023).

5. Психологічна допомога від НПА. *Офіційний сайт НПА*. URL: <https://www.npa-ua.org/психологічна-допомога-від-нпа> (дата звернення: 09.09.2023).

6. Banit O., Merzliakova O. Identification the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*. № 1. P. 4–23. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.01> (date of access: 09.09.2023).

7. Bordás A. Investigation of Resilience among Teachers and in Teacher Education. *Central European Journal of Educational Research*. 2023. Vol. 5, no. 1. P. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.37441/cejer/2023/5/1/11119> (date of access: 09.09.2023).

8. Lupis A. Supporting Ukrainian Psychologists to Improve Mental Health Care during the War. Ukrainian Research Institute at Harvard University. URL: <https://huri.harvard.edu/supporting-ukrainian-psychologists-improve-mental-health-care-during-war> (date of access: 09.09.2023).

9. Pali V., Velykodna M., Pereira M., McElvaney R., Bernard S., Klymchuk V., Burlachuk O., Lupis A. A., Diatel N., Ireland J. L., McNeill K., Scarlet J. L., Jaramillo-Sierra A. L., Khoury B., Sánchez Munar D. R., Hedlund S. L., Flanagan T., LeBlanc J., Agudelo Velez D. M., Gómez-Maquet Y. The experience of launching a psychological hotline across 21 countries to support Ukrainians in wartime. *Mental Health and Social Inclusion*. DOI: <https://doi.org/10.1108/mhsi-04-2023-0040> (date of access: 09.09.2023).

10. Pali V. Ukrainian psychological hotline: a new type of service. URL: <https://www.apa.org>. https://www.apa.org/international/global-insights/ukrainian-psychological-hotline?fbclid=IwAR1qyftU9Tj-R1YsIH8NmT3KBEJz70eIICCoSGMPm9sRNpwShVn_U1a6qeQ (date of access: 09.09.2023).

11. Wosnitza M., Peixoto F., Beltman S. Resilience in Education: Concepts, Contexts and Connections. Springer, 2018. 360 p. URL: <https://researchportal.murdoch.edu.au/esploro/outputs/book/Resilience-in-Education-Concepts-Contexts-and/991005544022107891> (date of access: 09.09.2023).

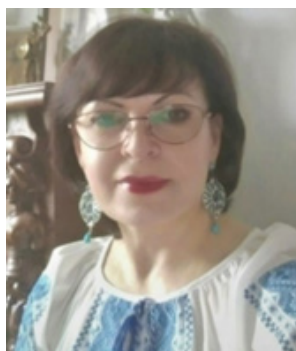
References

1. Merzliakova, O. (2023). Psykholohichni chynnyky individualnoyi i kolektyvnoyi stiykosti ta oporu viyskoviyy ahresiyi (analytychnyy ohlyad) [Psychological factors of individual and collective stability and resistance to military aggression (analytical review)]. *Analytychnyy visnyk u sferi osvity y nauky: dovidkovyy byuletyn DNPB Ukrayiny im. V.O. Sukhomlynskoho [Analytical bulletin in the field of education and science: a reference bulletin of the National Institute of Education and Research of Ukraine named after V. O. Sukhomlynskyi]*, 17. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/736360/1/VNIASO-AHSEduSci-RB17-2023-110-124.pdf> [in Ukrainian].
2. Merzliakova, O., & Sabol, D. (2022). KODY zhyttyestiykosti [Vitality codes]. *Psykholohichna robota z osvityanamy pid chas viyny. Prostir art-terapiyi [Psychological work with educators during the war. Space of art therapy]*, 1 (31), 62-74. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/736360/1/VNIASO-AHSEduSci-RB17-2023-110-124.pdf> [in Ukrainian].
3. Pekar, V. (2023). «Viziya Ukrayiny – 2030» – tse kompleksne bachennya rozvytku Ukrayiny [“Vision of Ukraine – 2030” is a comprehensive vision of the development of Ukraine]. Ukrayinskyi instytut maybutnoho. Retrieved from <https://uifuture.org/publications/25132-viziya-2030-uif/> [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennya Tipovoyi prohramy pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv doshkilnoyi, zahalnoyi serednoyi ta profesijnoyi (profesijno-tehnichnoyi) osvity «Plekannya rezyliyentnosti v zakladi osvity» [On the approval of the Standard program of professional development of pedagogical staff of preschool, general secondary and professional (vocational and technical) education institutions “Fostering resilience in an educational institution”]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny. Retrieved from [https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishchennya-kvalifikatsiyi-pedagogichnih-pracivnykiv-zakladiv-doshkilnoyi-](https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishchennya-kvalifikatsiyi-pedagogichnih-pracivnykiv-zakladiv-doshkilnoyi-zagalnoyi-serednoyi-ta-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osvity-plekannya-rezyliyentnosti-v-zakladi-osvity)
5. Psychological help from NPA [Psychological help from the NPA]. *The official website of the NPA [The official website of the NPA]*. Retrieved from <https://www.npa-ua.org/psychological-help-from-npa>
6. Banit, O., & Merzliakova, O. (2023). Identification of the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*, 1, 4-23. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehss.2023.1.01> [in English].
7. Bordás, A. (2023). Investigation of Resilience among Teachers and in Teacher Education. *Central European Journal of Educational Research*, 5 (1), 24-36. DOI: <https://doi.org/10.37441/cejer/2023/5/1/11119> [in English].
8. Lupis, A. (2023). *Supporting Ukrainian Psychologists to Improve Mental Health Care during the War. Ukrainian Research Institute at Harvard University*. Retrieved from <https://huri.harvard.edu/supporting-ukrainian-psychologists-improve-mental-health-care-during-war> [in English].
9. Pali, V., Velykodna, M., Pereira, M., McElvaney, R., Bernard, S., Klymchuk, V., Burlachuk, O., Lupis, A. A., Diatel, N., Ireland, J. L., McNeill, K., Scarlet, J. L., Jaramillo-Sierra, A. L., Khoury, B., Sánchez Munar, D. R., Hedlund, S. L., Flanagan, T., LeBlanc, J., Agudelo Velez, D. M., & Gómez-Maquet, Y. (2023). *The experience of launching a psychological hotline across 21 countries to support Ukrainians in wartime*. Mental Health and Social Inclusion. DOI: <https://doi.org/10.1108/mhsi-04-2023-0040> [in English].
10. Wosnitza, M., Peixoto, F., & Beltman, S. (2018). *Resilience in Education: Concepts, Contexts and Connections*. Springer. Retrieved from <https://researchportal.murdoch.edu.au/esploro/outputs/book/Resilience-in-Education-Concepts-Contexts-and/991005544022107891> [in English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 10.09.2023

УДК 378.046.4-028.33

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-12-29](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-12-29)

Любченко Надія Василівна,

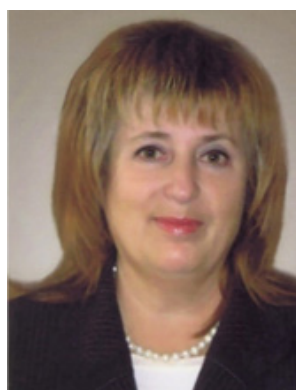
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри менеджменту освіти та права,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Nadiia Liubchenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Education Management and Law,
SHEI «University of Educational Management» of the National
Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

E-mail: meri14nadin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4247-340X>

Білик Надія Іванівна,

докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри
педагогічної майстерності та інклюзивної освіти,
Полтавська академія неперервної освіти

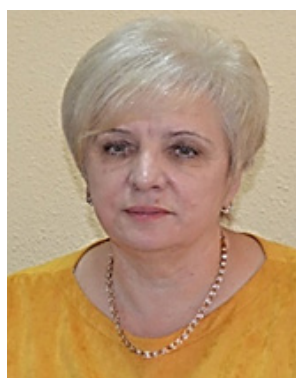
ім. М. В. Остроградського, Україна

Nadiia Bilyk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy
of Continuous Education, Ukraine

E-mail: bilyk@papo.pl.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2344-5347>

Мельник Надія Адамівна,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки й освітніх інновацій,
Рівненський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти, Україна

Nadiia Melnyk,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy
and Educational Innovations, Rivne Regional Institute
of Postgraduate Education, Ukraine

E-mail: nadia_melnyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2692-2030>

КООРДИНАЦІЙНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ ШКІЛ НОВАТОРСТВА УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

A Обґрунтовано актуальність та описано еволюцію впровадження ідеї створення Всеукраїнської та регіональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти. На основі аналізу праць вітчизняних науковців актуалізовано сутнісні характеристики основних понять дослідження: «адаптивна функція освіти дорослих», «адаптивно-педагогічне проєктування регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників», «науково-методичний супровід», «новаторство»; «інновація», «координаційний центр», «дисемінація інноваційного досвіду», «адаптивне управління наставництвом у системі педагогічного новаторства», «технологія супервізії в післядипломній освіті»; «адаптивне навчання». Представлено досвід діяльності зазначених Всеукраїнської та регіональних шкіл новаторства України як суб'єкта діяльності з науково-методичного й інформаційного забезпечення Всеукраїнської та регіональних шкіл новаторства в умовах післядипломної освіти, який може функціонувати як структурний підрозділ науково-дослідної лабораторії Українського відкритого університету післядипломної освіти.

Ключові слова: неперервний професійний розвиток; людиноцентризм; післядипломна освіта; новаторство; державно-громадське партнерство; адаптивна функція освіти дорослих, координаційний центр; дисемінація інноваційного досвіду; технологія супервізії в післядипломній освіті

The Coordination Center for the Development of Innovation Schools in Ukraine: realities and prospects of activity in postgraduate education

S *Relevance of the problem.* The article highlights one of the aspects of the development of the idea of establishing and functioning of the All-Ukrainian and regional schools of innovation of managerial, scientific, and pedagogical staff, the history of implementation of which has revealed the potential for the development of scientific and methodological support for postgraduate education of specialists of institutions of different levels of education in the context of the laws of Ukraine "On Education", "On Scientific and Scientific and Technical Activities". **Analysis of previous studies.** For scientific research on this topic, studies conducted by well-known researchers on the conceptual provisions of the organization and improvement of the system of postgraduate pedagogical education; conceptual provisions on the professional development of pedagogical workers, and scientific and methodological work with pedagogical staff are relevant. **The purpose of the article.** To substantiate the relevance of the functioning of the Coordination Center for the Development of Innovation Schools of Ukraine as a subject of scientific, methodological, and information support of the All-Ukrainian and regional innovation schools in postgraduate education, to describe the content of its activities as a structural unit of the research laboratory of the Ukrainian Open University of Postgraduate Education (in the form of a draft Regulation). **Presentation of the main material.** The relevance and evolution of the implementation of the idea of creating schools of innovation for managerial, scientific, and pedagogical staff of postgraduate education is substantiated and described. The essential characteristics of the main concepts of this study are revealed. The author's position on the content of the activities of the Coordination Center for the Development of Innovation Schools in Ukraine has been determined. **Conclusions.** The activities of the Coordination Center for the Development of Innovation Schools are aimed at methodological and organizational support and coordination of scientific and pedagogical activities of managerial, scientific, and pedagogical staff of educational institutions in Ukraine. This study will provide an applied result of the functioning of this form of innovation movement on the basis of systemic, scientific, competence, acmeological, personality-oriented, and cluster approaches. **The prospects for further research** include the implementation of new approaches to the formation of key competencies in the New Ukrainian School, the introduction of innovative educational projects to ensure the quality of the educational process, supervision as a tool for professional support, the introduction of a pedagogical internship, and mechanisms for identifying and disseminating experience in the development and implementation of teaching and learning support in accordance with the new educational standards.

Keywords: continuing professional development; human-centeredness; postgraduate education; innovation; public-private partnership; adaptive function of adult education, coordination center; dissemination of innovative experience; technology of supervision in postgraduate education

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Починаючи з 1991 р., із набуттям Україною незалежності, національна система освіти здійснює перехід до інноваційного соціально зорієнтованого типу економічного розвитку регіонів і держави у цілому, що задекларовано у багатьох стратегічних державних документах. Однак, як зазначається у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р., затверджені концепції та плани заходів із реалізації державної інноваційної політики «не були реалізовані внаслідок їх несистемності та неврахування необхідності залучення широкого кола зацікавлених сторін – бізнесу, громадянського суспільства, наукової спільноти. Сучасний стан інноваційної діяльності є наслідком відсутності стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний шлях розвитку, формування національної інноваційної екосистеми (сукупності інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань і технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності), яка забезпечувала б його реалізацію й підвищувала б розвиток інноваційної

культури в державі, використовуючи, крім фінансових, інші механізми розвитку інноваційної діяльності» [29]. Затвердження цього документу є важливим кроком у стратегічному визначенні інноваційної діяльності в Україні, тому що його метою є «розбудова національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність» [там само]. Стратегія є крос-секторальним документом, що спрямований одночасно на розвиток інноваційної діяльності в усіх сферах економіки, який забезпечуватиме системність заходів і спрямований на розвиток як технологічних, так і соціальних інновацій у різних сферах, створення високих технологій та їхнє впровадження. У ньому актуалізовано питання щодо стимулювання до наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційної діяльності, впровадження новацій; створення умов для розгортання інтелектуальної, творчої діяльності,

раціоналізаторського руху, розвитку креативних індустрій; надання інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення розвитку інноваційної культури; створення різних форм обміну досвідом і національних ресурсів із навчання підприємництву та інноваціям із залученням світових експертів, тренерів, наставників та ін., зокрема мережі підвищення кваліфікації як для викладачів, так і для керівників закладів вищої освіти та наукових установ. Ці структури також можуть надавати консультаційно-методичну допомогу щодо участі в європейських програмах, пов'язаних з інноваціями, та поширювати позитивний досвід успішних учасників зазначених програм. Фізичні та юридичні особи, які створюють нові технологічні рішення, продукти, методи або засоби виробництва, види товарів і послуг, структури управління без проведення наукової (науково-технічної) роботи визначені як структурні елементи національної інноваційної екосистеми [там само].

Аналіз стану освіти, проведений Національною академією педагогічних наук України до 30-річчя незалежності нашої держави, засвідчує актуальність прискорення людського прогресу на інноваційній основі, що посилює вимоги до наукового і методичного супроводу освіти, підвищення його системності, ефективності, результативності. Як зазначають автори цієї «Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні», «для забезпечення стійкого суспільного розвитку всі сфери людської діяльності з освітою включно, у якій насамперед формується інноваційна людина, інноваційний людський капітал, потребують системного і послідовного, необхідного і достатнього наукового і методичного супроводу. За роки незалежності для найбільшої гуманітарної сфери України – освіти – всупереч кризовим явищам закладено основи такого супроводу» [15, с. 143]. Науковий і методичний супровід освіти вчені визначають як базову умову модернізації освіти. Одним із пріоритетів реалізації Концепції «Нова українська школа» є неперервний професійний розвиток вмотивованого педагога, агента змін, який має формувати випускника-інноватора.

Означене актуалізує питання осмислення процесів реалізації та результатів проєктів минулих років із упровадження новацій у післядипломній педагогічній освіті. Саме тому авторами статті,

координаторами таких проєктів, висвітлено один із аспектів розвитку ідеї щодо започаткування та функціонування Всеукраїнської та регіональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників, історія впровадження яких виявила потенціал для розвитку науково-методичного супроводу післядипломної освіти фахівців закладів різних рівнів освіти у контексті законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» [10; 11].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Авторами статті враховано результати досліджень відомих вітчизняних науковців щодо концептуальних положень організації та вдосконалення системи післядипломної педагогічної освіти (В. Бондар, Л. Ващенко, Г. Дмитренко, І. Жерносек, І. Жорова, М. Кириченко, Н. Клокар, В. Кремень, С. Крисюк, В. Маслов, І. Мороз, В. Олійник, Н. Протасова, Т. Сорочан, Т. Суценко); концептуальних положень про підвищення кваліфікації педагогічних працівників і науково-методичну роботу з педагогічними кадрами (І. Андрощук, Н. Білик, М. Віднічук, В. Гладкова, В. Гуменюк, А. Єрмола, А. Зубко, Л. Карташова, Б. Качур, Л. Колосова, К. Линьов, В. Лунячек, Н. Любченко, О. Ляшенко, Н. Мельник, Н. Мурована, Л. Набока, Л. Оліфіра, О. Онаць, Л. Покроева, О. Пометун, В. Пуцов, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сидоренко, М. Скрипник, Г. Тимошко, Н. Чепурна, Є. Чернишова, І. Якухно та ін. Для авторського дослідження набули особливої актуальності наукові праці останніх років з проблематики такого спрямування: становлення і розвитку національної системи освіти та післядипломної освіти зокрема, проблем і перспектив її розвитку – авторського колективу вчених НАПН України під головуванням В. Кременя [15], теоретико-методологічних засад державного управління післядипломною освітою – В. Олійника [27], методико-прикладних засад акмеології – В. Гладкової, Н. Кузьміної, С. Пожарського, К. Юмкіної [7].

Багатоаспектність авторських поглядів щодо проблематики розвитку новаторства і педагога-новатора представлена у колективній монографії «Гуманістичні ідеї: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора в системі неперервної освіти», яка містить матеріали Всеукраїнської конференції «Мережа шкіл

новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти», одним із важливих яких є тези М. Кириченка, З. Рябової, О. Остряньської про адаптивне управління наставництвом у системі педагогічного новаторства [8; 12].

Актуальними для дослідження є публікації авторів цієї статті: Н. Білик – про теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників, формування електронного освітнього контенту шкіл новаторства у післядипломній освіті [1; 2; 3; 4; 5]; Н. Любченко – щодо управління та координації науково-методичної діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти, кластерного підходу в управлінні розвитком післядипломної освіти та професійним розвитком керівників закладів освіти [16; 17; 18; 19; 20]; Н. Мельник – про діяльність регіональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників як ресурсу забезпечення професійного розвитку у контексті реалізації неперервної освіти [22; 23; 24; 25]; Н. Любченко, Н. Білик – про супервізію та педагогічний коучинг як технології післядипломної освіти педагогічних працівників у контексті Концепції «Нова українська школа» [3; 21]. На основі проведеного аналізу наукових праць і нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності в державі автори дійшли висновку, що в умовах викликів ХХІ століття, реалізації комплексного реформування освітньої галузі особливої уваги потребують питання наукового, методичного та організаційного супроводу впровадження новаторських ідей і відповідних освітніх проєктів.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Стаття присвячується розв'язанню питань координації діяльності започаткованих регіональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників в контексті діяльності Всеукраїнської школи новаторства означених категорій фахівців у системі післядипломної педагогічної освіти (ВШН), створеної у 2011 р. за ініціативи ДЗВО «Університет менеджменту освіти». В умовах реалізації Закону України «Про освіту» 2017 р. [11], затверджених освітніх і професійних

стандартів керівників, педагогічних працівників закладів різних рівнів освіти, питання науково-методичного та організаційного супроводу їхнього професійного розвитку в системі післядипломної освіти потребують виваженого підходу на основі науково обґрунтованих висновків.

Метою статті є обґрунтування актуальності функціонування Координаційного центру розвитку шкіл новаторства України як суб'єкта науково-методичного й інформаційного забезпечення ВШН та РШН в умовах післядипломної освіти, а також опис змісту його діяльності як структурного підрозділу науково-дослідної лабораторії Українського відкритого університету післядипломної освіти (у формі проєкту Положення).

Викладення основного матеріалу. За словами Н. Мельник, для формування професійної компетентності педагогічних працівників у закладах післядипломної педагогічної освіти є потреба створення інноваційних структур – проєктних центрів, технопарків, шкіл новаторства, шкіл технологічної майстерності, консалтингових служб, центрів дистанційної підтримки педагогічних працівників тощо. Важливо змінити вимоги до організації, форм і змісту діяльності професійних спільнот, змодельовати такий науково-методичний супровід, який би забезпечив розвиток нового типу професіоналізму педагогів для ефективного впровадження освітніх стандартів, формування педагогічного досвіду, здійснення інноваційної діяльності з питань апробації нових освітніх програм і розроблення навчальних програм із урахуванням особливостей закладу освіти. Актуальним також є створення регіональних банків кращих інноваційних практик, проведення презентаційних заходів із питань впровадження державних освітніх стандартів, організація діяльності авторських творчих майстерень учителів [24, с. 11–15].

Базуючись на аналізі та узагальненні наукових і нормативно-правових джерел з'ясовано сутнісні характеристики понять [8; 9; 11; 12; 13; 19; 26; 31], які складають основу розкриття обраної нами теми (табл. 1).

Сутнісні характеристики основних понять досліджуваної теми

Назва поняття	Визначення поняття
Розвиток (англ. development – розвиток; зростання; розширення, еволюція; створення; подія; поліпшення, вдосконалення)	особливий тип незворотних, поступальних, спрямованих змін складних системних об’єктів, що пов’язано з їх структурним і функціональним оновленням, поліпшенням, зростанням, удосконаленням, перетворенням у «своє» якісно нове [13, с. 498].
Безперервний професійний розвиток	безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності [11].
Державно-громадське партнерство	передбачає забезпечення належного поєднання державного та громадських засад в інтересах особистості, соціуму та влади, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль управління освітою, забезпечується поступовий перехід до децентралізованого управління. Розглядається як взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об’єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою ухвалення ефективних управлінських рішень і задоволення суспільних інтересів у сфері освіти [31].
Інновація (лат. innovatio – оновлення, зміна)	нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях. Слово «інновація» має комплексне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації. Розрізняють такі поняття: «новація» («новий засіб») як певний засіб (нові ідеї, методи, методики, технології, програми тощо); «інновація», яке ширше за змістом, оскільки означає процес, предметом якого є новації [19].
Новаторство, новатор (від лат. novator – обновник), новаторський досвід	новаторство – усе нове, прогресивне, що запроваджується у будь-якій галузі людської діяльності; новатор – той, хто вносить і здійснює нові прогресивні ідеї, принципи в будь-якій галузі діяльності. У широкому розумінні до педагогів-новаторів належать усі педагоги, які працюють творчо, прагнуть до оновлення своїх дидактичних і виховних засобів. У вузькому розумінні педагогом-новатором вважають автора нової педагогічної системи, тобто сукупності взаємопов’язаних ідей і технологій навчання й виховання; новаторський досвід – досвід із запровадження та реалізації прогресивних ідей, визначення нових шляхів вирішення окремих і загальних педагогічних завдань, запровадження інноваційних форм, методів, прийомів, видів діяльності, модифікації відомих форм, методів й прийомів діяльності задля вирішення сучасних освітніх, виховних та розвивальних завдань [8; 19; 26].
Дисемінація (від лат. dissemination – сіяння, розповсюдження) інноваційного досвіду науково-методичної діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти	система освоєння педагогічного досвіду, особливий продуктивно-перетворювальний процес, який спрямований на впровадження новаторських ідей, інноваційного змісту педагогічного досвіду закладів післядипломної педагогічної освіти з організації науково-методичної роботи в масову педагогічну практику, вмотивування керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів післядипломної педагогічної освіти до творчої трансформації свого індивідуального досвіду, за підсумком чого відбуваються системні якісні зміни в чинній системі та в освіті в цілому [19].
Координація науково-методичної діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти	процес керованої, цілеспрямованої партнерської взаємодії закладів післядипломної педагогічної освіти, яка включає систему заходів, що забезпечують впорядкованість, безперервність, погодженість у просторі й часі та об’єднання дій закладів післядипломної педагогічної освіти в науково-методичній діяльності, спрямованих на реалізацію спільної мети. Має ґрунтуватися на визнанні самоцінності кожного учасника процесу взаємодії, педагогіці толерантності, становлення суб’єкт-суб’єктних взаємин, що відповідає сучасним тенденціям утвердження демократії та громадянського суспільства [там само].

1	2
Науково-методичний супровід	процес взаємодії суб'єктів щодо впровадження інновацій, які забезпечують новий рівень розвитку освіти; педагогічна категорія, що означає професійну педагогічну взаємодію суб'єктів освітньої діяльності, необхідними умовами якої є добровільність і партнерство, визначальними ознаками – особистісний і професійний розвиток керівників та учасників навчально-виховного процесу, а результатом – якісно новий рівень освіти; технологія післядипломної освіти, завдяки якій можна забезпечити неформальну неперервність післядипломної освіти педагогічних і керівних кадрів та залучити до вирішення педагогічних проблем широке коло фахівців. Суб'єкти науково-методичного супроводу не вирішують проблеми один одного, а здійснюють обмін думками, досвідом, інформацією, забезпечують всебічне обговорення проблеми та можливих підходів до її вирішення [30].
Адаптивна функція освіти дорослих	забезпечення додаткових можливостей у розвитку здатності дорослої людини пристосовуватися до змінних умов життєдіяльності шляхом опанування новою інформацією та включення її до активного обміну з оточенням через розширення світоглядних уявлень. Реалізується на трьох рівнях: суспільство, соціальний інститут, особистість. Полягає у розвитку здатності до змін, інновацій шляхом формування адаптивних особистісних якостей і властивостей, на основі яких продукуються нові зразки соціальної поведінки й нова система цінностей [9].
Адаптивно-педагогічне проектування	адаптивно-педагогічне проектування – оперативне реагування на зміни, які відбуваються в освіті, що забезпечує координацію ефективної взаємодії її елементів (педагогічних умов, засобів і форм організації) із урахуванням традицій, особливостей, які адаптуються до внутрішнього та зовнішнього середовища регіону [4].
Адаптивне управління наставництвом у системі педагогічного новаторства	такий вид управління, який передбачає взаємоузгодження цілей діяльності учасників процесу взаємовпливу для формування певних компетентностей у менш досвідченого педагога для ефективного виконання ним посадових обов'язків і шляхом визначення нових методів (форм) самореалізації вихованців і створення умов для успішної адаптації кожного до викликів та змін у стані як внутрішньому (особистісному, колективному), так і в зовнішньому (суспільстві, державі) [12, с. 240].

Дослідниками визнано, що післядипломна освіта виконує системоутворювальні функції щодо соціальних процесів та особистісного розвитку фахівців, що визначає її інноваційний характер. У Законі України «Про освіту» [11] вперше за історію розвитку національної системи освіти з'явилася стаття «Освіта дорослих», де післядипломна освіта визначена як складник освіти дорослих, яка, у свою чергу є частиною освіти впродовж життя, спрямованої на реалізацію права кожної повнолітньої особи на неперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Післядипломна освіта створює соціально-освітній простір, у якому може вдосконалюватися кожен професіонал. Переорієнтація освітянської сфери на розвиток людини, на розвиток особистості, людиноцентризм, як зазначає В. Кремень, є серцевинною ідеєю змін у суспільстві [14]. Педагогічний напрям акмеології (від давньогр.

ακμη – вища точка, зрілість, найкраща пора, вершина чогось і logos – слово, вчення) використовуємо у дослідженні як основу методичного інструментарію, що допомагає організувати в неперервній освіті оптимальне досягнення професіоналізму особистості [7]. Нами зазначалося, що основними завданнями перетворень у системі післядипломної педагогічної освіти є перехід до альтернативної, різноманітної за формами післядипломної освіти, яка створює мотивацію громадян до неперервного фахового та особистісного вдосконалення, що вимагає наукового пошуку нових, адекватних механізмів управління професійним розвитком фахівців [18; 19].

На наш погляд, сучасні системні зміни у нормативно-правовому забезпеченні освіти в контексті впровадження концепцій неперервної освіти впродовж життя, людиноцентризму в умовах викликів інноваційного типу прогресу

та становлення інформаційної цивілізації детермінують розвиток новаторського руху в освіті.

Як зазначає В. Олійник, однією з форм запровадження державно-громадського управління в системі закладів післядипломної педагогічної освіти (ППО) стало створення у серпні 2010 р. добровільного об'єднання – науково-методичного комплексу «Консорціум закладів післядипломної освіти», ініціатором і засновником якого став Університет менеджменту освіти, спільною місією учасників якого є забезпечення динамічного партнерського вирішення нагальних питань розвитку системи післядипломної педагогічної освіти. Консорціум об'єднав й об'єднує донині в єдиному навчально-науковому комплексі обласні заклади післядипломної педагогічної освіти [27, с. 189].

Функціонування Всеукраїнської школи новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників післядипломної освіти як форми психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу професійного розвитку працівників освіти здійснювалося за принципами гуманізму і людиноцентризму, відкритості, добровільності, партнерства і кооперації, рефлексивності та розвивального характеру. Організаційно-методичний супровід діяльності ВШН здійснював до 2015 р. Науково-методичний центр координації закладів ППО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (Положення про Всеукраїнську школу новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників і зміни до нього затверджено наказами УМО від 08.02.2011 р. № 01-01/49, від 30.05.2011 р. № 01-01/234, від 08.02.2011 р. № 01-01/49», від 06.05.2011 р. № 01-01/183, від 09.02.2011 р. № 01-01/52). Основні напрями діяльності ВШН: забезпечення координації діяльності з реалізації законодавства про освіту, впровадження системи освіти дорослих за наскрізними навчальними планами та програмами, ефективне використання соціальної інфраструктури, організація підвищення кваліфікації керівних, педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої, післядипломної, дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної освіти, спільне проведення науково-дослідних робіт, апробація та використання результатів наукових досліджень, розроблення навчально-методичного

та науково-методичного забезпечення, створення сучасного змісту підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів тощо. Із питань дошкільної освіти ВШН у межах Консорціуму закладів ППО працювала на базі Запорізького ОППО, з питань загальної середньої освіти – на базі Луганського ОППО та Харківської академії неперервної освіти, з питань післядипломної педагогічної освіти – на базі Рівненського ОППО. На базі цих закладів ППО було проведено конференції, семінари, методичні студії всеукраїнського рівня для керівників і педагогів закладів освіти за участю наукових і науково-педагогічних працівників установ НАПН України, представників МОН України, спеціалістів управлінь освіти і науки облдержадміністрацій, управлінь/відділів освіти райдержадміністрацій, міських рад, обласних ППО, досвідчених і визнаних фахівців з усіх регіонів України, авторів інноваційного досвіду, представників галузевих видань, засобів масової інформації.

Унікальним є досвід спільної діяльності координаторів ВШН, які були визначені від двадцяти закладів ППО. У словнику «Освіта дорослих» подано визначення поняття «неформальна навчальна група» як добровільне об'єднання людей на основі загальних пізнавальних інтересів, які спільно займаються навчальною діяльністю без будь-якого офіційного (юридичного) оформлення свого статусу, об'єднані спільною значущою метою, діяльністю [6]. Такою командою визначених обласними закладами ППО регіональних координаторів ВШН здійснювалася робота за такими напрямками координації з дисемінації інноваційного досвіду науково-методичної діяльності закладів ППО в межах Консорціуму закладів післядипломної освіти, а саме: вивчення, збір інформаційно-аналітичних матеріалів, узагальнення, експертиза, трансформування продуктів новаторського педагогічного досвіду; тьюторська підтримка закладів освіти, які популяризували і впроваджували педагогічний досвід у рамках діяльності ВШН; формування і навчання команд координаторів, які освоювали новаторський педагогічний досвід; організація та стимулювання дисемінаційної діяльності кращих закладів і педагогічних працівників на основі адресної підтримки педагогічного досвіду; організаційно-правова підтримка діяльності ВШН, спрямованої

на розповсюдження новаторського педагогічного досвіду; організацію й розвиток усіх форм взаємодії закладів освіти у рамках діяльності ВШН; постійний інформаційний супровід і пропаганда досягнень керівних і педагогічних працівників у ЗМІ.

Всеукраїнська школа новаторства – сучасна ефективна форма роботи, що здобула визнання на теренах України, оскільки є інноваційною творчою майстернею, що презентує сучасні форми навчання педагогічних працівників, спроможних працювати в умовах змін. Школа свідомо визначила для себе як пріоритетну мету – формування ефективної системи ініціювання, організації, координування та популяризації інноваційної освітньої діяльності в масштабах України і кожного регіону, зокрема для трансформації новаторського педагогічного досвіду.

Відомі форми діяльності ВШН (2010–2023 рр.):

- Ярмарок педагогічних інновацій у системі ППО;
- Всеукраїнський конкурс науково-методичних розробок у системі ППО;
- Всеукраїнський методичний турнір «Моє покликання – методист»;
- Всеукраїнська Інтернет-конференція «Всеукраїнська школа новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників системи ППО як форма підвищення фахової майстерності: проблеми, перспективи розвитку»;
- Червневі педагогічні студії та Літня методична школа ВШН на базі Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;
- спільні з Рівненським, Луганським, Запорізьким, Полтавським обласними ППО семінари, «круглі столи», майстер-класи у рамках всеукраїнських і міжнародних виставок («Інноватика в сучасній освіті», «Сучасна освіта в Україні», «Сучасні заклади освіти» тощо);
- Всеукраїнський круглий стіл за темою «Проектування процесу навчання педагогічних працівників з андрагогічних позицій регіональної школи новаторства» на базі Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського;
- започаткування Бібліотечки ВШН та видання науково-методичних посібників за ініціативи та сприяння Рівненського ОІППО («Координація науково-методичної роботи

закладів ППО в умовах єдиного інформаційно-освітнього середовища», «Інноваційні підходи до формування та розвитку професійної компетентності педагогічних працівників у системі неперервної освіти», «Науково-методичне забезпечення діяльності освітніх округів в умовах реформування освітньої галузі», «Формування інноваційного простору дошкільної освіти», «Педагогічний досвід як фактор оновлення змісту науково-методичної діяльності в установах і закладах освіти: вектори випереджувального розвитку», «Формування інноваційного простору дошкільної освіти», «Всеукраїнська школа новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників системи післядипломної освіти як форма підвищення фахової майстерності: проблеми, перспективи розвитку» тощо).

Н. Білик, як однією з координаторів ВШН, із метою поширення новаторських ідей, набутого інноваційного педагогічного досвіду було рекомендовано створення регіональних (РШН) і зональних шкіл новаторства (ЗШН) керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників. Із 2012 р. уже функціонувала Полтавська РШН за темою «Впровадження технологій новаторської діяльності в контексті розвитку професійної компетентності педагогічних працівників у післядипломній освіті» та 11 ЗШН Полтавщини, до складу яких увійшло 193 особи (науковці, представники відділів освіти райдержадміністрацій, завідувачі РМК, методисти, директори шкіл, практичні психологи та ін.) (керівник – д-р пед. наук, доц., проф. кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського Н. І. Білик).

На базі Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти було створено Рівненську РШН (координатор Н. А. Мельник, канд. пед. наук, доц. кафедри педагогіки й освітніх інновацій РОІППО), у рамках якої на базі інституту спільно з Університетом менеджменту освіти проведено низку заходів, зокрема: Червневі педагогічні студії «Інноваційні підходи до формування та розвитку професійної компетентності педагогічних працівників у системі неперервної освіти» (14–15.06.2011 р.); Всеукраїнський науково-практичний семінар «Координація науково-методичної роботи закладів післядипломної педагогічної освіти

в умовах єдиного інформаційно-освітнього середовища» (21.10.2011 р.); Всеукраїнський науково-практичний семінар «Науково-методичне забезпечення діяльності освітніх округів в умовах реформування освітньої галузі» (7–8.12.2011 р.); круглий стіл «Координація науково-методичної діяльності районних (міських) методичних кабінетів (центрів) в умовах реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» (15.02.2012 р.); науково-практичний семінар «Педагогічний досвід як фактор оновлення змісту науково-методичної діяльності в установах і закладах освіти: вектори випереджувального розвитку» (21–22.03.2012 р.); Червневі методичні студії «Інноваційні підходи до організації науково-методичної роботи з педагогічними працівниками в умовах компетентісно орієнтованої освіти» (13–15.06.2012 р.); Всеукраїнська Інтернет-конференція «Всеукраїнська школа новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників як форма підвищення фахової майстерності: проблеми, перспективи, розвиток» (13.12.2012 р.); Всеукраїнська Інтернет-конференція «Регіональні та зональні школи новаторства в межах Всеукраїнської школи новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників: перспективи розвитку» (13.06.2014 р.); науково-практичний семінар «Шляхи трансформації післядипломної педагогічної освіти в умовах модернізаційних змін у суспільстві» (17.06.2015 р.); Всеукраїнський науково-практичний семінар «Всеукраїнська школа новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників як форма підвищення фахової майстерності: досвід, шляхи реалізації» (2015 р.); науково-практичний семінар «Сучасний науково-методичний супровід регіональних та зональних шкіл новаторства в межах ВШН керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників із питань дошкільної, загальної середньої та післядипломної педагогічної освіти» (15.06.2016 р.); Інтернет-форум «Формування стратегії розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників в умовах розбудови нової української школи» (20.06.2017 р.) тощо.

Із метою поширення новаторських ідей, набутого інноваційного педагогічного досвіду, переведення його в ефективно діючу систему,

що розвивається, у 2014 р. на Рівненщині було створено три ЗШН керівних і педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти. Ефективно функціонували школи новаторства у Волинській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, областях, а їх досвід формування регіональних, районних і зональних шкіл новаторства обговорювався на різних заходах ВШН.

У межах шкіл новаторства проводилися інноваційні форми навчання дорослих: педагогічні студії, конкурси-ярмарки педагогічної творчості, майстер-класи, зустрічі з авторами міжнародних освітніх програм, презентації інноваційних моделей педагогічних систем, що сприяло поширенню та упровадженню оригінальних ідей і творчих знахідок у практику. Дієвою формою поширення інноваційного досвіду в межах шкіл новаторства стали конкурси-ярмарки педагогічної творчості, педагогічні та управлінські студії, під час яких відбувається трансляція ефективного інноваційного досвіду, презентація сучасних управлінських практик, навчання управлінських команд [25, с. 66].

Новий етап діяльності ВШН, РШН, ЗШН розпочався з пропозиції членів науково-методичної ради Університету менеджменту освіти створити Координаційний центр розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України за підсумками розгляду питання «Основні напрями розвитку регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників» у січні 2017 р. Положення про Координаційний центр розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України було обговорено на XI Інтернет-форумі ВШН «Формування стратегії розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників в умовах розбудови Нової української школи» і затверджено на засіданні Ради ректорів (директорів) Українського відкритого університету післядипломної освіти (протокол від 13.10.2017 р. № 2). Координаційний центр розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України, членами якого є працівники ДЗВО «Університет менеджменту

освіти», Полтавської, Харківської, Херсонської академії неперервної освіти, Волинського, Запорізького, Кіровоградського, Луганського, Рівненського, Сумського, Хмельницького та Черкаського ОШПО, є структурним підрозділом науково-дослідної лабораторії методології та практики професійного розвитку сучасного освітнього менеджера Українського відкритого університету післядипломної освіти, яка функціонує на громадських засадах.

Актуальні питання розвитку шкіл новаторства України, професійного розвитку керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників обговорювалися на Всеукраїнському круглому столі координаторів РШН «Розвиток шкіл новаторства України в умовах імплементації Закону України «Про освіту», Шостій методичній студії Полтавської регіональної школи новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників післядипломної освіти «Управління опорною школою: проблеми і перспективи» (20.06.2017 р.), круглому столі «Професійний розвиток сучасного освітнього менеджера в умовах післядипломної педагогічної освіти: виклики, новації, досвід (презентація лабораторії УВУПО та Координаційного центру розвитку шкіл новаторства)», який проходив у межах X Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті» (25.10.2018 р.) тощо, а також Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти» (I – 19.11.2021 р., II – 11.12.2022 р.).

В умовах викликів повномасштабної війни, розв'язаної РФ з 24 лютого 2022 року, розуміємо актуальність проектів, які об'єднують освітян на шляху професійного вдосконалення заради подолання освітніх втрат і повоєнного відновлення. Тому важливо враховувати, що «підготовка сучасного педагогічного працівника відкритого суспільства передбачає оновлення принципів і методів професійного розвитку, переорієнтацію із процесу на результат, трансформацію особистості, її поведінки й ціннісних настанов. Отже, основним орієнтиром післядипломної освіти стає формування творчої особистості, акмепрофесіонала, здатного забезпечити професійно вартісний

результат у розвиток професійної спільноти. Для професійного розвитку фахівців необхідно забезпечити зміст і технології підвищення кваліфікації сучасними концепціями й методиками на засадах андрагогічного, компетентнісного, акмеологічного, людиноцентрованого та інших підходів, модернізувати підготовку в освітніх моделях курсів підвищення кваліфікації та міжкурсового періоду як цілісного андрагогічного циклу» [12].

Розвиваючи ідеї та досвід ВШН і РШН, Координаційного центру розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України, Н. Любченко, автором дослідження за темою «Теоретичні та методичні основи управління професійним розвитком керівників закладів загальної середньої освіти на засадах кластерного підходу» (у межах НДР «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (ресстраційний номер УкрІНТЕІ 0120U104637, 30.10.2020 р.) ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти») запропоновано зінтегрувати їх в єдиному проекті «Кластер професійного розвитку менеджера освіти» віртуальної кафедри управління освітою Українського відкритого університету післядипломної освіти. Як зазначає Т. Сорочан, «віртуальний університет – це середовище комунікації та співпраці, де розширюються можливості доступу здобувачів освіти, широких верств населення, фахівців, окремих осіб із розвинутими освітніми потребами до бази знань» [21].

За Н. Мельник, інновації, що відбуваються в освітньому процесі у зв'язку з реалізацією нової парадигми освіти, зумовлюють необхідність диференціації післядипломної педагогічної освіти, створення такої системи роботи з педагогами, яка б давала можливість обирати зміст, напрями і форми професійного розвитку, запроваджувати інноваційні освітні практики, оригінальні авторські методики і технології, методи і прийоми компетентнісного навчання. Усе це актуалізує необхідність розширення мережі РШН, реалізацію нових підходів до визначення їхнього змісту та форм, що пов'язано з необхідністю виконання визначеної державою стратегії розвитку освіти. Партнерська взаємодія Координаційного центру

розвитку шкіл новаторства України, ДЗВО «Університет менеджменту освіти», інститутів післядипломної педагогічної освіти, академій неперервної освіти та центрів професійного розвитку педагогічних працівників спроможна забезпечити системний підхід до професійного розвитку педагогів в умовах модернізаційних змін, оскільки сприятиме якнайшвидшому переходу від трансляції певного обсягу знань до професійного розвитку на засадах компетентнісного підходу, забезпечить формування здатності кожної особистості до використання знань на ціннісних засадах. Навчання на базі практичного інноваційного досвіду кращих керівників і педагогів закладів освіти, фахівців центрів професійного розвитку педагогічних працівників, запровадження в освітню практику здобутків зарубіжних партнерів, обмін досвідом у межах шкіл новаторства сприятимуть набуттю загальних і професійних компетентностей, від яких залежить результат інноваційних змін [22, с. 257].

Результати дослідження. Нині у науковому просторі введено в обіг поняття «адаптивне навчання» у такому тлумаченні: 1) технологічна педагогічна система форм і методів навчання, що сприяє ефективній індивідуалізації навчання; 2) соціально-орієнтована, навчальна та розвивальна модель цілеспрямованого процесу взаємодії педагога, тих, хто навчається, і джерела інформації. Основні принципи адаптивного навчання в освіті дорослих є: соціальний та особистісний розвиток; культурно-історичний і ціннісний розвиток; індивідуальне просування; компетентнісний підхід [28]. Таким принципом відповідає системний підхід у післядипломній педагогічній освіті, який щороку об'єднує керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів різних рівнів освіти, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, наукових і науково-методичних інституцій, громадських і приватних організацій на Всеукраїнській науковій конференції «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти» [1; 5; 8]. Також урахуємо у нашому дослідженні положення про адаптивне управління наставництвом у системі педагогічного новаторства авторів М. Кириченка, З. Рябової, О. Остряньської. Застосування цієї технології

обумовлено процесами невизначеності (воєнний стан, процеси повоєнного відновлення); життям у непередбачуваному й постійно змінюваному середовищі, прокрастинацією, перфекціонізмом тощо; зміною пріоритетів, філософії життєдіяльності; пролонгованою ротацією та зміною місця перебування учасників освітнього процесу (внутрішні переміщення й закордонні); організацією та перебігом освітнього процесу в стані постійного оновлення змісту та його адаптації до рівня опанування учасниками освітнього процесу [12]. Отримані результати ґрунтуються також на авторській позиції щодо застосування супервізії як технології післядипломної освіти, де супервізорство можна розглядати як діалогічний педагогічний процес, заснований на міжсуб'єктній рівності в діалозі, конструктивних узаєминах між супервізором і супервізованим, що базуються на цінностях гуманізму, засадах людиноцентризму і розумінні один одного з метою спільного вироблення унікального знання в конкретній педагогічній ситуації, особистісно-професійного розвитку обох сторін [3; 21].

Результатом дослідження авторів статті є запропонований для громадського обговорення та затвердження у відповідності до статутних вимог організацій-організаторів проєкту Положення про Координаційний центр розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України (зі змінами), яке має чітку структуру.

1. Загальні положення

1.1. Координаційний центр розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України (далі – Координаційний центр шкіл новаторства) є структурним підрозділом науково-дослідної лабораторії методології та практики професійного розвитку сучасного освітнього менеджера Українського відкритого університету післядипломної освіти (далі – УВУПО).

1.2. Координаційний центр шкіл новаторства здійснює свою діяльність на громадських засадах відповідно до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», нормативно-правових актів центрального органу виконавчої влади в галузі освіти; статутів Університету менеджменту освіти, цього Положення про Координаційний центр розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України (далі – Положення) та актів локального нормативно-правового регулювання.

1.3. Координаційний центр шкіл новаторства створюється за рішенням експертної ради УВУПО за поданням завідувача

віртуальної кафедри управління освітою та погодженням виконавчого директора УВУПО.

1.4. Мета діяльності Координаційного центру шкіл новаторства – організація та проведення комплексних узгоджених заходів із наукової, методичної, навчальної й організаційної роботи регіональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти (далі – РШН), районних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти (далі – районні ШН) у контексті реалізації завдань державної освітньої політики з професійного розвитку та підвищення фахового рівня керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України, дисемінації їх інноваційного досвіду.

Координаційний центр шкіл новаторства здійснює діяльність щодо вирішення актуальних питань розвитку РШН і районних ШН на принципах наукового менеджменту та педагогічної кооперації.

1.5. Завдання Координаційного центру шкіл новаторства:

- координація діяльності РШН і районних ШН щодо виявлення, популяризації інноваційних технологій та методик і всебічного впровадження їх у педагогічну практику для підвищення фахового рівня керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України всіх рівнів, зокрема, дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти; освіти дорослих, у т. ч. післядипломної освіти;

- організація спільної діяльності РШН і районних ШН щодо участі в роботі лабораторії методології та практики професійного розвитку сучасного освітнього менеджера з обґрунтування концептуальних, теоретико-методологічних та організаційно-методичних основ професійного розвитку й саморозвитку керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників;

- подання пропозицій щодо проведення експертизи членами експертної ради УВУПО новаторських проєктів і програм науково-дослідницької роботи регіонального рівня;

- популяризація новаторського досвіду керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України, дисемінація кращих практик РШН і районних ШН, сприяння реалізації інноваційних проєктів і програм;

- здійснення дисемінації досвіду діяльності закладів освіти щодо їх участі в новаторському русі України, спрямованого на підвищення професійної майстерності та управлінської культури керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників;

- підготовка пропозицій щодо вдосконалення та оновлення нормативно-правової бази розвитку регіональної освітньої системи, інструментарію управлінської, науково-методичної, науково-дослідної, педагогічної діяльності закладів освіти;

- висвітлення інформації про діяльність РШН і районних ШН, Координаційного центру шкіл новаторства у ЗМІ, фахових і науково-популярних виданнях, соціальних мережах тощо.

2. Основні напрями діяльності Координаційного центру шкіл новаторства

2.1. Координація діяльності РШН і районних ШН за напрямами:

- дошкільна освіта;
- повна загальна середня освіта;
- позашкільна освіта;
- професійна (професійно-технічна) освіта;
- фахова передвища освіта;
- вища освіта;
- освіта дорослих, у т. ч. післядипломна освіта.

2.2. Взаємодія із центральним органом виконавчої влади в сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти, державними органами, яким підпорядковані заклади освіти; органами місцевого самоврядування, науковими установами та закладами освіти, громадськими та приватними організаціями, засобами масової інформації з питань діяльності й розвитку РШН і районних ШН.

2.3. Надання консультативної допомоги РШН і районним ШН із питань організації навчально-методичної, науково-методичної, організаційно-методичної роботи; аналізу її ефективності.

2.4. Моніторинг розвитку новаторського руху в Україні та його впливу на якість освітньої та управлінської діяльності в закладах освіти.

2.5. Обговорення та підготовка рекомендацій щодо впровадження в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти, академії неперервної освіти інноваційних підходів, технологій і методик, форм навчання, моделей і прогресивного досвіду щодо зрощення педагога-новатора у закладах різних рівнів освіти.

2.6. Вивчення, узагальнення та пропагування досвіду педагогів-новаторів України, закладів освіти, РШН і районних ШН.

2.7. Підготовка пропозицій і розроблення інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертизи членами експертної ради УВУПО освітніх інновацій РШН і районних ШН; рецензування друкованих та електронних видань, методичних рекомендацій, навчально-методичних і науково-методичних матеріалів; формування рекомендацій до друку навчально-методичних посібників, підготовлених учасниками шкіл новаторства.

2.8. Науково-методичний супровід реалізації нормативно-правових актів і методичних рекомендацій у галузі освіти з питань науково-методичного забезпечення освітнього та виховного процесів у закладах освіти.

2.9. Заслуховування звітів РШН і районних ШН, надання науково-методичної допомоги й рекомендацій щодо впровадження результатів інноваційної діяльності у педагогічну практику.

2.10. Популяризація науково-методичної, навчально-методичної літератури, навчально-методичних посібників та іншої друкованої продукції шкіл новаторства в інформаційно-освітньому середовищі України.

2.11. Сприяння участі РШН і районних ШН у всеукраїнських і міжнародних конкурсах, програмах і проєктах із метою популяризації новаторського досвіду тощо.

2.12. Сприяння заснуванню міжрегіональних і міжнародних шкіл новаторства керівних, науково-

педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти, обміну досвідом щодо здобуття міжнародних грантів, участі в освітніх і наукових програмах тощо.

3. Структура та склад Координаційного центру шкіл новаторства

3.1. До складу Координаційного центру шкіл новаторства входять:

- голова Координаційного центру шкіл новаторства – обирається за пропозицією керівників-координаторів та членів Координаційного центру шкіл новаторства відкритим чи закритим голосуванням;
- заступник голови Координаційного центру шкіл новаторства – керівник віртуальної кафедри управління освітою УВУПО – завідувач кафедри менеджменту освіти та права ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України;
- керівники-координатори Координаційного центру шкіл новаторства – працівники кафедри менеджменту освіти та права ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського та кафедри педагогіки й освітніх інновацій Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;
- відповідальний секретар Координаційного центру шкіл новаторства;
- члени Координаційного центру шкіл новаторства – координатори РШН (працівники інститутів післядипломної педагогічної освіти, академій неперервної освіти), відповідальні у своїх діях за мережеву взаємодію районних ШН); члени віртуальних кафедр УВУПО; керівні, науково-педагогічні і педагогічні працівники закладів освіти, працівники наукових, науково-методичних установ, громадських організацій України.

3.2. Керівників-координаторів Координаційного центру шкіл новаторства призначають рішенням експертної ради УВУПО за поданням завідувача віртуальної кафедри управління освітою та погодженням виконавчого директора УВУПО. Строк їхніх уповноважень не обмежений і закінчується за відповідним розпорядженням.

3.3. Координаторів РШН визначають інститути післядипломної педагогічної освіти та академії неперервної освіти України. Строки їхніх уповноважень не обмежені і закінчуються за відповідними розпорядженнями керівників цих закладів.

3.4. Керівники-координатори організують діяльність Координаційного центру шкіл новаторства, а саме:

- формують і затверджують план роботи;
- беруть участь у підготовці рішень про створення РШН і районних ШН;
- призначають відповідального секретаря Координаційного центру шкіл новаторства;
- приймають рішення щодо залучення експертів і спеціалістів (за потреби);
- координують роботу координаторів РШН і районних ШН;
- планують і проводять засідання Координаційного центру шкіл новаторства;
- висвітлюють роботу Координаційного центру шкіл новаторства, РШН і районних ШН, здійснюють зв'язки з громадськістю.

3.5. Відповідальний секретар Координаційного центру шкіл новаторства:

- здійснює документообіг;
- веде протоколи засідань;
- запрошує на засідання Координаційного центру шкіл новаторства координаторів РШН і районних ШН і зацікавлених осіб;
- інформує учасників Координаційного центру шкіл новаторства про проведену роботу та виконання прийнятих рішень;
- веде підготовку інформаційних матеріалів про діяльність Координаційного центру шкіл новаторства;
- забезпечує оприлюднення інформації про діяльність Координаційного центру шкіл новаторства шляхом розміщення її на вебсайті.

3.6. Координатори РШН:

- планують та організують діяльність РШН;
- забезпечують координацію діяльності районних ШН, сприяють участі у всеукраїнських, регіональних проєктах і програмах тощо;
- беруть участь у засіданнях Координаційного центру шкіл новаторства;
- надають пропозиції до плану роботи Координаційного центру шкіл новаторства;
- беруть участь у роботі Координаційного центру шкіл новаторства в якості експертів і фахівців проєктів, програм, конкурсів, фестивалів тощо;
- організують збір і аналіз інформації про діяльність РШН і районних ШН;
- здійснюють заходи щодо зв'язків із громадськістю з питань діяльності РШН і районних ШН, висвітлюють їх роботу у регіональних і всеукраїнських ЗМІ;
- щорічно надають інформацію про проведену роботу в Координаційний центр шкіл новаторства.

4. Організація діяльності Координаційного центру шкіл новаторства

4.1. Відповідно до затвердженого плану роботи Координаційного центру шкіл новаторства засідання проводяться двічі на рік.

4.2. Засідання Координаційного центру шкіл новаторства є відкритим для всіх зацікавлених осіб та організацій.

4.3. Дата, час, місце проведення і порядок денний засідання визначається керівниками-координаторами Координаційного центру шкіл новаторства за два тижні до його проведення та оголошуються за тиждень до його проведення.

4.4. Підсумки засідання Координаційного центру шкіл новаторства оформляються у формі протоколу.

4.5. Із метою оперативного вирішення актуальних питань Координаційний центр шкіл новаторства може приймати рішення шляхом опитування координаторів РШН і районних ШН. Підсумки опитування оформляються аналітичним звітом на черговому засіданні Координаційного центру шкіл новаторства.

4.6. Підсумки роботи Координаційного центру шкіл новаторства та результати виконання рішень розглядаються щорічно на його підсумковому засіданні.

5. Повноваження Координаційного центру шкіл новаторства

5.1. Координаційний центр шкіл новаторства здійснює

діяльність відповідно до плану роботи УВУПО та його затвердженого плану роботи.

5.2. Координаційний центр шкіл новаторства має право:

– пропонувати розгляд питань на засідання експертної ради УВУПО за поданням завідувача кафедри управління освітою та погодженням виконавчого директора УВУПО щодо організації заходів всеукраїнського рівня;

– направляти до розпорядників інформації запити, пов'язані з одержанням інформації, необхідної для здійснення діяльності Координаційного центру шкіл новаторства у межах визначених цим Положенням повноважень;

– підтримувати діяльність координаторів РШН і районних ШН для вирішення актуальних питань щодо розвитку новаторського руху;

– приймати у межах визначених цим Положенням повноважень рішення, що стосуються організації, координації та розвитку шкіл новаторства в Україні.

6. Припинення діяльності Координаційного центру шкіл новаторства

6.1. Положення про Координаційний центр шкіл новаторства затверджується рішенням експертної ради УВУПО за поданням завідувача кафедри управління освітою та погодженням виконавчого директора УВУПО.

6.2. Припинення діяльності Координаційного центру шкіл новаторства здійснюється за рішенням експертної ради УВУПО за поданням завідувача кафедри управління освіти та погодженням виконавчого директора УВУПО.

Примітка: здійснювати правильний запис назв шкіл новаторства (наприклад, регіональна – Полтавська РШН, районна – Кременчуцька ШН).

Висновки з даного дослідження. Розуміючи багатозначність слова «центр», визначаємо його сутність як місце зосередження будь-якої діяльності, керівництва чимсь, осередок, сфера зосередження певної енергії. Координаційний центр розглядаємо як структурний елемент ВШН, як один із суб'єктів діяльності з науково-методичного й інформаційного забезпечення ВШН в умовах післядипломної педагогічної освіти в цілому та/або окремих її підсистем (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної освіти) на різних рівнях структурної організації (всеукраїнському, міжрегіональному, регіональному, міському, районному, територіальній громаді, на рівні окремого закладу освіти), який виконує функцію комунікатора та сполучного структурного елемента у взаємодії. Такий центр є гнучкою формою, за допомогою якої ВШН, РШН і районні ШН зможуть оперативно реагувати на динамічні зміни потреб пріоритетних споживачів і забезпечувати їхню взаємоадаптацію в контексті вимог неперервного професійного розвитку.

Започаткування методичного хабу

Координаційного центру розвитку шкіл новаторства України «Школи новаторства: виклики, стратегії, синергія розвитку» є творчою платформою для реалізації цілей і завдань шкіл новаторства на сучасному етапі.

Упровадження запропонованих авторами положень сприятиме реалізації державних освітніх і професійних стандартів у контексті неперервного професійного розвитку керівників, науково-педагогічних і педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти. Діяльність Координаційного центру розвитку шкіл новаторства, спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти України, забезпечуватиме прикладний результат функціонування такої форми новаторського руху на основі системного, наукового, компетентнісного, акмеологічного, особистісно-орієнтованого, кластерного підходів [16; 17].

На нашу думку, **подальших наукових розвідок** потребують питання професійного розвитку педагогів у межах шкіл новаторства відповідно до вимог державних освітніх і професійних стандартів, нових підходів щодо формування ключових компетентностей у Новій українській школі, впровадження інноваційних освітніх проєктів із питань забезпечення якості освітнього процесу, супервізії як інструмента професійної підтримки науково-педагогічних працівників, менеджерів освіти, запровадження педагогічної інтернатури, механізмів виявлення і поширення педагогічного досвіду з розроблення й упровадження навчально-методичного забезпечення в умовах реалізації нових стандартів освіти.

Список використаних джерел

1. Білик Н. Діяльність регіональної школи новаторства (2012–2016 рр.). *Інсайти для освіти: моделювання взаємозв'язку наукових досліджень і освітніх практик в умовах трансформації українського суспільства* : монографія / [уклад. : В. В. Зелюк, С. Ф. Клепко, Т. А. Устименко]. Полтава : ПОППО, 2020. С. 117–147. URL: <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/374>
2. Білик Н. І. Адаптивно-педагогічне управління проєктуванням електронного освітнього контенту шкіл новаторства. *Інформаційно-ресурсне забезпечення освітнього процесу в умовах діджиталізації суспільства* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11 листопа. 2020 р. Київ, 2020. С. 21–23.

3. Білик Н. І., Любченко Н. В. Педагогічний коучинг як технологія професійного розвитку вчителя в системі підвищення кваліфікації. *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фах. журн. (категорія «Б»). 2020. № 5 (194). С. 41–46. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5\(194\)-41-46](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5(194)-41-46) URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/215279>

4. Білик Н. І. Управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2015. 461 с.

5. Білик Н. І. Школа новаторства – платформа ефективної комунікації керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників післядипломної освіти. *Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації післядипломної освіти* : електрон. зб. тез I Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. з міжнар. участю (Полтава – Київ, 19 листоп. 2021 р.) / упоряд. : Н. І. Білик, В. В. Зелюк ; за наук. ред. М. О. Кириченка. Полтава : ПОІППО, 2021. Вип. 1. С. 21–28. URL: <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/533>

6. Василенко О. В. Неформальна навчальна група. *Освіта дорослих* : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка. Київ : Основа, 2014. С. 264.

7. Гладкова В. М. Фундаментальна акмеологія – наука XXI століття : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2019. 206 с.

8. Гуманістичні ідеї: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора в системі неперервної освіти : кол. наук. монографія / за наук. ред. Н. І. Білик. Полтава : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. 542 с. DOI: <https://doi.org/10.33272/M2023-1> URL: http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografia_skovoroda_2023.pdf

9. Єльнікова Г. В. Адаптивна функція освіти дорослих. *Освіта дорослих* : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка. Київ : Основа, 2014. С. 11–12.

10. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 3. Ст. 25.

11. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38/39. Ст. 380.

12. Кириченко М. О., Рябова З. В., Остряньська О. А. Адаптивне управління наставництвом у системі педагогічного новаторства. *Гуманістичні ідеї: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора в системі неперервної освіти* : кол. наук. монографія / за наук. ред. Н. І. Білик. Полтава : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 232–254. URL: http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografia_skovoroda_2023.pdf

13. Корженко В. В. Розвиток. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. Ю. В. Ковбасюк. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління. С. 498.

14. Кремень В. Г. Людиноцентризм. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид. допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 519–520.

15. Кремень В. Г. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.

16. Любченко Н. В. Кластеризація суб'єктів наукової, освітньої та виробничої сфери як потенційний ресурс реалізації стратегічної цілі розвитку людського капіталу в контексті Закону України «Про освіту». *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології* : збірник матеріалів III Всеукр. Інтернет-конф., 18 квітня 2018 р., м. Київ / наук. ред., упоряд.: В. В. Сидоренко, Я. Л. Швень. Київ : Агроосвіта, 2018. Ч. 2. С. 20–22.

17. Любченко Н. В. Кластерний підхід в управлінні професійним розвитком керівника закладу загальної середньої освіти : спецкурс / НАПН України, ДЗВО «Ун-т менеджменту освіти». Київ, 2023. 52 с.

18. Любченко Н. В. Післядипломна освіта керівників закладів загальної середньої освіти: виклики в історичному вимірі розвитку. *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки*. 2023. № 25 (54). С. 164–197.

19. Любченко Н. В. Управління науково-методичною діяльністю закладів післядипломної педагогічної освіти: координаційний аспект : наук.-метод. посіб. / Ун-т менеджменту освіти НАПН України. Київ, 2013. 205 с.

20. Любченко Н. В. Формування стратегії розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників на основі кластерного підходу. *Регіональна освітня система підвищення кваліфікації як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників: теорія, практика та виклики часу* : електрон. зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. / за наук. ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик. Полтава : ПОІППО, 2018. С. 49–53. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/tezi_23.11.2018.pdf

21. Любченко Н. В., Білик Н. І. Супервізія як технологія післядипломної освіти педагогічних працівників у контексті Концепції «Нова українська школа». *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 5 (200). С. 5–13. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-5-13](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-5-13). URL: <https://isp.poippo.pl.ua/article/view/243513>

22. Мельник Н. Діяльність регіональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників як ресурс забезпечення професійного розвитку у контексті реалізації неперервної освіти. *Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора* : кол. наук. монографія / за заг. та наук. ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик. Полтава ; Київ : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 255–270.

23. Мельник Н. Науково-методичний супровід професійної діяльності педагогічних працівників в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». *Психолого-педагогічні засади розвитку професіоналізму освітян в умовах реалізації Концепції Нової української школи* : матеріали Всеукр. Інтернет-конф. (м. Київ – Рівне, 29 березня 2018 р.). Київ ; Рівне : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» : РОІППО, 2018. С. 70–74. URL: <http://umo.edu.ua/konferenciji>

24. Мельник Н. Підготовка педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти до реалізації

нових державних освітніх стандартів. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 4 (108). С. 11–15.

25. Мельник Н. Поширення інноваційного досвіду закладів загальної середньої освіти в межах школи новаторства. *Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації післядипломної освіти* : електрон. зб. тез I Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. з міжнар. участю (Полтава – Київ, 19 листопада 2021 р.). Полтава : ПОІППО, 2021. Вип. 1. С. 65–68.

26. Новаторство. *Словник української мови online*. URL: <https://sum20ua.com/?page=1956&wordid=61248>

27. Олійник В. В. Теоретико-методологічні засади державного управління післядипломною освітою в контексті євроінтеграції : дис. ... д-ра наук з держ. управл. : 25.00.02. Київ, 2019. 593 с.

28. Радченко Ю. Л. Адаптивне навчання. *Освіта дорослих* : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка. Київ : Основа, 2014. С. 12.

29. Розпорядження Кабінету Міністрів від 10 липня 2019 р. № 526-р «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12>

30. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія і практика : монографія. Луганськ : Знання, 2005. 384 с.

31. Супрун В. В., Любченко Н. В. Державно-громадське партнерство. *Енциклопедія освіти* / Нац. акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 214.

References

1. Bilyk, N. (2020). Diialnist rehionalnoi shkoly novatorstva (2012–2016 rr.) [Activities of the regional school of innovation (2012–2016)]. In V. V. Zeliuk, S. F. Klepko, & T. A. Ustyenko (Comps.), *Insaity dlia osvity: modeliuвання vzaïmozv'iazku naukovykh doslidzhen i osvitnikh praktyk v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva [Insights for education: modeling the relationship between scientific research and educational practices in the context of the transformation of Ukrainian society]*: monohrafiia (pp. 117-147). Poltava: POIPPO. Retrieved from <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/374> [in Ukrainian].

2. Bilyk, N. I. (2020). Adaptivno-pedahohichne upravlinnia proiektuvanniam elektronnoho osvitnoho kontentu shkil novatorstva [Adaptive pedagogical management of the design of electronic educational content of schools of innovation]. In *Informatsiino-resursne zabezpechennia osvitnoho protsesu v umovakh didzhytalizatsii suspilstva [Information and resource provision of the educational process in the conditions of digitalization of society]*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 21-23). Kyiv [in Ukrainian].

3. Bilyk, N. I., & Liubchenko, N. V. (2020). Pedahohichni kouchynh yak tekhnolohiia profesiinoho rozvytku vchytelia v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii [Pedagogical coaching as a technology of professional development of a teacher in the system of professional development]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 5 (194), 41-46. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5\(194\)-41-46](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5(194)-41-46)

Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/215279> [in Ukrainian].

4. Bilyk, N. I. (2015). *Upravlinnia adaptivno-pedahohichnym proektuvanniam rehionalnykh osvitnikh system pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv [Management of adaptive-pedagogical design of regional educational systems of professional development of pedagogical workers]*: monohrafiia. Poltava: TOV «ASMI» [in Ukrainian].

5. Bilyk, N. I. (2021). Shkola novatorstva – platforma efektyvnoi komunikatsii kerivnykh, naukovo-pedahohichnykh i pedahohichnykh pratsivnykiv pislidyplomnoi osvity [The school of innovation is a platform for effective communication of management, research and teaching staff, and teaching staff of postgraduate education]. In N. I. Bilyk, V. V. Zeliuk (Comps.), *Merezha shkil novatorstva Ukrainy: rozvytok profesiinoi kompetentnosti kerivnykh, naukovo-pedahohichnykh i pedahohichnykh pratsivnykiv u konteksti realizatsii pislidyplomnoi osvity [Network of schools of innovation of Ukraine: development of professional competence of managerial, scientific-pedagogical and pedagogical workers in the context of the implementation of postgraduate education]*: elektron. zb. tez I Vseukr. nauk.-prakt. online-konf. z mizhnar. uchastiu (Is. 1, pp. 21-28). Poltava: POIPPO. Retrieved from <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/533> [in Ukrainian].

6. Vasylenko, O. V. (2014). Neformalna navchalna hrupa [Informal study group]. In V. H. Kremen, Yu. V. Kovbasiuk (Eds.), *Osvita doroslykh [Adult education]*: entsyklopedychnyi slovnyk (p. 264). Kyiv: Osнова [in Ukrainian].

7. Hladkova, V. M. (2019). *Fundamentalna akmeolohiia – nauka XX stolittia [Fundamental acmeology is a science of the 21st century]*: monohrafiia. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].

8. Bilyk, N. I. (Ed.). (2023). *Humanistychni idei: vid Hryhoriia Skovorody do suchasnoho pedahoha-novatora v systemi neperervnoi osvity [Humanistic ideas: from Hryhoriy Skovoroda to the modern teacher-innovator in the system of continuous education]*: kol. nauk. monohrafiia. Poltava: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. DOI: <https://doi.org/10.33272/M2023-1>. Retrieved from http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografiia_skovoroda_2023.pdf [in Ukrainian].

9. Yelnykova, H. V. (2014). Adaptivna funktsiia osvity doroslykh [Adaptive function of adult education]. In V. H. Kremen, Yu. V. Kovbasiuk (Eds.), *Osvita doroslykh [Adult education]*: entsyklopedychnyi slovnyk (pp. 11-12). Kyiv: Osнова [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist» [Law of Ukraine "On scientific and scientific and technical activity"]. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Information of the Verkhovna Rada (VVR)]*, 3, 25 [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Information of the Verkhovna Rada (VVR)]*, 38/39, 380 [in Ukrainian].

12. Kyrychenko, M. O, Riabova, Z. V., & Ostrianska, O. A. (2023). Adaptivne upravlinnia nastavnytstvom u systemi pedahohichnoho novatorstva [Adaptive management of mentoring in the system of pedagogical innovation]. In N. I. Bilyk (Ed.), *Humanistychni idei: vid Hryhoriia Skovorody do suchasnoho pedahoha-novatora v systemi neperervnoi osvity [Humanistic ideas: from Hryhoriy Skovoroda to the modern*

teacher-innovator in the system of continuous education]: kol. nauk. monohrafiia (pp. 232-254). Poltava: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. Retrieved from http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografiia_skovoroda_2023.pdf [in Ukrainian].

13. Korzhenko, V. V. (2011). Rozvytok [Development]. In Yu. V. Kovbasiuk (Ed.), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of public administration]* (Vol. 1, p. 498). Kyiv: NADU [in Ukrainian].

14. Kremen, V. H. (2021). Liudynotsentryzm [Human centrism]. In V. H. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]* (pp. 519-520). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

15. Kremen, V. H. (2021). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine National report on the state and prospects of education development in Ukraine]*: monohrafiia. Kyiv: KONVI PRINT [in Ukrainian].

16. Liubchenko, N. V. (2018). Klasterizatsiia sub'iektiv naukovoi, osvitnoi ta vyrobnychoi sfery yak potentsiinyi resurs realizatsii stratehichnoi tsili rozvytku liudskoho kapitalu v konteksti Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» [Clustering of scientific, educational and industrial subjects as a potential resource for the implementation of the strategic goal of human capital development in the context of the Law of Ukraine "On Education"]. In V. V. Sydorenko, Ya. L. Shven (Eds.), *Profesiinyi rozvytok fakhivtsiv u systemi osvity doroslykh: istoriia, teoriia, tekhnologii [Professional development of specialists in the adult education system: history, theory, technologies]*: zbirnyk materialiv III-oi Vseukr. Internet-konf. (P. 2, pp. 20-22). Kyiv: Ahrosvita [in Ukrainian].

17. Liubchenko, N. V. (2023). *Klasternyi pidkhid v upravlinni profesiinym rozvytkom kerivnyka zakladu zahalnoi serednoi osvity [A cluster approach in managing the professional development of the head of a general secondary education institution]*: spetskurs. Kyiv [in Ukrainian].

18. Liubchenko, N. V. (2023). Pislidyplomna osvita kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity: vyklyky v istorychnomu vymiri rozvytku [Postgraduate education of heads of institutions of general secondary education: challenges in the historical dimension of development]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Pedahohichni nauky [Bulletin of postgraduate education. Pedagogical sciences]*, 25 (54), 164-197 [in Ukrainian].

19. Liubchenko, N. V. (2013). *Upravlinnia naukovometodychnoiu diialnistiu zakladiv pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity: koordynatsiinyi aspekt [Management of scientific and methodical activities of institutions of postgraduate pedagogical education: coordination aspect]*: nauk.-metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].

20. Liubchenko, N. V. (2018). Formuvannia stratehii rozvytku shkil novatorstva kerivnykh, naukovo-pedahohichnykh i pedahohichnykh pratsivnykiv na osnovi klasterneho pidkhodu [Formation of a strategy for the development of schools of innovation of managerial, scientific-pedagogical and pedagogical workers based on a cluster approach]. In N. I. Bilyk (Ed.), *Rehionalna osvitnia sistema pidvyshchennia kvalifikatsii yak faktor rozvytku profesionalizmu pedahohichnykh pratsivnykiv: teoriia, praktyka ta vyklyky chasu [The regional educational system of professional development as a factor in*

the development of the professionalism of pedagogical workers: theory, practice and challenges of the time]: elektron. zb. nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. onlain-konf. (pp. 49-53). Poltava: POIPPO. Retrieved from http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/tezi_23.11.2018.pdf [in Ukrainian].

21. Liubchenko, N. V., & Bilyk, N. I. (2021). Superviziia yak tekhnolohiia pislidyplomnoi osvity pedahohichnykh pratsivnykiv u konteksti Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [Supervision as a technology of postgraduate education of teaching staff in the context of the "New Ukrainian School" Concept]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 5 (200), 5-13. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-5-13](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-5-13). Retrieved from <https://isp.poippo.pl.ua/article/view/243513> [in Ukrainian].

22. Melnyk, N. (2023). Diialnist rehionalnykh shkil novatorstva kerivnykh, naukovo-pedahohichnykh i pedahohichnykh pratsivnykiv yak resurs zabezpechennia profesiinoho rozvytku u konteksti realizatsii neperervnoi osvity [The activity of regional schools of innovation of managerial, scientific-pedagogical and pedagogical workers as a resource for ensuring professional development in the context of the implementation of continuous education]. In N. I. Bilyk (Ed.), *Rozvytok humanistychnykh idei u neperervnii osviti: vid Hryhoriia Skovorody do suchasnoho pedahoha-novatora [The development of humanistic ideas in continuing education: from Hryhoriy Skovoroda to a modern educator-innovator]*: kol. nauk. monohrafiia (pp. 255-270). Poltava; Kyiv: PANO im. M. V. Ostrohradskoho [in Ukrainian].

23. Melnyk, N. (2018). Naukovo-metodychnyi suprovid profesiinui diialnosti pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh realizatsii Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [Scientific and methodological support of the professional activity of pedagogical workers in the context of the implementation of the "New Ukrainian School" Concept]. In *Psykhologo-pedahohichni zasady rozvytku profesionalizmu osvitian v umovakh realizatsii Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly [Psychological and pedagogical principles of the development of the professionalism of educators in the conditions of the implementation of the Concept of the New Ukrainian School]*: materialy Vseukr. Internet-konf. (pp. 70-74). Kyiv; Rivne: DVNZ «Universytet menedzhmentu osvity»: ROIPPO. Retrieved from <http://umo.edu.ua/konferenciji> [in Ukrainian].

24. Melnyk, N. (2021). Pidhotovka pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity do realizatsii novykh derzhavnykh osvitnikh standartiv [Training of pedagogical workers in the system of postgraduate pedagogical education for the implementation of new state educational standards]. *Nova pedahohichna dumka [A new pedagogical thought]*, 4 (108), 11-15 [in Ukrainian].

25. Melnyk, N. (2021). Poshyrennia innovatsiinoho dosvidu zakladiv zahalnoi serednoi osvity v mezhakh shkoly novatorstva [Dissemination of innovative experience of institutions of general secondary education within the school of innovation]. In N. I. Bilyk, V. V. Zeliuk (Comps.), *Merezha shkil novatorstva Ukrainy: rozvytok profesiinui kompetentnosti kerivnykh, naukovo-pedahohichnykh i pedahohichnykh pratsivnykiv u konteksti realizatsii pislidyplomnoi osvity [Network of schools of innovation of Ukraine: development of professional competence of managerial, scientific-pedagogical*

and pedagogical workers in the context of the implementation of postgraduate education]: elektron. zb. tez I Vseukr. nauk.-prakt. onlain-konf. iz mizhnar. uchastiu (Is. 1, pp. 65-68). Poltava: POIPPO [in Ukrainian].

26. Novatorstvo [Innovation]. *Slovyk ukrainskoi movy online [Dictionary of the Ukrainian language online]*. Retrieved from <https://sum20ua.com/?page=1956&wordid=61248> [in Ukrainian].

27. Oliinyk, V. V. (2019). *Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoho upravlinnia pisliadyplomnoi osvitoiu v konteksti yevrointehratsii [Theoretical and methodological principles of state management of postgraduate education in the context of European integration]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].

28. Radchenko, Yu. L. (2014). *Adaptyvne navchannia [Adaptive learning]*. In V. H. Kremen, Yu. V. Kovbasiuk (Eds.), *Osvita doroslykh [Adult education]: entsyklopedychnyi slovnyk* (p. 12). Kyiv: Osnova [in Ukrainian].

29. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv vid 10 lypnia 2019 r. № 526-r «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku» [Decree of the Cabinet of Ministers dated July 10, 2019 No. 526-r "On the approval of the Strategy for the Development of the Sphere of Innovative Activity for the Period Until 2030"]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12> [in Ukrainian].

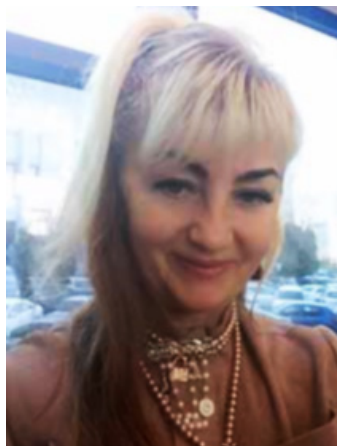
30. Sorochan, T. M. (2005). *Pidhotovka kerivnykiv shkil do upravlinskoj diialnosti: teoriia i praktyka [Preparation of school heads for managerial activities: theory and practice]: monohrafiia*. Luhansk: Znannia [in Ukrainian].

31. Suprun, V. V., & Liubchenko, N. V. (2021). *Derzhavno-hromadske partnerstvo [State-public partnership]*. In V. H. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]* (p. 214). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.09.2023

УДК 37:004.65]:001.891:303.722.4

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-30-37](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-30-37)

Ростока Марина Львівна,

кандидатка педагогічних наук, старша дослідниця, завідувачка відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, старша наукова співробітниця відділу цифрових технологій і комп'ютерного забезпечення, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, м. Київ, Україна

Marina Rostoka,

Ph.D (in Pedagogy), Senior Researcher, Head of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education, Senior Researcher in the Department of Digital Technologies and Computer Support, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: marilvross@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1891-5482>

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ПРОЄКТУВАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

A Представлено елементи інформаційно-аналітичного супроводу наукового дослідження «Проектування цифрових освітніх ресурсів» (2023–2025) відділу цифрових технологій та комп'ютерного забезпечення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, яке спрямовано на розроблення науково-методичних засад створення нових і вдосконалення вже існуючих віртуальних цифрових освітніх баз даних і баз знань. Засобами кластерного аналізу автор досліджує наукові здобутки українських і зарубіжних учених щодо цифровізації суспільства, науки та освіти. Адже кластеризація уможливорює отримання поточних результатів щодо наявних гостро встановлених проблем дослідницького пошуку та забезпечує знаходження певного вектору аналітичних розвідок й обґрунтування отриманих висновків. Автор зосереджує увагу на таких виокремлених у процесі інформаційного аналізу кластерах, як: український і зарубіжний досвід розбудови цифрових середовищ; психологічні аспекти цифрової трансформації суспільства, освіти і науки; вплив цифрової трансформації на розвиток вищої і академічної освіти; проектування інформаційно-освітнього і цифрового середовища системи професійної освіти; застосування цифрових технологій у науці й освітній практиці; цифрові платформи та інструментарій цифрової освіти; відкриті цифрові ресурси і технології в освітньому процесі осіб з особливими потребами; використання цифрових баз знань у наукових дослідженнях й у підготовці наукових кадрів; семантичні технології та онтологічне моделювання в умовах цифрової трансформації; безпека інформаційно-цифрового простору; адаптивні процеси цифрового освітнього простору; цифрові методи кваліметричного моделювання тощо. Обґрунтовано висновки про доцільність кластеризації інформаційно-аналітичного супроводу, яка дає змогу глибше й детальніше усвідомити отримані дослідниками результати наукових пошуків, з'ясувати цінність їхнього наукового доробку, визначити основні напрями і тенденції досліджень.

Ключові слова: інформаційно-аналітичний супровід; кластерний аналіз; цифрова трансформація; цифрові інструменти; цифрові освітні ресурси; цифрові технології; проектування цифрових баз знань

Clustering of information and analytical support for scientific research on designing digital educational resources

S This article presents the elements of information and analytical support of the scientific research "Designing digital educational resources" (2023–2025) of the Department of Digital Technologies and Computer Support of the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, which is aimed at developing scientific and methodological principles to create new and improve existing virtual digital educational databases and knowledge bases. Using cluster analysis, the author examines the scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists regarding the digitalization of society, science, and education. After all, clustering makes it possible to obtain current results regarding the existing acutely established problems of the research search and ensures the finding of a certain vector of analytical experiments and substantiation of the obtained conclusions.

The author focuses on clusters identified in the process of information analysis as: Ukrainian and foreign experience in the development of digital environments; psychological aspects of digital transformation of society, education, and science; the impact of digital transformation on the development of higher and academic education; designing the informational, educational, and digital environment of the professional education system; application of digital technologies in science and educational practice; digital platforms and tools of digital education; open digital resources and technologies in the educational process of persons with special needs; use of digital knowledge bases in scientific research and training of scientific staff; semantic technologies and ontological modeling in the conditions of digital transformation; security of information and digital space; adaptive processes of the digital educational space; automated methods of qualitative modeling, etc. Conclusions about the expediency of clustering of

information and analytical support are substantiated, which makes it possible to understand more deeply and in detail the results of scientific research obtained by researchers, to determine the value of their scientific output, and to determine the main directions and trends of research.

Keywords: information and analytical support; cluster analysis; digital transformation; digital tools; digital educational resources, digital technologies; design of digital knowledge bases

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Трансформаційні зміни у контексті цифровізації суспільства в умовах постмодерного науково-освітнього простору обумовлено динамічним розвитком інформаційних технологій. У цей же момент процеси оптимізації соціальної і професійної сфер життя, що актуалізують проблему глобалізації, здійснюють колосальний вплив на ці зміни та викликають оновлення методології організації науково-освітньої діяльності. Зростає рівень активізації дистанційних форм отримання різнопланової інформації користувачами. Звісно, що тотальна цифровізація спонукає інноваційну розбудову інформаційного освітнього простору, але зі збереженням найкращих традиційних практик, у тому числі й бібліотек. До того ж потреба у стандартизації ідентифікаторів метаданих для побудови електронної/цифрової бази візуалізованих знань стає все актуальнішою.

Саме для вирішення зазначених аспектів у 2023 році відділом цифрових технологій та комп'ютерного забезпечення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ) розпочато прикладне наукове дослідження «Проектування цифрових освітніх ресурсів» (науковий керівник А. Гуралюк) [18]. Задля забезпечення ефективності отримання якісних прикладних результатів у контексті зазначеного дослідження постає завдання щодо організації адекватного інформаційно-аналітичного супроводу шляхом вивчення, систематизації та узагальнення джерельної бази, цифрового контенту.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Результати аналітичного пошуку уможливають констатування того факту, що проблема цифровізації науки і освіти знаходить досить широкий спектр напрямів (кластерів) вивчення. Зокрема проблемі цифрової трансформації освіти і науки, розробленню цифрових ресурсів і технологій присвячено науково-практичний доробок таких дослідників, як: Н. Авшенюк, І. Андрощук, О. Баніт, Н. Бідюк, Н. Бондар, В. Губеня, І. Іванюк, І. Капустян, Л.-М. Кардосо, Ю. Коберляйен, О. Овчарук,

І. Підтілок, Л. Шаран та ін. (досвід розбудови цифрових середовищ у зарубіжних країнах); І. Губеладзе, Я. Раєвська, Г. Келемен, С. Максименко (психологічні аспекти цифрової трансформації суспільства); В. Биков, Р. Гальего-Лосада (R. Gallego-Losada), В. Діас-Гарсія (V. Díaz-García), О. Купріянов, В. Кухарчук, А. Монтеро-Наварро (A. Montero-Navarro), В. Плєскач, Ж.-Л. Родрігес-Санчес (J-L. Rodríguez-Sánchez), Я. Топольник та ін. (цифрова трансформація вищої та академічної ланок освіти), Т. Бондаренко, О. Гуменний, Ю. Нечипоренко, М. Пригодій та ін. (проектування інформаційно-освітнього і цифрового середовища системи професійної освіти); Н. Білик, Т. Борова, Г. Єльнікова, Г. Полякова та ін. (адаптивні процеси цифрового освітнього простору, автоматизовані методики кваліметричного моделювання); М. Березицький, О. Біда, А. Кузьмінський, О. Кучай, Х. Лу (X. Lou) В. Олексюк, М. Острога, К. Перрис (K. Perris), Х. Сигат (H. Sziegat), А. Сбруєва, О. Семеніхіна, Дж. Чжан (J. Zhang), Х. Чжан (H. Zhang), В. Шамоля, О. Шершень, А. Юрченко (відкрита цифрова освіта, відкриті цифрові ресурси); О. Азюковський, А. Гуралюк, В. Лобова, Т. Медведовська, А. Павличенко, О. Пащенко, О. Спірін, М. Толмач (цифрові технології в освіті, інструментарій цифрової освіти); О. Димарчук, Л. Потапюк та ін. (цифрові технології в освітньому процесі осіб з особливими потребами); О. Гриценчук (цифрові освітні хаби); О. Гасс (O. Gass), Ф. Кемаль, Н. Копенгаген (N.T Korpenhagen), Х. Бігель (H. Biegel), Т. Коваль, А. Маєдхе (A. Maedche), Б. Мюллер (B. Müller), І. Осма, М. Радід, В. Староста, А. Сухіх, С. Ніколаєва, А. Яцишин (цифрові технології та бази знань у наукових дослідженнях й у підготовці наукових кадрів); С. Зибін, Є. Іванченко, О. Заріцький, С. Казмірчук, О. Корченко та ін. (безпека інформаційно-цифрового простору), Т. Говорущенко, О. Нестеренко та ін. (онтологічне моделювання в умовах цифрової трансформації).

Отже, актуалізуючи вагомість інформаційно-аналітичного супроводу процесу проектування цифрових баз знань для системи української освіти

і науки, проаналізовано низку наукових праць, що, на нашу думку, характеризують основні кластери українського і зарубіжного досвіду у цьому ключі та надають певну картину цифрового науково-освітнього простору сьогодення. Це необхідно врахувати для забезпечення якісного формату формування і розвитку цифрових освітніх ресурсів (цифрових колекцій, баз даних, баз знань, цифрових бібліотек, цифрових хабів тощо).

Мета статті полягає в актуалізації проблеми кластеризації інформаційно-аналітичного супроводу існуючого наукового доробку українського і зарубіжного досвіду з питань цифровізації, що уможливиловатиме у перспективі конвергенцію цифрових освітніх ресурсів у швидкоплинному відкритому науково-освітньому просторі за певними кластерами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Акцентуючи увагу на певних суперечностях щодо розвитку основних напрямів цифровізації освітньої галузі, зокрема впливу дистанту, що спричинив швидкий стрибок у розвитку цифрових технологій, М. Толмач розкриває основні аспекти цифровізації освіти та окреслює її перспективи щодо впровадження новітніх інформаційних технологій на засадах методології системного і культурологічного підходів із застосуванням методу діалектики. Вона зауважує на потребі адаптації системи української освіти до вимог часу й очікувань молоді через масове та ефективне використання інноваційних освітніх технологій і дидактичних моделей, заснованих на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях (далі – ІКТ). Також дослідниця наголошує на необхідності проходження закладами освіти шляху цифрової трансформації у відповідь на ринкові запити [20].

У свою чергу, бібліометричний аналіз наукового доробку (період 1900–2021 рр.: 469 статей, включених до бази даних Web of Science) із цифровізації та цифрової трансформації вищої освіти, проведений іспанськими дослідниками показав, що «нові парадигми, які з'являються завдяки технологічним і соціальним досягненням» як результат «масового використання ІКТ, породжують трансформаційний процес», а «заклади вищої освіти (далі – ЗВО) здійснюють таку трансформацію, реагуючи на потребу адаптації до цієї нової реальності, переживаючи повну культурну зміну, яка кидає виклик

поглядам, діям і цінностям, які поділяють члени та зацікавлені сторони цих організацій» [24].

Зауважимо, що українські та зарубіжні автори приділяють чимало уваги саме адаптивному контексту цифровізації у розбудові постмодерного науково-освітнього простору. Адже, дослідження адаптивних процесів в освіті останні десятиріччя набуло певного масштабу. Активним флагманом у просуванні ідей адаптивного управління, зокрема в українській освіті, є Громадська організація «Школа адаптивного управління соціально-педагогічними системами» (проф. Г. Єльнікова). Наукові здобутки дослідників-адаптивщиків представлено у науковому електронному фаховому виданні «Адаптивне управління: теорія і практика» [1] та у серії монографічних випусків [5; 6; 7] і збірників матеріалів (тез доповідей) наукових форумів з адаптивного управління [2; 3; 4]. Науковці звертають увагу на розвиток системи алгоритмізованого управління закладами загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) (Е. Луначек) [5, с. 9–59], моніторингу діяльності педагогічних працівників ЗЗСО на основі комп'ютерних технологій (Г. Сухович) [там само, с. 112–156], моніторингу результативності освітнього процесу закладів вищої освіти (Л. Коробович) [там само, с. 319–356], автоматизації моніторингових досліджень в організації адаптивного управління освітньою системою (І. Лапшина) [6, с. 186–205] та адаптивному управлінні розвитком професійних та громадсько активних шкіл в умовах цифрової трансформації освіти (Г. Єльнікова та ін.) [7]. Зазначимо, що в основу досліджень адаптивних процесів в освітній галузі покладено методологію кваліметричного моделювання, що дає змогу отримати об'єктивну картину впливів із застосуванням цифрових технологій та окреслити перспективи адаптаційних процесів, що уможливлюють подолання негативних наслідків цифрового простору та зміцнюють позитивні вектори нововведень.

У цьому ж контексті М. Толмач з'ясовано як негативні наслідки цифровізації освітнього процесу (технічні ризики – збій програм та обладнання, некоректне збереження й архівування даних; кіберризика – хакерські атаки серверів і програмного забезпечення; «комунікативний вакуум» – проблема формату онлайн-викладання (онлайн-навчання) для певної низки педагогів, зведення до мінімуму «живого» спілкування

педагогів зі здобувачами освіти) [20, с. 165], так і позитивні аспекти (синтез дистанційної та автономної моделей освіти, розроблення програмних додатків задля набуття практико-орієнтованих компетенцій здобувачами освіти; доступність різнопланових джерел інформації; індивідуалізація цифрового навчання для здобувачів освіти з урахуванням їхніх здібностей; активізація навчальної діяльності здобувачів освіти у цифровому освітньому процесі; своєчасний моніторинг досягнень здобувачів освіти на різних рівнях (учнівська група, заклад освіти, регіон, країна) [там само, с. 166]. Тим самим, ґрунтуючи свої думки на оптимістичних висновках і погоджуючи їх із логікою дослідниці (вказані труднощі долаються компетентнісною підтримкою), вважаємо за доцільне зазначити, що зазначені позитиви мають підсилюватися ефективною методологією інформаційно-аналітичного забезпечення освітнього процесу та якісним цифровим змістом і засобами (технологіями і ресурсами).

У цьому ж сенсі, українськими дослідниками представлено результати кількісного аналізу відкритих цифрових освітніх ресурсів у галузі інформаційних технологій (характеризуються цифрові платформи відкритих освітніх ресурсів (ClassCentral, Coursera, EdEra EdX, Intuit, FutureLearn, MIT OpenCourseWare, OpenLearn, Open Learning Initiative, Prometheus Udacity, Udemy, UoPeople, XuetangX, Відкритий Університет Майдану (ВУМ) тощо), досліджуються їх певні параметри, надаються пропозиції з удосконалення професійної підготовки ІТ-фахівців) [19].

Також дослідниками представлено аналітичні результати з вивчення цифрових освітніх платформ, які вони вважають інструментом реалізації парадигми неформальної освіти. Натомість вагомим аргументом є з'ясування ними змісту термінополя «відкриті освітні ресурси» [16]. До того ж віддається перевага науковому підходу до проектування цифрових ресурсів, яке спочатку сходить до інженерії і з тих пір привертає значну увагу в галузі досліджень інформаційних систем [23].

Адже одним із основних аспектів подолання недоліків цифрового простору є висококомпетентна підтримка цифрової трансформації – якісні освітнянські як науково-педагогічні (педагогічні), так й ІТ-кадри, звісно

підготовлені в умовах цифровізації освітнього процесу. У цьому контексті у суб'єктів освітнього процесу (як у педагогів, так і у здобувачів освіти) має бути високий рівень трансдисциплінарної компетентності [21, с. 29–30]. Це дасть змогу орієнтуватися у швидкоплинних цифрових потоках, обирати необхідні цифрові інструменти та застосовувати певні цифрові технології і платформи у професійній діяльності.

До того ж МОН України пропонує для широкого загалу освітян проект «Цифрові сервіси для освіти України», який «має на меті дати закладам освіти актуальну інформацію та поради щодо безкоштовних можливостей організації дистанційного та змішаного навчання» [22].

Розглядаючи базові аспекти впровадження цифровізації освіти, науковці стверджують, що необхідними для цього інструментами та технологіями є: медіаконтент (динамічні цифрові підручники та інформаційні ресурси – відео, комп'ютерні тести та інші об'єкти віртуальної реальності задля візуалізації знань); інтернет (інформаційно-освітній простір); програмне забезпечення (техніко-технологічна база для створення контенту засобами інформаційних, цифрових і комп'ютерних технологій); ігрова механіка (ігрові технології у здобутті знань); технології персоналізованого освітнього процесу (матеріальна інфраструктура, розвиток дата-центрів, розроблення пристроїв для вивчення та створення навчальних матеріалів); цифрові програми (штучний інтелект як доповнення до програм навчання, системи управління навчанням) [8]. Тим самим підкреслимо, що практичний аспект інформаційно-аналітичного супроводу створення цифрових інструментів відображено на багатьох електронних ресурсах, які ефективно покращують освітній процес за різними ланками освіти й за різними напрямками підготовки здобувачів освіти. Наведемо низку прикладів.

Відтак, О. Гриценчук на компаративістичному досвіді Нідерландів, Бельгії та України представляє опис технології цифрових освітніх ресурсних хабів підтримки громадянської освіти: зміст – банк ідей та інновацій, цифрові платформи для здійснення комунікацій, інструменти оцінювання та анкетування; хаб у соціальних мережах, індивідуальні блоги та сайти педагогів; база – заклад освіти (загальної середньої, позашкільної, післядипломної, громадської організації, науково-

дослідної установи, методичних кабінетів та об'єднань тощо); доступ – засоби вільного доступу та налагодження організації дистанційного навчання і можливості долучатись до освітнього процесу всім зацікавленим незалежно від місця їхнього знаходження і часу; функціональність – елемент інформаційно-цифрового середовища (тематичне, галузеве, предметне); інструментарій – електронні ресурси, онлайн-інструменти (створення навчального контенту, оцінювання, тестування, опитування, онлайн-платформи [10]. Ю. Нечипоренко розробляє електронний навчальний курс для системи професійної освіти, у якому йдеться про штучний інтелект, експертні системи та бази знань [15]. У контексті реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [14], цікавою здається ідея практиків освіти щодо використання цифрових технологій для навчання осіб із порушеннями зору. Дослідники вважають, що «необхідною умовою надання якісної освіти особам з особливими освітніми потребами, усунення перешкод до навчання й організація освітнього процесу з урахуванням індивідуальних потреб здобувачів освіти». Вони наголошують на тому, що «створення сприятливих умов навчання для таких здобувачів освіти може бути досягнуто на основі використання відповідних методів в освітньому процесі, а також забезпечення доступності інформаційних ресурсів і технологій», «проаналізовано вплив цифрових технологій на розвиток дітей із порушеннями зору» [17, с. 163].

Дослідниками розкривається і проблема організації віртуальних екскурсій в освітньому процесі коледжів. Йдеться про зручність сприйняття цифрової інформації шляхом використання візуалізованого контексту. Надається авторське узагальнення визначення віртуальної екскурсії – «змодельована за допомогою комп'ютерних технологій уявна модель, яка відповідає дійсному, реальному явищу, педагогічній площині – організаційна форма навчання, що характеризується віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів із метою створення умов для самостійного спостереження, збереження і аналізу необхідних фактів тощо» [12, с. 41].

Зауважимо також, що активні прикладні наукові дослідження із зазначених аспектів цифровізації відбуваються у системі дослідницької діяльності

Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Зокрема у період 2023–2025 рр., організовано наукові розвідки за державними прикладними темами: «Інформаційно-аналітичний супровід цифрової трансформації освіти і педагогіки: вітчизняний і зарубіжний досвід» (науковий керівник М. Ростока, відділ наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти) [9; 11; 13] та «Проектування баз знань цифрових освітніх ресурсів» (науковий керівник А. Гуралюк, відділ цифрових технологій і комп'ютерного забезпечення) [18; 21].

У такий спосіб відбувається інформаційно-аналітичний супровід української науки і освіти в умовах глобальної цифровізації.

Висновки. Отже, представлені кластери інформаційно-аналітичного супроводу на вирішення завдань констатувального етапу наукового дослідження «Проектування цифрових освітніх ресурсів» (2023–2025) спрямовують на адекватне розроблення науково-методичних засад створення нових і вдосконалення вже існуючих віртуальних цифрових освітніх баз даних і баз знань (цифрових колекцій, бібліотек, хабів тощо). Засобами кластерного аналізу досліджено наукові здобутки українських і зарубіжних учених щодо цифровізації суспільства, науки та освіти. Кластеризація уможливила отримання поточних результатів щодо наявності гостро існуючих дослідницьких проблем та забезпечуватиме знаходження певного вектору аналітичних розвідок й обґрунтування отриманих висновків.

У процесі інформаційного аналізу виокремлено дослідницькі кластери інформаційно-аналітичного супроводу наукового дослідження такі, як:

1. Досвід цифровізації (український і зарубіжний досвід розбудови цифрових середовищ, цифрові хаби).
2. Методології (трансдисциплінарний, ризомний, адаптивний, онтологічний підходи).
3. Психологія цифровізації (психологічні аспекти цифрової трансформації суспільства, освіти і науки, інтернет-психологія).
4. Цифрові тренди і важелі (вплив цифрової трансформації на розвиток вищої й академічної освіти; застосування цифрових технологій у науці й освітній практиці, проектування інформаційно-освітнього і цифрового середовища системи професійної освіти; використання цифрових баз

знань у наукових дослідженнях й у підготовці наукових кадрів).

5. Цифровий інструментарій (цифрові платформи, інструменти і засоби цифрової освіти).

6. Цифрова безбар'єрність (відкриті цифрові ресурси і технології в освітньому процесі осіб з особливими потребами).

7. Штучний інтелект (семантичні технології та онтологічне моделювання в умовах цифрової трансформації).

8. Адаптивне управління цифровими потоками (адаптивні процеси у цифровому освітньому просторі).

9. Кібербезпека (безпека інформаційно-цифрового простору).

10. Якість освіти (цифрове діагностування, контроль і оцінювання; методики кваліметричного моделювання засобами цифровізації).

Перспективи подальших досліджень. Отже, доцільність кластеризації інформаційно-аналітичного супроводу, яка дає змогу глибше й детальніше усвідомити отримані дослідниками результати наукових пошуків, з'ясувати цінність їхнього наукового доробку, визначити основні напрями й тенденції досліджень, є актуальним аспектом констатувальних вимірів наукової дійсності.

Список використаних джерел

1. Адаптивне управління: теорія і практика. URL: <https://amtp.org.ua/> (дата звернення: 22.07.2023).
2. Адаптивні процеси в освіті : зб. матеріалів 6-го Всеукр. наук. форуму з міжнародною участю / [за наук. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростокі; ред. з заг. питань: Л. О. Лузан, О. О. Почуєва, З. В. Рябова]. Харків : Мачулін, 2021. Вип. 3. 160 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730333/> (дата звернення: 22.07.2023).
3. Адаптивні процеси в освіті : зб. матеріалів (тез доповідей) 1-го Міжнар. наук. форуму / [за заг. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростокі; ред. кол.: Л. О. Ануфрієва, Л. О. Бачієва, З. В. Рябова]. Київ ; Харків, 2022. Вип. 1 (4). 296 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730339/> (дата звернення: 22.07.2023).
4. Адаптивні процеси в освіті : зб. матеріалів (тез доповідей) 3-ої Міжнар. наук. літньої онлайн-школи / [за заг. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростокі; ред. кол.: Л. О. Ануфрієва, Л. О. Бачієва, З. В. Рябова; упоряд. М. Л. Ростокі]. Київ ; Харків, 2022. Вип. 2 (5). 93 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732808/> (дата звернення: 22.07.2023).
5. Адаптивне управління: прикладний аспект, поширення в освітній системі України : кол. монографія / [авт. кол. : Г. В. Єльнікова, І. С. Лапшина, Л. П. Коробович, В. В. Медведь та ін.; за заг. ред. Г. В. Єльнікової]. Тернопіль : Крок : Мачулін : ФОП Озеров Г. В., 2015. 420 с.

6. Адаптивне управління розвитком професійної освіти : кол. монографія / [авт. кол. : Г. В. Єльнікова, О. О. Загіка, Г. Ю. Кравченко, І. С. Лапшина, Г. І. Лукьяненко, В. Е. Лунячек, Г. А. Полякова, В. С. Ульянова, Л. І. Фесік та ін.; за заг. та наук. ред. Г. В. Єльнікової]. Павлоград : ІМА-прес, 2016. 248 с.

7. Адаптивне управління: професійні та громадсько активні школи : кол. монографія / [авт. кол. : Г. В. Єльнікова, С. Г. Кравець, О. О. Загіка, О. В. Слободяник, М. Л. Ростокі, О. О. Гаврилишина; за наук. ред. Г. В. Єльнікової]. Харків : Мачулін : ФОП Озеров Г. В., 2019. 370 с.

8. Азюковський О., Павличенко А., Пашенко О., Медведовська Т. Базові інструменти та технології цифрової освіти. *Grail of Science*. 2023. Vol. 26. P. 386–389. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.070>.

9. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюлетень / наук. ред. М. Л. Ростокі; бібл. ред. Л. О. Пономаренко; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2023. Вип. 17. 124 с. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.735560>.

10. Гриценчук О. О. Цифрові освітні хаби для підтримки громадянської освіти як складова інформаційно-цифрового навчального середовища: досвід Нідерландів, Бельгії та України. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Вип. 79 (5). С. 341–360. DOI: <https://doi.org/10.33407/itl.v79i5.4048>.

11. Інформаційно-аналітичний супровід цифрової трансформації освіти і педагогіки: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Електронна бібліотека НАПН України*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/themes/0123U100476/> (дата звернення: 22.07.2023).

12. Лобова В., Лобов С., Лобов Є. Аналіз цифрових інструментів для створення віртуальних екскурсій в освітньому процесі коледжів. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Вип. 11 (5). С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-006>

13. Науково-методичні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освіти і педагогіки в умовах воєнного стану (до Всеукраїнського фестивалю науки) : зб. матеріалів (тез доповідей) круглого столу відділу наук. інформ.-аналіт. супроводу освіти Держ. наук-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / [редкол.: М. Л. Ростокі (голова, упоряд.), І. Е. Коваленко, Т. І. Годецька ; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко]. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 89 с. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.735412>.

14. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 22.07.2023).

15. Нечипоренко Ю. Л. Штучний інтелект, експертні системи та бази знань в професійній освіті: електрон. навч. курс. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2023. 41 с. URL: [4_ENK-III+EC+B3_v.3.2.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/732808/4_ENK-III+EC+B3_v.3.2.pdf) (iitta.gov.ua) (дата звернення: 22.07.2023).

16. Острога М., Шамоля В., Шершень О. Цифрові освітні платформи як інструмент реалізації неформальної освіти. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Вип. 10 (4). С. 27–36. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i4-004>

17. Погапюк Л., Димарчук О. Цифрові технології в процесі навчання осіб з порушеннями зору. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2021. Вип. 15. С. 163–173. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.15.2021.243001>.

18. Проектування баз знань цифрових освітніх ресурсів. *Електронна бібліотека НАПН України*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/themes/0123U100475/> (дата звернення: 22.07.2023).

19. Семеніхіна О. В., Юрченко А. О., Сбруєва А. А., Кузьмінський А. І., Кучай О. В., Біда О. А. Відкриті цифрові освітні ресурси у галузі ІТ: кількісний аналіз. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 75, № 1. С. 331–348. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3114>.

20. Толмач М. Цифрові технології в освіті: можливості й тенденції застосування. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2021. Вип. 4 (2). С. 159–171. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.4.2.2021.247474>.

21. Формування онлайн-віртуальних колекцій електронних освітніх ресурсів в умовах російської агресії : зб. матеріалів круглого столу, 17 трав. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: А. Г. Гуралюк (голова), Н. О. Терентьєва, Н. В. Вараксіна, О. А. Бойко]. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 52 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736171/> (дата звернення: 22.07.2023).

22. Цифрові сервіси для освіти України: створено інформаційний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrovi-servisi-dlya-osviti-ukrayini-stvoreno-informacijni-resurs> (дата звернення: 22.07.2023).

23. Gaß O., Koppenhagen N., Biegel H., Maedche A., Müller B. Anatomy of Knowledge Bases Used in Design Science Research. In Peffers K., Rothenberger M., Kuechler B. (Eds.), *Design Science Research in Information Systems. Advances in Theory and Practice*. DESRIST 2012. Lecture Notes in Computer Science. Springer ; Berlin : Heidelberg, 2012. Vol. 7286. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-29863-9_24.

24. Díaz-García V., Montero-Navarro A., Rodríguez-Sánchez J-L., Gallego-Losada R. Digitalization and digital transformation in higher education: A bibliometric analysis. *Front. Psychol.* 2022. 13:1081595. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1081595>.

References

1. *Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka [Adaptive management: theory and practice]*. Retrieved from <https://amtp.org.ua/> [in Ukrainian].

2. Yelnykova, H. V., Rostoka, M. L. (Eds.). (2021). *Adaptivni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]: zbirnyk materialiv 6-ho Vseukrainskoho naukovofo forumu z mizhnarodnoiu uchastiu* (Is. 3). Kharkiv: Machulyn. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/730333/> [in Ukrainian].

3. Yelnykova, H. V., Rostoka, M. L. (Eds.). (2022). *Adaptivni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]: zbirnyk materialiv (tez dopovidei) 1-ho Mizhnarodnoho naukovofo forumu* (Is. 1 (4)). Kyiv: Kharkiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/730339/> [in Ukrainian].

4. Yelnykova, H. V., Rostoka, M. L. (Eds.). (2022). *Adaptivni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]: zbirnyk materialiv (tez dopovidei) 3-oi Mizhnarodnoi naukovo litnoi onlain-shkoly* (Is. 2 (5)). Kyiv: Kharkiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/732808/> [in Ukrainian].

5. Yelnykova, H. V. (Ed.). (2015). *Adaptivne upravlinnia: prykladnyi aspekt, poshyrennia v osvittii systemi Ukrainy [Adaptive management: applied aspect, distribution in the educational system of Ukraine]: kol. monohrafiia*. Ternopil: Krok; Machulyn: FOP Ozerov H. V. [in Ukrainian].

6. Yelnykova, H. V. (Ed.). (2016). *Adaptivne upravlinnia rozvytkom profesiinoi osvity [Adaptive management of the development of professional education]: kol. monohrafiia*. Pavlohrad: IMA-pres [in Ukrainian].

7. Yelnykova, H. V. (Ed.). (2019). *Adaptivne upravlinnia: profesiini ta hromadsko aktyvni shkoly [Adaptive management: professional and socially active schools]: kol. monohrafiia*. Kharkiv: Machulyn: FOP Ozerov H. V. [in Ukrainian].

8. Aziukovskyi, O., Pavlychenko, A., Pashchenko, O., & Medvedovska, T. (2023). Bazovi instrumenty ta tekhnologii tsyfrovoi osvity [Basic tools and technologies of digital education]. *Grail of Science*, 26, 386-389. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.070> [in Ukrainian].

9. Rostoka, M. L. (Ed.). (2023). *Analitychnyi visnyk u sferi osvity y nauky [Analytical bulletin in the field of education and science]: dovid. biul.* (Is. 17). Vinnytsia: TVORY. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.735560> [in Ukrainian].

10. Hrytsenchuk, O. O. (2020). Tsyfrovi osvitni khaby dlia pidtrymky hromadianskoi osvity yak skladova informatsiino-tsyfrovoho navchalnoho seredovyscha: dosvid Niderlandiv, Belhii ta Ukrainy [Digital educational hubs to support civic education as a component of the information and digital learning environment: the experience of the Netherlands, Belgium and Ukraine]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 79 (5), 341-360. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v79i5.4048> [in Ukrainian].

11. Informatsiino-analitychnyi suprovod tsyfrovoi transformatsii osvity i pedahohiky: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid [Information and analytical support for the digital transformation of education and pedagogy: domestic and foreign experience]. *Elektronna biblioteka NAES Ukrainy [Electronic library of the National Academy of Sciences of Ukraine]*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/themes/0123U100476/> [in Ukrainian].

12. Lobova, V., Lobov, S., & Lobov, Ye. (2023). Analiz tsyfrovyykh instrumentiv dlia stvorennia virtualnykh ekskursii v osvitnomu protsesi koledzhiv [Analysis of digital tools for creating virtual tours in the educational process of colleges]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka [Education. Innovation. Practice]*, 11 (5), 39-44. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-006> [in Ukrainian].

13. Rostoka, M. L., Kovalenko, I. E., & Hodetska, T. I. (Eds.). (2023). *Naukovo-metodychni zasady informatsiino-analitychnoho suprovodu tsyfrovoi transformatsii osvity i pedahohiky v umovakh voiennoho stanu (do Vseukrainskoho festyvaliu nauky) [Scientific and methodological principles of informational and analytical support for the digital transformation of education and pedagogy under martial law (before the All-Ukrainian Science Festival)]*: zb. materialiv (tez dopovidei) kruhloho stolu viddilu nauk. inform.-analit. suprovodu osvity Derzh. nauk-ped. b-ky Ukrainy im.

V. O. Sukhomlynskoho. Vinnytsia: TVORY. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.735412> [in Ukrainian].

14. *Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [National strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text> [in Ukrainian].

15. Nechyporenko, Yu. L. (2023). *Shtuchnyi intelekt, ekspertni systemy ta bazy znan v profesiinii osviti [Artificial intelligence, expert systems and knowledge bases in professional education]: elektronnyi navchalnyi kurs. Bila Tserkva: BINPO DZVO "UMO" NAES Ukrainy*. Retrieved from 4_ENK-ShI+ES+BZ_v.3.2.pdf (iitta.gov.ua) [in Ukrainian].

16. Ostroha, M., Shamonina, V., & Shershen, O. (2022). Tsyfrovii osviti platformy yak instrument realizatsii neformalnoi osvity [Digital educational platforms as a tool for implementing non-formal education]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka [Education. Innovation. Practice]*, 10 (4), 27-36. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i4-004> [in Ukrainian].

17. Potapiuk, L., & Dymarchuk, O. (2021). Tsyfrovii tekhnologii v protsesi navchannia osib z porushenniamy zoru [Digital technologies in the process of teaching people with visual impairments]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty [Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects]*, 15, 163-173. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.15.2021.243001> [in Ukrainian].

18. Proiektuvannia baz znan tsyfrovyykh osvitnikh resursiv [Design of knowledge bases of digital educational resources]. *Elektronna biblioteka NAPN Ukrainy [Electronic library of the National Academy of Sciences of Ukraine]*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/themes/0123U100475/> [in Ukrainian].

19. Semenikhina, O. V., Yurchenko, A. O., Sbruieva, A. A., Kuzminskyi, A. I., Kucha, O. V., & Bida, O. A. (2020). Vidkryti tsyfrovii osviti resursy u haluzi IT: kilkisnyi analiz [Open Digital Educational Resources in IT: A Quantitative Analysis].

Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids], 75, 1, 331-348. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3114> [in Ukrainian].

20. Tolmach, M. (2021). Tsyfrovii tekhnologii v osviti: mozhlyvosti y tendentsii zastosuvannia [Digital technologies in education: possibilities and trends of application]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnologii v sotsiokulturnii sferi [Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere]*, 4 (2), 159-171. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.4.2.2021.247474> [in Ukrainian].

21. Huraliuk, A. H., Terentieva, N. O., Varaksina, N. V., & Boiko, O. A. (Eds.). (2023). *Formuvannia onlainovykh virtualnykh kolektsii elektronnykh osvitnikh resursiv v umovakh rosiiskoi ahresii [Formation of online virtual collections of electronic educational resources in the conditions of Russian aggression]: zb. materialiv kruhloho stolu. Vinnytsia: TVORY* [in Ukrainian].

22. *Tsyfrovii servisy dlia osvity Ukrainy: stvoreno informatsiyni resurs [Digital services for the education of Ukraine: an information resource has been created]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrovi-servisi-dlya-osviti-ukrayini-stvoreno-informacijnij-resurs> [in Ukrainian].

23. Gaß, O., Koppenhagen, N., Biegel, H., Maedche, A., & Müller, B. (2012). Anatomy of Knowledge Bases Used in Design Science Research. In Peffers, K., Rothenberger, M., Kuechler, B. (Eds.), *Design Science Research in Information Systems. Advances in Theory and Practice*. DESRIST 2012. Lecture Notes in Computer Science (Vol. 7286). Springer, Berlin, Heidelberg. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-29863-9_24.

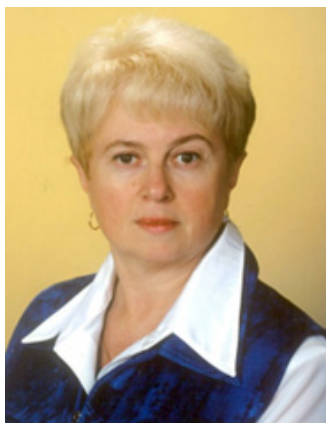
24. Díaz-García, V., Montero-Navarro, A., Rodríguez-Sánchez, J-L., & Gallego-Losada, R. (2022). Digitalization and digital transformation in higher education: A bibliometric analysis. *Front. Psychol*, 13:1081595. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1081595>.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.09.2023

УДК 378.111+155.2

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-38-46](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-38-46)

Гладкова Валентина Миколаївна,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри менеджменту освіти та права,
Центральний інститут післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Україна

Valentyna Hladkova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Professor of the Department of Education Management and Law,
Central Institute of Postgraduate Education
SHEI «University of Education Management», Ukraine

E-mail: valentyna-hladkova@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4362-2195>

УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

A Розкрита сутність управлінської діяльності керівника закладу освіти в умовах невизначеності та ризику.

У науковій літературі недостатньо повно відображено структуру багатьох професійних якостей керівника закладу освіти (висока здатність до самоініціації, самоорганізації, самоконтролю та саморозвитку, є прогалини у розкритті психологічної характеристики рівнів сформованості цих якостей й особливостей їхньої психодіагностики, чітко не визначені напрями розвитку особистісно-професійних якостей керівників закладів освіти). Недостатній рівень розробленості зазначених аспектів, які є значущими для ефективної управлінської діяльності керівника закладу освіти, негативно впливає на діяльність закладів освіти.

Ефективність управлінської діяльності керівників закладів освіти визначається готовністю до досягнення професійного акме, націленістю на успіх, розвиненими професійними здібностями (зокрема, акмеологічними інваріантами).

Сучасні науковці-акмеологи виділяють такі рівні професіоналізму: допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм, постпрофесіоналізм.

Професіоналізм сучасного управліня (керівник закладу освіти) містить два основні компоненти: професійні компетенції та професійні здібності (потенціал зростання). Науковці наголошують на важливості предметних, управлінських та інноваційних компетенцій.

Надані результати емпіричного дослідження проблеми самовдосконалення керівників закладів освіти, що здійснювалось у середовищі представників керівного складу закладів загальної середньої освіти для визначення їхніх основних ключових компетенцій. У бесідах, інтерв'ю, обговореннях були названі 55 компетенцій і також визначено сутність кожної компетенції в нормі, за умов надлишку чи браку у змісті. В опитуванні брали участь 76 респондентів. Усі виявлені компетенції були поділені на основні (загальні, спеціальні, індивідуальні) та додаткові (часткові, конкретизовані).

У статті зазначено, що в межах виконання професійної діяльності керівник закладу освіти постійно приймає управлінські рішення. Управлінське рішення в умовах невизначеності – це результат аналізу, прогнозування, оптимізації, всебічного обґрунтування і вибору альтернативи в умовах недостатньої кількості відомостей, повної або часткової відсутності інформації. При цьому саме управлінське рішення має ймовірнісний характер.

Для формування професійних умінь прийняття керівником закладу освіти управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику (особливо в умовах воєнного стану) бажане проходження спеціальних (акмеологічних) тренінгів із включенням елементів коучингу. А також доцільним є створення служби акмесинергетичного забезпечення професійного саморозвитку (самовдосконалення) з акцентуванням уваги на формуванні вмінь (компетенцій) прийняття керівниками закладів освіти управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику.

Ключові слова: заклад освіти; заклад загальної середньої освіти; керівник закладу освіти; управління; управлінська діяльність керівника закладу загальної середньої освіти; компетентність керівника закладу загальної середньої освіти; невизначеність

Administrative activities of the head of an educational institution under conditions of uncertainty

S This article reveals the essence of the managerial activity of the head of an educational institution under conditions of uncertainty and risk.

The structure of many professional qualities of the head of an educational institution is not fully reflected in the scientific literature (a high capacity for self-initiation, self-organization, self-control and self-development, there are gaps in the disclosure of the psychological characteristics of the levels of formation of these qualities and the peculiarities of their psychodiagnostics, the directions of the development of personal and professional qualities of heads are not clearly defined educational institutions). The insufficient level of development of the mentioned aspects, which are significant for the effective management activity of the head of the educational institution, negatively affects the activity of educational institutions.

The effectiveness of the managerial activity of the heads of educational institutions is determined by their readiness to achieve professional excellence, target success, and develop professional abilities (in particular, acmeological invariants).

Modern acmeologists distinguish the following levels of professionalism: pre-professionalism, professionalism, super-professionalism, pseudo-professionalism, and post-professionalism.

Professionalism of a modern manager (head of an educational institution) contains two main components: professional competence and professional abilities (potential for growth). Scientists emphasize the importance of subject, managerial, and innovative competencies.

The results of an empirical study of the problem of self-improvement of heads of educational institutions, which was conducted among representatives of the management staff of general secondary education institutions to determine their main key competencies, are presented. In conversations, interviews, and discussions, 55 competencies were named, and the essence of each competency was also determined in the norm, provided there was an excess or deficiency in the content. A total of 76 respondents participated in the survey. All identified competencies were divided into basic (general, special, individual) and additional (partial, specified).

The article states that within the scope of professional activity, the head of the educational institution constantly makes management decisions. A managerial decision in conditions of uncertainty is the result of analysis, forecasting, optimization, comprehensive justification, and choice of an alternative in conditions of insufficient information or complete or partial absence of information. At the same time, the management decision itself has a probabilistic nature.

To develop the professional skills of the head of an educational institution to make management decisions in conditions of uncertainty and risk (especially in conditions of martial law), it is desirable to undergo special (acmeological) training with the inclusion of coaching elements. It is also advisable to create a service of acmesynergistic support for professional self-development (self-improvement) with an emphasis on the formation of skills (competencies) for managers of educational institutions to make managerial decisions in conditions of uncertainty and risk.

Keywords: educational institution; institution of general secondary education; head of an educational institution; management; managerial activity of the head of a general secondary education institution; competences of the head of a general secondary education institution; conditions of uncertainty

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Розвиток особистості, розкриття її внутрішнього потенціалу найактивніше відбувається у професійній діяльності. Однією з таких сфер постає управлінська діяльність. Наразі постає питання професіоналізму суб'єкта управлінської діяльності.

Сучасний керівник повинен бути здатним усе більше зосереджуватися на проблемах майбутнього. У ХХІ столітті визначився новий тип керівника – це творча, націлена на майбутнє особистість, що не лише вміє пристосовуватися до нових умов і готова до співробітництва, але й зацікавлена у нововведеннях.

На думку дослідників, успіх управлінської діяльності керівника (зокрема, керівника закладу освіти) визначається наявністю таких якостей: широкий кругозір, відчуття ситуації, творче ставлення до роботи, готовність до дій в умовах невизначеності, професійна мобільність,

прагнення до співробітництва, самомотивування та мотивування персоналу на досягнення продуктивних результатів, здатність антиципувати результати професійної діяльності, здатність і вміння ризикувати, позитивне ставлення не лише до професійної (управлінської) діяльності та співробітників, але й до себе, стратегічність і логічність мислення, вміння діяти самостійно, здатність брати на себе відповідальність тощо. Наявність такого набору якостей визначає ідеальну модель керівника. Практика свідчить, що такий ідеал є недосяжним, проте є сенс формувати такий ідеал для виявлення можливостей його досягнення.

У ХХІ столітті швидкими темпами зростає потреба у висококваліфікованих, досвідчених кадрах, які можуть відкрити нове бачення на систему сучасної освіти. Знання, розуміння, усвідомлення проблем, які виникають у процесі професійного зростання та побудови менеджерами

(керівними кадрами) закладів освіти ділової кар'єри являють собою інтегрований потенціал для їхнього вдосконалення. Цей процес базується на використанні здобутків теорії та практики світового менеджменту й адаптуванні їх до менеджменту в освіті.

Необхідно констатувати, що в науковій літературі недостатньо повно відображено структуру таких професійних якостей керівника закладу освіти, як висока здатність до самоініціації, самоорганізації, самоконтролю і саморозвитку, є прогалини у розкритті психологічної характеристики рівнів сформованості цих якостей й особливостей їхньої психодіагностики, чітко не визначені напрями розвитку особистісно-професійних якостей керівників закладів освіти. Недостатній рівень розробленості зазначених аспектів, які є значущими для ефективної управлінської діяльності керівника закладу освіти, негативно впливає на практичну діяльність закладів освіти. Тому актуальним є дослідження порушених проблем.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій (вихідні передумови). Аналіз літератури, що стосується питань керівництва закладом загальної середньої освіти, вивчення досвіду управлінської діяльності свідчать, що нині недостатньо уваги приділено особистості керівника освітньої установи, його якостям й ефективності праці, вимогам, які висуває до нього сучасне інтенсивно мінливе суспільство, умови невизначеності.

Дослідженню шляхів удосконалення кадрової й управлінської праці присвячені розробки Л. Карамушки, М. Корнієнко, О. Сафіна, А. Філіппова. На вивчення проблем управління освітою, взагалі, та закладами освіти, зокрема, спрямовані зусилля багатьох науковців: Є. Березняка, Н. Білик, В. Бондаря, Л. Ващенко, О. Галуса, М. Гриньової, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікової, Л. Калініної, Н. Клокар, Н. Коломінського, Ю. Конаржевського, В. Кременя, Н. Кузьміної, В. Лугового, Т. Лукіної, О. Мармази, В. Маслової, С. Ніколаєнка, В. Олійника, В. Пікельної, З. Рябової, С. Сисоєвої, В. Сухомлинського, Л. Хоружої, Є. Хрикова та ін.

Мета статті: розкрити особливості управлінської діяльності керівника закладу освіти в умовах невизначеності.

Для досягнення визначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- розкрити сутність управлінської діяльності керівника закладу освіти;
- визначити характерні риси сучасного керівника закладу освіти;
- виявити особливості прийняття керівником закладу освіти управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику.

Викладення основного матеріалу дослідження. На думку провідних американських фахівців, менеджмент – це організація та управління людьми, система оперативного та перспективного планування, прогнозування та організації виробництва, реалізації продукції та послуг для отримання максимального матеріального, інтелектуального, духовного прибутку. Головна заслуга фундаторів менеджменту (XX ст.) Ф. Тейлора (США) та А. Файоля (Франція) полягає в тому – вони довели, що лише на науковій основі можна ефективно управляти людьми.

Менеджмент (управління) в освіті – це окрема галузь менеджменту, що має власну специфіку та свої закономірності. Більшість людей ототожнюють поняття «менеджер» з образом керівника нового покоління, який використовує у своїй професійній діяльності сучасні методи управління.

Термін «управління» загальніший, який містить три складники: менеджмент, керування та організацію.

Наведемо деякі тлумачення поняття «управління» (табл. 1).

Особистість керівника у структурах управління складає предмет дослідження українських психологів А. Бандурки, С. Бочарової, О. Землянської. Велику увагу ролі керівника в системі управління приділяють В. Шипунов, О. Кишкель та ін. Ефективність і конкурентоспроможність сучасних організацій і роль психологічного фактора в керуванні ними досліджують у своїх працях В. Розанова, Л. Орбан-Лембрик та ін.

У рамках загальної особистісно-діяльнісної парадигми взаємної детермінованості ефективності діяльності менеджера та його управлінських характеристик особистісно-професійні якості вивчалися Н. Коломінським, О. Коцинцем, Л. Орбан-Лембрик та ін.

Наразі спостерігається соціальна індивідуальна затребуваність таких психологічних якостей

Тлумачення поняття «управління»

Визначення (висловлення)	Автор	Джерело
Управління – це особливий вид діяльності, який перетворює неорганізований натовп в ефективну, цілеспрямовану і продуктивну групу.	Пітер Фердинанд Друкер	[5]
Процес управління є впорядкуванням системи.	Б. Гаєвський	[2; 3]
Управління – це особливий вид людської діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, який забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження та упорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей її розвитку та дії механізмів самоуправління.	Г. Єльнікова	[6]
Управління – це неперервна послідовність дій, що здійснюється суб'єктом управління, у результаті яких формується і змінюється образ керованого об'єкта, встановлюються цілі спільної діяльності, визначаються способи їхнього досягнення, розподіляється робота між її учасниками та інтегруються їх зусилля.	В. Лазарєв	[15; 17]
Управління – це процес планування, організації, мотивації та контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації.	М. Мескон, Ф. Хедоурі, М. Альберт	[11]
Соціальне управління – це цілеспрямований, планомірний і систематичний інформаційний вплив суб'єкта управління на його об'єкт з урахуванням змін, які в ньому відбуваються.	М. Руженський та ін.	[16]

як «автономність», «самостійність», «відповідальність», що визначається особливостями розвитку суспільства і відображає специфіку формування нового покоління керівників, здатних оптимальним чином організувати свою життєдіяльність.

Діяльність керівників закладів освіти є значущою для розвитку основних процесів освітньої організації не лише з точки зору контролю та координації, але й у контексті управління питаннями кадрової політики, розвитку корпоративної культури, лояльності співробітників щодо ставлення до організації, готовності до саморозвитку та перетворень. Ефективність управлінської діяльності керівників закладів освіти визначається готовністю до досягнення професійного акме, націленістю на успіх, розвиненими професійними здібностями (зокрема, акмеологічними інваріантами), що дає змогу оптимальним чином самоорганізувати свою працю, встановлювати конструктивні взаємини з людьми, висувати і досягати поставлені цілі.

У розвитку закладу освіти чільне місце належить функціям управління, тобто основним видам діяльності, що утворюються шляхом зведення однотипних видів виконуваних

керівником робіт до загальніших і поєднуваних однаковою цілеспрямованістю. Наразі єдиної класифікації функцій управління немає. Більшість дослідників називають такі загальні функції: передбачення, контроль, планування, аналіз, координацію, програмування (Б. Гаєвський); організація, контроль, виконання, регулювання (В. Афанасьєв); організація, контроль, планування, керівництво (М. Поташник); аналіз, планування, організацію, контроль, регулювання (Ю. Конаржевський); планування, організація, мотивація, контроль (М. Мескон). Усі загальні функції управління утворюють управлінський ланцюг: аналіз – планування – організація – контроль – регулювання.

Як зазначає В. Жигір, управлінська діяльність сучасного керівника закладу освіти «... визначається загальними закономірностями управління й має специфічні особливості, що полягають у способах постановки і досягненні соціально значущих цілей у конкретних умовах. Вона орієнтована як на процес діяльності, так і на кінцевий її результат» [7].

Для успішного виконання управлінської діяльності до керівника (зокрема, керівника закладу освіти) висуваються певні вимоги.

Діяльність керівника закладу освіти має управлінський характер. Мета управлінської діяльності полягає в координації зусиль усіх учасників освітнього процесу, впорядкування та розвитку закладу освіти.

Посадові вимоги до керівника закладу освіти розроблені на підставі державних законів, програм і документів про освіту в Україні; нормативних актів вищих органів управління освітою; результатів наукових досліджень, вивчення тенденцій розвитку теорії та практики управління; опрацювання та узагальнення найкращого практичного досвіду реалізації професійної діяльності керівників закладів освіти різних рівнів (зокрема, закладів загальної середньої освіти). Усі ці вимоги об'єднані у 3 групи: кваліфікаційні, соціально-психологічні (акмеологічні) та професійні.

Кваліфікаційні вимоги до керівника закладу освіти передбачають вищу освіту, позитивний досвід і певний стаж педагогічної роботи, досвід організаційної (дослідницької) роботи, свідоцтво про навчання на спеціальних курсах підготовки резерву керівних кадрів, диплом магістра з менеджменту.

Соціально-психологічні вимоги до керівника закладу освіти містять такі групи якостей: соціальні, моральні, комунікативні, ділові, акмеологічні. Соціальні вимоги керівника спрямовані на формування: почуття громадського обов'язку і відповідальності, національної самосвідомості, патріотизму, зрілості переконань, принциповості, соціальної активності, соціальної вихованості та порядності тощо. У структурі моральних вимог до керівника виділяються якості: відповідальність, чесність, справедливість, вимогливість до себе та інших, витримка, тактовність, доброзичливість, повага до людей, емпатійність, сила волі, непримиренність до антигромадських учинків, демократичність. Комунікативні вимоги до керівника закладу загальної середньої освіти містять: уміння слухати і чути співрозмовника, використовувати всі засоби атракції, виявляти інтерес до людей, бути толерантним і тактовним у стосунках, із повагою ставитися до думки інших, встановлювати сприятливий мікроклімат тощо. Ділові вимоги включають: установку на неперервну освіту та самоосвіту протягом життя, нестерпність до консерватизму, ініціативність, рішучість, цілеспрямованість,

креативні здібності, об'єктивність, оперативність тощо. Акмеологічні умови містять різного рівня акмеологічні інваріанти: загальні (сила особистості, розвинена антиципація, високий рівень самоорганізації, вміння приймати управлінські рішення, своєчасність, точність, нестандартність, ефективність, висока й адекватна мотивація досягнень), специфічні (проникливість, соціально-перцептивна компетентність, комунікабельність, здатність чинити акмеологічний вплив, сміливість), індивідуальні (професійна мобільність, управлінська рефлексія, інтенціонально-акмеологічна спрямованість, рішучість у прийнятті управлінських рішень, професійний оптимізм, процесуальна мотивація).

Професійні вимоги визначають ступінь оволодіння керівником професією, спеціальністю. Професійні вимоги до керівника закладу освіти обумовлюють систему знань і вмінь, яка є фундаментом професійної компетентності.

Керівник закладу освіти повинен бути не лише професіоналом високого рівня, але й майстром своєї справи.

Сучасні науковці-акмеологи виділяють такі рівні професіоналізму: допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм, постпрофесіоналізм [4].

Професіоналізм сучасного управління (керівник закладу освіти) містить два основні компоненти: професійні компетенції та професійні здібності (потенціал зростання). Розрізняють такі професійні компетенції: предметні, управлінські, інноваційні. Професійні здібності – це адекватна самооцінка, лідерство, здатність до навчання, гнучкість мислення, амбіційність, ініціативність. Професіоналізм керівника закладу освіти визначає результати його управлінської діяльності.

Невіддільне від поняття «професіоналізм» поняття «професійна компетентність».

Управлінська діяльність за своєю сутністю є однією з найважливіх складників для керівника закладу освіти, тому що вона потребує наявності внутрішнього (акмеологічного) потенціалу, різноманітних складних здібностей, високого рівня розвитку компетенцій, акмеологічної готовності тощо.

Сам керівник, як суб'єкт управлінської діяльності, є дуже складним і суперечливим. У своєму кар'єрному зростанні він націлений на особистісно-професійний розвиток, на досягнення

високого рівня професіоналізму управління.

Професійна компетентність конкретної людини вужча за її професіоналізм (А. Маркова). Можна виділити такі різновиди професійної компетентності: спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна, екстремальна. Спеціальна компетентність – це здатність до проектування та планування на достатньо високому рівні свого подальшого професійного розвитку. Соціальна компетентність – володіння спільною професійною діяльністю, співробітництвом, а також соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці. Особистісна компетентність – здатність приймати рішення не лише щодо інших, але й щодо себе, володіння прийомами особистісного самовираження, саморозвитку та самовдосконалення, а також уміння використовувати засоби протистояння професійним деформаціям особистості. Індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації та саморозвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного зростання, здатність до самозбереження, невідкладність професійному старінню тощо. Екстремальна професійна компетентність – означає готовність фахівця працювати в екстремальних умовах та умовах невизначеності (такі люди вирізняються високим рівнем професійної мобільності).

Професіоналізм керівника закладу освіти полягає у високому рівні розвитку професійної компетентності, індивідуальних якостей і властивостей особистості (акмеологічних інваріантів), які дають змогу здійснювати продуктивне управління закладом освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства, що характеризується динамічністю, високим рівнем інтеграції, синергійністю, непередбачуваним характером змін, збільшенням ризику й екстремальності у професійній діяльності тощо.

Н. Білик, розглядаючи проектування адаптивної моделі професіоналізму менеджерів в умовах післядипломної освіти, робить такий висновок, що «у процесі особистісного саморозвитку менеджера, що стосується його педагогічного досвіду, досить важливо вміти робити адекватний аналіз реальності й здійснювати адаптивно-педагогічне проектування власного розвитку професіоналізму для подальшої успішної управлінської діяльності» [1, с. 229].

Отже, результат професіоналізму менеджера освіти може бути прагматичним і психологічним:

– прагматичний результат – це освітній заклад (установа), що динамічно розвивається; мобільний персонал, який також схильний до розвитку та саморозвитку; здатні до самореалізації й побудови життєвої та професійної кар'єри у результаті здобутої освіти випускники тощо;

– психологічний результат – це новоутворення в особистості самого керівника закладу освіти (знання, уміння, навички, досвід, розвинені наявні та сформовані нові акмеологічні інваріанти).

У наукових працях часто одночасно використовуються поняття «компетентність» і «компетенція». Ці поняття не є тотожними.

Як зазначає А. Хуторський, «... компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів і необхідних для якісної продуктивної діяльності але відношенню до них... компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмету діяльності ...» [12].

Компетенція є первинною статичною категорією компетентнісного підходу, яка описує вимоги до дискретного результату навчальної діяльності – одиначної здатності людини виконувати певне соціально чи професійно значуще завдання – і задає зміст освіти. Компетентність є похідною категорією компетентнісного підходу, яка описує інтегральну особистісну якість, сукупний навчальний результат інтегрованих знань, умінь та інших елементів, необхідний і достатній для здійснення стандартизованої кваліфікованої діяльності відповідного рівня [9]. Іншими словами, компетенція є певним, заздалегідь визначеним, набором знань, умінь, навичок, а компетентність – якісною характеристикою їхнього засвоєння, що проявляється в процесі практичної діяльності.

У ході емпіричного дослідження проблеми самовдосконалення керівників закладів освіти ми звернулись до представників керівного складу закладів загальної середньої освіти для визначення їхніх основних ключових компетенцій. У бесідах, інтерв'ю, обговореннях були названі 55 компетенцій і також визначено сутність кожної компетенції в нормі, за умови надлишку чи браку у змісті. В опитуванні брали участь 76 респондентів.

Усі виявлені компетенції були поділені на основні (загальні, спеціальні, індивідуальні) та додаткові (часткові, конкретизовані) (табл. 1):

Таблиця 1

Класифікація компетенцій керівника закладу освіти

Компетенції керівника закладу освіти				
Основні			Додаткові	
Загальні	Спеціальні	Індивідуальні	Часткові (окремі)	Конкретизовані

Загальні компетенції: керівні навички; прагнення до дії; здатність своєчасно приймати якісні управлінські рішення (навіть жорсткі); креативність; прагнення кар’єрного зростання; виваженість; доступність до оточення; турбота про підлеглих; справедливість щодо підлеглих; емпатія; комунікабельність; здатність організувати та оцінювати роботу підлеглих; наполегливість; визначення пріоритетів; результативність і мотивованість; уміння розуміння людей; самостійність; навички управління часом.

Спеціальні компетенції: навички самовладання; здатність до управління конфліктними ситуаціями; вміння працювати зі складними підлеглими; функціональні й технічні навички; навички побудови міжособистісних відносин; здатність діяти в екстремальних умовах; терплячість; дипломатичність; відкритість; стратегічність мислення; здатність здійснювати внутрішній моніторинг у закладі освіти.

Індивідуальні компетенції: здатність налагоджувати конструктивні стосунки з колегами та підлеглими; робота над собою; здатність до самовдосконалення; уміння здійснювати самоаналіз; баланс між роботою та особистим життям; упевненість при спілкуванні з вищим керівництвом.

Часткові (окремі) компетенції: здатність спрямовувати людей; уміння управляти інноваціями; інтелектуальний потенціал; навички мотивування персоналу; організаторські здібності; широкий погляд на речі; здатність до планування; вміння вирішувати проблеми; навички управління процесами; здатність організувати ефективний колектив; навички розуміння інших людей.

Конкретизовані компетенції: здатність діяти в умовах невизначеності; вміння щодо організації роботи закладу освіти в умовах воєнного стану; навички розвитку підпорядкованого персоналу; здатність до швидкого реагування в нових

обставинах; уміння та навички творення як процесу; уміння слухати й чути.

У межах виконання професійної діяльності керівник закладу освіти постійно приймає управлінські рішення.

Управлінське рішення в умовах невизначеності – це результат аналізу, прогнозування, оптимізації, всебічного обґрунтування і вибору альтернативи в умовах недостатньої кількості відомостей, повної або часткової відсутності інформації. При цьому саме рішення має ймовірнісний характер.

Більшість досліджень щодо прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику виконуються в економічній галузі [8; 10; 13; 14]. Проте наразі керівнику закладу освіти також вкрай необхідно якісно виконувати управлінську діяльність і швидко та виважено приймати рішення. Особливо це стосується ситуацій, коли інформації бракує чи її зовсім немає, коли інформації занадто багато і подекуди вона є зайвою для прийняття управлінського рішення.

Для формування професійних умінь прийняття керівником закладу освіти управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику (особливо в умовах воєнного стану) бажане проходження спеціальних (акмеологічних) тренінгів із включенням елементів коучингу. А також доцільним є створення служби акмесинергетичного забезпечення професійного саморозвитку (самовдосконалення) з акцентуванням уваги на формуванні вмінь (компетенцій) прийняття керівниками закладів освіти управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику.

Висновки. Відповідно до поставленої мети розкрито особливості управлінської діяльності керівника закладу освіти в умовах невизначеності. Для цього розкрито сутність управлінської діяльності керівника закладу освіти; визначені характерні риси сучасного керівника закладу

освіти та здійснена класифікація його ключових компетенцій; виявлено особливості прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному розробленні акмеологічної технології формування професійних умінь прийняття керівником закладу освіти управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику у формі акмеологічних тренінгів із елементами коучингу.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Проектування адаптивної моделі професіоналізму менеджерів в умовах післядипломної освіти. *Адаптивні процеси в освіті* : збірник матеріалів (тез доповідей) 1-го Міжнародного наукового форуму / [за заг. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростоки]. Київ ; Харків, 2022. Вип. 1 (4). С. 228–230.
2. Гаєвський Б. А., Ребало В. А. Культура державного управління : організаційний аспект : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 144 с.
3. Гаєвський Б. А. Основи науки управління : навч. посіб. Київ : МАУП, 1997. 112 с.
4. Гладкова В. М. Професійне самовдосконалення менеджерів вищих навчальних закладів : монографія. Київ : Освіта України, 2013. 355 с.
5. Друкер Пітер Фердинанд. Ефективний керівник. Київ : КМ-БУКС, 2019. 288 с.
6. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія. Київ : ДАККО, 1999. 303 с.
7. Жигір В. І. Особливості управлінської діяльності менеджера освіти. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_1_14 (дата звернення 20.07.2023 р.)
8. Кабаченко Д. В. Прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику. *Економічний вісник*. 2017. № 2. С. 107–115.
9. «Компетенція» та «компетентність». URL: <http://metod.gi.edu.ua/resursy/navchayemos/item/21-kompetentsiia-ta-kompetentnist-u-chomu-riznytsia> (дата звернення 18.07.2023 р.)
10. Махун А. П. Методи прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності. *Бізнес. Інновації. Менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2023. С. 44–45. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/279676> (дата звернення 02.08.2023 р.)
11. Мескон М., Хедоурі Ф., Альберт М. Основи менеджменту : пер. з англ. URL: <https://infotur.in.ua/meskon.htm> (дата звернення 02.08.2023 р.)
12. Поняття «компетенція», «компетентність», їх співвідношення. URL: <https://sitemasters.com.ua/poradiko-zuba/ponjattja-kompetencija-kompetentnist-ih/> (дата звернення 28.07.2023 р.)

13. Прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/pryiniattia-rishen-v-umovakh-nevyznachenosti-ta-ryzyku> (дата звернення 10.08.2023 р.)

14. Решетило В. П., Федотова Ю. В. Невизначеність та ризик: співвідношення понять та специфіка прийняття рішень. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. Вип. № 3 (77). С. 149–154.

15. Словник-довідник для фахівців фармації з питань управління та економіки : навчальний посібник / за ред. В. П. Черних. Харків : Вид-во НФАУ : Вид-во ТОВ «Золоті сторінки», 2001. 280 с.

16. Сучасний менеджмент у питаннях та відповідях (основні поняття) : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2018. 620 с.

17. Толочко В. М., Міщенко І. В. Система основних понять теорії управління : метод. рек. до підготовки та проведення прак. занять з курсу «Управління та економіка фармації» в системі післядипломної освіти спец. фармації. Харків : НФаУ, 2012. 32 с.

References

1. Bilyk, N. I. (2022). Proiektuvannia adaptivnoi modeli profesionalizmu menezheriv v umovakh pisljadiplomnoi osvity [Designing an adaptive model of managers' professionalism in the conditions of postgraduate education]. In L. O. Anufrieva, L. O. Bachiieva, Z. V. Riabova (Eds.), *Adaptivni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]*: zbirnyk materialiv (tez dopovidei) 1-ho Mizhnarodnoho naukovofo forumu (Is. 1 (4), pp. 228-230). Kyiv; Kharkiv [in Ukrainian].
2. Haievskiy, B. A., & Rebkalo, V. A. (1998). *Kultura derzhavnoho upravlinnia: orhanizatsiinyi aspekt [Culture of public administration: organizational aspect]*: monohrafiia. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
3. Haievskiy, B. A. (1997). *Osnovy nauky upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of management science: a study guide]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
4. Hladkova, V. M. (2013). *Profesiine samovdoskonalennia menezheriv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Professional self-improvement of managers of higher educational institutions]*: monohrafiia. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
5. Druker, Piter Ferdynand. (2019). *Efektivnyi kerivnyk [An effective manager]*. Kyiv: KM-BUKS [in Ukrainian].
6. Yelnykova, H. V. (1999). *Naukovi osnovy rozvytku upravlinnia zahalnoiu serednoiu osvitoiu v rehioni [Scientific foundations of the development of general secondary education management in the region]*: monohrafiia. Kyiv: DAKKO [in Ukrainian].
7. Zhyhir, V. I. (2013). Osoblyvosti upravlinskoi diialnosti menezhera osvity [Peculiarities of the managerial activity of the education manager]. *Naukovyi visnyk Donbasu [Scientific Bulletin of Donbass]*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_1_14 [in Ukrainian].
8. Kabachenko, D. V. (2017). Pryiniattia upravlinskykh rishen v umovakh nevyznachenosti ta ryziku [Making management decisions in conditions of uncertainty and risk]. *Ekonomichnyi visnyk [Economic Herald]*, 2, 107-115 [in Ukrainian].
9. «Kompetentsiia» ta «kompetentnist» [Competence and "competence"]. Retrieved from <http://metod.gi.edu.ua/>

resursy/navchayemos/item/21-kompetentsiia-ta-kompetentnist-u-chomu-riznytsia [in Ukrainian].

10. Makhun, A. P. (2023). Metody pryiniattia upravlinskykh rishen v umovakh nevyznachenosti [Methods of making management decisions under conditions of uncertainty]. *Biznes. Innovatsii. Menedzhment: problemy ta perspektyvy* [Business. Innovations. Management: problems and prospects]: zb. tez IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 44-45). Kyiv. Retrieved from <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/279676> [in Ukrainian].

11. Meskon, M., Khedouri, F., & Albert, M. *Osnovy menedzhmentu* [Basics of management]. Retrieved from <https://infotour.in.ua/meskon.htm> [in Ukrainian].

12. Poniattia «kompetentsiia», «kompetentnist», yikh spivvidnoshennia [The concepts of "competence", "competence", their relationship]. Retrieved from <https://sitemasters.com.ua/poradi-kozuba/ponjattja-kompetencija-kompetentnist-ih/> [in Ukrainian].

13. *Pryiniattia rishen v umovakh nevyznachenosti ta ryzyku* [Decision-making in conditions of uncertainty and risk]. Retrieved from <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/pryiniattia-rishen-v-umovakh-nevyznachenosti-ta-ryzyku> [in Ukrainian].

14. Reshetylo, V. P., & Fedotova, Yu. V. (2020). Nevyznachenist ta ryzyk: spivvidnoshennia poniat ta spetsyfika pryiniattia rishen [Uncertainty and risk: relationship of concepts and specificity of decision-making]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy* [Economics and enterprise management], 3 (77), 149-154 [in Ukrainian].

15. Chernykh, V. P. (Ed.). (2001). *Slovyk-dovidnyk dlia fakhivtsiv farmatsii z pytan upravlinnia ta ekonomiky* [Dictionary-reference for pharmacy specialists on issues of management and economics]: navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo NFAU: Vyd-vo TOV «Zoloti storinky» [in Ukrainian].

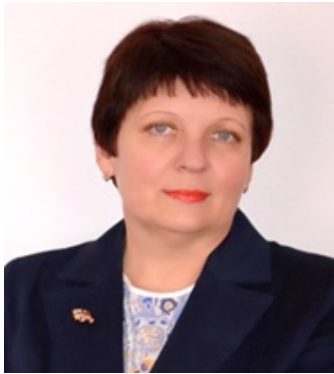
16. *Suchasnyi menedzhment u pytanniakh ta vidpovidiakh (osnovni poniattia)* [Modern management in questions and answers (basic concepts)] (2018): navchalnyi posibnyk. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

17. Tolochko, V. M., & Mishchenko, I. V. (2012). *Systema osnovnykh poniat teorii upravlinnia* [System of basic concepts of management theory]: metod. rek. do pidhotovky ta provedennyi prakt. zaniat z kursu «Upravlinnia ta ekonomika farmatsii» v systemi pisladyplomnoi osvity spets. farmatsii. Kharkiv: NFAU [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.08.2023

УДК 37.011.3–051:005.336.5(О. Музиченко)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-47-53](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-47-53)

Тринус Олена Володимирівна,

кандидатка педагогічних наук, старша дослідниця,
вчена секретарка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, Україна

Olena Trynus,

Candidate of Pedagogic Sciences,
senior researcher Scientific Secretary,
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education
of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: evtrinus@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2945-0796>

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОЛЕКСАНДРА МУЗИЧЕНКА (1875–1937 рр.)

A Висвітлено актуальність педагогічної спадщини вченого, педагога, громадського діяча Олександра Музиченка (1875–1937 рр.) у контексті впровадження конструктивних ідей у сучасному освітньому просторі України. Проаналізовано погляди О. Музиченка на сутність структурних складників педагогічної майстерності вчителя Нової української школи початку ХХ століття: виразний гармонійний світогляд; наявність досконалих професійних та особистісних якостей; високий рівень загальної і педагогічної культури. Розкрито значення знань і переконань учителя, вмій з активізації пізнавальної активності учнів, збудження в них почуття прекрасного, прийомів педагогічної взаємодії в розвитку професійних та особистісних якостей учителя. Наголошено про суголосність ідей видатного педагога з провідними положеннями Концепції Нової української школи.

Ключові слова. Олександр Музиченко; педагогічна спадщина; вчитель; педагогічна майстерність; нова українська школа

Pedagogical skills of a teacher in the context of the creative heritage of Oleksandr Muzychenko (1875–1937)

S This article highlights the relevance of the pedagogical heritage of the scientist, educator, and public figure Oleksandr Muzychenko (1875–1937) in the context of the implementation of constructive ideas in the modern educational space of Ukraine. This article analyzes O. Muzychenko's views on the essence of the structural components of the pedagogical skills of a teacher of the Ukrainian school of the early twentieth century: an expressive harmonious worldview; the presence of perfect professional and personal qualities; a high level of general and pedagogical culture.

The scientist considered the development of a high level of erudition, education, and readiness for self-improvement to be the basis for an appropriate level of pedagogical action. He associated the teacher's skill with mastery of innovative methods and technologies of active and creative learning, in particular: a comprehensive methodology (studying phenomena in relationship; encouraging independent research of reality); method of conducting excursions (arousing a sense of beauty from communication with nature); method of aesthetic education (method of dramatization, which involves the development of the child's ability to perceive life in and through action; method of detailing, which consists of developing the ability to perceive phenomena in all manifestations and details; method of Among the leading professional qualities, he emphasized the ability to pedagogical communication as a dialogue between teacher and student, and perfect pedagogical action. He associated the personal qualities of a master teacher with such properties as love for children, kindness, humanity, pedagogical tact, and teaching talent.

It is emphasized that Muzychenko's conclusions about the pedagogical skills of a Ukrainian school teacher have not lost their relevance, agree with the principles of building a modern type of school, and can be used in the process of forming a master teacher.

Keywords: Oleksandr Muzychenko; pedagogical heritage; teacher; pedagogical skills; New Ukrainian School

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Сучасні фундаментальні перетворення національної освітньої системи, що пов'язані зі створенням нового типу української школи, ціннісними домінантами якої є філософія дитиноцентризму, педагогіка партнерства, особистісно-орієнтована модель навчання, потребують педагога нового покоління, активного суб'єкта освітнього процесу, відповідального за рівень розвитку молодого покоління. Виконання такої місії вимагає від учителя переосмислення власної позиції в освітньому процесі, нового підходу до дитини, досягнення найвищого рівня педагогічної майстерності як домінантного складника педагогічної дії. Успішне розв'язання цих завдань уможлиблюється за умов вивчення наукового доробку українських учених, педагогів минулого, творчого узагальнення їхнього внеску у розбудову національної системи освіти.

Цільне місце серед видатних теоретиків і практиків освітньої галузі належить Олександрові Федоровичу Музиченку (1875–1937 рр.) – талановитій людині, професору педагогіки, дидакти, методисту, громадському діячу, фундатору розроблення принципів розвитку єдиної трудової школи. Працюючи на посадах: викладача закладів вищої освіти; директора першого в Україні Педагогічного музею; керівника Департаменту нижчої освіти Генеральної ради при Генеральному Секретаріаті освіти уряду УНР; Генерального інструктора українських шкіл; керівника відділу західноєвропейської педагогіки в журналі «Вільна українська школа»; члена різноманітних комісій зі створення Єдиної трудової школи в Україні, Олександр Федорович увесь свій хист спрямував на підтримку вчителя, піднесення його ролі в суспільстві, підвищення престижності вчительської професії.

Звертаючись до працівників освіти, видатний педагог писав: «Український учитель мусить мати до своїх рук всю ту зброю, що викувала всесвітня педагогічна думка, мусить використати весь досвід, що придбала людськість на своєму шляху до утворення нової школи й нової людини» [3, с. 6].

Педагогічна спадщина О. Музиченка значна й багатогранна, а його ідеї, що є актуальними й для сучасної теорії та практики освітньої галузі, потребують вивчення, творчого переосмислення,

історико-педагогічного аналізу та виявлення можливостей упровадження у процес розвитку педагогічної майстерності вчителя, саморозвитку його особистісних і професійних якостей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Дослідження означеної проблематики дало змогу з'ясувати, що окремі аспекти педагогічної діяльності та творчого доробку О. Музиченка є предметом досліджень сучасних українських науковців. Так, С. Гончаренком (1997), О. Сухомлинською (2005) вивчено біографію видатного педагога; Л. Гранатович (2001), І. Киричок (2005), В. Іващенко (2011), Л. Мартиненко (2000), В. Мосіященком (2005), О. Назаренко (2015), Л. Сахненко (1997), В. Сидоренко (2008) досліджено питання провідних чинників становлення та розвитку його особистості; Л. Березівською (2008), О. Замашкіною (2009), Є. Коваленко (1995), С. Сисоевою (2003) розкрито особливості діяльності вченого в умовах реформування української школи, руху за національну освіту у ХХ столітті. Низка досліджень присвячена різноманітним педагогічним ідеям О. Музиченка, зокрема: М. Прищак (2006) досліджено проблему духовності у творчій спадщині педагога; Л. Ковальчук (2013, 2015) – зміст дидактики розвивального навчання; А. Бабенком (2018) акцентовано увагу на питаннях комплексного навчання. Н. Ярмач (2016) у дисертаційному дослідженні «Науково-педагогічна діяльність Олександра Федоровича Музиченка (1875–1937 рр.)» здійснено цілісний аналіз науково-педагогічної спадщини українського педагога.

За результатами джерелознавчого аналізу з'ясовано, що попри значну чисельність наукових досліджень, недостатньо вивчено внесок О. Музиченка в розроблення питання про педагогічну майстерність учителя, яке є актуальним на теоретичному та практичному рівні для впровадження в сучасний освітній простір України.

Метою статті є систематизація поглядів Олександра Музиченка щодо сутності педагогічної майстерності вчителя, визначення їхньої значущості в умовах розвитку сучасної української школи.

Викладення основного матеріалу. Кінець ХІХ – початок ХХ століття – потужний етап розвитку вітчизняної педагогічної теорії та

практики. Інтенсивне розроблення педагогічних проблем було обумовлено піднесенням суспільно-політичного руху, реструктуризацією шкільної справи, спробами передових діячів, відомих педагогів розв'язати проблеми побудови нової української школи, формування особистості вчителя як головних, від яких залежить доля України та її народу.

В їх когорті чільне місце належить О. Музиченку. Будучи високоосвіченою людиною, маючи досвід стажувань у зарубіжних освітніх закладах, захоплюючись провідними філософсько-педагогічними течіями, що на початку ХХ століття були досить поширеними й популярними у наукових колах і використовувалися представниками педагогічної теорії і практики Західної Європи, Олександр Федорович виділив безліч проблем, що стосувалися педагогічної майстерності вчителя.

Аналіз праць ученого дає змогу констатувати, що висхідні теоретичні положення про сутність і роль учительської професії, а також про необхідність володіння вчителями елементами педагогічної досконалості, знаходять своє відображення у його фундаментальних наукових працях: «На шляху до демократизації школи (1908); «Філософсько-педагогічна думка та шкільна практика» (1909); «Сучасні педагогічні течії в Західній Європі та Америці» (1913, 1919); «Реформа школи чи шкільна реформація» (1918); «Практичні подробиці щодо активного методу викладання» (1918); «Основи навчання рідній мові» (1919); «Культура народу, світогляд дитини та комплексність» (1928) тощо [14].

Педагогічна майстерність за О. Музиченком – це вищий рівень педагогічної дії вчителя, що виявляється у спеціальних уміннях педагога правильно і професійно довершено дотримуватися принципів, які забезпечують розвиток самостійності та ініціативи дітей, спонукають їх до позитивних дій і утверджують особисту відповідальність за свою поведінку. Складниками педагогічної майстерності вчений виокремлював: виразний гармонійний світогляд учителя; професійні якості особистості для досягнення навчально-виховної мети; культуру поведінки і культуру спілкування як необхідні чинники організації професійно-педагогічної взаємодії.

Гармонійний світогляд учителя Олександр Федорович визначав як сформованість системи знань і переконань, відсутність суперечності у відповідях на одвічні питання щодо «змісту нашого особистого існування, наших обов'язків, цілей нашого життя». Вчений вважав, що «виграє той педагог, який із самого початку виробив свій власний погляд, а не той, що змушений засвоювати його потроху вже під час праці». Матеріалом для такого гармонійного світогляду були «всі науки і загальна освіта». Цілком слушно вчений обстоював думку про те, що «вчитель повинен завжди вчитися, щоб не зробитися духовним банкрутом. Для цього до викладання треба добирати найкращих, найміцніших осіб, які зможуть знайти задоволення від своєї праці в школі» [2, с. 103–104].

Професійні якості особистості вчителя дослідник розглядав у контексті реалізації мети та змісту власної діяльності, «найпродуктивніше застосування власних сил». На його переконання, педагог-майстер має бути обізнаним із дидактикою та методикою викладання, добре розумітися на філософських теоріях, мати бездоганні знання з вікової та педагогічної психології, етики, логіки, естетики, науки про державне урядування, юридичної науки. Матеріалом для ознайомлення з педагогікою в такому розумінні й обсязі має стати спеціальна галузь педагогічної науки – сучасні педагогічні течії. О. Музиченко вважав, що майстерно й на високому рівні здійснювати керівництво педагогічним процесом зможе лише теоретично підготовлений учитель, ознайомлений із науковою термінологією. Це дасть змогу завчасно передбачити, яким буде ефект застосованих методів навчання, зрозуміти причини своїх успіхів і невдач [3, с. 29].

Вчений обстоював ідею введення в навчальні плани та програми підготовки вчительських кадрів спеціальних дисциплін, що сприяють розвитку високого рівня ерудиції, освіченості, готовності до саморозвитку («смак» до знання) майбутнього вчителя та є підґрунтям здійснення ним належного рівня педагогічної дії.

Розвиток педагогічної майстерності О. Музиченко пов'язував із володінням кожним шкільним учителем комплексною методикою навчання. Педагог переконливо доводив, що така форма сприяє систематизації навчального матеріалу, вивченню явищ у тісному органічному

зв'язку, у взаємодії й поступальному розвитку; виробленню відповідних технічних навичок і вмінь. У комплексному навчанні педагог вбачав можливості активізації пізнавальної активності учнів шляхом самостійного набуття знань, пов'язуючи успіх справи в умінні вчителя використовувати в навчально-виховному процесі краєзнавчий матеріал [4, с. 100].

Майстерність учителя полягала в умінні підібрати такий природний матеріал, що забезпечує розумову діяльність й емоційну налаштованість дитини. Різноманітність природних явищ, на думку О. Музиченка, – це той засіб для вчителя, який легко переводити на слова за допомогою бесід, розповідей, читання тощо. Головне завдання вчителя – збудити в дітей ініціативу, викликати бажання самостійного дослідження дійсності, вміння схоплювати закономірність, співвідношення, зв'язок між явищами, викликати позитивні почуття власним прикладом. «Дослідним методом діти 8–9 років можуть пропустити через свій розум чи не всю живу й неживу природу свого краю, встановити залежність між нею та працею населення», – писав Олександр Федорович [1, арк. 10–11].

Великого значення у процесі виховання дітей середнього (12–15 років) і старшого (16–18 років) віку вчений надавав естетичному сприйманню природи у вигляді художніх екскурсій – формі художньої творчості з природної тематики, що мала б на меті характер внутрішнього чи зовнішнього (створення власного художнього твору) переживання. Виявом високого рівня майстерності вчителя-вихователя є здатність збудити почуття прекрасного від спілкування із природою, сугестивного наповнення розповідей під час екскурсій і бесід про природні явища, майстерне читання віршів і художніх творів, професійне створення художніх образів, природних ландшафтів тощо. Розвиток естетичних смаків учнів і вміння вчителя збудити через певні прийоми, способи й дії позитивні почуття є актуальним для сучасних умов, пов'язаних із інформатизацією суспільства, запровадженням аудіо, відео, комп'ютерних технологій, залежністю від них дитини, бо не випадково сьогодні констатується збіднення її духовного світу, відсутність у дитини естетичного смаку, вміння цінувати красу. На нашу думку, звернення вчителів до краси та багатства рідного

краю буде мати велику пізнавальну і виховну силу щодо розвитку у дитини почуття прекрасного. В. Сухомлинський називав таке ставлення дитини до дійсності «шляхом від прекрасного до доброго» [9, с. 44].

Обґрунтовуючи основні тенденції розвитку української школи початку ХХ століття, О. Музиченко підкреслював, що дійсно сприйнятим дитиною є насамперед те, що сприйнято нею активно. Тому майстерність учителя пов'язував із запровадженням діяльного і творчого навчання [13, с. 162].

У «Плані єдиної трудової школи в Україні» (1919), одним із розробників якого був видатний український педагог, зазначено: «У викладанні кожного предмету можуть і повинні бути елементи естетичного виховання. Кожен учитель має вміти використати такі засоби, що викликали б в учня напружену розумову діяльність та естетичні переживання. Усе те, що стомлює учня, викликає відразу його до навчання, не повинно бути у школі» [11, арк. 14].

Позиція О. Музиченка щодо необхідності впливу на учня через збудження його свідомості й почуттів, потреби оволодіння цим мистецтвом учителів дає можливість дійти висновку, що він стояв у витоків нової науки – психопедагогіки.

Сутність і специфіку педагогічної техніки вчителя О. Музиченко пов'язував з оволодінням комплексом методичних прийомів щодо впливу на особистість дитини за допомогою елементів саме художнього виховання. Описуючи хід пізнавального процесу дитини, підкреслював, що будь-яке нове враження будується за типом рефлексивної дуги. Тобто на орган дитини діє якийсь подразник, і його дія передається до головного мозку, згодом – до будь-якого органу, а організм через рухи, дію, слова, жести реагує на подразник. На думку вченого, педагога старої школи зовсім не цікавила реакція дитини на подразнення (друга половина дуги), бо цінувалося лише готове знання як щось стале. Отже, розривався зв'язок між засвоєнням і поведінкою дитини, між сприйманням і проявом, між знанням і дійсністю.

Вищим рівнем педагогічної майстерності педагога нової школи О. Музиченко вважав уміння забезпечити закінченість означеного процесу, що стимулює в учня «здорову бадьорість» [5, с. 70]. Подразником, стимулом, здатним викликати

активність дитини вважалися естетичні прийоми виховання. Олександр Федорович підкреслював, що «діловитість, логічність і звичайність» роботи вчителя без наявності в ній емоційного елементу не привернуть до себе дитячого інтересу, якою б мірою його не сублімували. «Шлях до голови дитини лежить тільки через її серце. Шлях від голови до руки, до дії, лежить теж через серце. Щоб розумно діяти – одного розуму замало», – писав учений [3, с. 10].

Мистецтво входить в життя дитини не як навчальний предмет, а як потреба пізнання прекрасного. Майстерність учителя, міркував О. Музиченко, полягатиме в тому, щоб не навчати дитину мистецтву, не виробляти навички та уміння, тобто не його технічна сторона, а збуджувати любов до мистецтва, розвивати розуміння мистецтва як неповторного творіння людської творчості. Учитель має володіти арсеналом засобів для збудження в учнів розумової діяльності й естетичних переживань на кожному уроці. Серед них учений називав, зокрема, методи драматизації, деталізації, декламації.

Драматизація, за визначенням О. Музиченка, – це вид естетичного виховання, що розвиває здатність сприймати життя в дії та через дію та сприяє формуванню активної людини, спроможної проявити своє «Я». Драматизація розглядалася як відтворення, що відбувалося без підготовки, невимушено, на будь-якому етапі уроку, будь-де (у класі, на дворі, на природі тощо), без використання декорацій, сцени, костюмів, у чому діти можуть вільно, творчо передавати запропонований текст. Драматизація розвиває різнобічні здібності дитини: мовлення, інтонацію, уяву, пам'ять, спостережливість, увагу, асоціації, пластичність, почуття ритму тощо, а це, відповідно, формує творчу особистість. Розвивається також емоційна та афективна сфера дитини, моральне почуття, симпатія, співчуття до інших. Драматизація як метод навчання допомагає дитині активно і діяльно сприймати знання. Замість лише однієї розумової діяльності для засвоєння матеріалу за допомогою драматизації залучаються почуття, уява, воля. Матеріал для драматизації укладають відповідно до віку, розвитку, інтересів дитини і взаємозв'язку з навколишнім життям дитини і школи [7, с. 115].

Деталізація, обґрунтовував учений, – це вид естетичного виховання, що розвиває здатність

дитини сприймати явища в усіх проявах і деталях. Цей прийом передбачав відтворення дитиною подробиць літературного твору, іноді із заздальгідь пропущеною вчителем деталлю. Майстерність учителя полягає в тому, щоб навчити дитину звертати увагу на сутність окремих явищ, які вивчали на уроці й у позаурочний час, отже, пізнати коло уявлень своїх вихованців. «Я часто впевнювався, якими талановитими, тонкими є діти, як ми їх недооцінюємо. У сукупності вони завжди вище свого вчителя», – писав педагог [там само, с. 20].

Декламація та художня розповідь є засобами художнього виховання і формами дитячої творчості. О. Музиченко визначав метою означених прийомів роботи вчителя розвиток образної уяви й емоційної сфери дитини. Коли розповідь зацікавлює і збуджує маленьку дитину, вона робить її внутрішньо активною; активність переживань проявляється в міміці, жестах, репліках, часто переходячи в активну діяльність – драматизацію. У доросліших дітей активність не проявляється так безпосередньо, але розповідь є стимулом до подальшого переживання. «Дитяча творчість ставить перед учителем завдання крок за кроком запалити у дитини той потяг до творчості у житті, до його влаштування, що буде найціннішим результатом усієї педагогічної праці», – писав педагог про визначальну сутність педагогічної майстерності [5].

Видатний педагог вважав мовлення вчителя показником його педагогічної культури та розробив цикл лекцій про мовленнєву діяльність учителя трудової школи. Одним із перших в українській педагогіці Олександр Федорович визначав сутність професійно-педагогічного спілкування як діалог між учителем та учнями, педагогічний акт, довершену педагогічну дію, форму педагогічного процесу. Спілкування з учнями є «життєвим нервом усього навчання й найкращою школою для вчителя, – підкреслював освітянин. «Вчити – значить учитися. Хто це збагнув, той знає багатьох радісних моментів єднання з учнями, а для кого ці слова пустослівні – уроки будуть лише нудним обов'язком» [6, с. 14]. Визначаючи педагогічну цінність слова вчителя в новій школі, український педагог схарактеризував такі його переваги: пластичність; цінність словесних подразників; технічна гнучкість.

Розглядаючи різнопланову проблематику розвитку педагогічної майстерності вчителя, Олександр Федорович оперував цілою низкою понять, що виражали сутність діяльності, систему педагогічних і професійних цінностей учителя-практика. Серед провідних особистісних якостей учителя-майстра О. Музиченко виділяв: любов до дітей, доброту, гуманність, педагогічний такт, учительський хист. Називав майбутню українську школу «будинком радості», а працю вчителя пропонував оцінювати «за кількістю щастя, що «розсіює» він у своєму класі» [3, с. 10–11].

Погляди О. Музиченка на сутність і специфіку педагогічної майстерності є актуальними й дотепер. Так, академік І. Зязюн підкреслює, що складна й об'ємна піраміда навчання і виховання вибудовується на стосунках між учителем та учнями, що передбачають проникнення педагога в душевний світ учня. Робота педагога – завжди творчість і поза естетичним почуттям вона немислима. Розвиток почуттєвої сфери педагога та його учнів, формування їхнього естетичного досвіду – це найважливіший із складників його педагогічної майстерності [10, с. 78–79]. Саме цим аспектам, наприклад, кафедра педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського приділяє постійну увагу і здійснює науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації [8].

Висновки. Отже, видатний український педагог О. Музиченко визначав педагогічну майстерність учителя як комплекс необхідних властивостей особистості для досягнення мети професійної діяльності: виразний гармонійний світогляд; наявність досконалих професійних та особистісних якостей; високий рівень загальної і педагогічної культури. Характерною ознакою високого рівня педагогічної майстерності вчителя української школи розглядалося вміння впливати на психофізичний апарат учня за допомогою предметів художнього спрямування з метою розвитку творчого почуття дитини, внутрішньої свободи до вільної дії. Вчений у теорії і на практиці довів тезу про те, що нівелювання розвитку комунікативних здібностей і вмінь знецінює професію вчителя, безопочуттєвлює його взаємодію з учнями, а відтак – майстерність

і професіоналізм мають стати домінуючими складниками й визначати провідну сутність будь-якого працівника педагогічної галузі. У цьому напрямі погоджуємося з Н. Білик, що теорія, практика та виклики часу спонукають будь-яку регіональну освітню систему підвищення кваліфікації України бути фактором розвитку професіоналізму педагогічних працівників [12].

Отже, не втрачають своєї цінності погляди О. Музиченка в умовах побудови Нової української школи, принципи організації якої ґрунтуються на врахуванні потреб кожної дитини, її індивідуальних особливостей, співпрацю всіх учасників освітнього процесу, забезпеченні їхнього психологічного комфорту.

Перспективи подальших розвідок. Конструктивні ідеї педагогічної спадщини О.Музиченка можуть бути предметом подальших наукових пошуків, зокрема щодо професійного розвитку педагога, неперервного вдосконалення його особистісних, соціальних, професійних компетентностей.

Список використаних джерел

1. Києво-Печерська 5-та чоловіча гімназія. Справа зі звітом за 1912 рік. *Державний архів міста Києва*. Ф. 78. Оп. 1. Спр. 2708. 64 арк.
2. Музиченко О. Школа в Західній Європі та Америці. *Вільна українська школа*. 1918–1919. № 6/7. С. 103–107.
3. Музиченко О. Ф. Сучасні педагогічні течії в Західній Європі і Америці. Київ : Всеукраїнський кооперативний видавничий союз, 1919. 109 с.
4. Музиченко О. Ф. Проблема комплексності в Німеччині і у нас. *Шлях освіти*. 1924. № 4/5. С. 68–106.
5. Музиченко О. Як по новому проводити педагогічну роботу в трудшколах з дітьми: (короткий конспект програм для самостійної колективної роботи в гуртках для перепідготовки шкільних робітників). *Радянська освіта*. 1924. № 5/6. С. 57–73.
6. Музиченко О. Ф. Планування з дітьми. *Бюлетень Київської Окрінспектури*. 1927. № 5. С. 13–17.
7. Музиченко О. Ф. Читання й культура слова в сучасній школі : (методичний нарис навчання рідної мови). *Шлях освіти*. 1928. № 4. С. 109–125.
8. Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації : електрон. навч.-метод. посіб. / [упоряд.: І. О. Калініченко, Н. І. Білик]. Полтава : ПОППО, 2021. 184 с. URL: http://poippo.pl.ua/images/2021/modul-2021_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf.
9. Педагогічна майстерність : хрестоматія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 462 с.

10. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн та ін. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

11. Проект положення про єдину трудову школу в Україні. 1919 р. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166. Оп. 1. Спр. 385. 14 арк.

12. Регіональна освітня система підвищення кваліфікації як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників: теорія, практика та виклики часу : електрон. зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції, 23.11.2018, ПОІППО / наук. ред.: д-р пед. наук Н. І. Білик. Полтава : ПОІППО, 2018. 84 с.

URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/tezi_23.11.2018.pdf

13. Тринус О. В. Активізація методів навчання в контексті розвитку педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині О. Ф. Музиченка. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 5. С. 161–171.

14. Тринус О. В. О. Ф. Музиченко про сутність ціннісних орієнтирів української педагогічної думки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 6. С. 124–133.

References

1. Kyievo-Pecherska 5–ta cholovicha himnaziia. Sprava zi zvitom za 1912 rik [Kyiv-Pechersk 5th male gymnasium. The case with the report for 1912]. *Derzhavnyi arkhiv mista Kyieva [State archive of the city of Kyiv]*. F. 78. Op. 1, Spr. 2708, 64 ark. [in Ukrainian].

2. Muzychenko, O. (1918–1919). Shkola v Zakhidnii Yevropi ta Amerytsi [School in Western Europe and America]. *Vilna ukrainska shkola [Free Ukrainian school]*, 6/7, 103-107 [in Ukrainian].

3. Muzychenko, O. F. (1919). *Suchasni pedahohichni teorii v Zakhidnii Yevropi i Amerytsi [Modern pedagogical currents in Western Europe and America]*. Kyiv: Vseukrainskyi kooperatyvnyi vydavnychiy soiuз [in Ukrainian].

4. Muzychenko, O. F. (1924). Problema kompleksnosti v Nimechyni i u nas [The problem of complexity in Germany and here]. *Shliakh osvity [The way of education]*, 4/5, 68-106 [in Ukrainian].

5. Muzychenko, O. (1924). Yak po novomu provodyty pedahohichnu robotu v trudshkolakh z ditmy: (korotkyi konspekt prohram dlia samostiinoi kolektivnoi roboty v hurtkakh dlia perepidhotovky shkilnykh robotnykiv) [How to conduct pedagogical work in labor schools with children in a new way: (a brief synopsis of programs for independent collective work in circles for retraining school workers)]. *Radianska osvita [Soviet education]*, 5/6, 57-73 [in Ukrainian].

6. Muzychenko, O. F. (1927). Planuvannia z ditmy [Planning with children]. *Biuletен Kyivskoi Okrinspektury [Bulletin of the Kyiv Regional Inspectorate]*, 5, 13-17 [in Ukrainian].

7. Muzychenko, O. F. (1928). Chytannia y kultura slova v suchasni shkoli : (metodychnyi narys navchannia ridnoi movy) [Reading and culture of the word in a modern school: (methodical essay on teaching the native language)]. *Shliakh osvity [The way of education]*, 4, 109-125 [in Ukrainian].

8. Kalinichenko, I. O., & Bilyk, N. I. (Comps.). (2021). *Naukovo-metodychnyi pidkhd do vdoskonalennia pedahohichnoi maisternosti pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pidvyshchennia kvalifikatsii [A scientific and methodological approach to improving the pedagogical skill of pedagogical workers in the system of professional development]*: elektron. navch.-metod. posib. Poltava: POIPPO. Retrieved from http://poippo.pl.ua/images/2021/modul-2021_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf. [in Ukrainian].

9. Ziazun, I. A. (Ed.) (2009). *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]: khrestomatii*. Kyiv: SPD Bohdanova A. M. [in Ukrainian].

10. Ziazun I. A. at al. (2008). *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]: pidruchnyk*. Kyiv: SPD Bohdanova A. M. [in Ukrainian].

11. Proekt polozhennia pro yedynu trudovu shkolu v Ukraini. 1919 [Draft regulations on the unified labor school in Ukraine. 1919]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]*. F. 166. Op. 1, Spr. 385, 14 ark. [in Ukrainian].

12. Bilyk, N. I. (Ed.). (2018). *Rehionalna osvitnia systema pidvyshchennia kvalifikatsii yak faktor rozvytku profesionalizmu pedahohichnykh pratsivnykiv: teoriia, praktyka ta vyklyky chasu [The regional educational system of professional development as a factor in the development of the professionalism of pedagogical workers: theory, practice and challenges of the time]*: elektron. zb. nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. online-konferentsii. Poltava: POIPPO. Retrieved from http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/tezi_23.11.2018.pdf [in Ukrainian].

13. Trynus, O. V. (2009). Aktyvizatsiia metodiv navchannia v konteksti rozvytku pedahohichnoi maisternosti vchytelia u tvorchi spadshchyni O. F. Muzychenka [Activation of teaching methods in the context of the development of the teacher's pedagogical skill in the creative heritage of O. F. Muzychenka]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity [Pedagogy and psychology of professional education]*, 5, 161-171 [in Ukrainian].

14. Trynus, O. V. (009). O. F. Muzychenko pro sutnist tsinnisnykh oriientyriiv ukrainskoi pedahohichnoi dumky [O. F. Muzychenko on the essence of value orientations of Ukrainian pedagogical thought]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity [Pedagogy and psychology of professional education]*, 6, 124-133 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.09.2023

УДК 378.091.12:005.963"364"

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-54-62](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-54-62)

Лучанінова Ольга Петрівна,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри інженерної педагогіки,
Український державний університет науки і технологій
ННІ «Інститут промислових та бізнес технологій», Дніпро, Україна

Olha Luchaninova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Engineering Pedagogy,
Ukrainian State University of Science and Technology
Scientific Institute «Institute of Industrial and Business Technologies», Dnipro, Ukraine

E-mail: 2017olgapetrovna@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8336-9273>

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

A Освіта – неперервний процес, де людина найшвидше адаптується. Викладач переосмислює свою роль в освітньому процесі й готовність до якісних змін. Традиційне підвищення кваліфікації викладача вищої школи сьогодні переосмислюється. Автор намагається розкрити важливість трансдисциплінарного підходу до підвищення кваліфікації викладача. Маючи професійну діяльність як базис, викладач розуміє, що в умовах поточної реальності – війна, зруйновані заклади, онлайн-освіта – треба постійно змінюватися й відповідати соціальному замовленню суспільства і вимогам до підготовки студента. Треба зазначити, що в умовах воєнного стану існують умови життєдіяльності освітнього простору закладів вищої освіти – цифровізація, змішане навчання, особливості онлайн-комунікації учасників освітнього процесу. Ці умови одночасно є елементами адаптації викладача до зовнішніх і внутрішніх змін.

Цікавою формою підвищення кваліфікації для викладачів є нові формати проведення круглих столів, наукових фестивалів, форумів, традиційних конференцій, літніх шкіл із міжнародною участю тощо. Трансдисциплінарний підхід дозволяє викладачам комбінувати дисципліни, набувати додаткові знання та навички для розширення своїх фахових можливостей і кар'єрного зростання. Мета статті: охарактеризувати трансдисциплінарний підхід до підвищення кваліфікації викладача та роль цього процесу в умовах воєнного стану та повоєнний період; розкрити самоосвіту викладача вищої школи як індивідуальну форму підвищення його кваліфікації (участь у форумах); уточнити поняття «самоосвіта викладача» через трансдисциплінарний підхід.

У статті використано аналіз, синтез науково-педагогічної літератури з теми дослідження; вивчалися нормативні документи щодо підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників нової середньої та вищої шкіл; узагальнено висновки. Теоретичне значення – уточнено низку понять до теми. Індивідуальна форма самоосвіти викладача є синтезом знань і вмінь його освітньо-культурного і професійного рівнів, взаємодоповнюваність і розвиток духовної та професійної культури викладача, спрямований на професійну й культурну самореалізацію його особистості, оптимальне виявлення потенційних творчих сил. Викладач має бути завжди в неперервному самопізнанні, самовдосконаленні. Автор наводить приклад такої індивідуальної форми як участь у роботі форумів. Практичне значення – опис роботи форумів, які сприяють підвищенню кваліфікації викладача як професіонала й особистості. Прагнення викладача до самоосвіти є частиною хьюмагогіки, філософією якої є вміння навчатися потрібному, що відповідає потребам особистості і суспільства.

Ключові слова: трансдисциплінарний підхід; підвищення кваліфікації; самоосвіта викладача; воєнний стан; форум

Transdisciplinary approach to advanced training of higher education teachers in martial law and the postwar period

S Education is a continuous process where a person adapts most quickly. The teacher rethinks his/her role in the educational process and readiness for qualitative changes, first of all, in himself/herself. Traditional professional development of higher education teachers is being rethought today. The author reveals the importance of a transdisciplinary approach to teacher training. Having a professional activity as a basis, the teacher understands that in the current reality - war, destroyed institutions, online education – it is necessary to constantly change and meet the social order of society and the requirements for student training. Note that under martial law, there are conditions for the functioning of the educational space of higher education institutions – digitalization, blended learning, and the peculiarities of online communication between participants in the educational process. These conditions are simultaneously elements of the teacher adaptation to external and internal changes.

New formats of roundtables, scientific festivals, forums, traditional conferences, and summer schools with international participation are an interesting form of professional development for teachers. The transdisciplinary approach allows teachers to combine disciplines, acquire additional knowledge and skills to expand their professional capabilities and career growth.

The purpose The problem of teacher training in martial law and the postwar period requires a qualitatively new vision, organization, and approach. To substantiate the transdisciplinary approach to teacher training and the role of this process in martial law and the postwar period; to reveal the self-education of a higher education teacher as an individual form of professional development (participation in forums); and to clarify the concept of "teacher self-education" through a transdisciplinary approach.

The article analyzes and synthesizes scientific and pedagogical literature on the research topic; the regulatory documents on the professional development of scientific and pedagogical staff of the new secondary and higher schools were studied; the conclusions are summarized. Theoretical significance. A number of concepts on this topic have been clarified. The individual form of teacher's self-education is a synthesis of knowledge and skills of his/her educational, cultural, and professional levels, complementarity and development of the teacher's spiritual and professional culture, aimed at professional and cultural self-realization of his/her personality, optimal identification of potential creative forces. A teacher should always be in continuous self-knowledge and self-improvement. The author provides an example of such an individual form as participation in forums. The practical significance is the description of the work of forums that contribute to the improvement of the teacher's qualifications as a professional and a person. The teacher's desire for self-education is a part of heutagogy, the philosophy of which is the ability to learn what is necessary to meet the needs of the individual and society.

Keywords: transdisciplinary approach; professional development; teacher's self-education; martial law; forum

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Освіта – процес неперервний, у статусі четвертого виміру спонукає своїх суб'єктів до постійного розвитку. Воєнний стан може сповільнити освітні процеси, але не спинити. І причин для цього багато: швидка зміна інформації спонукає до постійної роботи над матеріалом лекцій; цифровізація сприяє інноваційному поданню навчального матеріалу, карантин і війна спричинили до нових форм навчання й комунікації, адаптації до внутрішніх і зовнішніх умов. Саме в освіті людина найшвидше адаптується, бо має розвинуті відповідальність за інших, бажання вдосконалюватися, розвивати соціальні й особистісні цінності засобами освіти.

Важливим є соціальний характер педагогічних процесів і педагогічних теорій, адже система освіти, на переконання Е. Дюркгейма [12], є засобом для суспільства, а педагогіка завжди рухається в тому напрямі, якого потребує суспільство (або нав'язується суспільству), це ніби довгострокове «соціальне, економічне, політичне замовлення на майбутнє».

В освіті виявлено низку суперечностей між: потребою сучасної вищої школи у новому типі викладачів і традиційною системою перепідготовки викладачів за місцем роботи; трансформацією цілей системи підвищення кваліфікації викладачів і новою освітньою парадигмою; збільшенням розриву між традицією в освіті й сучасним соціальним середовищем, суспільством, яке одночасно виступає замовником освітніх послуг, і посиленням відмінностей між суб'єктами в освіті.

Якість підвищення кваліфікації викладача пов'язана з його внутрішньою мотивацією, психічним станом, бажанням стати професіоналом і т. п. Він самостійно обирає форму підвищення

кваліфікації, але є офіційні планові заходи, які організовує центр/відділ з якості навчання в університеті і які стосуються безпосередньо методичної роботи з документами, новаціями в навчальних програмах, планах, формах білетів, системи оцінювання. Викладач назвав би це повсякденною роботою, від якої не втекти. А самоосвіта викладача – це внутрішній поклик душі його, на яку він завжди знаходить час, не чекаючи планових п'яти років.

Для викладача стратегії педагогічної діяльності є базисом, який треба оновлювати, особливо в умовах воєнного стану й освітньої реальності. Наприклад, реальністю є цифровізація, яка в умовах воєнного стану навіть пришвидшилася. Ця реальність в освіті породжує нову модель підготовки майбутнього фахівця – молоді людини із цифровими навичками й технологіями, активного суб'єкту віртуального світу, який використовує цифрові технології для підвищення професіоналізму й пошуку необхідної інформації. А це означає, що викладач має швидко опанувати цифрові технології, щоб здійснити професійний прорив, вибравши зручний спосіб підвищення кваліфікації.

Набирає сили, за І. Зязюном, загальноцивілізаційний закон пріоритетності освіти, звідки особистість бере початок себе як професіонал, набуває компетентностей в освітньому просторі. Викладач переосмислює свою роль в освітньому процесі й готовність до якісних змін перш за все в собі. Педагогіка допомагає йому у формуванні системної та спрямованої рефлексії соціальних та особистісних цінностей. Самоосвіта ж допомагає викладачу професійно підготувати не тільки майбутнього фахівця-професіонала, але й особистість із «м'якими» навичками (soft skills) [7].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Проблему підвищення кваліфікації викладача, форми й засоби підвищення педагогічної майстерності викладача висвітлюють у своїх працях І. Жорова, Т. Кузьмич, Л. Назаренко, Ф. Левченко та ін.; трансдисциплінарний підхід до дослідження як підвищення професіоналізму викладачів у постцифровий період розкривають С. Brown, E. Huber, E. Bone; роль інвестицій у розвиток викладачів висвітлюють Т. Дороніна, Т. Побоча. Наявність достатньої кількості праць у зарубіжній науковій літературі підкреслює важливість нашої теми для науковців.

Так, І. Жорова та ін. акцентують, що самоосвіта повідомляє істину, яка інтерпретується відповідно до власних, часто застарілих поглядів [4]. Це свідчить про постійну невдоволеність викладача рівнем своєї компетентності, майстерності, тож колективні та індивідуальні форми самоосвіти допомагають вирішити проблему підвищення кваліфікації.

Яскравим прикладом трансдисциплінарного підходу до професійної діяльності є дослідження групи жінок (Cheryl Brown, Elaine Huber, Elisa Bone, Lynn Gribble, Isabelle Lys, Camille Dickson-Deane, Ping Yu, Lina Markauskaite, Chris Campbell), в якому наголошується на використанні знань і розумінні індивідуальної культурної та професійної ідентичності в новій еволюціонуючій моделі ПС у різноманітних сценаріях і спільному авторстві в різних дисциплінах [14].

Трансдисциплінарний підхід у процесі підвищення кваліфікації викладача «забезпечує необхідний контекст для розуміння найважливіших, найскладніших питань», з якими він стикається у професійній діяльності: зміна парадигми навчання, введення інноваційних технологій, цифровізація, змішане навчання, адаптація в умовах карантину і війни тощо. Трансдисциплінарна методологія використовує «реінтеграцію знань» людини, щоб «охопити ідеї» багатьох дисциплін щодо питання, яке стоїть на порядку денному перед викладачем, суспільством тощо [17].

Трансдисциплінарний підхід важливий як контроль за інвестиціями в людський капітал в освіті. Так, Т. Дороніна, Т. Побоча наголошують, що якість вищої освіти залежить від викладачів, і для підтримки та розвитку їхніх професійних компетенцій, умінь і навичок із боку ЗВО потрібно

забезпечити необхідний рівень інвестицій. Підвищення кваліфікації викладачів і є однією з таких інвестицій [3].

З оптимізмом дивимося вперед, не за горами повоєнний період в країні, коли найбільш стане відчутний кадровий голод в освіті, кваліфікованіше буде підраховано якісний і кількісний склад професорсько-викладацького складу й описано стратегію відновлення як країни, так і освіти зокрема. Викладач є центральним суб'єктом освітнього процесу, тому має бути агентом-носієм новітніх знань, фасилітатором для студента, провідником у потоці інформації. Для цього треба працювати й жити за певними принципами й підходами: системним, трансдисциплінарним, компетентнісним, особистісно-орієнтованим тощо.

Стислий огляд поданих вище праць акцентує увагу дослідників на актуальності проблеми підвищення кваліфікації викладачів у воєнний і повоєнний період.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність розроблення ефективних форм підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу університетів в умовах воєнного стану і повоєнний період виявляється у зниженні рівня професійної діяльності викладачів, їхнього методичного рівня, зниження якості проведення занять у дистанційному форматі, відсутність комунікації, зв'язку в мережі, припинення занять через сирени, психологічний стан суб'єктів освітнього процесу тощо. Вважаємо, що активізація самоосвіти як індивідуальної форми підвищення кваліфікації викладача через трансдисциплінарний підхід, який застосовується в організації форумів і міжнародних конференцій, сприяє професійній самореалізації й подальшому особистісному розвитку сучасного викладача.

Мета статті. Проблема підвищення кваліфікації викладача в умовах воєнного стану і повоєнний період вимагає якісно нового бачення, організації трансдисциплінарного підходу до підвищення кваліфікації викладача та роль цього процесу в умовах воєнного стану та повоєнний період, розкриття самоосвіти викладача вищої школи як індивідуальної форми підвищення його кваліфікації (участь у форумах), уточнення поняття «самоосвіта викладача» через трансдисциплінарний підхід. У статті

використано аналіз, синтез науково-педагогічної літератури з теми дослідження; нормативні документи щодо підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників нової середньої та вищої шкіл; здійснено спробу уточнити поняття «індивідуальна самоосвіта викладача», рефлексія щодо трансдисциплінарного підходу, роль форумів у цьому процесі.

Викладення основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якщо почати з філософії освіти, то нині активно обговорюється поняття «транслюдина» (неолюдина – людина не є останнім ланцюгом еволюції й може розвиватися й видозмінюватися до нескінченності) як перехід в іншу якість буття через якусь прикордонну форму існування. І викладач має бути готовим до навчання такого людського виду. Отже, наскільки педагогічна наука, а в ній викладач, здатні до майбутніх сценаріїв людства, залежить від особистого бажання викладача розвиватися відповідно до змін як в освіті, так і суспільстві.

Особисте спілкування з колегами університетів різних міст України під час секційних засідань конференцій або форумів дає підстави наголосити на наступному: не звертаючи увагу на війну, а раніше карантин, викладачі завжди готові до змін, адаптації, відповідності новим вимогам. На жаль, достатньо велика частина професорсько-викладацького складу університетів виїхала в інші країни, адаптувалася завдяки англійській мові або вивчила мову країни, в якій перебуває більше року, і не можна стверджувати, що люди готові повернутися на долю ставки, в зруйновані заклади. Однак це не заважає викладачам удосконалювати себе, брати участь у зручних для себе формах підвищення кваліфікації.

З одного боку, війна психологічно змінила людину; зробила її сильнішою, впевненішою в собі й своїй необхідності суспільству; у більшості випадків війна, як катарсис, відкрила друге дихання для пошуків себе як особистості. За відомим висловом, війну виграють генерали й вчителі (викладачі) завдяки своїм талантам звитяги й виховання. Отже, у повоєнний період гостро постане проблема педагогічних кадрів. І одного бажання викладачів щодо професійного розвитку буде недостатньо. Необхідні політичні рішення на рівні держави й міністерства освіти і науки.

Дійсно, на думку Т. Дороніної, Т. Побочої, прийшов час «усвідомити проблему дефіциту фахових науково-педагогічних працівників і необхідність боротьби за їх долучення до освітнього процесу; застосовувати індивідуальний підхід до науково-педагогічних працівників, виходячи зі загальних інтересів ЗВО» [3, с. 496].

Основними напрямками підвищення кваліфікації є: розвиток професійних компетентностей (знання навчального предмета, фахових методик, технологій); формування у здобувачів освіти спільних для ключових компетентностей умінь; створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища і т. п.; використання інформаційно-комунікативних і цифрових технологій в освітньому процесі; мовленнєва, цифрова, комунікаційна, інклюзивна, емоційно-етична компетентність; формування професійних компетентностей галузевого спрямування (для працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти); розвиток управлінської компетентності (для керівників закладів освіти, науково-методичних установ та їхніх заступників) тощо (п. 14 Порядку) [10].

Відповідно до цих напрямів фахівцями розробляється різноманітна тематика курсів із підвищення кваліфікації: цифрові технології, електронна освіта, комп'ютерні технології в організації освітнього процесу, лідерство та прийняття управлінських рішень в освітній сфері; психологія і педагогіка освітнього процесу (фасилітативний підхід); сучасні підходи до організації освітнього процесу тощо.

Трансдисциплінарний підхід дозволяє викладачам комбінувати дисципліни, набувати додаткові знання та навички для розширення своїх фахових можливостей і кар'єрного зростання. Достатньо один раз на п'ять років проходити курси, але чи це дійсно так? Інформація змінюється менше ніж за два роки, гаранті постійно коригують програми професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Зрозуміло, що для сучасного викладача, який іде в ногу зі змінами, треба постійно бути в тренді освітнянських новин, інновацій, оновлення рейтингових вимог для проходження конкурсу на заміщення вакантної посади тощо.

Цікавою формою підвищення кваліфікації для викладачів є нові формати проведення круглих столів, наукових фестивалів, форумів, традиційних

конференцій, літніх шкіл із міжнародною участю тощо, організаційний комітет яких має право видавати сертифікати із зазначенням кількості годин. Особливо важливою є участь викладача в пленарному засіданні, на секційних засіданнях, під час обговорення виступів. Для цього треба готувати дискусійні теми, які заплановано можуть викликати науковий діалог, під час якого викладачі виступають представниками «спільноти агентів змін».

Зазначимо, що утворення так званих трансдисциплінарних полів під час проведення щорічних форумів допомагає самоосвіті: викладач по-іншому може розуміти свою практичну діяльність (війна, змішане та дистанційне навчання, перехід на цифрові технології у викладанні), це спонукає його по-іншому сприймати освітню інтеграцію і свою роль у ній. В умовах воєнного стану й далі в повоєнний період форуми є й будуть ефективною формою для розкриття творчого й наукового потенціалу викладача, його вибором зручної форми підвищення кваліфікації.

У Методичних рекомендаціях для професійного розвитку науково-педагогічних працівників наголошується на засадах їхнього професійного розвитку, які визначені ст. 59 Закону України «Про освіту», ст. 60 Закону України «Про вищу освіту», ст. 24 Закону України «Про фахову передвищу освіту», Законом України «Про професійний розвиток працівників» [8].

Нині викладач має багато варіантів як окремих видів діяльності науково-педагогічних працівників (участь у програмах академічної мобільності, наукове стажування, самоосвіта, здобуття наукового ступеня, вищої освіти) можуть бути визнані як підвищення кваліфікації [там само].

Зупинимося на форумах. Прикладом такого виду підвищення кваліфікації як самоосвіта для викладачів і вчителів, міжнародної науково-педагогічної спільноти є щорічні форуми «Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя», «Адаптивні процеси в освіті», де беруться до уваги особисті професійні інтереси науково-педагогічних робітників і можна скористатися накопичувальною системою щодо необхідної кількості кредитів. Так, основними напрямками форуму «Адаптивні процеси в освіті» є: адаптивність освітнього процесу в закладах вищої освіти; інсайд-навчання

в концепції адаптивної освіти; адаптивне навчання в початковій школі; активізація адаптивних процесів у підготовці фахівців вищої кваліфікації; адаптивний менеджмент в освіті; адаптивні процеси у підготовці наукових кадрів тощо [1].

Форум «Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя» теж є традиційним, побудованим на трансдисциплінарності інформації, знань, компетентностей, досвіду його учасників. Основні напрями роботи: «Трансдисциплінарна парадигма цифрової трансформації суспільства», «Психологічні засади розбудови єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя, «STEAM-освіта», «Нові механізми управління підготовкою педагогічних кадрів в умовах цифрової трансформації професійної освіти», «Інноваційні трансформації у спеціалізованій освіті», «Адаптивне управління соціально-педагогічними системами», «Інтернаціоналізація наукової освіти».

Ідеї розвитку єдиного відкритого інформаційного освітнього простору шляхом об'єднання зусиль наукових установ і закладів освіти України та європейських країн сприяють професійному розвитку учасників, генерують професійні якості в системі неперервної освіти.

Самоосвіта викладача пов'язана з підвищенням його методичного рівня у професії (складання лекцій, посібників, кейсів, розроблення навчальних матеріалів для цифрових платформ під час карантину й війни, презентацій до лекцій тощо). Ця практично спрямована діяльність викладача відбувається щоденно відповідно до всіх сучасних трансформаційних процесів у суспільстві й освіті [6].

Самоосвіта ж сягає практики самотворіння в античності, куди входить піклування про неперервність власної освіти. Із позиції трансдисциплінарності внесок педагога може бути пов'язаний у недалекому майбутньому з інтегрованим вихованням людини майбутнього, яка зможе підключатися до спільної глобальної свідомості.

Відповідно до завдання дослідження зупинимося на індивідуальній формі самоосвіти викладача та форумі як місця її вдосконалення (табл. 1).

**Колективні й індивідуальні форми самоосвіти
викладача вищої школи**

Колективні форми самоосвіти викладача	Індивідуальні форми самоосвіти викладача
Відкриті заняття	Курси підвищення кваліфікації, онлайн-курси
Взаємовідвідування занять колег	Участь у вебінарах
Засідання ради з якості освітньої діяльності	Вебсторінка викладача, проекти
Професійні конкурси	Участь у форумах, конференціях
Науково-практичні семінари	Участь у круглому столі
Засідання методичної ради	Написання наукових статей, монографій, дисертації
Психолого-педагогічні тренінги	Вивчення наукової, психолого-педагогічної літератури

Поняття «самоосвіта» доволі широко уточнюється в науковій літературі: як пізнавальна діяльність викладача; як умова підвищення його професійного рівня; як неперервний процес пізнання й вивчення досвіду тощо.

Самоосвіту викладача сприймаємо як добровільний акт в його житті, це синтез знань і вмінь освітньо-культурного і професійного рівнів, взаємодоповнюваність і розвиток духовної і професійної культури викладача, спрямований на професійну й культурну самореалізацію його особистості, оптимальне виявлення потенційних творчих сил. Отже, викладач має бути завжди в неперервному самопізнанні, самовдосконаленні, сприйнятті і розумінні прекрасного, духовної основи людини, її кордоцентричних мотивів [9, с. 12]. До речі, професор І. Зязюн є яскравим прикладом для викладачів завдяки неперервності пізнання себе в професії та житті. Його педагогічні ідеї – трансдисциплінарні – від середньої школи до одухотворення вищої технічної школи.

Результати дослідження. Сучасний викладач має брати до уваги трансдисциплінарний підхід як під час викладання, так і в процесі самоосвіти.

1. Участь викладача у форумах, міжнародних конференціях, круглих столах, які організаційні комітети проводять щорічно, стає інтегративною дослідницькою стратегією, бо є можливість досягти єдності знань, вибравши різні секції, напрями для підготовки статті чи виступу, що, у свою чергу, дає цілісну реальність.

2. Тематика досліджень, виступів кожної секції підпорядковуються загальній трансдисциплінарній ідеї: поєднати старі уявлення, знання з різних дисциплін із новими, створивши

шлях до нового освітнього продукту, чи ідеї, концепції, технології. Отже, на форумі завжди присутні трансдисциплінарність в організації, дослідженні, колоборації: без акценту на конкретні дисципліни та напрями, які інтегруються у назві заходу, реалізується конкретна задача для його вирішення. Учасники форуму можуть розкрити або підвищити свій нереалізований творчий, науковий, особистісний потенціал.

3. На практиці під час проведення форуму через трансдисциплінарність усвідомлюється «існування рівнів реальності пізнання; використання логіки включеного третього (the logic of the included middle), визнання принципової складності реальності» – знання існують у просторі поза межами дисциплін, і це визнав свого часу Піаже, він же, за уточненням Nicolescu, вперше ввів термін «трансдисциплінарність» через необхідність визнання нової галузі знань, яка відрізняється від мульти- і міждисциплінарності [15]. Нам імпонує образне уточнення поняття Nicolescu «трансдисциплінарність», яке відбиває сенс мотивації викладача в його самоосвіті – шлях свободи мислення [там само].

4. Для візуалізації роботи панелі форуму «Адаптивні процеси в освіті в умовах невизначеності» пояснимо: вона представлена різними виступами, в яких достатньо широко розкривається трансдисциплінарне поле цієї панелі «пазлами» основної теми: адаптивні – управління, діяльність переміщених осіб, нові проекти, діяльність переміщених закладів. Присутні онлайн викладачі й зарубіжні гості форуму можуть долучитися до обговорення й дійти висновків про практичний вплив трансдисциплінарного підходу.

5. Форум – це завжди свобода мислення, глибина професійно-індивідуального розвитку його учасників: ІКТ, інформаційна безпека, інформаційний, віртуальний простір, інформаційне середовище, віртуальне середовище; штучний інтелект і політика університетів; науково-методичний супровід професійної підготовки; можливості й виклики; адаптація, вектори розвитку; трансформація вищої освіти; трансдисциплінарний підхід; цифрова освіта й навички; нові механізми управління; STEAM-навчання і т. п.

6. Наукові підходи форуму скеровують діяльність викладача на практику: короткострокові курси, дуальна освіта, проєктивне мислення, креативність студентів, цифрові потреби, інноваційні психологічні практики, колоборація, співпраця, партнерство...

7. Форуми, організовані під час воєнного стану, надихають усупереч війні, карантину, стресам, неоплачуванню відпуском, відсутності гідної оплати без ступенів і звань: на думки про договір про співпрацю, проведення круглого столу, де на практиці з'ясується, як оволодіти розмаїттям цифрових технологій. Усі думки про майбутнє, про улюблену роботу викладача чи управлінця, латентно й апріорі – віра в перемогу. Тому найяскравіші постаті освітнього процесу – викладач і здобувач вищої освіти.

8. Розвиток системи освіти відповідно до Плану відновлення України (2022): освіта та наука як фундамент розвитку людського потенціалу в повоєнний період пов'язаний із: відбудовою зруйнованої інфраструктури закладів освіти; розвитком професійної освіти для повоєнних потреб особистості; розробленням проєктів (здоров'я учасників освітнього процесу, створення мобільних освітніх і наукових закладів, освітньо-культурних хабів, цифрового контенту тощо); трансформацією бібліотек; підвищенням кваліфікації; поверненням молоді в Україну; цифровим освітнім паспортом; навчанням учителів методикам формування м'яких навичок тощо [11].

У центрі відновлення освіти стоїть викладач з його харизмою, силою волі, толерантністю до обставин і подій, завжди готовий до змін, розвитку себе як професіонала й особистості.

В. Шевчук наголошує, що у повоєнному періоді перед суспільством постає невідкладна потреба «розкрити людству місію України в окресленні

контурів повоєнного світоустрою, визначити дороговкази безпечного розвитку теперішніх і прийдешніх поколінь» [13, с. 16]. Головною фігурою цих процесів є викладач із духовно-культурною й професійною трансформацією щодо професійної діяльності.

Експерт Н. Кадя зазначає, що нині формуються цілі команди, які працюють за принципами хьютагогіки, – вивчають, досліджують тільки потрібне в конкретних умовах для майбутнього. Викладач, щороку оволодіваючи культурою самоосвіти, тільки наближає свої зусилля до розуміння, як навчити студента професії, яка ще не існує, вчить навчатися впродовж життя себе й своїх студентів [5].

В аналітичному звіті щодо вищої освіти в Україні (2023) зазначається, що рішення, спрямовані на відновлення системи вищої освіти України та її вихід на якісно новий рівень у повоєнний період, пов'язані з особистістю викладача, який зможе завдяки своїм професійним якостям сприяти тому, що університетське життя буде будуватися на синергії студентів і викладачів як академічна спільнота [2].

Завдяки трансдисциплінарному підходу до особистої підготовки викладача до професійної діяльності університети, на думку Н. Jørgensen, мають стати відкритими, трансформаційними і транснаціональними інституціями, що будуватимуть партнерські відносини з широким колом акторів на місцевому та міжнародному рівнях [16].

Висновки з дослідження. Отже, розкривши трансдисциплінарний підхід до підвищення кваліфікації викладачів вищої школи в умовах воєнного стану і повоєнного періоду, робимо висновки:

1. Треба наголосити на трансдисциплінарності форумів, що є інновацією у вищій освіті й підвищенні кваліфікації викладача зокрема.

2. Самоосвіта викладача – це синтез знань і вмінь освітньо-культурного і професійного рівнів викладача, взаємодоповнюваність його духовної і професійної культури, розвиток, який спрямований на професійну й культурну самореалізацію особистості викладача, оптимальне виявлення його потенційних творчих сил.

3. Трансдисциплінарний підхід до підвищення кваліфікації викладачів вищої школи підвищує рівень закладу вищої освіти, його імідж у

міжнародному освітянському середовищі. Викладач стає знаковою фігурою освітнього процесу, носієм новацій і цінностей поточної реальності в освіті.

4. Нині можна наголосити на смисловій співзвучності понять «трансформація», «адаптація», «самоосвіта». Удосконалюючи себе через самоосвіту, викладач трансформується внутрішньо й адаптується зовнішньо до змін і вимог в освіті й професійній діяльності. Неперервність самоосвіти викладача є частиною хьютагогії, філософією якої є вміння навчатися потрібному, що відповідає потребам особистості й суспільства.

5. Підвищення кваліфікації викладача сучасного університету засобами індивідуальної форми самоосвіти є ефективним завдяки участі у форумах, які завжди досягають своєї мети: колоборація, досвід, співпраця на всіх рівнях, необхідність трансформації, адаптації й трансдисциплінарності.

6. Підвищення кваліфікації викладачів вищої школи через трансдисциплінарну самоосвіту набуває якісного рівня, завдяки чому професійна діяльність викладача в повоєнний період буде сприяти транснаціональності й трансформації університетів.

Перспектива подальших розвідок. Нашим дослідженням впливу трансдисциплінарного підходу на підвищення кваліфікації викладачів ми торкнулися однієї з ефективних, на наш погляд, форм – індивідуальної самоосвіти викладача – як добровільного акту розвитку особистості завдяки форумам або конференціям, які надають переваги щодо розмаїття інформаційного матеріалу для своїх учасників – бути носієм сучасних цінностей, бути цікавим, готовим до викликів, змін, дискурсів тощо. Цікавим продовженням теми може бути теоретичне обґрунтування й практична перевірка організаційно-педагогічних умов підвищення кваліфікації викладачів.

Список використаних джерел

1. Адаптивні процеси в освіті : зб. матеріалів (тез доповідей) 1-го Міжнародного наукового форуму / [за заг. ред.: Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростоки; ред. кол.: Л. О. Ануфрієва, Л. О. Бачієва, З. В. Рябова]. Київ ; Харків, 2022. Вип. 1 (4), 296 с.

2. Вища освіта в Україні: зміни через війну : аналітичний звіт / С. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.

3. Дороніна Т., Побоча Т. Людський капітал як стратегічний ресурс вищої освіти: інвестиційна політика ЗВО. *Вісник науки та освіти*. 2023. С. 487–498. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7\(13\)-487-498](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13)-487-498)

4. Жорова І., Кузьмич Т., Назаренко Л. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності : методичні рекомендації. Херсон : РПО, 2012. 80 с.

5. Кадя Н. Культура самоосвіти. Як навчити команду вчитись. URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/yak-navchiti-pracivnikiv-vchitisya-samostiyno-poradi-kerivnikam-sekretis-pihu-50307739.html> (дата звернення 13.08.2023)

6. Левченко Ф. Провідні принципи організації самоосвітньої діяльності вчителя до формування ключових компетентностей учнів. URL: https://lib.iitta.gov.ua/727628/1/%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A4.%D0%93._%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf (дата звернення 14.08.2023)

7. Лучанінова О. Адаптивний менеджмент в освіті: нова роль викладача сучасного закладу вищої освіти. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2019. № 7 (13). URL: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-7\(13\)-01](https://doi.org/10.33296/2707-0255-7(13)-01)

8. Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/77308/ (дата звернення 10.08.2023)

9. Ничкало Н. Г. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сьогодення і майбутнього. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття* : зб. матеріалів XX Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / [наук. ред.: Г. І. Сотська, М. П. Вовк]. Чернівці : Букрек, 2023. Вип. 6 (18). С. 7–14. URL: http://ipood.com.ua/data/NDR/nonNDR_publications/2023_Rudnytska_zbirnyk.pdf

10. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення 7.08.2023)

11. План відновлення України: освіта та наука як фундамент розвитку людського потенціалу. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/improve-education-system> (дата звернення 10.08.2023)

12. Сізов В. В., Славська Я. А., Бондаренко О. А. Детермінізм Е. Дюркгейма в теорії педагогіки і освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1 (100) С. 202–214. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1234111.pdf> (дата звернення 9.08.2023)

13. Шевчук В. Життєствердні виміри питомо національних цінностей: рятівне знання для українства і людства XXI століття. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід* : збірник тез IV Міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль / ред. кол.: Н. Л. Морська, Л. М. Литвин, Г. А. Поперечна. Тернопіль : Вектор, 2022. С. 16–20.

14. Brown, C., Huber, E., Bone, E. et al. Academic Women Co-designing Education Futures in a Postdigital World. *Postdigit Sci Educ*. URL: <https://doi.org/10.1007/s42438-023-00410-y>

15. Nicolescu, B. Transdisciplinarity - Past, Present and Future. In B. Haverkort, C. Reijntjes (Eds). *Moving Worldviews*

- *Reshaping Sciences, Policies and Practices for Endogenous Sustainable Development*. Holland : COMPAS Editions, 2006. P. 142–166. URL: <https://www.tercercongresomundialtransdisciplinariedad.mx/wp-content/uploads/2019/08/Transdisciplinarity-past-present-and-future.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

16. Homas Jørgensen, Anna-Lena Claeys-Kulik. What does the future hold for Europe's universities? URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20210204091600372> (дата звернення 9.08.2023)

17. Somerville M. A., Rapport D. J. *Transdisciplinarity: Recreating Integrated Knowledge*. McGill-Queen's Univ. Press, 2002. 272 p.

References

1. Yelnykova, H. V., & Rostok, M. L. (Eds.). (2022). *Adaptyvni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]: zbirnyk materialiv (tez dopovidei) 1-ho Mizhnarodnoho naukovofo forumu* (Is. 1 (4)). Kyiv; Kharkiv [in Ukrainian].

2. Nikolaiev, Ye., Rii, H., & Shemelynets, I. (2023). *Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit [Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report]*. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

3. Doronina, T., & Pobocha, T. (2023). Liudskiy kapital yak stratehichnyi resurs vyshchoi osvity: investytsiina polityka ZVO [Human capital as a strategic resource of higher education: investment policy of higher education]. *Visnyk nauky ta osvity [Herald of science and education]*, 487-498. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7\(13\)-487-498](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13)-487-498) [in Ukrainian].

4. Zhorova, I., Kuzmych, T., & Nazarenko, L. (2012). *Samoosvita pedahoha yak umova pidvyshchennia yoho profesiinoy kompetentnosti [Self-education of a teacher as a condition for improving his professional competence]: metodychni rekomendatsii*. Kherson: RIPO [in Ukrainian].

5. Kadia, N. *Kultura samoosvity. Yak navchyty komandu vchytys [Culture of self-education. How to teach a team to learn]*. Retrieved from <https://life.nv.ua/ukr/blogs/yak-navchitipracivnikiv-vchitisya-samostiyno-poradi-kerivnikam-sekretispuhu-50307739.html> [in Ukrainian].

6. Levchenko, F. *Providni pryntsyipy orhanizatsii samoosvitnoi diialnosti vchytelia do formuvannia kliuchovykh kompetentnosti uchniv [Leading principles of organizing self-education activities of the teacher to the formation of key competences of students]*. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/727628/1/%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A4.%D0%93._%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf [in Ukrainian].

7. Luchaninova, O. (2019). Adaptyvnyi menedzhment v osviti: nova rol vykladacha suchasnoho zakladu vyshchoi osvity [Adaptive management in education: the new role of a teacher in a modern institution of higher education]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Pedahohika [Adaptive management: theory and practice. Pedagogy]*, 7 (13). Retrieved from [https://doi.org/10.33296/2707-0255-7\(13\)-01](https://doi.org/10.33296/2707-0255-7(13)-01) [in Ukrainian].

8. *Metodychni rekomendatsii dlia profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Methodological recommendations for the professional development of scientific and pedagogical workers]*. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/77308/ [in Ukrainian].

9. Nychkalo, N. H. (2023). Naukova spadshchyna akademika Ivana Ziaziuna u vymirakh sohodennia i maibutnoho [Academician Ivan Zyazyun's scientific legacy in the dimensions of the present and the future]. In H. I. Sotska, M. P. Vovk (Eds.), *Neperervna pedahohichna osvita XXI stolittia [Continuous pedagogical education of the 21st century]: zb. materialiv XX Mizhnarodnykh pedahohichno-mystetskykh chytan pamiati prof. O. P. Rudnytskoi* (Is. 6 (18), pp. 7-14). Chernivtsi: Bukrek. Retrieved from http://ipood.com.ua/data/NDR/nonNDR_publications/2023_Rudnytska_zbirnyk.pdf [in Ukrainian].

10. *Pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv [Improving the qualifications of teaching staff]*. Retrieved from <https://wiki.legalaid.gov.ua/index>. [in Ukrainian].

11. *Plan vidnovlennia Ukrainy: osvita ta nauka yak fundament rozvytku liudskoho potentsialu [Ukraine's recovery plan: education and science as a foundation for the development of human potential]*. (2022). Retrieved from <https://recovery.gov.ua/project/program/improve-education-system> [in Ukrainian].

12. Sizov, V. V., Slavskaya, Ya. A., & Bondarenko, O. A. (2021). Determinizm E. Diurkheima v teorii pedahohiky i osvity [Durkheim's determinism in the theory of pedagogy and education]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka [Spirituality of Personality: Methodology, Theory and Practice]*, 1 (100), 202–214. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1234111.pdf> [in Ukrainian].

13. Shevchuk, V. (2022). Zhyttiestverdni vymiry pytomo natsionalnykh tsinnosti: riativne znannia dlia ukrainstva i liudstva XXI stolittia [Life-affirming dimensions of specifically national values: life-saving knowledge for Ukrainians and humanity of the XXI century]. In N. L. Morska, L. M. Lytvyn, H. A. Poperechna (Eds.), *Tsinnisni oriientyry v suchasnomu sviti: teoretychnyi analiz ta praktychnyi dosvid [Value orientations in the modern world: theoretical analysis and practical experience]: zbirnyk tez IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 16-20). Ternopil: Vektor [in Ukrainian].

14. Brown, C., Huber, E., & Bone, E. et al. (2023). *Academic Women Co-designing Education Futures in a Postdigital World. Postdigit Sci Educ*. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s42438-023-00410-y>

15. Nicolescu, B. (2006). Transdisciplinarity - Past, Present and Future. In B. Haverkort, & C. Reijntjes (Eds). *Moving Worldviews - Reshaping Sciences, Policies and Practices for Endogenous Sustainable Development* (pp. 142-166). Holland: COMPAS Editions. Retrieved from <https://www.tercercongresomundialtransdisciplinariedad.mx/wp-content/uploads/2019/08/Transdisciplinarity-past-present-and-future.pdf>

16. Homas, Jørgensen, & Anna-Lena, Claeys-Kulik. *What does the future hold for Europe's universities?* Retrieved from <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20210204091600372>

17. Somerville, M. A., & Rapport, D. J. (2002). *Transdisciplinarity: Recreating Integrated Knowledge*. McGill-Queen's Univ. Press.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 17.08.2023

УДК 373.1

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-63-69](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-63-69)

Лузан Людмила Олександрівна,
кандидатка педагогічних наук, проректорка з навчальної роботи,
професорка кафедри методики навчання мов і літератури,
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», Україна
Liudmyla Luzan,
Candidate of Pedagogical Sciences, Vice rector for academic work,
Professor of Department of Methods of Languages and Literature,
Kharkiv Academy of Continuing Education, Ukraine
E-mail: Luzan.1307.luzan@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7174-7249>

Китиченко Тетяна Сергіївна,
кандидатка історичних наук,
завідувачка кафедри соціально-гуманітарної освіти,
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», Україна
Tetyana Kytychenko,
Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department of Social and Humanitarian Education,
Kharkiv Academy of Continuous Education, Ukraine
E-mail: tetyanakytychenko@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3063-9185>

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

A Розкриті головні засади створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього середовища у закладах освіти Харківського регіону. Особливу увагу приділено нормативно-правовому підґрунтю та деяким науковим доробкам з означеної проблематики. За результатами аналізу наукових джерел констатовано, що основними складниками освітнього середовища є: освітній процес; освітні структури і підструктури; форми та методи організації такого середовища; педагогічні технології; психолого-педагогічний супровід; предметно-просторова організація тощо. На основі аналізу теоретичних джерел і практичного досвіду КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розкрито головні засади створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього середовища у закладах освіти Харківського регіону через запровадження в дію регіонального відкритого освітнього проєкту «Створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього процесу у закладах освіти Харківської області». Головний акцент зосереджено на регіональній специфіці освітнього проєкту, його структурі, науково-методичній базі, етапах реалізації.

Ключові слова: освітнє середовище; безпечне освітнє середовище; заклади освіти; заклади загальної середньої освіти; заклади дошкільної освіти; управління освітнім середовищем; організація безпечного освітнього середовища

Main aspects of organizing a safe educational environment in educational institutions of Kharkiv region

S This article reveals the main principles of creating favorable conditions for the organization of a safe educational environment in educational institutions in Kharkiv region. Particular attention is paid to the regulatory and legal basis and to some scientific developments on the specified issues. According to the results of the analysis of scientific sources, it was established that the main components of the educational environment are the educational process, educational structures and substructures; forms and methods of organizing such an environment, pedagogical technologies, psychological and pedagogical support, and subject-spatial organization. On the basis of the analysis of theoretical sources and practical experience of the post-graduate pedagogical education institution of Kharkiv Academy of Continuing Education, the main principles of creating favorable conditions for the organization of a safe educational environment in educational institutions of Kharkiv region through the implementation of the regional open educational project "Creation of favorable conditions for the organization of a safe educational process in educational institutions of Kharkiv region". The main emphasis is on the regional specificity of the educational project, its structure, scientific and methodological base, and the stages of implementation. During the implementation of the project, an oblast regional network

of educational institutions will be created with the involvement of stakeholders who are interested in building a safe educational environment; a strategy for the training of managers and teaching staff regarding the organization of a safe supportive educational process in an educational institution was developed; educational programs for improving the qualifications of managers and teachers have been prepared and tested (courses, special courses, prolonged methodical measures), methodical recommendations for creating a safe educational environment on the basis of general secondary education institutions; a blog was developed and implemented for managers and teaching staff on the issues of creating a safe educational environment on the basis of general secondary education institutions; ensure that it is filled with relevant content; organizational and scientific-methodical support for the development of professional competences of leaders and teaching staff of the Kharkiv region has been implemented on the basis of the Center for the Professional Development of Education Workers of Kharkiv Academy of Continuing Education, in accordance with the concept of the National Academy of Sciences.

Keywords: educational environment; safe educational environment; educational institutions; institutions of general secondary education; preschool education institutions; management of the educational environment; organization of a safe educational environment

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. В умовах повномасштабної агресії росії й уведення воєнного стану на території областей України, зокрема Харківської, сучасна освіта зіштовхнулася з низкою проблем. Більшість керівників закладів освіти постали перед викликом організації безпечного й підтримуючого освітнього середовища для навчання й розвитку учнів. Тому питання збереження життя та здоров'я учасників освітнього процесу нині в пріоритеті. Ми спробували дослідити наскільки безпечно навчатися в закладах освіти Харківського регіону.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Спробуємо схарактеризувати поняття «безпечне освітнє середовище». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» «безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг із харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають уживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [5].

У Професійних стандартах зазначено: «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 17.09.2021 року № 568-21 [6] / «Керівник (директор) закладу дошкільної

освіти», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 28.09.2021 року № 620-21 [7] / за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 року № 2736-20 [8] / «Вихователь закладу дошкільної освіти», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 19.10.2021 року № 755-21 [9] / «Практичний психолог закладу освіти», затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 24.11.2020 року № 2425 [10] виокремлено таку трудову функцію: «Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища» / «організація або участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища» [6; 7; 8; 9; 10].

О. Савченко трактує освітнє середовище або освітній простір як шкільне середовище, що розглядається як феномен, як своєрідна культура в історичних векторах її розвитку. Як «сукупність умов і впливів, які створюють основу для навчання, виховання, розвитку учнів» [12, с. 493].

Г. Васьківська визначає освітнє середовище як сукупність біологічних, психологічних, соціальних і культурних чинників, які, взаємодіючи, детермінують життєпростір здобувачів профільної освіти, несуть відповідне інформаційне навантаження, яке фіксується як знання [2].

За результатами аналізу наукових джерел можна констатувати, що основними складниками освітнього середовища є: освітній процес; освітні структури і підструктури; форми та методи організації такого середовища; педагогічні

технології; психолого-педагогічний супровід, предметно-просторова організація тощо [там само].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема створення безпечного освітнього середовища має як загальнодержавний, так і регіональний характер. Тому в нашій статті головну увагу приділимо аспектам організації безпечного освітнього середовища у закладах освіти тільки Харківщини.

Мета статті: на основі аналізу теоретичних джерел і практичного досвіду КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розкрити головні засади створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього середовища у закладах освіти Харківського регіону через упровадження в дію регіонального відкритого освітнього проекту «Створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього процесу в закладах освіти Харківської області».

Викладення основного матеріалу. Станом на 31 липня 2023 року Міністерство освіти і науки України проінформувало, що ворожою армією РФ пошкоджено 3215 закладів освіти та зруйновано повністю – 339 [4].

Державна служба якості освіти закликає засновників і керівників шкіл звернути підвищену увагу на створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Засновникам і керівникам шкіл необхідно: забезпечити облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи); здійснити заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС) [1].

7 квітня 2023 року на засіданні уряду було ухвалено Концепцію безпеки закладів освіти. Реалізація Концепції надасть можливість для закладів освіти організувати навчання в очному режимі, сприятиме забезпеченню комфортного перебування в об'єктах фонду захисних споруд закладів освіти, а також підвищить ефективність превентивних заходів щодо запобігання правопорушень в освітньому середовищі [3].

Ураховуючи зазначене, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розробила регіональний відкритий освітній проєкт «Створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього процесу в закладах освіти Харківської області» [11].

Мета проєкту: посилення спроможності закладів освіти створювати безпечне, підтримувальне освітнє середовище для навчання й розвитку дітей у складних умовах.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- розробити стратегію підготовки керівників і педагогічних працівників щодо організації безпечного підтримувального освітнього процесу у закладі освіти;

- підготувати та впровадити тематичні освітні програми підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників ЗЗСО (курси, спецкурси, пролонговані методичні заходи), що спрямовані на формування знань про безпечне освітнє середовище, правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту тощо, також на формування в учнів здоров'язбережувальних компетентностей;

- розробити методичні рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти (за різними напрямками);

- уточнити та науково обґрунтувати критерії оцінки рівнів готовності суб'єктів освітньої діяльності до створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти і дібрати відповідний діагностувальний інструментарій;

- розробити та запровадити блог для керівників і педагогічних працівників із питань створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти; забезпечити його наповнення актуальним контентом.

Теоретико-методологічна основа освітнього проєкту:

1. Закони України: «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (зі змінами) / «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 року № 463-IX (зі змінами) / «Про дошкільну освіту» від 16.01.2020 року № 463-IX (зі змінами) / «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III.

2. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі (від 25 травня 2020 р. № 195/2020).

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р «Про схвалення

Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року».

4. «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21.02.2018 р. № 87 (зі змінами) / «Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти» від 30.09.2020 р. № 898 / «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» від 23.11.2011 р. № 1392.

5. Концепція розвитку цифрових компетентностей, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р.

6. Наказ Міністерства освіти і науки України № 135 від 10 лютого 2023 р. «Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти».

7. Висновки з наукових досліджень:

– школа у воєнний і післявоєнний час: посібник для керівників та педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти (Аносова А., Петушкова Л., Петушкова О.);

– кодекс безпечного освітнього середовища (Цюман Т., Бойчук Н.);

– створення безпечного освітнього середовища: «шість кроків до безпеки» (Духневич В.);

– абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти (Бобровський М., Горбачов С., Заплотинська О., Ліннік О.);

– безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» (Пономаренко В., Сакович О. та ін.);

– не(безпека) в час війни (Філоненко В., Касілова А., Дьякова А.).

Науково-педагогічні принципи, на основі яких буде здійснюватися робота за проектом, узгоджуються із загальними педагогічними принципами: дитиноцентризму, гуманізації та демократизації, цілісності та системності, наступності й неперервності, інтеграції науки і практики.

Заклади освіти Харківської області є учасниками Всеукраїнського освітнього проекту «Про.Спільноти: безпечне та сприятливе середовище для навчання дітей», започаткованого Громадською організацією «Центр інноваційної освіти «Про.Світ».

Очікувані результати. Створення обласної мережі закладів освіти із залученням стейкхолдерів, які зацікавлені в розбудові безпечного освітнього середовища, дасть змогу сформувати сприятливі умови для організації безпечного освітнього процесу в закладах освіти Харківської області шляхом:

– розроблення стратегії підготовки керівників і педагогічних працівників щодо організації безпечного підтримувального освітнього процесу в закладі освіти;

– підготовки та апробування освітніх програм підвищення кваліфікації керівників, педагогів (курси, спецкурси, пролонговані методичні заходи), методичних рекомендацій щодо створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти;

– розроблення та ведення блогу для керівників і педагогічних працівників із питань створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти;

– упровадження організаційної та науково-методичної підтримки розвитку професійних компетентностей керівників і педагогічних працівників Харківської області на базі Центру професійного розвитку працівників освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» відповідно до Концепції НУШ.

Організаційно-кадрове забезпечення реалізації освітнього проекту.

Розробник проекту: КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Учасники проекту:

– КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»;

– заклади освіти Харківської області.

Протягом реалізації проекту база учасників може бути розширена.

Партнери проекту: Центр інноваційної освіти «Про.Світ».

Стейкхолдери проекту:

1. Науково-методичний центр професійно-технічної освіти у Харківській області.

2. Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Харківської області.

3. Комунальна установа «Валківський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Валківської міської ради Богодухівського району Харківської області.

Науковий керівник проекту:

ЛУЗАН Людмила, проректорка КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», канд. пед. наук.

Наукові консультанти проекту:

АСТАХОВА Марія, доцентка кафедри соціально-гуманітарної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», канд. пед. наук.

КАЛІНІНА Тетяна, доцентка кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, канд. пед. наук.

Координатор:

КИТИЧЕНКО Тетяна, доцентка кафедри соціально-гуманітарної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», канд. іст. наук.

Термін реалізації освітнього проекту: 2023–2024 роки.

Етапи освітнього проекту:

I (організаційно-підготовчий) етап (квітень – вересень 2023 року):

- проведення аналізу нормативно-правових документів із питань безпечного освітнього середовища;
- уточнення термінологічної бази (основних дефініцій);
- створення та організація робочої групи проекту, що здійснюватиме науково-методичний та організаційний супровід реалізації освітнього проекту;
- організація інформаційно-методичного забезпечення освітнього проекту;
- вивчення стану готовності керівників і педагогічних працівників до реалізації програми проекту;
- проходження навчання тренерів за освітньою програмою проекту «Про.Спільноти: безпечне та сприятливе середовище для навчання дітей»;
- визначення учасників, стейкхолдерів освітнього проекту;
- розроблення освітніх програм підвищення кваліфікації керівників, педагогів (курси, спецкурси, пролонговані методичні заходи) та методичних рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища на базі закладів освіти;
- підбиття підсумків I (організаційно-підготовчого) етапу реалізації освітнього проекту.

II (формувальний) етап (жовтень 2023 року – січень 2024 року):

- апробація результатів навчання за тренерською програмою проекту «Про.Спільноти: безпечне та сприятливе середовище для навчання дітей»;
- упровадження набутих знань і вмінь через проведення тренінгових занять для керівників, педагогів закладів освіти Харківської області;
- моніторинг ефективності реалізації освітніх програм підвищення кваліфікації керівників, педагогів (курси, спецкурси, пролонговані методичні заходи) та методичних рекомендацій щодо створення безпечного освітнього середовища на базі закладів освіти;
- забезпечення розвитку здоров'язбережувальної, проєктувальної, психологічної, емоційно-етичної, компетентності педагогічного партнерства керівників, педагогів пілотних закладів;
- розроблення та/або апробація онлайн-консультування учасників проекту;
- підбиття підсумків II (формувального) етапу реалізації освітнього проекту.

III (узагальнювальний) етап (лютий-квітень 2024 року):

- моніторинг результатів проекту;
- удосконалення системи підготовки керівників і педагогів до впровадження безпечного освітнього середовища у закладах освіти;
- узагальнення основних теоретичних висновків реалізації освітнього проекту та подання матеріалів до друку;
- кількісний та якісний аналіз оцінювання результатів проекту;
- проведення заходів із метою поширення результатів освітнього проекту;
- підготовка звіту про завершення реалізації освітнього проекту.

Результати дослідження: У квітні-серпні 2023 року представники Харківської області Китиченко Т. С. та Ковтун Н. Г. були залучені до навчання тренерів за освітньою програмою проекту «Про.Спільноти: безпечне та сприятливе середовище для навчання дітей». У цей період було визначено учасників, стейкхолдерів освітнього проекту та розроблено освітню програму тематичного спецкурсу із зазначеної теми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у Харківській області

успішно стартував регіональний освітній проект «Створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього процесу в закладах освіти Харківської області». У подальшому планується реалізація II та III етапів.

Список використаних джерел

1. Безпечне освітнє середовище: підготовка закладів освіти до нового навчального року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku>
2. Васильківська Г. О. Освітнє середовище як чинник формування життєпростору старшокласників. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719930/1/VHO%202020%2004%2007.pdf>
3. Концепція безпеки закладів освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. №301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>
4. Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua> (дата звернення: 13.08.2023).
5. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 №463-IX. Дата оновлення: 05.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
6. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства економіки України від 17.09.2021 року №568-21. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf>
7. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» : наказ Міністерства економіки України від 28.09.2021 року № 620-21. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84886/>
8. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 року № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
9. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» : наказ Міністерства економіки України від 19.10.2021 року № 755-21. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84885/> (дата звернення: 30.08.2023).
10. Професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти» : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 24.11.2020 року № 2425. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf
11. Регіональні освітні проекти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» на 2023 рік. URL: <https://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news=%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D0%BA%D0%B2%D0%BD%D0%B7-%D1%85%D0%B0-3>

12. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

References

1. *Bezpechne osvitnie seredovyshche: pidhotovka zakladiv osvity do novoho navchalnogo roku [Safe educational environment: preparation of educational institutions for the new academic year]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku> [in Ukrainian].
2. Vaskivska, H. O. *Osvitnie seredovyshche yak chynnyk formuvannya zhyttieprostoru starshoklasnykiv [The educational environment as a factor in shaping the living space of high school students]*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/719930/1/VHO%202020%2004%2007.pdf> [in Ukrainian].
3. *Kontseptsiia bezpeky zakladiv osvity [The concept of security of educational institutions]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 kvitnia 2023 r. №301-r.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. *Osvita pid zahrozoiu [Education is under threat]*. Retrieved from <https://saveschools.in.ua> [in Ukrainian].
5. *Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 №463-IXh.* Data onovlennia: 05.06.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
6. *Profesiynyi standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard "Head (director) of general secondary education institution"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 17.09.2021 roku №568-21. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf> [in Ukrainian].
7. *Profesiynyi standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu doshkilnoi osvity» [Professional standard "Head (director) of a preschool education institution"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 28.09.2021 roku № 620-21. Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84886/> [in Ukrainian].
8. *Profesiynyi standart za profesiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions "Teacher of elementary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with junior specialist diploma)"]*: nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 roku № 2736-20. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].
9. *Profesiynyi standart «Vykhovatel zakladu doshkilnoi osvity» [Professional standard "Preschool teacher"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 19.10.2021 roku № 755-21. Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84885/> [in Ukrainian].
10. *Profesiynyi standart «Praktychnyy psykholoh zakladu osvity» [Professional standard "Practical psychologist of an educational institution"]*: nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 24.11.2020 roku № 2425. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf

ua/storage/app/media/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf [in Ukrainian].

11. *Rehionalni osvichni proiekty KVNZ «Kharkivska akademiia neperervnoi osvity» na 2023 rik [Regional educational projects of KVNZ "Kharkiv Academy of Continuing Education" for 2023]*. Retrieved from <https://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news=%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD>

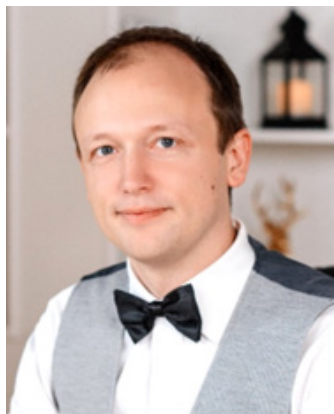
<https://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news=%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D0%BA%D0%B2%D0%BD%D0%B7-%D1%85%D0%B0-3> [in Ukrainian].

12. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoï osvity [Didactics of primary education]: pidruchnyk*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 03.09.2023

УДК 378.14

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-70-76](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-70-76)**Матвієнко Юрій Сергійович,**

кандидат педагогічних наук, проректор з науково-педагогічної роботи,
доцент кафедри педагогіки та суспільних наук,
гарант освітньої програми «Освітня робототехніка»,
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Yurii Matviienko,

Ph.D., Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, Associate
Professor of the Department of Pedagogy and Social Sciences,
Guarantor of the educational program "Educational Robotics",
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

E-mail: wasilews2009@gmail.com**ORCID iD** <https://orcid.org/0000-0001-9615-8619>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТОТЕХНІКИ

A У сучасних реаліях реформування системи освіти України та впровадження STEAM-технологій усе більшої популярності та затребуваності в системі загальної середньої освіти знаходить освітня робототехніка. Утім, за своєю специфікою, вона зазвичай викладається як елемент позашкільної освіти, найчастіше з напрямку інформатики та лишається прерогативою гуртків і приватних шкіл. Варіативний шкільний курс «Робототехніка», поява якого стала можлива завдяки новому державному стандарту базової середньої освіти, має змінити цю ситуацію. Він спрямований на технічну та інженерну підготовку учнів, популяризацію інженерно-технічних професій і підвищення інтересу дітей до вивчення природничо-математичних дисциплін, оскільки цього потребує сучасне цифрове суспільство. Досягнення цих цілей у закладах загальної середньої освіти є досить актуальним завданням, яке можливо вирішити лише за наявності компетентних учителів у галузі освітньої робототехніки.

Отже, для реалізації навчання учнів освітньої робототехніки потрібні вчителі зі сформованими відповідними компетентностями.

У статті розглянуто методи і технології підготовки майбутніх учителів освітньої робототехніки на основі змістової моделі магістерської освітньої програми «Освітня робототехніка», що функціонує в Полтавському університеті економіки і торгівлі, в якій висвітлено складники професійної компетентності вчителя та представлено цільовий і методичний складники навчання, організаційні умови для формування компетентності вчителів для успішного виконання професійної діяльності у сфері освітньої робототехніки в освітньому середовищі закладу освіти.

Ключові слова: STEM; освітня робототехніка; професійна компетентність; методи; технології

Features of professional competence formation of an educational robotics teacher

S In the modern realities of reforming the education system of Ukraine and the introduction of STEAM technologies, educational robotics is increasingly popular and in demand in the general secondary education system. However, according to its specificity, it is usually taught as an element of extracurricular education, most often in the field of computer science, and remains the prerogative of clubs and private schools. The variable school course "Robotics", the appearance of which became possible thanks to the new state standard of basic secondary education, should change this situation. It is aimed at the technical and engineering training of students, the popularization of engineering and technical professions, and increasing the interest of students in studying natural and mathematical disciplines, as a necessity of the modern digital society. Achieving these goals in institutions of general secondary education is a very urgent task that can be solved only if there are competent teachers in the field of educational robotics.

Thus, teachers with appropriate competences are needed for the implementation of education of students in educational robotics.

This article describes the methods and technologies for training future teachers of educational robotics based on the content model of the Master's degree educational program "Educational Robotics", which operates at Poltava University of Economics and Trade. It highlights the components of a teacher's professional competence and presents the target and methodical components of training, organizational conditions for competence formation in teachers for the successful performance of professional activities in the field of educational robotics in the educational environment of an educational institution.

Keywords: STEM; educational robotics; professional competence; methods; technologies

Актуальність проблеми. Визначення професійної компетентності педагога у вітчизняній педагогічній науці з'явилося порівняно недавно. Ще на початку 90-х років у деяких підручниках про професійну компетентність педагога навіть не згадувалося, хоча вже вводилися такі поняття як професійний потенціал педагога, педагогічні здібності тощо.

У наш час питання формування професійної компетентності педагога як ніколи актуальне у вітчизняній освіті. В основі багатьох сучасних досліджень цієї проблеми закладено визначення британського психолога Дж. Равена, який розробив модель формування професійної компетентності як ціннісно-мотиваційної сторони особистості [10].

Він зазначає, що на формування професійної компетенції впливає не створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх факторів діяльності, а розвиток самої людини як особистості.

Надзвичайно актуальним у процесі реформування освіти України стає вирішення проблеми підвищення рівня професійної компетентності педагога, який може творчо підходити до моделювання освітнього процесу, генерувати та втілювати у життя ідеї, нові технології. Це зумовлено тим, що компетентний учитель сприяє формуванню творчого учня, який здатний демонструвати кращі результати у навчанні. Актуальність даної проблематики зафіксовано в національній програмі «Освіта» [2; 7].

Останні роки спостерігається активне та всеохопне впровадження освітньої робототехніки в закладах освіти. Освітня робототехніка є пріоритетним, інтегративним напрямом сучасної науки, який в ігровій формі знайомить зі штучним інтелектом, законами фізики, електроніки, програмуванням, учить конструювати роботизовані пристрої та дозволяє набути та поглибити знання в області інформатики та обчислювальної техніки.

Однак компетентних педагогів, які володіють необхідним обсягом знань у цій області, практично немає.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми формування професійної компетентності у різні роки займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці (В. Адольф, Т. Браже, С. Будак, С. Вершловський, М. Галагузова,

О. Добудько, І. Котов, В. Кричевський, В. Маслов, Т. Новикова, Р. Овчарова, Л. Соломко, Н. Харитоновна). У своїх працях на необхідності розроблення проблеми підвищення професійної компетентності вчителя наголошують В. Безпалько, А. Вербицький, М. Кларін, Я. Коломинський, Г. Селевко та ін.). Серед зарубіжних дослідників, які вивчали питання формування професійної компетентності вчителя особливо примітні праці Д. Бритела, Є. Джимеза, Р. Квасниці, В. Ландшеєр, М. Леннона, П. Мерсера, Дж. Равена, М. Робінсона та ін. [4].

Досліджень, які б стосувалися формуванню професійної компетентності саме вчителя робототехніки, на нинішній день бракує. Актуальність підготовки майбутніх учителів до навчання освітньої робототехніки у своїх працях засвідчує О. Струтинська [8; 9].

Мета статті: виявлення компонентів, із яких складається професійна компетентність учителя освітньої робототехніки та побудова її моделі.

Викладення основного матеріалу. На даний час технічні та інженерні напрями підготовки стають усе актуальнішими та затребуванішими в Україні. У першу чергу це пов'язано з розвитком інформаційних і цифрових технологій, які вже давно є невід'ємним та обов'язковим складником виробничого і суспільного життя. Для зростання зацікавленості молодого покоління у розвитку держави саме в технічному напрямі, необхідно закласти відповідну основу їхньої підготовки на початковому етапі навчання, тобто ще у школі. Один із напрямів розвитку технічних та інженерних компетентностей учнів є освітня робототехніка, яка вважається інноваційним напрямом і широко впроваджується в освітній процес закладів різного рівня.

На жаль, учителі, які працюють у першу чергу в закладах загальної середньої освіти, мають незначну підготовку у цій галузі або взагалі її не мають.

Попри те, що проблеми формування професійної компетентності педагогів розглядалися у дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, однак робіт, у яких би розкривалися сутність і компоненти професійної компетентності саме вчителя освітньої робототехніки, а також методи і технології формування цих компетенцій, недостатньо. Аналіз сучасної системи вищої освіти в галузі підготовки педагогічних кадрів

виявив суттєві протиріччя між підвищенням вимог до професійної компетентності вчителя, різноманітності концептуальних підходів у цій сфері та недостатня розробленість системи підготовки педагогічних кадрів, відсутністю розроблених технологій і методик підготовки вчителів у сфері освітньої робототехніки, а саме:

- між зростаючими вимогами до професійної компетентності педагога, багатоманітністю концептуальних підходів у цій області й недостатньою розробленістю системи підготовки педагогічних кадрів у галузі освітньої робототехніки;

- між необхідністю формування професійної компетентності та відсутністю наукового обґрунтування сутності та компонентів професійної компетентності вчителя освітньої робототехніки.

Окреслені протиріччя дозволили сформулювати мету та завдання дослідження, що полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності, а також виявленні основних компонентів і способів формування професійної компетентності вчителя освітньої робототехніки. Усвідомлення окреслених протиріч і прагнення їх мінімізувати призвело до відкриття першої в Україні освітньої програми «Освітня робототехніка» магістерського рівня, яка з 2021 року успішно функціонує у Полтавському університеті економіки і торгівлі.

Нині в Україні на рівні бакалавру підготовка учителя робототехніки здійснюється Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка (випускники отримують професійну кваліфікацію «Вчитель фізики та інформатики, керівник STEM-гуртка»); Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова (випускники отримують професійну кваліфікацію «Вчитель інформатики закладу загальної середньої освіти» із додатковою кваліфікацією «Керівник гуртка робототехніки, фахівець з комп'ютерного дизайну»). На рівні магістра – Полтавським університетом економіки і торгівлі [5].

Найбільш імпонує нам тлумачення поняття «компетентність», яке дає І. Зязюн, розкриваючи його в соціально-педагогічному контексті та, вважаючи, що компетентність, як «екзистанціональна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти» та зазначає,

що «компетентність як властивість індивіда існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєздатності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо» [3, с. 17].

Продиктований потребами сьогодення високий рівень вимог до освіти школярів може бути реалізований лише тоді, коли вчитель буде високопрофесійним, компетентним спеціалістом у своїй галузі. Такий фахівець повинен не лише сам мати фундаментальну освітню підготовку та володіти професійними знаннями та вміннями, що відповідають рівню сучасної психолого-педагогічної науки. Він повинен усвідомлювати цілі та значення своєї професійної праці в цілісній системі неперервної освіти, бути професійно мобільним, тобто гнучко реагувати на зміни соціальної ситуації розвитку школярів, опановувати новими психолого-педагогічними вимогами до освітнього процесу та нові педагогічні технології. Це означає, що сучасний учитель освітньої робототехніки – це творчий суб'єкт професійної педагогічної діяльності [4].

У розумінні поняття «професійна компетентність» саме вчителя робототехніки, формуючи відповідну освітню програму, в Полтавському університеті економіки і торгівлі спиралися на такі особливості:

- система знань і вмінь, що є інтегральною характеристикою здатності педагога вирішувати професійні проблеми, що виникають у процесі професійної діяльності з використанням знань, досвіду та власних цінностей;

- сукупність структурованих наукових знань і практичних умінь, які можуть бути використані для успішного вирішення педагогічних завдань;

- готовність педагогічно мислити та діяти в умовах сформованого освітнього середовища;

- професійно орієнтована система внутрішніх психічних станів особистості педагога, що обумовлює готовність до професійної діяльності;

- готовність учителя вести педагогічну діяльність на основі суб'єкт-суб'єктних відносин з усіма учасниками освітнього процесу;

- готовність учителя впливати на формування особистості учня;

- рівень освіти педагога, його досвід і здатність до саморозвитку й самовдосконалення;

– рівень сформованості об'єктивно необхідних педагогічних знань, умінь, професійних психологічних позицій, таких психологічних якостей як педагогічного мислення, здатності до рефлексії, самооцінювання, спостережливості тощо.

Професійна компетентність є найважливішою характеристикою підготовленості вчителя, показником сукупності комунікативних, конструктивних, організаторських умінь, а також здатності та готовності їх застосовувати у професійній діяльності. Вона визначається рівнем професійної освіти, майстерності, досвідом та індивідуальними здібностями фахівця, його прагненням до неперервної самоосвіти і самовдосконалення, креативного підходу до професійної діяльності.

Професійна компетентність учителя робототехніки включає систему теоретичних знань, а також практичних умінь і навичок, які формуються у нього у процесі підготовки та дозволяють педагогу самостійно знаходити рішення задач у предметній галузі «робототехніка», організувати роботу учнів, пов'язану з прототипуванням, конструюванням, програмуванням, моделюванням, розвитком в учнів навичок проектно-дослідницької діяльності. Крім того, учні краще розуміють навчальний матеріал, коли вони що-небудь самостійно створюють або винаходять.

За О. Гриб'юк, під час проведення занять із використанням комп'ютерно орієнтованих методичних систем дослідницького навчання цей факт повсюдно використовується з урахуванням численних перспектив подальшого розвитку. З використанням роботів і робототехнічних платформ учні створюють моделі автоматизованих пристроїв. Дотепер використовується багато технологій навчання для виконання прикладних завдань, проте існує обмаль середовищ навчання, робота з якими надихає молодь до новаторства у сфері науки, технології, математики, заохочуючи дітей думати творчо, аналізувати ситуацію, ґрунтовно мислити, застосовувати свої знання, вміння й навички для розв'язування проблем навколишнього середовища [1, с. 70].

Науковиця зазначає, що навчання програмуванню та робототехніки в технологічному 21-му столітті сприяє розвитку комунікативних здібностей школярів, розвиває навички взаємодії,

самостійності в процесі прийняття рішень, розкриває творчий потенціал учнів [1].

Отже, вчитель освітньої робототехніки мусить інтегрувати знання з різних предметних сфер: математики, технології, фізики, інформатики, мати базові знання з деяких дисциплін технічних вишів, серед яких програмування мікроелектроніки, при цьому бути обізнаним із теорії та методики викладання робототехніки. Це забезпечить мультидисциплінарність, проблемний і проєктний підходи до навчання, що, у свою чергу, дозволить спиратися на освітню робототехніку як інструмент формування освітнього STEAM-середовища.

Крім того, сучасне інформаційне суспільство, яке досить стрімко розвивається, висуває до освітян нові вимоги, такі як адаптивність, креативність, уміння нестандартно мислити, саморозвиватися.

Оцінка професійної діяльності вчителя освітньої робототехніки може здійснюватися з різних підходів. Виділимо основні:

- вимоги до особистості вчителя як сучасного фахівця у галузі освіти;
- специфічні вимоги до вчителя з огляду на роботу з дітьми певної вікової групи з урахуванням їхніх психологічних особливостей;
- вимоги до сформованості системи педагогічної культури вчителя.

З огляду на перший напрям виділимо два складники – компетентність і фундаментальність. Під компетентністю розуміємо глибокі професійні знання та загальну ерудицію; під фундаментальністю – глибину знання наукових засад педагогічної діяльності.

Другий напрям специфічний для різних рівнів освіти і відрізняється в залежності від віку учнів, яким викладається робототехніка.

Третій напрям – система педагогічної культури вчителя – складається з п'яти компонентів:

1. Перцептивний – уміння розуміти емоційний стан і мотиви поведінки дітей, здатність до емпатії (співпереживання).
2. Комунікативний – відкритість для спілкування та співпраці з учнями на уроці та у позаурочній діяльності.
3. Конструктивний – організація діяльності дітей і своєї власної діяльності.
4. Інноваційний – потреба в інноваційній діяльності, оновлення професійного досвіду, педагогічний пошук.

5. Рефлексивний – усвідомлення своєї педагогічної діяльності, як головної сфери свого особистісного самовизначення, самооцінка свого професійного розвитку.

Визначивши сутність, перейдемо до опису компонентів професійної компетентності вчителя робототехніки. Виділимо наступні компоненти: технічний, спеціальний, організаційний, персональний, предметний, методичний (рис. 1):

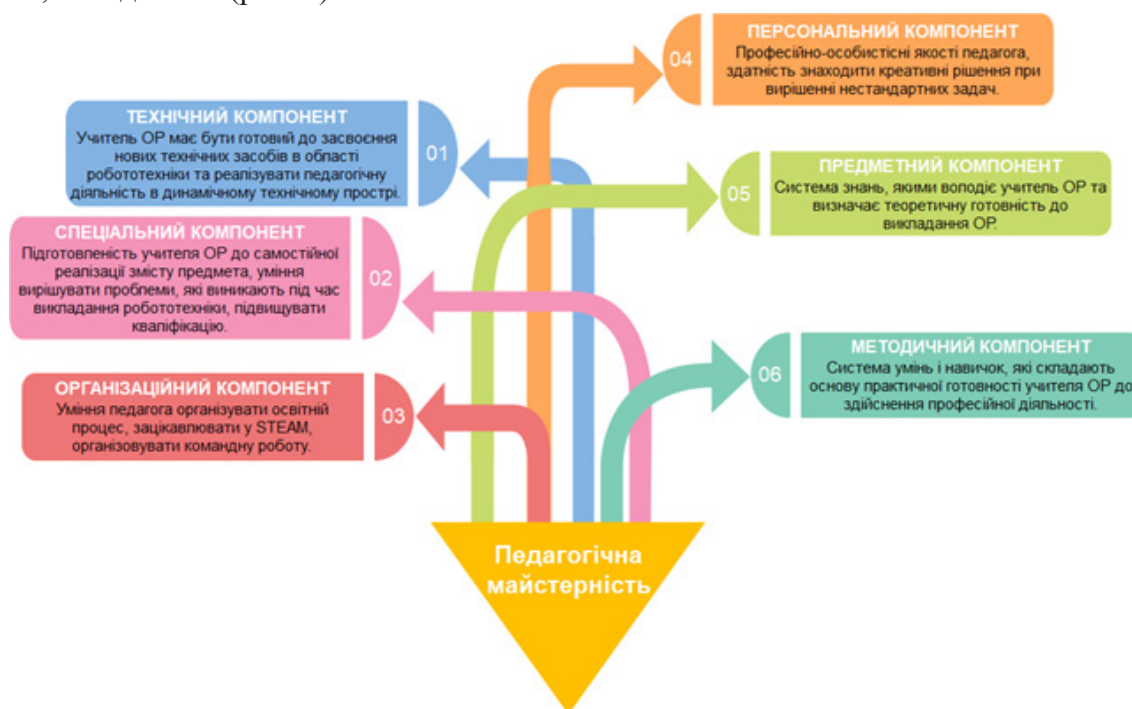

Рис. 1. Компоненти професійної компетентності вчителя освітньої робототехніки

Технічний компонент. Учитель освітньої робототехніки повинен бути готовим до засвоєння нових технічних засобів в області освітньої робототехніки та здійснення професійної діяльності у технічному просторі, що постійно змінюється. Для цього йому необхідно:

- володіти навичками застосування робототехнічного обладнання та спеціалізованих інформаційних програм;
- володіти знаннями про основні блоки управління, що використовуються в робототехнічних системах і розуміти їхню будову та принципи функціонування;
- володіти основними технологіями прототипування, моделювання, збірки роботизованих систем;
- володіти навичками програмування, знаннями популярних мов і середовищ програмування роботів і вміннями їх застосовувати на практиці;
- використовувати спеціальне обладнання, засоби інформаційних технологій для реалізації освітнього процесу.

Технічний компонент професійної компетентності дозволяє стати вчителю технічно обізнаним, мобільним і підготовленим до

впровадження технологій STEAM-освіти та інновацій у галузі освітньої робототехніки.

Спеціальний компонент. Це підготовленість учителя освітньої робототехніки до самостійної реалізації змісту предмета, вміння вирішувати всі задачі, які виникають у процесі професійної діяльності, пов'язані з викладанням освітньої робототехніки, здатність проводити рефлексію власної діяльності, оцінювати отримані освітні результати, за необхідності здобувати нові знання та навички в галузі робототехніки та підвищувати кваліфікацію.

Організаційний компонент – уміння вчителя організувати освітній процес згідно з діючими стандартами, а саме:

- якісно та продуктивно організувати власну професійну діяльність;
- зацікавлювати учнів та мотивувати їх до активної пізнавальної діяльності;
- підтримувати відносини з дитячим колективом і стимулювати учнів до активного здобування знань;
- організувати та спрямовувати учнів до спільної колективної діяльності, особливо в рамках командної роботи зі спортивної робототехніки;

– організувати проектну та дослідницьку діяльність учнів в області робототехніки.

Персональний компонент – це компонент, який містить у собі професійно-особистісні якості педагога, до яких належать:

– рівень володіння вчителем прийомами неперервної самореалізації, саморозвитку, прагнення до постійного підвищення якості своєї роботи, здатність до самомотивування;

– оволодіння способами діяльності для задоволення власних інтересів і реалізації можливостей;

– здатність до самозбереження, вміння правильно організувати власну працю без перевантажень і надмірної втоми;

– здатність знаходити нестандартні рішення будь-яких професійних завдань;

– володіння засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

– гнучкість до стресових ситуацій, що є надважливим у наш час в Україні;

– готовність до подолання професійних труднощів.

Предметний компонент – це система знань, які визначають теоретичну готовність до викладання освітньої робототехніки. Даний компонент підкреслює специфіку підготовки вчителя в галузі освітньої робототехніки.

Учитель освітньої робототехніки мусить мати знання:

– про сучасний стан і перспективи розвитку освітньої робототехніки та місце, яке вона займає в системі освіти та її ролі;

– із курсу фізики, інформатики, технології, мікроелектроніки та розумітися на можливостях інтеграції змісту предмету «робототехніка» до змісту даних навчальних дисциплін;

– про можливості використання робототехнічних систем, засобів і необхідного для викладання навчального обладнання під час комплектації лабораторії (кабінету) для проведення занять з освітньої робототехніки [5].

Оволодіння педагогом цими знаннями дозволяє досягти оптимальних результатів педагогічної діяльності у відповідності до вимог діючих стандартів.

Методичний компонент являє собою систему вмінь і навичок, які складають основу практичної готовності вчителя до здійснення професійної діяльності.

Учитель освітньої робототехніки мусить уміти:

– аналізувати цілі та зміст шкільного предмета «Робототехніка» або навчальних дисциплін, які включають компоненти освітньої робототехніки. До таких дисциплін у контексті українських реалій доречно відносити інформатику, фізику, технологію. Мати не лише уявлення про можливості об'єднання зі змістом названих предметів розділів робототехніки, але й володіти практичними навичками впровадження технологій освітньої робототехніки в ці та інші шкільні предмети;

– на практиці здійснювати інтеграцію можливостей освітньої робототехніки з розділами, які входять до її складу, підбирати модулі, що якнайкраще підходять до такої інтеграції;

– розробляти навчально-методичний матеріал в області освітньої робототехніки;

– виявляти найефективніші засоби сучасних інформаційних технологій, які необхідні для підтримки різних видів навчальної діяльності та дозволяють досягти очікуваних результатів вивчення освітньої робототехніки та методично грамотно застосовувати ці засоби в освітньому процесі.

Основним результатом формування методичної підготовки в галузі освітньої робототехніки є готовність учителя навчати школярів основам робототехніки, формувати креативність, готовність до організації дослідницької діяльності тощо.

Висновки з даного дослідження.

Запропонована модель професійної компетентності вчителя освітньої робототехніки полягає в єдності теоретичної й практичної підготовки до реалізації педагогічної діяльності, вказує на рівень професіоналізму педагога в галузі освітньої робототехніки та включає в себе наступні основні компоненти: технічний, спеціальний, організаційний, персональний, предметний, методичний. Дані компоненти у процесі фахової підготовки майбутнього вчителя освітньої робототехніки необхідно розглядати не як ізольовані один від одного, а єдиним цілим, оскільки вони несуть інтегративний і цілісний характер. Структура професійної компетентності вчителя освітньої робототехніки розкривається через його вміння та навички, а їхня сформованість є основним критерієм педагогічної майстерності.

Список використаних джерел

1. Гриб'юк О. О. Інженерна освіта в школі: використання освітньої робототехніки у процесі дослідницького навчання предметів природничо-математичного циклу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2020. № 22 (29). С. 62–73. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series2.2020.22\(29\).09](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series2.2020.22(29).09)
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Київ : ІСД, 1997. 61 с.
3. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи* : [монографія] / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Київ ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 10–18.
4. Лутасенко О. М. Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах сучасної освіти: теоретичні аспекти. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2304/1/O_Lutayenko_GI.pdf
5. Матвієнко Ю. С. Організаційно-педагогічні умови підготовки учителя освітньої робототехніки. *Освітня робототехніка* : збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конфер. (13-14 квітня 2023 р.) Дніпро : ЛІРА, 2023. С. 24–27.
6. Матвієнко Ю. С. Особливості підготовки фахівців з освітньої робототехніки. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці* : III Всеукр. наук. Інтернет-конф., 26-27 березня 2021 р. : зб. матеріалів. Умань : Візаві, 2021. С. 125–128.
7. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
8. Струтинська О. В. Актуальність впровадження освітньої робототехніки в українську школу. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. С. 324–344. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s30>
9. Струтинська О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів інформатики до навчання освітньої робототехніки в закладах середньої освіти : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2020. 505 с.
10. Raven John. On the components of competence and their development in education. *Teachers college record*. 1977. № 78.4. P. 1–16.

References

1. Hrybiuk, O. O. (2020). Inzhenerna osvita v shkoli: vykorystannia osvitnoi robototekhniki u protsesi doslidnytskoho navchannia predmetiv pryrodnycho-matematychnoho tsykladu [Engineering education at school: the use of educational robotics in the process of research teaching subjects of the natural and mathematical cycle]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seria 2. Kompiuterno-orientovani systemy navchannia* [Scientific journal of the NPU named after M.P. Drahomanova. Series 2. Computer-oriented learning systems], 22 (29), 62-73. Retrieved from [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series2.2020.22\(29\).09](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series2.2020.22(29).09) [in Ukrainian].

2. *Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»)* [State national program "Education" ("Ukraine of the 21st century")]. (1997). Kyiv: ISD [in Ukrainian].

3. Ziazun, I. A. (2005). *Filosofia postupu i prohnozu osvitnoi systemy* [Philosophy of the progress and forecast of the educational system]. In *Pedahohichna maisternist: problemy, poshuky, perspektyvy* [Pedagogical skill: problems, searches, prospects]: [monohrafiia] (pp. 10-18). Kyiv; Hlukhiv: RVV HDPU [in Ukrainian].

4. Lutaienko, O. M. *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv v umovakh suchasnoi osvity: teoretychni aspekty* [Formation of professional competence of future teachers in the conditions of modern education: theoretical aspects]. Retrieved from http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2304/1/O_Lutayenko_GI.pdf [in Ukrainian].

5. Matviienko, Yu. S. (2023). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky uchytelia osvitnoi robototekhniki* [Organizational and pedagogical conditions for training a teacher of educational robotics]. In *Osvitnia robototekhnika* [Educational robotics]: zbirnyk materialiv III-yi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 24-27). Dnipro: LIRA [in Ukrainian].

6. Matviienko, Yu. S. (2021). *Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv z osvitnoi robototekhniki* [Peculiarities of training specialists in educational robotics]. In *Suchasni informatsiini tekhnologii v osviti i nauksi* [Modern information technologies in education and science]: 3 Vseukr. nauk. Internet-konf.: zb. materialiv (pp. 125-128). Uman: Vizavi [in Ukrainian].

7. Ziazuna, I. A. (Ed.). (1997). *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical skill]: pidruchnyk. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

8. Strutynska, O. V. (2019). *Aktualnist vprovadzhennia osvitnoi robototekhniki v ukrainsku shkolu* [The relevance of introducing educational robotics into the Ukrainian school]. *Vidkryte osvितnє e-seredovyshe suchasnoho universytetu* [Open educational e-environment of a modern university], 324–344. Retrieved from <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s30> [in Ukrainian].

9. Strutynska, O. V. (2020). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv informatyky do navchannia osvitnoi robototekhniki v zakladakh serednoi osvity* [Theoretical and methodological principles of training future informatics teachers to teach educational robotics in secondary education institutions]: monohrafiia. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

10. Raven, John. (1977). On the components of competence and their development in education. *Teachers college record*, 78.4, 1-16.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 31.08.2023

УДК 378:373.091.12.011.3-051]:005.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-77-85](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-77-85)**Бойко Марія Миколаївна,**

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Mariya Boyko,

Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences/PhD, Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: maryboyko@tnpu.edu.ua**ORCID iD** <https://orcid.org/0000-0002-3864-1044>

ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

A Проаналізовано одну з актуальних проблем вищої освіти – управління її якістю. Обґрунтовано ефективність застосування функцій, основних складників менеджменту, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкти та суб'єкти управління з метою досягнення поставлених цілей і результатів освітньої діяльності. Функції управління визначають зміст діяльності кожного учасника освітнього процесу та є основою структури управління якістю підготовки майбутнього вчителя в педагогічному університеті. Виокремлено та обґрунтовано функції, що є ключовими у процесі управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя: інформаційно-аналітична, організаційно-координаційна, планово-проектувальна, мотиваційно-цільова, інноваційно-методична, контрольна-діагностична, оцінно-коригувальна. Наведено приклади реалізації зазначених функцій і доведено ефективність їхнього застосування у процесі управління якістю підготовки майбутнього вчителя в педагогічному університеті.

Ключові слова: управління; якість підготовки; майбутній учитель; функції управління; заклад вищої освіти; освітній процес

Quality management functions of future teacher professional training in a pedagogical university

S The article analyzes one of the main problems of higher education - its quality management. The effectiveness of functions application as the main components of management, which are used to influence into the objects and subjects of management in order to achieve the set goals and results of educational activities has been substantiated. Management functions determine the content of the activities of each participant in the educational process and are the basis of the quality management structure of future teacher training at the pedagogical university. The content of basic functions, such as: planning, organization, motivation, coordination and control have been outlined. The functions that are key in the process of quality management of future teacher professional training have been highlighted and substantiated. Mainly: the information and analytical function is main one, as well as an integral part and a condition of holistic quality management, reflects the state and results of management activities. The organizational and coordination function provides a rational combination of all elements of the educational process in order to make rational, effective, timely management decisions. It is also aimed at overcoming duplication, parallelism of content, time, educational and methodological nature. It is a process of ensuring coordinated actions of all subjects and objects of management. The planning and forecasting function provides timely management decisions, avoids hasty decision-making, sets a clear goal and an effective way to implement them. The motivational and goal-oriented function implies that all participants in the educational process clearly fulfill their tasks in accordance with their delegated powers and responsibilities that are motivated to achieve the goals and results of their own and team activities. The innovation and methodological function combines planning, organization, motivation and control over the object of management by developing and implementing modern forms, methods, techniques, and teaching aids

to improve the quality of future teacher training. The control and diagnostic function includes strategic orientation, flexibility, cost-effectiveness, result orientation, etc. The aim of diagnostics is to identify problems in a timely manner; evaluate and analyze the course of the educational process in higher education institutions. The implementation of the evaluation and correctional function in the process of managing the quality of future teachers' professional training is aimed at obtaining reliable information on the implementation of management decisions at all stages of the management process, at a thorough analysis of the performance of all structural units of the university. The article provides examples of the implementation of these functions and proves the effectiveness of their application in the process of managing the quality of future teacher training at a pedagogical university.

Keywords: management; quality; professional training; future teacher; management functions; higher education institution; educational process

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Виклики, які нині стоять перед вищою школою, педагогічними університетами, які функціонують в умовах війни, вимагають адекватних змін у професійній підготовці майбутнього вчителя. У Законі України «Про вищу освіту», Концепції «Нова українська школа», Концепції розвитку педагогічної освіти наголошено на необхідності забезпечення високої якості підготовки сучасних фахівців, їхньої конкурентоспроможності на ринку праці [3; 4; 9]. Щоб ефективно управляти якістю підготовки майбутніх учителів, потрібно чітко усвідомити фактори та умови, від яких вона залежить, а також спланувати, організувати, скоординувати, проконтролювати цей процес у закладі вищої освіти (ЗВО). Проблему можна вирішити за допомогою функцій управління, завдяки яким можна досягнути високого рівня якості освітніх послуг, сформувані загальні та професійні компетентності, що зазначені у Професійних стандартах учителя і викладача [10; 11].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика якості професійної підготовки майбутнього вчителя широко представлена у сучасній педагогічній літературі, зокрема вона є предметом пошуків як українських, так і зарубіжних науковців (В. Андрущенко, Г. Васянович, І. Зязюн, А. Семенова, Г. Терещук та ін.). Питання освітнього менеджменту знайшли своє відображення в дослідженнях О. Боднар, О. Галуса, О. Гринькевич, Г. Єльнікової, В. Олійника, Є. Хрикова та ін. Автори зробили спробу розкрити сутність і складники управління якістю, здійснили ґрунтовний аналіз функцій управління тощо. В. Пikelьна, О. Удод вважають функцією управління особливим видом управлінської діяльності, що передбачає певний розподіл праці та спеціалізацію у сфері управління.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз

джерельної бази дає можливість констатувати, що на сучасному етапі накопичений певний досвід дослідження управлінських функцій та їхній вплив на якість освітніх процесів. Однак залишаються поза увагою і потребують комплексного теоретичного вивчення та практичної реалізації управлінських функцій у процесі підготовки майбутнього вчителя, що забезпечить підвищення її якості та буде відповідати освітнім тенденціям і стандартам.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності, особливостей і ролі функцій управління, ефективності їх застосування в процесі управління якістю підготовки майбутнього вчителя в педагогічному університеті.

Викладення основного матеріалу. Управління професійною підготовкою майбутнього вчителя є процесом неперервного впливу на освітній процес шляхом послідовної реалізації логічно взаємопов'язаних функцій із метою забезпечення якості. Функції, що відображають основний зміст управлінської діяльності, є важливим складником освітнього менеджменту, оскільки визначають характер і спосіб досягнення цілей освітньої діяльності. Визначення функцій дозволяє говорити про ефективність організації освітнього процесу, про перспективи формування в майбутніх учителів загальних і фахових компетентностей, досягнення результатів навчання [2].

У педагогічній теорії та практиці поняття функції трактується досить широко, воно означає специфічну діяльність, призначення. Дослідники освітнього менеджменту (О. Боднар, Г. Єльнікова, В. Крижко, В. Олійник та ін.) визначають функцію як дію, роль, властивість, значення, компетенцію, обов'язок, завдання тощо. Нині існує багато підходів щодо класифікації функцій менеджменту. Функції управління є одним із основних об'єктів аналізу в теорії управління як науковців, так і управлінців-практиків. Тому існує велика кількість визначень поняття «функція управління», яке дослідники трактують

по-різному: як вид або сферу діяльності суб'єкта управління; частину або складник управлінської діяльності; форму, у якій проявляється вплив процесу управління; суспільно необхідний спосіб дії органу управління; дію суб'єкта управління, що відповідає стадії управлінського циклу тощо [8].

Автори [7; 8] розглядають такі складники універсального управлінського циклу: моделювання (управлінське рішення, прогнозування, планування тощо); організація та регулювання; оцінка результатів (контроль) і коригування. Н. Мельник вважає специфічними функціями управління навчальним закладом такі: інформаційну, прогностично-моделюючу, організаційно-регулятивну, аналітико-коригувальну, координаційну та інноваційно-впроваджувальну [5]. У вузькому розмінні процес управління об'єднує п'ять взаємопов'язаних між собою процесів: планування, організації, мотивації, координації та контролю, які необхідні для досягнення цілей і за допомогою яких менеджер здійснює ефективну управлінську діяльність [14].

До функцій управлінського циклу належать ті, що розкривають зміст професійної підготовки на основних етапах управління (планування, організації, мотивації та контролю), менеджер використовує ці функції для досягнення цілей освітньої установи. Кожна функція менеджменту характеризується однорідністю змісту і цільовою спрямованістю. Функції є частинами будь-якого процесу управління незалежно від особливостей (призначення, форми власності тощо). Тому їх називають основними, або загальними. Всі загальні функції менеджменту реалізуються в кожному структурному підрозділі та на будь-якому рівні управління, а також розподіляють зміст управлінської діяльності на види робіт за ознакою послідовності й циклічності їх виконання, вони відносно самостійні, але тісно взаємодіють між собою. Кожна із чотирьох функцій менеджменту для ЗВО є життєво важливою, але планування забезпечує основу для інших функцій, і тому вважається головною серед них. Решта ж функцій орієнтовані на досягнення оперативних, тактичних і стратегічних цілей.

Функції менеджменту – основні складники управлінської діяльності, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкти та суб'єкти управління з метою досягнення поставлених

цілей і завдань. Функції управління визначають зміст діяльності кожного учасника освітнього процесу і є основою структури управління якістю підготовки майбутнього фахівця. Вони можуть впливати на функціональні характеристики системи внутрішнього забезпечення якості освіти в педагогічному університеті. Функції управління реалізуються у діяльності всіх структурних підрозділів університету. Кожна із цих функцій має свою роль і завдання в управлінському процесі.

Планування є головною функцією у менеджменті, основним завданням якої є визначення цілей, політики, прогнозування, завдань, обрання стратегій. Організація – ця функція спрямована на побудову зав'язків та управління у керуючих системах, встановлення успішних взаємовідносин, вона також забезпечує порядок у педагогічній, правовій, соціальній діяльності кожного з учасників освітнього процесу. Мотивація – процес який зорієнтований на досягнення цілей і завдань закладу освіти, шляхом спонукання працівників до високоефективної праці. Контроль – система спостережень функціонування організації відповідно до встановлених норм і стандартів, виявлення відхилень від прийнятих правил і визначення причини їхнього невиконання. Координація – функція менеджменту, яка спрямована на забезпечення ефективного та планомірного розвитку всіх складників управлінського процесу за мінімальних витрат людських, фінансових ресурсів тощо. Чотири основних функцій управління – планування, організація, мотивація, контроль – мають дві загальних характеристики: всі вони потребують прийняття рішень, і для всіх необхідна комунікація, щоб одержувати інформацію для ухвалення рішення і зробити його зрозумілим для всіх учасників освітнього процесу.

Зміст функцій управління визначають такі складники:

- системний, який розглядає ЗВО як сукупність взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють та орієнтовані на досягнення конкретної мети в умовах академічного середовища (персоналу, структури, технології);

- процесуальний, що аналізує її як неперервну систему взаємодій управлінських функцій;

- інформаційний, який передбачає забезпечення керівників і виконавців (менеджмент ЗВО і викладачів) інформацією для прийняття

управлінського рішення на рівні університету, факультету, кафедри, академічної групи;

– комунікативний, що забезпечує систему встановлення взаємодії для обміну інформацією між усіма учасниками освітнього процесу [13].

Проведений аналіз наукової літератури дозволив конкретизувати й уточнити в аспекті дослідження ті функції управління, що реалізуються на всіх рівнях інституційної моделі педагогічного університету [1], зокрема: інформаційно-аналітичної, організаційно-координаційної, планово-проектувальної, мотиваційно-цільової, інноваційно-методичної, контрольної-діагностичної, оцінно-коригувальної.

Конкретизуємо особливості організаційно-методичних засад цих функцій управління якістю підготовки майбутнього вчителя в педагогічних університеті.

Інформаційно-аналітична функція реалізується на всіх етапах управління якістю підготовки майбутнього вчителя, оскільки від неї залежить ефективність управління суб'єктами та об'єктами ЗВО. У такому ракурсі інформаційне забезпечення розглядається як спеціально організована система відбору, опрацювання, зберігання і подальшого використання інформації, що відображає основні напрями управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя. Ця функція дозволяє на підставі вивчення діяльності кожного структурного підрозділу ЗВО проаналізувати результати освітньої діяльності, фактичний стан справ та обґрунтувати доцільність і ефективність прийомів, які використовуються менеджерами ЗВО, виявити позитивні, негативні фактори та визначити тенденції освітнього процесу та особистості того, хто навчається. Предметом і продуктом праці в управлінні виступає інформація та основні дані про проблему та способи її подолання.

Інформаційне аналітичне забезпечення процесу управління має сприяти аналізу даних, що відображають реальний стан освітнього процесу, тих, які сприяють реалізації цілей управління закладу освіти. Реалізація інформаційно-аналітичної функції потребує відмови від традиційних схем управлінської діяльності (формального, адміністративного, бюрократичного управління) й переходу до гнучкого управління, за якого учасники набувають статусу суб'єкта управлінської діяльності. Отже,

інформаційно-аналітичне забезпечення є базовою, невід'ємною частиною та умовою цілісного управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя, чинником, що об'єктивно відображає стан і результати управлінської діяльності всіх суб'єктів і об'єктів освітнього процесу з наступним діалогічним узгодженням необхідної інформації для поточного коригування їхньої діяльності.

Інформаційно-аналітична функція управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя спрямована на виявлення стану й аналізу сформованості професійної компетентності майбутніх учителів у процесі їхньої підготовки у ЗВО, доведення відповідної інформації до відома всіх учасників освітнього процесу. Ця функція обслуговує всі п'ять рівнів управління якістю професійної підготовки [там само].

В управлінні якістю професійної підготовки майбутнього вчителя, використовуються зовнішні та внутрішні інформаційні потоки. Зовнішні потоки утворює інформація, джерела якої знаходяться поза межами ЗВО. Зміст зовнішньої інформації суттєво впливає на управління якістю професійною підготовкою майбутнього вчителя [12]. Основними видами зовнішньої інформації є такі: Концепція Нової української школи, Концепція розвитку педагогічної освіти, Закон України «Про вищу освіту», Стандарти ESG-2015, галузеві стандарти вищої освіти, стандарти вчителя і викладача, накази МОН, вимоги НАЗЯВО тощо.

Внутрішні інформаційні потоки утворює інформація, що виникає та циркулює у самому ЗВО, стратегія розвитку якого, програми розвитку різноманітних напрямів діяльності університету, довгострокові проекти, щосеместрова інформація щодо результатів перебігу освітнього процесу тощо. Необхідною умовою ефективності управління є оперативний аналіз змін навколишнього середовища, які можуть суттєво вплинути на діяльність ЗВО.

З огляду на це, під індивідуальними суб'єктами вищого рівня управління розуміли ректора і проректорів; середнього рівня – деканів факультетів, директорів інститутів, завідувачів кафедр, начальників відділів і керівників різних служб; нижчого рівня – викладачів, студентів, працівників різних служб ЗВО. До групових суб'єктів управління на вищому рівні належали

наглядова рада, конференція трудового колективу, вчена рада, органи студентського самоврядування; на середньому – факультет, кафедра, відділи та центри ЗВО; на нижчому – постійні колективи, студентські групи. Стратегічне управління ЗВО передбачає змістовну, творчу взаємодію суб'єктів різного рівня і типу.

У дослідженні практична реалізація інформаційно-аналітичної функції відбувається завдяки технології SWOT-аналізу, яка є ефективним, доступним засобом оцінки стану проблеми та управлінської ситуації в освітньому закладі, що дозволяє систематизувати проблемні ситуації; краще розуміти структуру ресурсів, на які потрібно акцентувати увагу в удосконаленні діяльності та розвитку закладу на перспективу; відстежувати стан зовнішнього та внутрішнього середовища; виділяти та використовувати нові потенційні можливості швидше, ніж конкуренти; приймати зважені рішення в процесі управління якістю підготовки майбутнього вчителя [2].

Планово-прогностична функція спрямована на реалізацію освітньої політики, впровадження державних освітніх стандартів, розроблення та реалізації конкретної освітньої програми розвитку ЗВО. Вона передбачає вироблення таких рішень, якими повинні бути цілі, завдання ЗВО і що повинні зробити учасники освітнього процесу, щоб досягти їх. Планово-прогностична функція – це управлінська діяльність, яка ставить цілі та засоби їх досягнення. Ця функція є необхідним складником управління: вона найповніше розкриває мережеву взаємодію суб'єктів і об'єктів освітнього процесу, оскільки якісні зміни одних викликають аналогічні зміни в інших. Основним призначенням планово-прогностичної функції в умовах педагогічного університету є чітке визначення мети і завдань освітньої діяльності, що потребує володіння достовірною інформацією про всі суб'єкти освітнього процесу, прогнозування розвитку, формування чіткої стратегії й тактики управління. Важливість планово-прогностичної функції зумовлюється результатами, які отримує ЗВО від здійснення цього виду управлінської діяльності:

- координуються зусилля учасників освітнього процесу шляхом визначення спільної мети ЗВО в цілому та його підрозділів;
- здійснюється планомірна підготовка закладу до змін;
- керівництво долає умови невизначеності

шляхом здійснення комплексу заходів прогнозування змін зовнішнього середовища;

– змінюється система мислення керівників (менеджери діють активно, стимулюючи розвиток вигідних для університету умов, засобів тощо).

Планово-прогностична функція забезпечує своєчасність рішень, дозволяє уникати поспішності у вирішенні, встановлює чітку мету і ясний спосіб її реалізації, і навіть можна буде контролювати ситуацію. Однак планово-прогностичну функцію не треба розглядати як гарант успіху, оскільки не всі події та зміни зовнішнього середовища можна передбачити. Крім того, інформаційна база може бути недостатньою, що призводить до прийняття неефективних рішень. Наявність цілей і прогнозів не означає, що вони будуть досягнуті та ефективні, потрібна наявність відповідних матеріальних, фінансових людських ресурсів. Цілі стратегічного управління будуть здебільшого досягнуті в тому разі, якщо найвище керівництво ЗВО правильно їх сформулює, інформує про них й стимулює їх здійснення на всіх рівнях. В умовах педагогічного університету, ефективним є застосування програмно-цільового управління, яке передбачає відбір найважливіших проблем освітньої системи та забезпечує якнайшвидше їхнє вирішення. Так, здобувачі, викладачі, керівники структурних підрозділів були долучені до розроблення програми розвитку університету, факультету, спеціальності, освітньої програми тощо. Тут важливо, щоб усі заходи і дії, заплановані у програмі розвитку, були спрямовані на досягнення кінцевої мети та прогнозованого результату; щоб були чітко визначені основні напрями діяльності кожного суб'єкта округу, а система управління була гнучкою, наближеною до виконавців. Лише за таких умов підвищиться ефективність управлінської діяльності та якість підготовки майбутніх фахівців.

Організаційно-координаційна функція. Діяльність сучасного педагогічного університету спрямована на досягнення запланованих показників, і від того, як побудована й скоординована ця робота, залежить результат. Навіть найідеальніші плани не можуть бути реалізовані без організаційно-координаційної функції. Повинна бути скоординована діяльність усіх структурних підрозділів університету, налагоджена система взаємодії та зворотного зв'язку між усіма учасниками освітнього процесу. Реалізація організаційно-координаційної

функції залежить від виконання запланованих завдань, шляхом створення організаційної структури університету, встановлення характеру відносин між її елементами та регулювання порядку й умов їх функціонування, що корелюються зі стратегією розвитку університету. І тому необхідно встановити, які потрібні необхідні ресурси і виконавці, розподілити завдання, скоординувати роботу всіх учасників освітнього процесу у часі, налагодити командну роботу, забезпечити контроль і зворотній зв'язок. Реалізація організаційно-координаційної функції полягає у виконанні рішень, створенні мережі організаційних стосунків (суб'єкти ЗВО), які забезпечують цілісність, динамізм керуючої системи, ефективну взаємодію її компонентів як у межах самого університету, так і з його зовнішнім середовищем. Основним у реалізації цієї функції є чітке визначення ролі та завдань кожного структурного підрозділу, кожного учасника освітнього процесу для досягнення визначеної мети, для забезпечення ефективної взаємодії всіх суб'єктів на засадах єдності мети, реалізації напрямів раціонального розподілу прав і повноважень відповідно до статуту університету і положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти та якості освітньої діяльності в ТНПУ.

Відтак, організаційно-координаційна функція управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя забезпечує раціональне поєднання всіх елементів освітнього процесу задля прийняття раціональних, ефективних, своєчасних управлінських рішень. Також вона спрямована на подолання паралелізму змістового, часового та навчально-методичного характеру і є процесом забезпечення погоджених дій її компонентів, які функціонують. Реалізація організаційно-координаційної функції також дозволяє забезпечити чітку взаємодію та взаємозв'язки всіх суб'єктів освітнього процесу, запровадження сучасних інноваційних технологій, виконання спільних програм, проєктів, проведенні експериментів, упровадження інновацій; запобігає уникненню дублювання, сприяє узгодженості спільних дій усіх суб'єктів у процесі управління якістю підготовки майбутнього фахівця.

Мотиваційно-цільова функція стимулює учасників освітнього процесу до діяльності задля досягнення поставленої мети шляхом декомпозиції її на конкретні завдання й одержання

бажаних результатів. Поведінка людей завжди вмотивована. Мотивацію визначають як силу, що спонукає до дії. Мотив – це внутрішнє спонукання, імпульс або намір, який змушує людину щось робити або поступати певним чином. Основне завдання мотиваційно-цільової функції в управлінні якістю професійної підготовки майбутнього вчителя полягає в тому, щоб усі учасники освітнього процесу чітко виконували поставлені завдання згідно з делегованими їм повноваженнями, обов'язками, а також були вмотивовані для досягнення цілей і результатів власної та колективної діяльності [6]. Було виявлено, що мотивація є результатом складної сукупності потреб, які постійно змінюються. Менеджер повинен визначити, якими є реальні потреби працівників, здобувачів і забезпечити спосіб задоволення цих потреб через активну та ефективну діяльність. Для цього здійснюється матеріальне та моральне стимулювання персоналу, створюються умови для прояву творчого потенціалу працівників та їхнього саморозвитку, створення системи стимулювання інноваційності та результативності роботи.

Інноваційно-методична функція. Інноваційна діяльність у сучасних умовах є одним із пріоритетних напрямів діяльності ЗВО, що дозволяє виокремити інноваційно-методичну функцію. Інноваційна діяльність характеризується творчими пошуками нових педагогічних ідей, володінням дослідницькими навичками їх апробації з метою забезпечення можливостей мобільного реагування системі освіти на інформаційні зміни в суспільному житті [там само]. Такий підхід до осмислення системи освіти підкреслює значущість інноваційних процесів в освітньому процесі ЗВО, а також указує на необхідність і можливість керування ними. Важливими ознаками управління інноваційними процесами в сучасному університеті є:

- наукове, організаційне та навчально-методичне забезпечення інноваційних процесів;
- упровадження нових організаційних структур і механізмів управління (університетська і факультетська комісія з внутрішнього забезпечення якості освіти, рада зовнішніх стейкхолдерів, програмна рада, бюро кар'єри);
- прийняття спільних стратегічних рішень (вчена рада, рада факультету) щодо управління інноваційними процесами;

- можливість реалізації варіативного змісту вищої освіти (робочий навчальний план);
- застосування сучасних методів навчання та виховання, форм їх організації;
- реалізація інноваційних програм і проєктів;
- упровадження системи моніторингових досліджень (технології SWOT-аналізу; анкетування тощо);
- ресурсне та кадрове забезпечення інноваційних процесів тощо (рейтингування науково-педагогічних працівників). Отже, реалізація інноваційно-методичної функції у процесі управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя сприяє якісному оновленню освітніх програм, прийняттю ефективних управлінських рішень, упровадженню інновацій у процес підготовки майбутнього вчителя.

Контрольно-діагностична функція. Контроль і регулювання діяльності завершують управлінський цикл, отже, гарантують ефективність усіх інших функцій. У цьому сутність контролю, як функції менеджменту, на наш погляд, полягає у забезпеченні виконання поставлених завдань, спрямованих на досягнення прийнятих цілей розвитку на заданих організаційних умовах [там само]. Адже, процес менеджменту починається з отриманої інформації за результатами контрольних процедур до ухвалення управлінських рішень і завершується власне фазою контролю, яка констатує успіх реалізації прийнятого рішення, ініціює прийняття нових рішень, тобто є інформаційною базою нового управлінського циклу. Контрольно-діагностична функція в умовах підвищення самостійності та делегування багатьох прав і повноважень самим ЗВО набуває особливого змісту та призначення для стимулювання діяльності викладача як організатора освітньої діяльності. У нових умовах зросла роль діагностики, самоаналізу, самоконтролю, самооцінки. Діагностика є основним складником практичної, педагогічної й управлінської діяльності, без неї неможливе ефективне управління освітнім процесом, досягнення оптимальних результатів. У діагностику вкладається ширший і глибший зміст, ніж у традиційну перевірку сформованих компетентностей майбутніх учителів. Діагностування як функція управління розглядає результати у зв'язку зі шляхами, способами їх досягнення, виявляє тенденції, динаміку формування суб'єктів освітнього процесу.

Діагностування містить: контроль; перевірку й оцінювання; накопичення статистичних даних, їх аналіз; виявлення динаміки, тенденцій; прогнозування процесу підвищення якості підготовки. Для ефективної реалізації контрольної-діагностичної функції має бути стратегічна її спрямованість, орієнтир на результат, гнучкість, економічність, щоб своєчасно виявляти недоліки, оперативно їх усувати, виявляти помилки, і на основі цього коригувати діяльність і стимулювати активність учасників освітнього процесу. Ефективне застосування зазначеної функції дає можливість керівникам, викладачам, здобувачам аналізувати якість професійної підготовки майбутнього вчителя, критично оцінювати її, вносити корективи.

Оцінно-коригувальна. Перехід освітніх установ до режиму розвитку, до самоосвіти, оцінка діяльності має стати предметом зацікавленості самого ЗВО, невід'ємним складником його функціонування. Конкретизація ролі викладача в організації освітньої діяльності здобувачів є яскравим свідченням цих своєчасних перетворень, за якими приховуються резерви підвищення якості підготовки майбутнього вчителя. Використання результатів педагогічної діагностики на основі моніторингу, інформаційно-аналітичної діяльності у практиці роботи викладача допомагає розглядати освітній процес крізь призму педагогічного аналізу одержаних даних, чітко бачити фактори, які стримують позитивні напрями в освітньому процесі, допомагає продумувати способи індивідуальної педагогічної підтримки здобувачів і забезпечує успіх у спільній діяльності викладача і здобувача. Оцінно-коригувальна функція в процесі управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя спрямована на отримання достовірної інформації про виконання управлінських рішень на всіх етапах процесу управління, на ґрунтовний аналіз результатів діяльності всіх структурних підрозділів ЗВО, на зіставлення фактично отриманих прикінцевих результатів із метою, визначеною в Програмі розвитку ЗВО, на встановлення ступеня відповідності чи невідповідності реальних результатів очікуваним, їх якості, на можливість внесення змін у подальший процес управління якістю підготовки майбутніх фахівців, його суб'єктами.

Результати дослідження. Функції управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя забезпечують зміст освітнього процесу, сприяють ефективній організації освітньої діяльності. Вони вимагають від менеджера умінь переорієнтувати цілі і зміст вищої освіти на конкретні педагогічні завдання; враховувати потреби й інтереси здобувачів, можливості матеріальної бази, власний досвід тощо; визначати основні й другорядні завдання на кожному етапі освітнього процесу; планувати систему професійної підготовки; відбирати зміст, форми, методи, засоби, технології освітнього процесу для досягнення результатів навчання; планувати систему прийомів стимулювання активності здобувачів і науково-педагогічних працівників; створювати сприятливе освітнє середовище.

Висновки з даного дослідження. Отже, інформаційно-аналітична, організаційно-координаційна, планово-проектувальна, мотиваційно-цільова, інноваційно-методична, контрольна-діагностична, оцінно-коригувальна функції управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя відображають основний зміст освітньої діяльності, оскільки визначають характер і спосіб досягнення поставленої мети – підготовку конкурентоспроможного фахівця відповідно до вимог ринку праці.

Перспективи подальших розвідок. В умовах педагогічного ЗВО для реалізації функцій управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя важливо проводити моніторингові дослідження, що значно поглиблюють вивчення окресленої проблеми, сприятимуть глибшому науково-теоретичному та прикладному обґрунтуванню.

Список використаних джерел

1. Бойко М. М. Інституційна модель системи управління якістю освітньої діяльності в педагогічному університеті. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2018. № 3. С. 6–14.
2. Бойко М. М. Технологія SWOT-аналізу в управлінні якістю підготовки майбутнього вчителя у педагогічному університеті. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Педагогіка*. 2018. № 2. С. 6–13.
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 03.09.2023).

4. Концепція розвитку педагогічної освіти від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 03.09.2023).

5. Мельник Н. А. Освітній округ: основні завдання та функції. URL: https://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vypusku/18/statti/melnik (дата звернення: 03.09.2023).

6. Менеджмент в освіті : підручник / за ред. проф. В. Крижка. Київ : Освіта України, 2020. 465 с.

7. Панасюк Н. Л. Функції та методи управління якістю підготовки майбутніх інженерів-педагогів в умовах магістратури технічного університету. *Вісник національної академії державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2017. Вип. 2. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/visnik_2_2017_pdn.pdf (дата звернення: 03.09.2023).

8. Пастовенський О. В. Особливості реалізації функцій управління освітою в умовах розвитку освітніх систем. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5532 (дата звернення: 03.09.2023).

9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37/38, ст. 2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/1556-18> (дата звернення: 27.03.2023).

10. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://nus.org.ua/news/zatverdily-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/> (дата звернення: 27.03.2023).

11. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-standart-na-grupu-profesij-vikladachizakladiv-vishoyi-osviti> (дата звернення: березень 2020 р.).

12. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти. Київ : Ленвіт, 2006. 35 с. URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf (дата звернення: березень 2020 р.).

13. Mariya Boyko, Olha Turko, Oleksandr Dluhopolsky, Halyna Henseruk. The Quality of Training Future Teachers during the COVID-19 Pandemic: A Case from TNPU. *Education Sciences an Open Access Journal by MDPI: Special Issue Higher Education Quality Assurance*. 2021. Vol. 11, is. 11. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57315476500> (дата звернення: 03.09.2023).

14. Fayol Henri. General and industrial management. New York : Pitman : Publishing Corporation, 2013. 142 p.

References

1. Boyko, M. M. (2018). Instytutsiina model systemy upravlinnia yakistiu osvitnoi diialnosti v pedahohichnomu universyteti [Institutional model of the quality management system of educational activities in the pedagogical university]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedahohika [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: Pedagogy]*, 3, 6-14 [in Ukrainian].
2. Boyko, M. M. (2018). Tekhnolohiia SWOT-analizu v upravlinni yakistiu pidhotovky maibutnoho vchytelia u

pedahohichnomu universyteti [SWOT-analysis technology in quality management of future teacher training at a pedagogical university]. *Naukovi zapysky TNPU imeni V. Hnatiuka. Seriya: pedahohika [Scientific notes of the TNPU named after V. Hnatiuk. Series: pedagogy]*, 2, 6-13 [in Ukrainian].

3. *Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

4. *Kontsepsiia rozvytku pedahohichnoi osvity vid 16 lypnia 2018 r. № 776 [Concept of development of pedagogical education dated July 16, 2018 No. 776]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> [in Ukrainian].

5. Melnyk, N. A. *Osvitnii okruh: osnovni zavdannia ta funktsii [Educational district: main tasks and functions]*. Retrieved from https://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita_vupysku/18/statti/melnik [in Ukrainian].

6. Kryzhka, V. (2020). *Menedzhment v osviti [Management in education]*. Kyiv: Osvida Ukrainy [in Ukrainian].

7. Panasiuk, N. L. (2017). *Funktsii ta metody upravlinnia yakistiu pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv v umovakh mahistratury tekhnichnogo universytetu [Functions and methods of quality management of the training of future engineers-pedagogues in the conditions of the master's degree of the technical university]*. *Visnyk natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine]*. Khmelnytskyi, 2. Retrieved from https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/visnik_2_2017_pdn.pdf [in Ukrainian].

8. Pastovenskyi, O. V. *Osoblyvosti realizatsii funktsii upravlinnia osvitoiu v umovakh rozvytku osvitnikh system [Peculiarities of the implementation of education management functions in the context of the development of educational systems]*. Retrieved from https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5532 [in Ukrainian].

9. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Information of the Verkhovna Rada (VVR)]*. (2014). 37/38, 2004. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/1556-18> [in Ukrainian].

10. *Profesiyni standart za profesiimy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with junior specialist diploma)"]*. Retrieved from <https://nus.org.ua/news/zatverdylly-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/> [in Ukrainian].

11. *Profesiyni standart na hrupu profesii «Vykladachi zakladiv vyshchoi osvity» [Professional standard for the group of professions "Teachers of higher education institutions"]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-standart-na-grupu-profesij-vikladachi-zakladiv-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].

12. *Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti u Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity [Standards and recommendations for quality assurance in the European area of higher education]*. Retrieved from https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf [in Ukrainian].

13. Boyko, M., Turko, O., Dluhopolsky, O., & Henseruk, H. (2021). The Quality of Training Future Teachers during the COVID-19 Pandemic: A Case from TNPU. *Education Sciences an Open Access Journal by MDPI: Special Issue Higher Education Quality Assurance*, 11, 11. Retrieved from <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57315476500>.

14. Fayol, H. (2013). *General and industrial management*. New York; Pitman: Publishing Corporation.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.09.2023

УДК 378.016:340.1

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-86-91](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-86-91)**Басенко Руслан Олександрович,**

кандидат педагогічних наук, докторант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; заступник директора з науково-педагогічної роботи, міжнародної та грантової діяльності, Полтавський інститут економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Україна

Basenko Ruslan,

Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral Student

of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University; Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work, International and Grant Activities, Poltava Institute of Economics and Law of the Open International University of Human Development "Ukraine", Ukraine

E-mail: basenko_ruslan@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9760-6321>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ У МЕЙНСТРИМІ ЦІЛІСНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗВО

A Дослідження присвячено науково-педагогічному аналізу нормативно-правових та організаційно-педагогічних засад правової освіти у контексті реалізації цілісної освіти майбутніх фахівців у сучасних ЗВО. Правову освіту розглянуто як системотворчий складник цілісної освіти особистості.

Констатовано, що правова освіта репрезентує цілеспрямований і спеціально організований педагогічний процес передавання та засвоєння сукупності правових знань (фахових чи загальноправових), результатом якого є розвиток правової свідомості та правової культури сучасної особистості. Підкреслено, що саме правова освіта забезпечує процес трансляції основних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей про право і правосуддя, про права і свободи, про обов'язки та закон, які забезпечують формування правової компетентності – невід'ємного складника всіх кваліфікаційних рівнів і змісту вищої освіти.

Виявлено стан нормативно-правового забезпечення реалізації правової освіти у системі загальнотеоретичної підготовки на першому та другому рівнях вищої освіти. Доведено, що змістовий і контентний аналіз чинних стандартів вищої освіти за першим (бакалаврським) і другим (магістерським) рівнями всіх спеціальностей засвідчує, що як у переліках загальних компетентностей, так і у формулюваннях результатів навчання окреме місце посідає складник правової освіти.

Проаналізовано зміст і організаційно-педагогічне забезпечення правової освіти. Запропоновано положення про те, що відповідно до потреб воєнного стану важливим є посилення правової освіти національним змістом. Констатовано, що правова освіта передбачає набуття знань, умінь і цінностей, необхідних для ефективного функціонування як правової системи, так і діяльності кожної особистості. Підкреслено, що правова освіта забезпечує розвиток критичного мислення, допомагає аналізувати та оцінювати ситуації з правової позиції, а також сприяє вихованню толерантності та поваги до прав і свобод інших людей.

Зроблено висновок про важливість педагогічного обґрунтування рекомендацій щодо збільшення ваги правової освіти у структурі загальнотеоретичної підготовки фахівців у вищій школі, розроблення відповідних змін до чинного освітнього законодавства та стандартів вищої освіти.

Ключові слова: правова освіта; нормативно-правові засади; педагогічні інновації; освітній процес; компетентність сучасного фахівця; ЗВО; рівні вищої освіти; стандарти вищої освіти

Regulatory-Legal and Organizational-Pedagogical Principles of Legal Education in the Mainstream of Comprehensive Education of Future Specialists in High Schools

S This study is devoted to the scientific and pedagogical analysis of the legal, organizational, and pedagogical foundations of legal education in the context of the implementation of the holistic education of future specialists in modern educational institutions. Legal education is considered as a system-creating component of the holistic education of the individual.

Legal education represents a purposeful and specially organized pedagogical process of transferring and assimilating a body of legal knowledge (professional or general legal), the result of which is the development of a modern individual's legal consciousness and culture. Legal education ensures the process of transmitting basic knowledge, abilities, skills, ways of thinking, views, values about law and justice, rights and freedoms, responsibilities, and the law, ensuring the formation of legal competence – an integral component of all qualification levels and the content of higher education.

The state of regulatory support for the implementation of legal education in the system of general theoretical training at the first and second levels of higher education has been revealed. It has been proven that a substantive and content analysis of the current standards of higher education at the first (bachelor's) and second (master's) levels of all specialties indicates that both in the lists of general competencies and in the formulation of learning outcomes, a special place is occupied by the component of legal education.

The content and organizational and pedagogical support of legal education are analyzed. A proposition has been proposed that, in accordance with the needs of martial law, it is important to strengthen legal education with national content. Legal education presupposes the acquisition of the knowledge, skills, and values necessary for the effective functioning of both the legal system and the activities of each individual. It is emphasized that legal education ensures the development of critical thinking, helps to analyze and evaluate situations from a legal perspective, and contributes to the cultivation of tolerance and respect for the rights and freedoms of other people.

A conclusion is made about the importance of pedagogical justification for recommendations to increase the weight of legal education in the structure of general theoretical training of specialists in higher education, and the development of appropriate changes to the current educational legislation and standards of higher education.

Keywords: legal education; regulatory and legal principles; pedagogical innovations; educational process; competence of a modern specialist; higher education; levels of higher education; standards of higher education

Актуальність проблеми. У наші дні українці ведуть звитяжну та героїчну боротьбу за свободу та соборність, власну державність і суверенітет. Введення правового режиму воєнного стану виявило гостру потребу реформування різних галузей, зокрема й освіти, стратегічну перебудову якої держава, цілком справедливо, вбачає у створенні «освіти цілісної та ціннісної особистості та професіонала» [1]. Цілісна освіта дає змогу розвинути фахівця, професійні, соціальні та особистісні якості якого є відповідними сучасним викликами нестабільного та суперечливого світу. Одним із-поміж складників цілісної освіти особистості є правове навчання та виховання, результатом якого виступає рівень сформованості правової свідомості та правової культури – ключових атрибутів розбудови демократичної держави та інституту громадянства. Особливе значення правова освіта набуває в умовах воєнного стану, адже такий правовий режим передбачає суттєві зміни у функціонуванні державного апарату, зокрема й тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина [6]. Відтак постає очевидна необхідність посилення правового складника в навчанні здобувачів усіх рівнів і спеціальностей вищої освіти, що вимагає аналіз діючого та розроблення нового нормативно-правового та організаційно-педагогічного забезпечення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науково-педагогічне осмислення цілісної освіти особистості було предметом наукових студій багатьох учених. Окремо виділимо наукові надбання І. Бега, Г. Васяновича, С. Гончаренка, Б. Года, М. Гриньової, М. Євтуха, О. Лавріненка, Н. Ничкало, А. Сбруєвої, О. Сухомлинської, І. Цебрій, М. Ярмаченка та ін. Окремо відзначимо зарубіжних учених, які аналізували методологічні засади цілісної освіти, зокрема Дж. Міллер (J. Miller), Р. Міллер (R. Miller), С. Флаке (C. Flake) та ін. Правову освіту, як структурний складник цілісної освіти особистості, вивчали

В. Вітвицька, О. Пометун, В. Семенов, Н. Ткачова, І. Усенко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас нині постають нові виклики перед освітньою галуззю, з'являється гостра необхідність суттєвого її переформатування та зміни освітніх акцентів. Важливо вивчити, яким чином у діючому законодавстві (закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», Національній рамці кваліфікацій, затверджених стандартах вищої освіти тощо) представлений складник правової освіти у канві загальнотеоретичної підготовки. Крім того, необхідно розглянути організаційно-педагогічні засади правового навчання у ЗВО, виявити ступінь «зацікавленості» розвитком правової свідомості та правової культури у змісті освітніх програм.

Мета статті полягає в науково-педагогічному аналізові нормативно-правових та організаційно-педагогічних засад правової освіти у контексті реалізації цілісної освіти майбутніх фахівців у сучасних ЗВО.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до чинної «Національної програми правової освіти населення» зусилля держави у цій сфері спрямовано на «... підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін і журналістів, які висвітлюють правову тематику; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи й обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвитку вітчизняних традицій у цій сфері» [5].

Аналізуючи різні підходи до дефініювання категорії «правова освіта» можна резюмувати, що під цим поняттям необхідно розуміти цілеспрямований і спеціально організований педагогічний процес передавання та засвоєння сукупності правових знань (фахових чи загальноправових), результатом якого є розвиток правової свідомості та правової культури сучасної особистості. Правова освіта забезпечує процес трансляції основних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей про право і правосуддя, про права і свободи, про обов'язки та закон, які забезпечують формування правової компетентності – невід'ємного складника всіх кваліфікаційних рівнів.

Розвиток та активна інтеграція складника правової освіти до загальнотеоретичної підготовки фахівців у ЗВО обумовлена, насамперед, важливістю розбудови правової культури та правової свідомості українців, значення якої в умовах воєнного стану суттєво зростає. Цінною для сучасної особистості є здатність розуміти специфіку реалізації тих чи тих положень законодавства, розуміти міру обмеження прав і свобод, механізм функціонування держави у цілому. Правова освіта відіграє важливу роль у загальнотеоретичній підготовці фахівців, адже дає змогу розвинути громадянську свідомість і правову культуру особистості.

Важливо, щоб основні результати правової освіти містили: по-перше, знання правових норм, адже майбутнім фахівцям важливо володіти основними положеннями законодавства, які регулюють суспільні відносини, розуміти права і обов'язки громадян у суспільстві; по-друге, здатність до розуміння сутності правопорушень, уміння розпізнавати порушення закону та розуміти їх наслідки, що сприяє формуванню правової відповідальності особистості; по-третє, знання діючої системи правосуддя, її структури та функцій (судова система, прокуратура, правоохоронні органи, нотаріат та адвокатура тощо); по-четверте, мати розуміння та знати як реалізувати власні громадянські права та свободи (свобода слова, право на життя, право на освіту тощо); по-п'яте, мати сформовану етичну систему громадянських і національних цінностей, моральну стійкість, володіти етикою реалізації прав та обов'язків громадян у суспільстві. Правове навчання дає змогу вибудувати ті структури особистості, які

забезпечують правове мислення, критичність і рефлексивність, суспільну небайдужість і громадянську позицію.

Змістовий і контентний аналіз чинних стандартів вищої освіти за першим (бакалаврським) і другим (магістерським) рівнями всіх спеціальностей засвідчує, що як у переліках загальних компетентностей, так і у формулюваннях результатів навчання окреме місце посідає складник правової освіти. Приміром у бакалаврському стандарті вищої освіти всіх спеціальностей з-поміж переліку загальних компетентностей зазначена «здатність реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного та демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні» [8]. Натомість у магістерському стандарті більшості спеціальностей прописана така компетентність як «здатність діяти відповідально та свідомо» та «здатність працювати в міжнародному контексті» [7], формування яких здійснюється саме впродовж правового навчання.

Звісно, що складник правової освіти значно ширше представлений на спеціальності 081 Право. Так, особливе значення з-поміж визначених у стандартах вищої освіти цієї спеціальності, на наш погляд, становлять такі компетентності: «здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві»; «здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ і процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему»; «цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи»; «здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини»; «здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право й адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право» [9].

На наш погляд, для розв'язання завдань, які ставить правовий режим воєнного стану перед підготовкою фахівців у вищій освіті важливим було б доповнити стандарти вищої освіти, розширивши складник правової освіти. Зокрема, цінним

уважаємо інтеграцію до правової освіти таких змістових компонентів як розуміння загальних тенденцій і закономірностей державотворення; знання основ міжнародного права, зокрема в частині захисту основоположних прав і свобод особистості й громадянина; вміння орієнтуватися в основах галузевого права. Такі складники правової освіти сприятимуть розширенню правової грамотності та зростанню рівня правової свідомості у суспільстві.

Окреме значення для приведення змісту сучасної вищої освіти у відповідність до потреб воєнного стану становить посилення правової освіти національним змістом. Підтримуємо думку Н. Пархоменко про те, що «... в Україні має постійно зростати мотивація активного формування правової свідомості та правової культури громадян, особливо – молоді, їхньої активної громадянської позиції. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох чинників, але й здебільшого від рівня організації правової освіти і патріотичного виховання, що базується на розробленні змісту, форм і методів, які відповідають сучасним вимогам і сприяють формуванню його правової компетентності» [4, с. 16].

Важливо, щоб зміст правової освіти як системотворчого складника цілісної освіти особистості був спрямований на формування системи цінностей правової культури. До них відносять абсолютні (справедливість, рівність, гуманізм, свободу та безпеку особистості тощо) та професійно-правові цінності (верховенство права, законність, неупередженість, обґрунтованість, доцільність, рівність перед законом, повага до людської гідності, недоторканність житла чи іншого володіння особи, недоторканність права власності, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, гласність і відкритість тощо) [2, с. 43].

Нині правова освіта забезпечує системне розуміння людиною місця й ролі права та правопорядку у суспільстві, сприяє формуванню відповідальності перед суспільством і самосвідомості. Правова освіта передбачає набуття знань, умінь і цінностей, необхідних для ефективного функціонування як правової системи, так і діяльності кожної особистості. Із точки зору потреб цілісної освіти, правова освіта забезпечує

розвиток критичного мислення, допомагає аналізувати та оцінювати ситуації з правової позиції, а також сприяє вихованню толерантності та поваги до прав і свобод інших людей. У сучасному світі правові аспекти пронизують усі сфери життєдіяльності, що посилює виняткове значення правової освіти. Саме вона створює необхідний ціннісно-знаннєве підґрунтя як для особистісного зростання, так і для побудови справедливого, солідарного та правового суспільства, створює необхідний освітній простір для розвитку активних, інформованих і правосвідомих громадян, які здатні ухвалювати обґрунтовані рішення та сприяти загальному добробуту суспільства.

Важливо звернути увагу на те, що реалізація правової освіти здійснюється відповідно до складників освіти: навчання, виховання, розвиток. Правове навчання передбачає процес передавання, накопичення та засвоєння правових знань, дає можливість подолати правовий нігілізм, який є антиподом правової культури. Правове навчання передбачає вивчення основ юридично-правової підготовки, формування правового складника професійно-стратегічного мислення, оволодіння загальноправовими нормами тощо. Натомість правове виховання важливо розглядати насамперед під кутом зору громадянського виховання, формування таких якостей як демократизм, громадянськість, людиноцентризм, гуманізм, справедливість. Правове виховання та самовиховання є цілеспрямованою, повсякденною, систематичною і самостійною діяльністю щодо оволодіння правовими знаннями і навичками правомірної поведінки. Важливим елементом процесу правового виховання виступають різні методи правовиховної діяльності [3, с. 52]. У контексті розвитку особистості як основного результату освіти потрібно відзначити цілісне формування правової грамотності, правової свідомості та правової культури.

В оновленні правової освіти як складника загальнотеоретичної підготовки важливо врахувати необхідність вивчення таких освітніх компонентів як: філософія права, яка дає змогу знайти відповіді на фундаментальні філософські питання, пов'язані з правом (природа справедливості, роль права в суспільстві та етичні міркування, пов'язані з правовими рішеннями тощо); історія та теорія держави і права, які

дають змогу здобувачам освіти детальніше прослідкувати історичний розвиток правових систем, юриспруденції та важливих правових подій, які сформували сучасні правові системи, осягнути зміст таких важливих понять як природне право, правовий позитивізм, правовий реалізм тощо; конституційне право, що забезпечить розуміння конституційних принципів, механізму функціонування права та держави, а також прав і обов'язків громадян, викладених у чинному законодавстві; міжнародне право, яке сприятиме розумінню принципів і правил, що регулюють відносини між державами, міжнародними організаціями та особами на глобальній арені; юридична етика, що сприятиме розвитку правової відповідальності та законслухняності тощо. Інтеграція таких складників до загальнотеоретичної підготовки фахівців створить необхідні основи для розвитку правової свідомості та правової культури особистості, а відтак буде міцним фундаментом повоєнного відновлення та відбудови демократичної України.

Висновки з даного дослідження. Загалом можна констатувати, що нині розроблене необхідне нормативно-правове забезпечення та створено організаційно-правові умови для активної інтеграції правової освіти у систему загальнотеоретичної підготовки у вищій школі. Правова освіта в умовах воєнного стану набуває особливого значення, яке знаходить вияв у кількох аспектах: забезпечує дотримання громадянами законів і правопорядку, сприяє формуванню розуміння важливості життя за правилами, що встановлені в суспільстві, допомагає підтримувати правопорядок і зміцнює стабільність у країні; сприяє розвитку громадянської відповідальності, суспільної активності в соціокультурних і політичних процесах; забезпечує дієвість педагогічного механізму запобігання правопорушенням, адже формує відповідний спектр життєвих цінностей, що заснований на повазі до закону та прав інших людей; сприяє захисту прав і свобод особистості, адже знання про їхній зміст допомагають запобігти порушенню конституційних прав; активізує розвиток критичного мислення та рефлексії, які є критеріями думаючого суспільства. Більше того, правова освіта забезпечує теоретичні та ціннісні засади для побудови справедливого та солідарного суспільства, в якому права та свободи

всіх громадян перебувають під захистом. У цілому, правова освіта відіграє важливу роль у формуванні свідомих і відповідальних громадян, здатних брати участь у житті суспільства, дотримуватися законів і правил, а також захищати свої та чужі права і свободи.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в педагогічному обґрунтуванні рекомендацій щодо збільшення ваги правової освіти у структурі загальнотеоретичної підготовки фахівців у вищій школі, розробленні відповідних змін до чинного освітнього законодавства та стандартів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (дата звернення: 12.09.2023).
2. Власенко В. Правова культура працівників поліції (аксіологічний аспект). *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 42–44.
3. Іванчук Н. Правове виховання в сучасному суспільстві. *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 51–53.
4. Пархоменко Н. Національна ідея як основа правового та патріотичного виховання. *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15–18.
5. Про Національну програму правової освіти населення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
6. Про правовий режим воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
7. Стандарт вищої освіти. Другий (магістерський) рівень. Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/072-finansi-bankivska-sprava-ta-strakhuvannya-magistr.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).
8. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень. Спеціальність 052 Політологія. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/052-Politolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).

9. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень. Спеціальність 081 Право. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi-zminamy-644-20.03.2023.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).

References

1. *Viziia maibutnoho osvity i nauky Ukrainy [Vision of the future of education and science of Ukraine]*. (2023). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/viziya> [in Ukrainian].
2. Vlasenko, V. (2022). Pravova kultura pratsivnykiv politsii (aksiolohichniy aspekt) [Legal culture of police officers (axiological aspect)]. In *Aktualni pytannia pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia здобувачів вищої освіти ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia v umovakh voiennoho stanu [Actual issues of legal and patriotic education of students of higher education of higher education with specific conditions of study under martial law]: materialy nauk.-teoret. konf., prysviach. Dniu nauky ta pam'iaty S. M. Lehushi* (pp. 42-44). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
3. Ivanchuk, N. (2022). Pravove vykhovannia v suchasnomu suspilstvi [Legal education in modern society]. In *Aktualni pytannia pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia здобувачів вищої освіти ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia v umovakh voiennoho stanu [Actual issues of legal and patriotic education of students of higher education of higher education with specific conditions of study under martial law]: materialy nauk.-teoret. konf., prysviach. Dniu nauky ta pam'iaty S. M. Lehushi* (pp. 52-53). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
4. Parkhomenko, N. (2022). Natsionalna ideia yak osnova pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia [The national idea as the basis of legal and patriotic education]. In *Aktualni pytannia pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia здобувачів вищої*

osvity ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia v umovakh voiennoho stanu [Actual issues of legal and patriotic education of students of higher education of higher education with specific conditions of study under martial law]: materialy nauk.-teoret. konf., prysviach. Dniu nauky ta pam'iaty S. M. Lehushi (pp. 15-18). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

5. *Pro Natsionalnu prohramu pravovoi osvity naseleння [About the National Program of Legal Education of the Population]*. (2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text> [in Ukrainian].
6. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law]*. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
7. *Standart vyshchoi osvity. Druhyi (mahisterskyi) riven. Spetsialnist 072 Finansy, bankivska sprava ta strakhuvannia [Standard of higher education. Second (master's) level. Specialty 072 Finance, banking and insurance]*. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/072-finansi-bankivska-sprava-ta-strakhuvannya-magistr.pdf> [in Ukrainian].
8. *Standart vyshchoi osvity. Pershyi (bakalavrskyi) riven. Spetsialnist 052 Politolohiia [Standard of higher education. First (bachelor) level. Specialty 052 Political science]*. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/052-Politolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> [in Ukrainian].
9. *Standart vyshchoi osvity. Pershyi (bakalavrskyi) riven. Spetsialnist 081 Pravo [Standard of higher education. First (bachelor) level. Specialty 081 Law]*. (2022). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi-zminamy-644-20.03.2023.pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.09.2023

УДК 378.016:687.016

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-92-96](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-92-96)

Орлова Наталія Станіславівна,
кандидатка педагогічних наук,
старша викладачка кафедри професійної освіти,
дизайну та безпеки життєдіяльності,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, Україна

Nataliia Orlova,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Professional Education,
Design and Life Safety,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine
E-mail: orlovanatstan@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5071-869X>

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНОЛОГІЙ ОЗДОБЛЕННЯ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ

A Досліджено технології декоративного оздоблення швейних виробів, їх естетичний та емоційний вплив на формування загального образу костюма. Проаналізовано роботи сучасних науковців, які досліджували етапи дизайну сучасного одягу з оздобленням, описували особливості його виготовлення та використання, класифікацію оздоблення за різними ознаками. Обґрунтовано особливості впровадження технології декоративного оздоблення у процес навчання майбутніх фахівців легкої промисловості створення сучасного одягу. З'ясовано, що види оздоблення варіюються в залежності від техніки виконання, призначення одягу, використання спеціального обладнання, виду матеріалів, які використовуються тощо. Визначено, що детальна систематизація оздоблення надає можливість студентам підбирати його вид відповідно до творчого задуму й ефективно створювати гармонійні моделі.

Ключові слова: технології оздоблення одягу; класифікації оздоблення одягу; майбутній фахівець легкої промисловості; проєктування нових моделей одягу; дизайн одягу

Features of teaching students the technologies of decoration of sewing products

S This article examines the technologies of decoration of sewing products, their aesthetic and emotional impact on the formation of the overall image of a suit. The works of modern scientists who researched the design stages of modern clothing with decoration described the features of the production and use of decoration and analyzed its classification according to various characteristics. The general concepts of clothing decoration are considered and it is determined that the decoration of clothes can be permanent or temporary, can emphasize the functional purpose of clothes, and can be the center of a composition or a separate element. The main classification for further research was the division of decoration into seven groups: decoration obtained because of the execution of all types of relief seams, folds, draperies, plisse, corrugations, decorative stitches; decoration with details made of the fabric of the product or decoration fabric (frills, ruffles, flounces, edging, etc.); decorating with special decoration materials (lace, braid, etc.); decoration with accessories; decoration with embroidery, appliqué, emblems; decoration with other materials (fur, leather, velvet, lace fabric, etc.); decorating the surfaces of parts of products and fabrics with a printed pattern, batik, painting, etc. The peculiarities of the introduction of decorative decoration technologies into the process of training future light industry specialists in the creation of modern clothing are substantiated. It was found that the types of decoration vary depending on the technique of execution, purpose of clothing, use of special equipment, and type of materials used. It was determined that the detailed systematization of the decoration provides an opportunity for students to choose the type of decoration in accordance with the creative idea and effectively create harmonious models of clothing.

Keywords: technologies of clothing decoration; classifications of clothing decoration; future light industry specialist; designing new models of clothing; clothing design

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Початок

ХХІ століття характеризується швидким розвитком інноваційних технологій у всіх галузях науки. Майбутній фахівець легкої промисловості має володіти сукупністю систематизованих знань, умінь і практичних навичок не лише з проєктування

і виготовлення готових виробів, а й із забезпечення художньої виразності одягу в контексті модних і образно-стильових тенденцій даного часового періоду, гармонійної досконалості форми виробу з урахуванням властивостей матеріалів, модних конструктивно-технологічних особливостей та інноваційних технологій.

Розширення обсягів масового виробництва одягу, швидкі темпи розвитку інформаційних та інноваційних технологій спричинили необхідність дизайн-проектування виробів фешн-індустрії, які підкреслюватимуть індивідуальність людини, що є можливим у випадку використання сучасних методів і художніх засобів декоративного оздоблення одягу [2]. Серед багатьох інших складних питань фахової підготовки є питання використання традиційних та інноваційних видів декоративного оздоблення одягу, що дає можливість підвищити естетичний рівень і конкурентоспроможність виробів, урізноманітнити художньо-композиційні рішення та посилити його художню виразність.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю оновлення форм і методів організації навчання майбутніх фахівців легкої промисловості, враховуючи вплив художньо-проектних та інноваційних процесів у сучасному дизайні одягу на формування актуального проектного образу в дизайні костюма взагалі, та декоративного оздоблення одягу зокрема.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз багатьох джерел інформації дозволив визначити принципи формування провідних модних напрямів і тенденцій, специфіку та чинники формування та розвитку декоративного оздоблення костюма. Усебічний та об'єктивний матеріал представлено в наукових працях Д. Єрмілової, С. Звягинцева, Н. Камінської, С. Камневої, Т. Кари-Васильєвої, О. Кирсанової, М. Колосніченко, О. Колосніченко, Н. Конопальцевої, М. Кричевського, Т. Кротової, Н. Крюкової, О. Лагоди, М. Мерцалової, Т. Ніколаєвої, Н. Остапенко, К. Пашкевич, Н. Чуприної, P. Vage, С. Blackman, С. Colchester, Liu Hongxiao, Hua Mei, Huang Nengxin, J. Nunn, B. Quinn, S. Seymour, Yu Yuxia, J. Wang, Li Xiaohong, Zhang Xiaoli, Xuesong Ya та ін. У своїх роботах науковці запропонували класифікацію декоративного оздоблення, розглянули його функції в історичному і сучасному аспектах і значення у формуванні художнього образу костюма.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. У системі підготовки майбутніх фахівців легкої промисловості важливо приділяти увагу комплексному аналізу декоративного оздоблення одягу, для встановлення особливостей

його еволюції, характерних художніх засобів, інноваційних технологій створення.

Мета статті: дослідження технологій декоративного оздоблення швейних виробів та особливостей упровадження їх у процес навчання студентів щодо створення сучасного одягу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Оздоблення одягу – один із декоративних елементів композиції одягу, який залежить від виду одягу, обумовлений призначенням виробу, сезоном використання, модними тенденціями тощо [5].

У практиці моделювання одягу широко застосовують різні види оздоблення, що не лише прикрашають виріб, але й підсилюють і збагачують його композицію. Оздоблення може бути використано для виділення форми виробу або його частини, членування форми на частини, об'єднання частин форми або декількох різних самостійних форм, організації зорового руху у певному напрямку на поверхні форми. Оздоблення збагачує художньо-образний задум костюма. Одні види оздоблень одночасно мають декоративне та конструктивне значення, інші – декоративне та утилітарне [3].

Від декоративного оздоблення одягу часто залежить його зовнішній вигляд та зорове сприйняття. У дизайні одягу при виборі виду оздоблення використовують прийоми нюансу, тотожності та контрасту, поєднання різних видів. Декоративне оздоблення одягу належить до композиційних елементів форми одягу поряд із конструктивними й конструктивно-декоративними лініями, не виступаючи при цьому самостійним елементом композиції. Застосування декору може бути локальне (на рукавах, по пілочки, по подолу виробів, біля горловини, на поясі, по талії тощо) та глобальне (поєднання декількох локальних ділянок в одній моделі) [7].

Оздоблення може бути постійним (вишивка, мережка, кант, аплікація, гудзики тощо) і знімним (вставки, коміри, манжети, пояс, банти, квіти тощо). При знімному оздобленні один і той же костюм може мати різне призначення.

Існує багато класифікацій оздоблення в одязі. Автори М. Колосніченко та К. Пашкевич у своїй роботі поділяють види оздоблення за способом виготовлення на три групи: плоске оздоблення; об'ємне оздоблення; додаткові аксесуари [5].

Плоске оздоблення виконується безпосередньо на поверхні деталей виробу, при цьому просторова форма матеріалу не змінюється. До плоского оздоблення одягу належать: оздоблювальні строчки; оздоблення тасьмою, шнуром, сутажем, бахромою, бейкою тощо; вишивка ручна і машинна, яку виконують нитками, бісером, стеклярусом, перлинами, пастками тощо; аплікація, виконана різними способами з різних матеріалів; оздоблення фурнітурою (гудзиками, пряжками, застібною-блискавкою, гачками, кнопками тощо); комбінування різних матеріалів, поєднання тканин однієї фактури різних кольорів; тканин різних фактур одного кольору тощо; інше оздоблення.

Об'ємне оздоблення забезпечує об'ємну форму виробу й окремих його деталей за рахунок зміни просторового розташування матеріалів.

Об'ємне оздоблення поділяють:

– на рухоме оздоблення, що передбачає певну свободу зміни початкової форми. Це драпіровки, складки, волани, зборки, плісе, гофре тощо;

– на нерухоме оздоблення, при якому об'ємна форма не змінюється і зазвичай закріплена за допомогою ниток, прокладок, клею. Це буфи, защипи, декоративне вистьобування (квілт) тощо [6].

Об'ємне оздоблення виконується за рахунок зміни просторового розташування матеріалів і забезпечує об'ємну форму деталей і виробу в цілому. До цього виду оздоблення відносять: драпірування, рюші, волани, складки, зборки, буфи, защипи тощо. Найпопулярнішою об'ємною аплікацією вважаються квіти з тканини, іноді з використанням намистин, бісеру, каміння.

Додаткові аксесуари одягу – це знімні оздоблювальні деталі (шарфи, краватки, квіти, кокільє, жабо, коміри, манжети, пояси тощо) [9].

Є інша класифікація сучасних видів оздоблення одягу. До цієї класифікації входять тканина (поєднання тканин різних кольорів, поєднання тканин різних фактур, але однакових кольорів і поєднання тканин різних фактур різних кольорів), вишивка (ручна або машинна, виконана різними нитками, бісером, стеклярусом, перлами та пастками), фурнітура (різноманітні гудзики, гачки, застібки), машинні стібки, трикотаж (певні акцентні деталі на виробі), хутро (штучне та натуральне), китиці, бахрома, мереживо, мережка, квіти (штучні та справжні) та стрічки (матові та блискучі) [1].

Аналізуючи всі види оздоблення, в загальному було визначено, що їх розділяють за матеріалами і формами обробок оздоблення на сім груп:

1) оздоблення, отримане в результаті виконання всіх видів рельєфних швів, складок, буф, драпіровок, плісе, гофре, оздоблювальних строчок;

2) оздоблення деталями, виконаними зі тканини виробу або оздоблювальної тканини: оборки, рюші, волани, бейки, канти, обкантовувальні шви, рулик, банти, краватки, хлястики, клапани;

3) декорування спеціальними оздоблювальними матеріалами: мереживо, тасьма, шнур, сутаж, бахрома, стрічка, квіти;

4) оздоблення фурнітурою: гудзики, пряжки, декоративні кнопки, блочки, хольнітени, застібки-блискавки;

5) оздоблення вишивкою, аплікацією, емблемами;

6) оздоблення іншими матеріалами: хутро і шкіра натуральні і штучні, трикотаж, замша, спилок, оксамит, мереживне полотно, тканини;

7) оздоблення поверхонь деталей виробів і тканин друкованим рисунком, батиком, розпис тощо [4].

Оздоблення першої групи мають широке поширення та застосовуються в різних видах одягу. Їм приділяють велику увагу у процесі створення проекту моделі, так як вони можуть бути засобом створення форми, членування форми на частини, зв'язки форми тощо. Вони нерозривно пов'язані з конструкцією виробу і значною мірою визначають витрату матеріалу на виріб. Оздоблення цієї групи лаконічні, порівняно стабільні. Вони мають не лише декоративне, конструктивне призначення, а й утилітарне.

Вертикально розташовані рельєфи, виточні рельєфні шви, складки, оздоблювальні строчки надають деталям чіткості. Драпірування, буфи, збірки нерозривно пов'язані з м'якою формою виробу або його частини, до того ж драпірування, буфи можуть стати центром композиції виробу. Найвиразніші оздоблення цієї групи на гладкофарбованих тканинах; для драпіровок, буф, збірок тканини повинні бути пластичні; для рельєфів, складок, виточних рельєфних швів тканини можуть бути різної товщини, але досить щільні [там само].

Оздоблення другої групи прикрашають форму, створюють зоровий рух її поверхні (оборки,

волани, рюші), виділяють форму (кант, обкантовка, бейка). Деякі види оздоблення мають декоративне та утилітарне призначення. Так, обкантовування краю є засобом декоративного оформлення та засобом його оброблення, укріплення; рулик, бант – засобами скріплення деталей виробу. Оздоблення цієї групи можуть застосовуватись у виробках дорослого та дитячого асортименту з гладкофарбованих тканин і тканин із друкованим малюнком.

У третій групі оздоблень найбільшого поширення мають тасьма, мереживо, шнур, сутаж, бахрома, стрічка, квіти різних технік. Оздоблювальна тасьма в залежності від її виду може застосовуватись у виробках широкого асортименту, надаючи дитячому одягу, одягу для відпочинку та спорту декоративність, національний колорит; ошатному одягу святковість; повсякденному одягу – чіткість, строгість, формостійкість країв. Тасьмою можна підкреслити конструктивні членування, виділити форму краю.

Оздоблення четвертої групи – фурнітура – є елементом застібки та виконує важливу утилітарну роль, від неї залежить зручність користування одягом. Поряд із цим, фурнітура виконує й декоративну роль, особливо це стосується повсякденного одягу, одягу для спорту та відпочинку. У цій групі найпоширенішим видом оздоблення є гудзики, їхній матеріал, форма та колір повинні відповідати призначенню виробу, формі та лініям його членування, кольору та виду матеріалу.

Оздоблення п'ятої групи найдекоративніші. Вишивка може бути ручна та машинна, виконана нитками, стеклярусом, бісером, блискітками-паетками. Вона може застосовуватись у виробках різного призначення. Вишивка вносить в одяг елемент народності, надає їй ошатності, урочистості й навіть суворості. Вишивка може бути осередком композиції виробу.

Аплікація може бути виконана на спецмашині зигзагоподібною строчкою, клейовим способом і зварюванням. Розроблення технології клейового способу значно скоротила час виконання цього виду оброблення та відкрила широку можливість застосування його у масовому виробництві дитячого, підліткового одягу та одягу для відпочинку.

Емблеми широко поширені у спортивному одязі, одязі для відпочинку, дитячому та підлітковому одязі.

Оздоблення шостої групи застосовують в ошатному, спортивному та повсякденному одязі. Оздоблення з інших матеріалів, крім декоративного, мають і утилітарне значення. Так, застосування в хутряному пальті планки та манжет зі шкіри підвищує зносостійкість виробу, застосування трикотаажної обробки у виробі зі штучної шкіри підвищує повітропроникність виробу, забезпечує більшу свободу руху. Знімні деталі з матеріалів обробки дозволяють один і той же виріб носити в різних варіантах [6].

Оздоблення сьомої групи – це оздоблення поверхонь деталей виробів і тканин друкованим рисунком, різними поверхневими ефектами, батиком, розписом тощо. До цієї групи також можна віднести оздоблення, пов'язане з руйнуванням структури матеріалу, так зване штучне зістарення одягу, протирання, прорізання, утворення отворів, часткове виймання ниток основи або утку з матеріалу, перфорація тощо [8].

Сьогодні поряд із традиційними видами оздоблення (вишивка, аплікація, бахрома, драпірування, оброблення фурнітурою тощо) застосовують сучасні інноваційні види оздоблення, до яких належать: 3D-друк, світлодіодне оброблення, лазерні технології, термо- і лазерне зварювання, друк на тканинах тощо. Такі дослідження є перспективними для використання в дизайні та виробництві одягу [10].

Для сучасної моди характерна еkleктика, тому в костюмі можуть бути присутніми одночасно декілька видів оздоблення. Найчастіше – це різноманітні відомі техніки вишивки або поєднання традицій і новаторства у створенні нових технік із використанням нестандартних матеріалів. Застосування в одному виробі кількох видів оброблення вимагає їхнього узгодження, щоб не порушити цілісності композиційного рішення.

Висновки з даного дослідження. Отже, досліджено, що сучасна мода віддає перевагу видам оброблення, у яких поєднуються традиційні та інноваційні технології виконання. Використання в процесі навчання інновацій у дизайні костюма дозволяє студентам отримати принципово нові естетичні властивості, тим самим відкриваючи нові можливості для розвитку індустрії моди. Необхідність підготовки майбутніх фахівців легкої промисловості до використання інноваційних технологій декоративного оздоблення одягу

є одним із шляхів підвищення професійної компетентності та ефективним інструментарієм у процесі розвитку освіти, який повсякденно супроводжується введенням нових технологій та оновленням форм і методів організації навчання студентів закладів вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок. У результаті аналізу сучасного стану використання декоративного оздоблення в дизайні одягу визначено, що з розширенням асортименту матеріалів і виникненням нових інноваційних технологій потрібні вдосконалення існуючих класифікацій та опис його нових видів, розроблення систематизацій різновидів оздоблення за видами, типами, техніками, матеріалами, способами створення з урахуванням модних тенденцій та інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. Абрамова О. В., Єжова О. В., Чистякова Л. О., Кудревич І. О. Дизайн-проекування авторської колекції одягу з використанням техніки пєчворк. *Art and Design*. 2020. № 1. С. 28–40.
2. Борисова Т. М. Форми творчої самореалізації майбутніх фахівців професійної освіти у процесі вивчення дизайну одягу. *Етнотдизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції* : зб. наук. праць за матер. ІІІ міжн. конгресу. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Кн. 2. С. 405–408.
3. Головніна М. В., Михайлець В. М., Ямпольська А. М. Сучасне оздоблення одягу. Київ : Техніка, 1977. 152 с.
4. Козлова Т. В. Основи теорії проектування костюма : підр. для вузів. Київ : Світ, 2018. 352 с.
5. Колосніченко М. В., Пашкевич К. Л. Мода і одяг. Основи проектування та виробництва одягу : навч. посіб. Київ : ПП НВЦ «Профі», 2018. 238 с.
6. Михайлюк О. Ю., Колосніченко М. В., Остапенко Н. В., Гайова І. Л., Антонюженко А. Ю. Узагальнена систематизація різновидів фактур матеріалів для дизайн-проекування одягу. *Art and Design*. 2018. № 1. С. 103–112.
7. Орлова Н. С. Організаційно-методичні основи навчання художнього проектування одягу : навч.-метод. посіб. Полтава : ПП «Астра», 2020. 195 с.
8. Остапенко Н. В., Верба С. В., Луцкер Т. В., Антонюженко А. Ю., Авраменко Т. В. Дизайн-розробка колекції жіночого одягу з використанням авторських принтів. *Art and Design*. 2018. № 1. С. 114–128.
9. Цзянсінь Лю. Декоративне оздоблення в дизайні одягу: художні засоби, інноваційні технології : дис. ... д-ра філософії : 022. Київ : КНУТД, 2021. 348 с.
10. Kolosnichenko M. V., Pashkevich K. L., Krotova T. F. et al. Fashion design in a multicultural space : monograph. Published by Academic Society of Michal Baludansky, Printed by UK Technical University of Košice, Slovakia, 2020. 258 p.

References

1. Abramova, O. V., Yezhova, O. V., Chystiakova, L. O., & Kudrevych, I. O. (2020). Dyzaйн-proiektuvannia avtorskoi kolektsii odiahu z vykorystanniam tekhniky pečvork [Design-projection of the author's collection of clothes using the patchwork technique]. *Art and Design*, 1, 28–40 [in Ukrainian].
2. Borysova, T. M. (2019). Formy tvorchoi samorealizatsii maibutnikh fakhivtsiv profesiinoi osvity u protsesi vyvchennia dyzainu odiahu [Forms of creative self-realization of future vocational education specialists in the process of studying fashion design]. In *Etnodyzain u konteksti ukraїnskoho natsionalnoho vidrodzhennia ta yevropeiskoi inteɦratsii [Ethnodesign in the context of Ukrainian national revival and European integration]*: zb. nauk. prats za mater. ІІІ mizhn. konhresu (Book. 2, pp. 405–408). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
3. Holovnina, M. V., Mykhailiuts, V. M., & Yampolska, A. M. (1977). *Suchasne ozdoblennia odiahu [Modern decoration of clothes]*. Kyiv: Tekhnika [in Ukrainian].
4. Kozlova, T. V. (2018). *Osnovy teorii proektuvannia kostiuma: pidr. dlia vuziv [Basics of costume design theory: manual for universities]*. Kyiv: Svit [in Ukrainian].
5. Kolosnichenko, M. V., & Pashkevych, K. L. (2018). *Moda i odiah. Osnovy proektuvannia ta vyrobnytstva odiahu [Fashion and clothing. Basics of clothing design and production]*: navch. posib. Kyiv: PP NVTs «Profi» [in Ukrainian].
6. Mykhailiuk, O. Yu., Kolosnichenko, M. V., Ostapenko, N. V., Haiova, I. L., & Antoniuzenko, A. Yu. (2018). Uzahalnena systematyzatsiia riznovydiv faktur materialiv dlia dyzain-proiektuvannia odiahu [Generalized systematization of types of textures of materials for clothing design]. *Art and Design*, 1, 103–112 [in Ukrainian].
7. Orlova, N. S. (2020). *Orhanizatsiino-metodychni osnovy navchannia khudozhnoho proektuvannia odiahu [Organizational and methodical bases of teaching of artistic designing of clothes]*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Poltava: PP “Astraia” [in Ukrainian].
8. Ostapenko, N. V., Verba, S. V., Lutsker, T. V., Antoniuzenko, A. Iu., & Avramenko, T. V. (2018). Dyzaйн-rozrobka kolektsii zhinochoho odiahu z vykorystanniam avtorskykh pryntiv [Design and development of a collection of women's clothing using original prints]. *Art and Design*, 1, 114–128 [in Ukrainian].
9. Tsziansin, Liu. (2021). *Dekoratyvne ozdoblennia v dyzaini odiahu: khudozhni zasoby, innovatsiini tekhnolohii [Decorative decoration in clothing design: artistic means, innovative technologies]*. (D diss.). Kyiv: KNU TD [in Ukrainian].
10. Kolosnichenko, M. V., Pashkevich, K. L., & Krotova, T. F. et al. (2020). *Fashion design in a multicultural space: monograph*. Published by Academic Society of Michal Baludansky, Printed by UK Technical University of Košice, Slovakia [in English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 08.08.2023

УДК 377.124.8:005

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-97-107](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-97-107)

Шевчук Світлана Степанівна,

старша викладачка кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін,

Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Україна

Svitlana Shevchuk,

Senior Lecturer of the Department of Methods of Professional Education and Social and Humanitarian Disciplines,

Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education

SIHE "University of Education Management" NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: shevchukbinpo@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6260-3323>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

A *В умовах адаптації системи освіти і науки України до європейських норм і стандартів головним аргументом і принципом державної освітньої політики стає забезпечення належної якості підготовки кваліфікованих фахівців шляхом визначення домінуючого напрямку модернізації освітнього процесу в усіх ланках професійної освіти – професійно-технічної, передвищої фахової, вищої професійно-орієнтованої.*

Нині для ефективного формування професійної компетентності педагога, зокрема її психолого-педагогічного та науково-методичного складників, стає необхідним запровадження ефективних освітніх технологій, які б забезпечували: орієнтацію педагогічних працівників на проектування індивідуальної траєкторії професійного саморозвитку, формування рефлексії власної педагогічної діяльності й готовності до використання сучасних форм, методів і засобів навчання, реалізацію всесвітньої доктрини «освіти впродовж всієї професійної кар'єри», «освіти впродовж життя» та дотримання концепції неперервної освіти. Саме тому виникає необхідність використання нових технологій комплексного педагогічного контролю та оцінювання результатів освітньої діяльності в умовах неперервної освіти, коли основною метою є підвищення внутрішньої мотивації до професійного розвитку, сприяння активності та самостійності педагога, забезпечення можливості навчання, взаємонавчання та самоосвіти.

Ключові слова: атестація; інтегральна компетентність; компетентнісний підхід; Національна рамка кваліфікацій; оцінювання результатів освітньої діяльності; педагогічний контроль; портфоліо; якість освіти

Modern approaches to assessing the level of competence of vocational education teachers

S *The main argument and principle of the state educational policy is ensuring the proper quality of training of qualified specialists by determining the dominant direction of modernization of the educational process in all links of professional education – vocational and technical, advanced professional, and higher professional oriented, in the context of the adaptation of the system of education and science in Ukraine to European norms and standards.*

It is necessary to introduce effective educational technologies that would ensure the orientation of pedagogical workers on the design of an individual trajectory of professional self-development, the formation of reflection on one's own pedagogical activity and readiness to use modern forms, methods and means of education, implementation of the worldwide doctrine of "education throughout the entire professional career", "education throughout life" and adherence to the concept of continuous education for the effective formation of a teacher's professional competence, in particular its psychological-pedagogical and scientific-methodological components. Therefore, there is a need to use new technologies of complex pedagogical control and evaluation of

the results of educational activities in the conditions of continuous education, when the main goal is to increase internal motivation for professional development, promote the activity and independence of the teacher, and ensure the possibility of learning, mutual learning, and self-education.

Keywords: attestation; integral competence; competence approach; National Framework of Qualifications; evaluation of the results of educational activity; pedagogical control; portfolio; quality of education

Актуальність проблеми. Інтеграційний освітній процес полягає в упровадженні європейських норм і стандартів в освіті і науці України, розширенні її власних культурних і наукових досягнень в ЄС. Дані кроки спрямовані на зміцнення в Україні європейської культурної ідентичності й посилення інтеграції у загальноєвропейське інтелектуальне освітнє середовище. Особливо важливим є виконання сумісних культурних, наукових і освітніх проєктів, залучення українських педагогів, учених і фахівців до загальноєвропейських програм наукових і освітніх досліджень.

Успішність розвитку змісту і технологій професійної підготовки кваліфікованих фахівців у вітчизняних закладах професійної освіти значною мірою залежить від ефективності скорочення невідповідності якості освіти і вимог, які пред'являють до неї роботодавці та ринок праці. У цьому разі особливої актуальності набуває проблема підвищення відповідальності закладів освіти за кінцеві результати освітньої діяльності. Серед пріоритетів, які визначені перед системою професійної освіти її соціальними партнерами, особливе місце займає забезпечення належної якості підготовки фахівців.

Необхідність переходу до компетентнісно-модульної парадигми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для різних галузей промисловості і сфер обслуговування та запровадження в освітній процес закладів професійної освіти елементів дуальної форми навчання зумовлені запитами сучасного ринку праці, що потребує кваліфікованих кадрів. Запровадження нової системи формування професійних компетентностей, створення інноваційного освітнього простору видається можливим за умови реалізації інноваційних підходів і технологій у професійній освіті. Важливою ланкою в реалізації означених завдань є створення ефективної системи педагогічного контролю та оцінювання як інструментів підвищення якості професійної підготовки кваліфікованих фахівців.

Професійна діяльність сучасного педагога професійної освіти насичена як звичними, так і незапланованими, мінливими ситуаціями, що потребують оперативного прийняття рішення і неоднозначності в їхній інтерпретації. Зазначене вимагає від педагогічних працівників володіння глибокими професійними знаннями, вміннями обговорювати й обмірковувати професійні проблеми; аргументувати власні позиції, приймати рішення та доводити їх до відома партнерів; організувати професійний безпосередній та опосередкований діалог із колегами, партнерами, обирати поведінкові стратегії, адекватні професійній комунікативній ситуації тощо. Рівень опанування зазначеними вміннями всіма суб'єктами освітнього процесу і визначає ефективна система педагогічного контролю й оцінювання рівня їхньої професійної компетентності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», схваленого Верховною Радою України за № 2299 від 18.12.2019 року, поняття «якість вищої освіти» розглядається наступним чином: «Якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства. Якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або(та) суспільства» [4].

Забезпечити необхідну якість професійної освіти неможливо без належного, об'єктивного, надійного оцінювання результатів професійної підготовки фахівців, перевірки адекватності застосування засобів, методів, форм, педагогічних технологій вимогам особистісно-орієнтованої компетентнісної концепції.

Аналіз попередніх досліджень із визначеної проблеми свідчить, що аспекти моніторингу, діагностики, контролю результатів навчання здобувачів професійної освіти та оцінювання

рівня професійної компетентності педагогічних працівників відображено у значній кількості ґрунтовних наукових праць [2; 3; 6; 7; 8]. Натомість поки що педагогічною наукою не напрацьовано докладних і, разом з тим, зручних у застосуванні методик, технологій оцінювання результатів компетентісно-орієнтованої підготовки кваліфікованих фахівців. Відтак, педагогічні працівники часто інтуїтивно, на основі усталеного роками діагностичного інструментарію оцінюють результати навчання, які не завжди говорять про якість підготовки фахівців, про рівень опанування здобувачами освіти ключовими компетентностями – динамічним поєднанням знань, розумінь, умінь і здатностей. Указані положення переконують, що обґрунтування теоретичних і методичних засад оцінювання рівня професійної компетентності педагогічних працівників та якості підготовки кваліфікованих фахівців у закладах професійної освіти нині є вкрай актуальним науковим завданням.

На колегії Міністерства освіти і науки України, яка відбулась 20.05.2018 року, було схвалено проєкт Концепції реалізації державної політики у сфері професійної освіти «Сучасна професійна освіта» на період до 2027 року (від 12 червня 2019 р. № 419-р), мета якої – проведення системної реформи професійної освіти, відповідно до якої була визначена основна проблема сучасної професійної освіти – невідповідність підготовки кваліфікованих кадрів потребам особи, національної економіки та суспільства. Розв'язання цієї проблеми передбачається здійснити шляхом проведення системної реформи професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема децентралізації системи управління та диверсифікації джерел фінансування, модернізації її структури та змісту, оновлення нормативно-правового забезпечення, а також застосуванням сучасних підходів до моніторингу, діагностики контролю освітніх досягнень здобувачів професійної освіти та оцінювання рівня професійної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Мета даної статті полягає у розкритті сучасних підходів до діагностики та оцінювання рівня професійної компетентності педагога як творчо-спрямованого суб'єкта освітнього процесу.

Виходячи із зазначеної вище мети, показниками успішності сучасного педагога

професійної освіти є наявність у структурі його особистості таких компонентів: мотиваційно-ціннісного (наявність мотивації, особистісної зацікавленості), когнітивного (наявності теоретичних знань) та операційно-діяльнісного (володіння сучасними освітніми технологіями у сфері педагогічної діяльності). Сьогодні освітні реалії, прогнозуючи появу нових педагогічних професій (експерт, інноватор, наставник, координатор освітніх онлайн-програм, тьютор, особистий куратор, розробник освітніх траєкторій, організатор проєктного навчання, ментор стартапів тощо) та враховуючи вимоги до конкурентоспроможності фахівців на ринку праці, акцентують увагу науково-педагогічних працівників брати за професійний орієнтир творчу спрямованість діяльності педагога професійної школи.

Викладення основного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів модернізації освіти в Україні визнано компетентісний підхід, який набуває важливого значення, так як переміщує акценти із процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку у здобувачів освіти здатності практично діяти і творчо застосовувати у різних ситуаціях набуті знання і досвід. З огляду на це, актуальними завданнями, що потребують невідкладного розв'язання, є заміна освітньої парадигми із системи, орієнтованої на педагога як «ретранслятора знань» на систему, орієнтовану на здобувача освіти, згідно з якою педагог виступає в ролі організатора освітньої діяльності, а модель поведінки студента (учня, слухача) змінюється від пасивного засвоєння знань до дослідницько-активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Отже, як альтернатива освітньому процесу, побудованому на основі дидактичної тріади «знання – уміння – навички», при якій спостерігалась проблема відриву знань від умінь їх застосовувати, можна вважати компетентісний підхід, упровадження якого у систему професійної (професійно-технічної) освіти супроводжується покращенням взаємодії з ринком праці, підвищенням конкурентоспроможності фахівців, оновленням змісту, методології та відповідного освітнього середовища.

У Законі України «Про освіту» [5] метою професійної (професійно-технічної) освіти визначено формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для

професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя. Постановою Кабінету Міністрів України (№1341 від 23.11.2011) було затверджено Національну рамку кваліфікацій [13], яка є першим практичним кроком реалізації компетентної концепції. У цьому важливому державному документі визначено характеристики (дескриптори чи описи) кваліфікаційних рівнів, які необхідно використовувати в освітній практиці. Зокрема, результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), яких набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання.

Національна рамка кваліфікацій (НРК) – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти. Кожен рівень – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей особистості, що визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій [там само]. НРК розроблена з урахуванням Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.) та Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008 р.).

Відповідно до НРК компетентність/компетентності – здатність/здатності особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через динамічну комбінацію знань, розумінь, умінь, цінностей, інших особистісних якостей і визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність упродовж усього життя.

Інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який відображає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності.

Кваліфікаційний рівень – структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня.

Компетентнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається. Загальні (базові, ключові)

компетентності забезпечують наступність і послідовність навчання впродовж усього життя людини, вони поступово поглиблюються і збагачуються залежно від рівня освіти. У вищій освіті та професійній підготовці виділяють, крім загальних (базових, ключових), професійні (пов'язані зі спеціальністю) та фахові (пов'язані зі спеціалізацією) компетентності.

Одним із наріжних каменів компетентісного підходу стала нова системи оцінювання *рівня компетентності фахівців*. Досягнення життєвих компетентностей поки що не виступає результатом навчання, як це задекларовано у критеріях оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти, і не закладено до системи оцінювання їхніх навчальних досягнень. Проблема в тому, що компетентність не можна трактувати як суму предметних знань і вмінь. Це – набута в результаті навчання нова якість, що пов'язує знання й уміння із цілим спектром інтегральних характеристик якості підготовки, у тому числі і здатність застосовувати отриманні знання й уміння на практиці. Отже, *компетентність – цілісна, ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю* [9].

Зрозуміло, що запровадження компетентісного підходу передбачає внесення змін у систему оцінювання результатів діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу – як педагогів, так і здобувачів освіти.

Компетентнісний підхід, будучи зорієнтованим перш за все на нове бачення цілей та оцінювання результатів професійної освіти, пред'являє свої вимоги до інших компонентів освітнього процесу – змісту, освітніх технологій, засобів контролю та оцінювання. Головним при цьому виступає проєктування та реалізація таких технологій навчання, які б створювали ситуації включення педагогів і здобувачів професійної освіти у різні види сумісної діяльності (спілкування, рішення проблем, дискусії, диспути, виконання проєктів) та сприяли формуванню у випускника високого рівня готовності до успішної діяльності у реальному житті. У такій схемі педагоги і студенти (учні, слухачі) орієнтуються на особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи навчання, що вимагає від педагога зміни акцентів в освітній діяльності з інформаційного до організаційно-управлінського простору. Проте, першорядними для педагога

залишаються цілі, пов'язані з досягненням міцності, усвідомленості, узагальненості знань, забезпечення індивідуалізації темпу виконання практичних завдань, пошук раціонального способу розв'язання, відпрацювання прийомів і способів застосування на практиці, апробація різних навчальних стратегій тощо. Важливого значення набуває проблема забезпечення об'єктивної інформації про навчально-пізнавальну активність здобувачів освіти, їхні досягнення, необхідність корекції.

Сьогодні в освітній практиці простежуються нові тенденції розвитку в оціночній діяльності педагога професійної освіти: підвищення значущості якісних оцінок; орієнтація на особистісні досягнення учнів (студентів) і формування у них умінь самооцінки результатів навчальної діяльності; відмова від формалізованої оцінки робіт творчого характеру. Усе частіше почали говорити про необхідність розроблення автентичного оцінювання та використання портфоліо як форми автентичного оцінювання.

Педагогічний контроль – одна з основних функцій управління у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, спрямована на одержання інформації про стан освітнього процесу та його результативність. Складником цільового педагогічного контролю є експертиза управління освітнім процесом, яка спрямована на підвищення його ефективності, координацію діяльності педагогічних кадрів за єдиною метою, наданням їм адресної допомоги, виявлення проблем і запобігання розвитку негативних тенденцій в освітньому процесі.

Якісна та ефективна контрольна-аналітична діяльність керівництва закладу професійної освіти дозволяє реалізувати системний підхід до процесу контролю як функції управління і забезпечити умови високої фахової та педагогічної майстерності педагога, його навчально-організаційної, науково-методичної, етичної, технічної підготовки, його впливу на становлення особистості здобувача професійної освіти.

Мета педагогічного контролю у закладі професійної освіти – досягнення відповідності функціонування і розвитку освітнього процесу вимогам державного стандарту професійно-технічної освіти [14].

Завдання педагогічного контролю у закладі професійної освіти:

- здійснення контролю над виконанням законодавчих і нормативних документів у сфері професійно-технічної освіти;
- діагностика, аналіз і експертна оцінка ефективності діяльності педагогічного колективу;
- вивчення результатів педагогічної діяльності, виявлення позитивних і негативних тенденцій в організації освітнього процесу, розроблення пропозицій щодо усунення негативних явищ і підвищення якості надання освітніх послуг;
- надання методичної та консультативної допомоги педагогічним працівникам за результатами аналізу проведеного контролю;
- впровадження у педагогічну практику навчального заходу сучасних освітніх і новітніх виробничих технологій із метою вдосконалення і підвищення ефективності професійної підготовки у закладі освіти;
- створення атмосфери зацікавленості, довіри і спільної творчості серед всіх учасників освітнього процесу закладу професійної освіти

Успішне досягнення мети і вирішення завдань педагогічного контролю у закладі професійної освіти можливе тільки за умови реалізації наступних принципів (вимог): цілеспрямованості, всебічності, об'єктивності, систематичності, дієвості, прозорості, компетентності, індивідуалізованості [15].

Контроль забезпечує успішне досягнення поставленої мети. Процес контролю складається з установлення стандартів, виміру фактично досягнутих успіхів і проведення корекції у випадку, якщо отримані результати істотно відрізняються від установлених стандартів.

Цілі педагогічного контролю перебувають у освітньому процесу:

- діагностика і констатація обсягу та рівнів сформованих знань і вмінь здобувачів професійної освіти;
- одержання інформації про характер пізнавальної діяльності, самостійності й активності учнів (студентів, слухачів) у процесі навчання;
- визначення ефективності діяльності педагогів закладу професійної освіти;
- стимулювання і мотивація щодо вдосконалення діяльності всіх учасників освітнього процесу.

За формами організації та проведення педагогічного контролю результатів освітнього процесу у закладах професійної освіти розрізняють: поточний, тематичний, проміжний і вихідний контроль навчальних досягнень здобувачів освіти, рівень їхньої кваліфікаційної атестації. Форми і періодичність контролю визначаються робочими навчальними планами.

Мета контролю визначає вибір методів, призначення яких – забезпечення своєчасного і всебічного зворотного зв'язку між учнями (студентами, слухачами) і педагогом, на підставі якого встановлюється ступінь засвоєння здобувачами освіти знань, умінь і навичок.

У закладах професійної (професійно-технічної) освіти застосовуються методи педагогічного контролю, такі як: спостереження, порівняння, анкетування, тестування, перевірка плануючої документації, відвідування та аналіз відкритих занять і позааудиторних навчальних і виховних заходів.

У процесі проєктування освітнього процесу у закладах професійної освіти перед педагогом постає завдання вибору методів і форм контролю навчальних досягнень учнів. Необхідність забезпечення перевірки й оцінювання не тільки результату, а й процесу навчання сприяє пошуку оперативних та об'єктивних методів контролю знань. Об'єктивний підхід до оцінювання полягає в тому, що для виявлення знань необхідно використовувати адекватний інструмент. Традиційними способами контролю досить складно об'єктивно оцінити досягнення учнів (студентів, слухачів). У деякій мірі при оцінюванні відіграє роль суб'єктивне враження, через відсутність точного еталону-зразку правильного і послідовного виконання дій.

Об'єктивнішим способом контролю вважається тестування. Сучасна методика пропонує тест як інструмент вимірювання рівня знань, за допомогою якого можна як об'єктивно виявити якість навчання, так і оптимально керувати освітнім процесом.

Серед переваг тестування перед іншими формами контролю навчальних досягнень здобувачів професійної освіти можна відзначити такі:

- рівень володіння теоретичним і фактичним матеріалом перевіряється швидше, ніж при використанні традиційних методів контролю навчальних досягнень учнів;

- перевірка знань стає об'єктивнішою;
- процес перевірки спрощується у своїх процедурних аспектах;
- при використанні тестів зменшується емоційне напруження учнів, характерне для традиційних методів контролю успішності;
- тестування є однією з найтехнологічніших форм проведення автоматизованого контролю (у цьому аспекті жоден із відомих методів контролю успішності не витримує порівняння з тестуванням).

Відповідність результатів навчання вимогам законодавства та стандартів фахової передвищої освіти і є тим параметром ефективності освітнього процесу, який усталено називають якістю професійної підготовки. Справедливо виникає запитання: що варто розуміти під терміном «оцінювання якості професійної підготовки фахівців»?

У більшості наукових публікацій сутність процесу педагогічного оцінювання вчені переважно пов'язують із систематичним збиранням та інтерпретацією даних, продукуванням на їх основі суджень для організації певних дій щодо поліпшення системи. При цьому найчастіше виокремлюється наступні функції оцінювання результатів навчання здобувачів професійної освіти [12]:

- інформаційна (збір відомостей про здобувача освіти, студентську групу, спеціальність тощо);
- інтерпретуюча (встановлення ступеня сформованості знань, умінь, окремих якостей особистості, рівня згуртованості учнівського колективу, стану цифровізації освіти тощо);
- коригуюча (внесення певних змін в освітній процес, оптимізація методів, форм, технологій навчання і виховання, надання методичної допомоги суб'єктам педагогічної взаємодії тощо).

Цілі застосування педагогічного оцінювання якості професійної підготовки:

- для визначення навчальних досягнень здобувачів професійної освіти;
- для встановлення ефективності методів і форм організації навчання; для визначення ефективності діяльності закладу освіти;
- для визначення результативності обґрунтованого способу навчання, дидактичної технології тощо;

– для розвитку, покращення та вдосконалення «for improvement» результатів компетентнісних досягнень студентів – їхньої професійної підготовки.

Отже, педагогічне оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень здобувачів освіти в оволодінні змістом навчальної дисципліни (теми, модуля тощо) відповідно до вимог чинних освітньо-професійних програм та освітніх стандартів. Основними компонентами оцінювання є встановлення фактичного рівня знань, зіставлення виявлених знань з еталонними, оформлення результату навчання здобувачів освіти у вигляді оцінки-балів.

Нова компетентнісна концепція вимагає перебудови традиційної системи освітнього процесу, вдосконалення змісту, форм, методів, засобів навчання, інструментів і процедур оцінювання результатів навчальних досягнень здобувачів освіти, суттєвого оновлення та модернізації комплексу провідних принципів оцінювання результатів навчання.

Останнім часом Міністерством освіти і науки України прийнято низку нормативних освітніх документів, які регламентують необхідність представлення моніторингу результатів неперервної освіти фахівця. «Положення про сертифікацію педагогічних працівників» [13], затверджене Постановою Кабінетом Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1190, стало поштовхом для реалізації нової форми педагогічного контролю і оцінювання – технології портфоліо – з метою виявлення та оцінювання рівня професійної компетентності педагогічних працівників, які майстерно володіють методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та сприяють їхньому поширенню.

Основна мета портфоліо – оцінювання роботи фахівця, характеру його діяльності, відстеження творчого і професійного зростання, сприяння формуванню навиків рефлексії (самооцінки). Підходи до побудови портфоліо можуть бути різними, залежно від індивідуальних особливостей фахівця. Головне, аби було проаналізовано його роботу, власні успіхи, узагальнено і систематизовано перспективні професійні досягнення, об'єктивно оцінено можливості та способи подолання труднощів для досягнення кращих результатів.

Головне призначення портфоліо для педагога – продемонструвати найзначущі результати його

практичної діяльності для оцінки власного рівня професійної компетенції.

Інше важливе призначенням портфоліо – це альтернативна форма оцінки професіоналізму і результативності педагога роботи при проведенні атестації на відповідність заявленій кваліфікаційній категорії.

Основні завдання портфоліо педагога [15]:

- виявлення рівня професійної компетентності педагогічного працівника;
- об'єктивна оцінка діяльності педагога учасниками освітнього процесу, зокрема керівництвом закладу освіти, педагогічним колективом, здобувачами освіти, стейкхолдерами;
- узагальнення і систематизація перспективного педагогічного досвіду;
- рефлексія педагогом власної освітньої діяльності;
- визначення напрямів і шляхів професійного зростання й розвитку педагогічного працівника;
- формування позитивного іміджу педагога і закладу освіти.

Практична значущість портфоліо педагога:

- можливість презентувати реальні результати своєї професійної діяльності;
- можливість визначити проблеми та перспективи у навчально-організаційній і науково-методичній видах діяльності;
- визнання необхідності підвищення рівня професійної компетентності за результатами кваліфікаційної атестації;
- можливість ліцензування, сертифікації, атестації, акредитації закладу освіти;
- можливість для адміністрації закладу освіти здійснювати неперервну діагностику та моніторинг результатів праці педагогічних працівників і якості освітнього процесу.

Ефективну діяльність сучасного педагога зараз важко уявити без використання цифрових технологій: вирішення навчальних завдань, професійна взаємодія, презентація себе та свого досвіду неможливі без виходу на широку мережеву аудиторію. В умовах цифровізації освітнього простору значного розповсюдження одержує створення портфоліо в електронній формі, що актуалізує дослідження його структури, функцій і потенціалу.

Електронне портфоліо педагога («е-портфоліо» або «вебпортфоліо») – складний програмно-методичний комплекс, спрямований

на акумуляцію створених комп'ютерних засобів навчання, розподілених інформаційно-освітніх ресурсів, нормативних документів, результатів педагогічного досвіду і досягнень педагога, творчих робіт учнів (студентів) тощо. До переваг електронного портфоліо належать: сучасність, оперативність, функціональність, ефективність, ергономічність, відкритість і прозорість [1].

Тип портфоліо – це певна форма автентичного оцінювання особистих досягнень і освітніх результатів, що розрізняється за цілями, структурою, компонентному складу, передбачуваними результатами.

У залежності від мети створення конкретного портфоліо розрізняють [10]: *портфоліо-власність* чи *особистий* (створюється для особистого використання); *портфоліо-звіт* (створюється для презентації, виступу, творчого звіту атестації); *портфоліо-самооцінка*.

У залежності від змісту портфоліо розрізняють наступні типи:

1. *Тематичне портфоліо* містить матеріали стосовно роботи з однієї теми.

2. *Портфоліо досягнень* містить кращі роботи, напрацювання, свідоцтва ефективної діяльності.

3. *Рефлексивне портфоліо* містить матеріали й оцінку (самооцінку) досягнення цілей, особливостей якості роботи з різними джерелами інформації, роздумів, відчуттів, сприймань.

4. *Проблемно-орієнтоване портфоліо* містить матеріали, що відображають цілі, процес і результат вирішення проблеми.

5. *Представницьке портфоліо* готується як підтвердження майстерності за окремими напрямками самоосвіти. Містить кращі закінчені роботи, фото, відеозаписи, матеріали на електронних носіях. Обов'язковим є письмовий аналіз.

6. *Портфоліо інформаційне* – форма організації роботи педагога з інформаційними матеріалами.

7. *Портфоліо документації або «робочий» портфоліо* демонструє професійний розвиток і зростання педагога, містить усі матеріали, починаючи від теми самоосвіти до практичного застосування і результату. Молодим спеціалістам можна розпочати зі створення такого виду портфоліо, який може містити і слабкі роботи.

Сьогодні технологія портфоліо ефективно використовується в процесі атестації педагогічних

працівників при оцінюванні рівня їхньої професійної компетентності.

Атестація педагогічних працівників – це система заходів, спрямованих на всебічне комплексне оцінювання їхньої педагогічної діяльності, за якою визначаються відповідність педагогічного працівника займаній посаді, рівень його кваліфікації, присвоюється кваліфікаційна категорія, педагогічне звання (частина 1 ст. 30 Закону України «Про освіту») [5]. *Метою атестації* є стимулювання цілеспрямованого неперервного підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників, зростання їхньої професійної майстерності, розвитку творчої ініціативи, підвищення престижу і авторитету, забезпечення ефективності та якості освітнього процесу.

Оцінювання результативної діяльності педагогічних працівників за своєю сутністю є визначення їхнього рівня компетентності за основними її показниками, а тому цей процес доцільно розглядати із позиції системного підходу.

Оцінювання рівня професійної компетентності педагога – це процес системного і систематичного збирання та інтерпретації даних, що веде до з'ясування цінності одержаних результатів, а тому повинен здійснюватися за такими критеріями як: доцільність оцінювання, його якість, всебічність, достовірність, об'єктивність, прогностичність, ефективність [11].

Педагог, який атестується, представляє портфоліо в експертну групу атестаційної комісії, члени якої розглядають представлені матеріали і пишуть рецензію, у якій вказується:

- відповідність представленого матеріалу вимогам на заявлену кваліфікаційну категорію;
- повноту розкриття професійних досягнень та ефективності педагогічної діяльності атестуємого;
- позитивні сторони й недоліки професійної діяльності;
- оцінку роботи;
- інші питання на розсуд рецензента.

При проведенні експертизи портфоліо увага експертів звертається на ефективність і перспективність тематики і проблематики роботи, інноваційність форм і методів їхньої реалізації та вирішення, а також оцінюється рівень участі в них

педагога (активно: автор, доповідач, консультант; пасивно: слухач, спостерігач).

При проведенні експертизи інноваційної та експериментальної діяльності педагога вказується, чи використані результати його роботи у діяльності закладу освіти, на рівні міста, району, області. Якщо є відгуки про роботу, то які і від кого отримані.

При наявності публікацій рівень наукового видавництва, оцінюється актуальність і практична значущість публікації, ступінь наукової новизни, професійна спрямованість, межі використання (в освітній практиці закладу освіти, міста, області, країни).

Висновки та рекомендації членів експертної групи визначають ступінь реалізації педагогом особистих професійних інтересів, його можливості та здатності до подальшого розвитку.

Однією з найадекватніших форм проведення атестаційних випробувань педагогічних працівників є презентація портфоліо, у процесі якої можна оцінити не тільки професійні знання педагога, але й інші складники його професійної компетенції (наприклад, вміння вирішувати освітні проблеми у своїй професійній діяльності, відповідати новим фаховим вимогам тощо). При цьому суттєвим є перенесення акценту із зовнішньої експертизи та контролю на самоконтроль і проектування власної професійної траєкторії. Педагог здійснює проєкт власного професійного розвитку, який має довготривалий характер, відповідний сучасній ідеології навчання протягом усього життя, і результати якого він представляє на розгляд експертів.

Презентація портфоліо – форма атестаційного випробування, під час якого педагог, що атестується, представляє експертній групі свідоцтво свого професіоналізму й результатів педагогічної діяльності у формі структурованих портфоліо. Презентація може проходити у вигляді вебсайту, авторського блогу, дайджесту матеріалів навчальної та науково-дослідної діяльності, виставки навчально-методичних матеріалів, слайд-шоу, доповіді, що супроводжується комп'ютерним показом. Головна мета презентації – стисло представити основні результати виконаної роботи за певний період.

Отже, портфоліо педагога професійної освіти є реальним доказом здатності до осмислення й управління власною діяльністю. Реалізація

освітньої технології – технології портфоліо – не лише дає можливість звітування та оцінювання у роботі педагога, а й стає динамічним складником у процесі мобілізації його професійних компетенцій та інтерактивності його діяльності. У випадку вдалого розроблення, введення у дію та використання портфоліо можуть стати також важливим інструментом у процесі планування та організації навчально-організаційної та науково-методичної видів діяльності педагогічних працівників у закладах вищої професійної освіти.

Висновки. Отже, нині надзвичайно важливою стає проблема створення ефективної системи педагогічного контролю та оцінювання рівня професійної компетентності суб'єктів освітньої діяльності (педагога і здобувача освіти) як інструментів забезпечення якості професійної освіти, пошук відповідних форм, методів і засобів для вимірювання набутих фахівцем ключових і професійних компетентностей. У діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти виникає необхідність в удосконаленні традиційної системи оцінки якості підготовки кваліфікованих фахівців. Від ефективності системи педагогічного контролю та оцінювання результатів освітньої діяльності залежить рівень професійної підготовки молодшої людини, успішність її діяльності та кар'єрного зростання. Тому всебічна науково-методична розробка проблем оцінювання і контролю, створення ефективних технологій діагностування рівня професійної компетентності педагогічних працівників і якості навчальних досягнень здобувачів освіти набувають особливої значущості. Використання окремих вибіркового форм і видів контролю та оцінювання неможливо об'єктивно оцінити весь спектр компетентностей фахівця, тому нагальною проблемою стає розроблення ефективної системи педагогічного контролю й оцінювання з використанням інноваційних освітніх технологій. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми може бути розроблення багатомірних шкал, діагностувальних програм, ефективної системи моніторингу, за допомогою яких стане можливим оцінювати як зміст освіти, комплексне методичне освітнє середовище та навчальні досягнення здобувачів освіти, так і якість та ефективність освітнього процесу професійної підготовки кваліфікованих фахівців у цілому.

Список використаних джерел

1. Бойко О. І. Електронне портфоліо викладача – альтернативна форма оцінки його педагогічної діяльності та професіоналізму. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Технічні науки*. 2017. № 1. С. 150–155.
2. Вітченко А. О., Вітченко А. Ю. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: освітня інновація чи реформаторський симулякр доби постмодерну? *Вища школа*. 2019. № 4 (177). С. 52–66.
3. Денисенко С. М. Технологія електронного портфоліо у професійній підготовці майбутніх фахівців видавництва і поліграфії. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 53. С. 156–166.
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Кінаш І. П. Якість освіти як результат, процес та освітня система. *Науковий вісник НЛТУ України* : зб. наук.-техн. праць. Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. Вип. 21.5. С. 363–368.
7. Леу С. О. Особливості стандартизації в системі професійної освіти і навчання Великої Британії : метод. реком. Київ, 2018. 55 с.
8. Лук'янченко Н. Д., Ларичева Г. В. Проблема якості професійної підготовки фахівців. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 16. С. 50–53.
9. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів : аналітичний звіт за результатами дослідження / наук. ред. Н. М. Бібік. Київ, 2010. 128 с.
10. Моделювання портфоліо педагога : навч.-метод. посіб. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка ; уклад. Н. В. Бахмат. 2-ге вид., перероблене і доповнене. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2014. 72 с.
11. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред.: В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка ; НАПН України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. Київ : Основа, 2014. 496 с.
12. Пісарев В., Пісарєва В. Об'єктивне оцінювання – фундаментальна задача. URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/6590/>
13. Положення про сертифікацію педагогічних працівників. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text>
14. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#Text>
15. Шевчук С. С. Система педагогічного контролю та оцінювання як фактор забезпечення якості професійної освіти : навч.-метод. посіб. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2023. 85 с.
16. Шевчук С. С., Кулішов В. С. Дидактика професійної освіти: практико-орієнтований аспект : навч.-метод. посіб. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.

References

1. Boiko, O. I. (2017). Elektronne portfolio vykladacha – alternatyvna forma otsinky yoho pedahohichnoi diialnosti ta profesionalizmu [A teacher's electronic portfolio is an alternative form of assessment of his pedagogical activity and professionalism]. *Visnyk Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Tekhnichni nauky [Bulletin of the Cherkasy State Technological University. Technical sciences]*, 1, 150-155 [in Ukrainian].
2. Vitchenko, A. O., & Vitchenko, A. Yu. (2019). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy vyshchii osviti: osvitnia innovatsiia chy reformatorskyi symuliakr doby postmodernu? [Competency approach in modern higher education: an educational innovation or a reformist simulacrum of the postmodern era?]. *Vyshcha shkola [High school]*, 4 (177), 52-66 [in Ukrainian].
3. Denysenko, S. M. (2016). Tekhnolohiia elektronnoho portfolio u profesiinii pidhotovtsi maibutnix fakhivtsiv vydavnytstva i polihrafii [Electronic portfolio technology in the professional training of future specialists in publishing and printing]. *Pedahohika ta psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 53, 156-166 [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Law of Ukraine "On Higher Education"]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
6. Kinash, I. P. (2011). Yakist osvity yak rezultat, protses ta osvitnia systema [Quality of education as a result, process and educational system]. In *Naukovyi visnyk NLTU Ukraine [Scientific bulletin of NLTU of Ukraine]: zbirnyk nauk.-tekhn. prats (Is. 21, pp. 363-368)*. Lviv: RVV NLTU Ukraine [in Ukrainian].
7. Leu, S. O. (2018). *Osoblyvosti standartyzatsii v systemi profesiinoy osvity i navchannia Velykoi Brytanii [Peculiarities of standardization in the system of professional education and training in Great Britain]: metodychni rekomendatsii*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Luk'ianchenko, N. D., & Larycheva, H. V. (2011). Problema yakosti profesiinoy pidhotovky fakhivtsiv [The problem of the quality of professional training of specialists]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia [Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl]*, 16, 50-53 [in Ukrainian].
9. Bibik, N. M. (Ed.). (2010). *Metodychni rekomendatsii z realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu u zmisti osvity ta navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnix navchalnykh zakladiv [Methodological recommendations for the implementation of the competence approach in the content of education and the educational process of general educational institutions]: analitychnyi zvit za rezultatamy doslidzhennia*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Bakhmat, N. V. (Comp.). (2014). *Modeliuvannia portfolio pedahoha [Modeling a teacher's portfolio]: navch.-metod. posibnyk*. Kam'ianets-Podilskyi: PP Buinytskyi O.A. [in Ukrainian].

11. Kremenia, V. H., & Kovbasiuka, Yu. V. (Eds.). (2014). *Osvita doroslykh [Adult education]: entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].
12. Pisariev, V., & Pisarieva, V. *Ob'iektyvne otsiniuvannia – fundamentalna zadacha [Objective assessment is a fundamental task]*. Retrieved from <http://ru.osvita.ua/school/method/6590/> [in Ukrainian].
13. *Polozhennia pro sertyfikatsiiu pedahohichnykh pratsivnykiv [Regulations on the certification of teaching staff]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. *Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [On the approval of the National Framework of Qualifications]: postanova KМУ № 1341 vid 23.11.2011*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p#Text> [in Ukrainian].
15. Shevchuk, S. S. (2023). *Systema pedahohichnoho kontroliu ta otsiniuvannia yak faktor zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity [The system of pedagogical control and evaluation as a factor in ensuring the quality of professional education]: navch.-metod. posib*. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPNU [in Ukrainian].
16. Shevchuk, S. S., & Kulishov, V. S. (2021). *Dydaktyka profesiinoi osvity: praktyko-zoriientovanyi aspekt [Didactics of professional education: practice-oriented aspect]: navch.-metod. posib*. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPNU [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 25.07.2023

УДК 378.147:615.011]+001.891

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-108-114](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-108-114)

Бут Ірина Олександрівна,
асистентка кафедри хімії ліків та
лікарської токсикології,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця, м. Київ, Україна

Iryna But

Assistant for the Department of Drug Chemistry and
Medicinal Toxicology,

O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

E-mail: b_u_t23@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7277-1790>

ІНТЕГРАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ І ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ХІМІЇ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

A Обґрунтовано доцільність інтеграції традиційних і дистанційних технологій навчання фармацевтичної хімії у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти в умовах «ковідних» обмежень і воєнного стану. Виявлено, що в освітній практиці в результаті інтеграції традиційних та інноваційних технологій навчання застосовуються структурно-логічні, інтеграційні, професійно-ділові ігрові, тренінгові, інформаційно-комп'ютерні, діалогово-комунікаційні технології. З'ясовано переваги, які дає інтеграція традиційних і дистанційних технологій навчання фармацевтичної хімії майбутніх фармацевтів, а саме: всеохопність; ефективність і зручність; оперативність і результативність; варіативність. Виокремлено традиційні та комп'ютерно орієнтовані засоби навчання фармацевтичної хімії, що успішно застосовуються на фармацевтичному факультеті Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Визначено науково-методичні умови інтеграції технологій традиційного та дистанційного навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації.

Ключові слова: вища фармацевтична освіта; майбутні магістри фармації; традиційні технології; технології дистанційного навчання; фармацевтична хімія

Integration of traditional and distance technologies for teaching pharmaceutical chemistry to future masters of pharmacy in Ukraine

S This article substantiates the expediency of integrating traditional and distance technologies for teaching pharmaceutical chemistry in higher medical (pharmaceutical) education institutions under conditions of "COVID" restrictions and martial law. In educational practice, the results of the integration of traditional and innovative teaching technologies are based on structural and logical, professional and business games, training, information and computers, and dialog and communication technologies. Based on the study of information sources, the advantages provided by the integration of traditional and distance technologies for teaching pharmaceutical chemistry to future pharmacists are revealed, namely: comprehensiveness (combination of traditional and e-learning, which makes it possible to significantly increase the audience of participants in the educational process); efficiency and convenience (the ability to join the learning process at any time, from any location of the subjects of the educational process); efficiency and effectiveness (simultaneous training of many students in information training); and variability (using a variety of content in the selection of educational information from online sources and printed materials). The study specifies conventional materials/tools/technologies (academic texts - manuals, textbooks, workshops, guidelines, etc.) and computer-oriented means of teaching pharmaceutical chemistry (e-libraries; cloud-oriented means ("academic" cloud of the M(F)HEI, corporate clouds of Microsoft Office 365 and Google (G Suite), etc.); network and e-distance learning technologies (e-learning, flipped classroom technologies and BYOD technology) are distinguished; educational portal; modern mobile communication tools; e-social networks; computerised systems for checking tasks (tests; thematic and module control; Integrated test exam «KROK-2»), which are successfully used at the Faculty of Pharmacy of the Bogomolets National Medical University. This study determines the scientific and methodological conditions for the integration of traditional and distance learning technologies in pharmaceutical chemistry for future masters of pharmacy.

Keywords: higher pharmaceutical education; future masters of pharmacy; traditional technologies; distance learning technologies

Актуальність проблеми. Сучасний стан професійної підготовки майбутніх магістрів фармації у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти (далі – ЗВМ(Ф)О) України в умовах нестандартного перебігу соціальних і політичних обставин у країні потребує пошуку таких моделей організації освітнього процесу, зокрема й навчання фармацевтичної хімії, що надав би студенту можливість цілодобового доступу до навчальних матеріалів, постійну підтримку й консультації викладачів і методистів, відеолекції в режимі online та інші технологічні рішення для забезпечення ефективного процесу навчання. Такою формою організації освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О України було обрано аудиторно-дистанційну, у якій мають оптимально поєднуватися традиційні та дистанційні технології навчання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій дав змогу виявити, що в теорії і практиці вищої фармацевтичної освіти (далі – ВФО) накопичено суттєвий науковий потенціал, який може стати основою опису характеристик традиційних і дистанційних технологій, їх вдалого комбінування у процесі навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації. Так, науковий інтерес для нас представляють праці вчених, у яких досліджено такі проблеми: упровадження інноваційних технологій у ВФО (Л. Кайдалова, Н. Альохіна, С. Мосенцева [6]); організація самостійної роботи студентів у ЗВМ(Ф)О з використанням технологій дистанційної освіти на платформі MOODLE (Т. Ащеулова, О. Кочубей, І. Ситіна, К. Компанієць [1]); особливості впровадження інноваційних технологій вивчення хімічних дисциплін у ЗВМ(Ф)О в умовах комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища (В. Калібабчук, О. Костирко, В. Сліпчук, О. Чхало, Т. Рева [7]); використання у ЗВМ(Ф)О освітньої дистанційної технології MS TEAMS ПАКЕТУ OFFICE 365 в карантинних умовах, зумовлених COVID-19 (О. Рябоконт, О. Фурик, К. Калашник, Т. Оніщенко, Д. Задирака, Н. Оніщенко, В. Саліонов [10]) та ін. Водночас у вітчизняній методиці навчання хімічних дисциплін, зокрема фармацевтичної хімії, відчувається брак науково-прикладних досліджень, у яких розкривається специфіка інтеграції технологій традиційного та дистанційного навчання (далі – ДН) у процесі підготовки майбутніх магістрів

фармації. Особливо цей методичний «вакуум» відчувається в ситуації перебігу освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О, яка склалася в умовах карантинних обмежень та воєнного стану, що й обумовлює доцільність здійснення цієї наукової розвідки.

Мета статті: обґрунтувати доцільність інтеграції традиційних і дистанційних технологій навчання фармацевтичної хімії у ЗВМ(Ф)О в умовах «ковідних» обмежень та воєнного стану, визначити науково-методичні умови інтеграції технологій традиційного та ДН у навчанні фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що у межах нашого дослідження будемо застосовувати тлумачення поняття «технологія навчання», яке міститься в «Енциклопедії освіти»: це використання комплексу сучасних засобів навчання в освіті [4, с. 906].

Аналіз напрацювань учених і практиків дав змогу виявити, що у педагогічних наукових й прикладних дослідженнях є низка напрацювань, у яких здійснено спробу класифікувати традиційні й нові (сучасні) технології навчання: 1) традиційні технології навчання (пояснювально-ілюстративна; проблемна; програмована; диференційована тощо) [11; 12]; 2) сучасні технології навчання (модульно-розвивальна; перспективно-випереджувального навчання; інтенсифікації навчання; розвивального навчання; індивідуалізованого навчання; кооперованого навчання тощо) [4; 11; 13]; 3) нові технології навчання (особистісно-орієнтована; технологія формування творчої особистості; технологія навчання як дослідження; модульно-рейтингова тощо) [5; 12].

Погоджуємося з позицією учених, які стверджують, що застосування технологій ДН в освітньому процесі у XXI ст. стало однією з найважливіших інновацій в освітній сфері багатьох країн [8, с. 80]. Як наслідок – відбувається стрімкий розвиток освітньої індустрії зі створення програмних комплексів е-навчання (англ.: e-learning), мобільного навчання (англ.: m-learning) різної спрямованості, зокрема й систем доставки контенту, організації та управління навчанням – LMS (англ.: Learning Management Systems), які об'єднують у собі інструменти адміністрування, комунікації, оцінювання навчальних досягнень

студентів, розроблення навчальних дисциплін у форматі електронних навчальних курсів [5].

Звернімо увагу на умовиводи Т. Туркот про невідворотний процес диверсифікації домінуючого у ЗВО впродовж століть лекційного навчання у лекційно-практичне [11]. Схожу точку зору має й Ю. Бистрова, яка вказує на ознаки трансформації традиційних технологій навчання у вищій школі в інноваційні й обґрунтовує, що впровадження й утвердження нового в освітній практиці зумовлене позитивними трансформаціями і є підґрунтям для розв'язання актуальних проблем вищої освіти. При цьому, як зазначає вчена, з'являються такі новації як організація нестандартних лекційно-практичних, семінарських занять; індивідуалізація засобів навчання; персоніфіковане і групове навчання; факультативне, за вибором студентів; проблемно / орієнтоване навчання; застосування комп'ютерних, мультимедійних технологій тощо [3, с. 28].

Нещодавній неочікуваний вплив глобальної пандемії на ВФО зумовив стрімкий і всеохопний розвиток ДН як провідної інновації у освітньому процесі ЗВМ(Ф)О. З 2022 року російська агресія в Україні, одним із наслідків якої стало введення воєнного стану, змусила уряд, МОН України, університети, студентів і викладачів оновити всі компоненти наявних освітніх систем, зокрема й технології ДН, з урахуванням вимог до безпекового середовища навчання. Схожу позицію мають О. Кучай та А. Дем'янюк [8], які стверджують, що ДН стало єдиною тенденцією під час пандемії COVID-19, що кардинально змінила освітній процес, за якої всім учасникам освітнього процесу довелося звикати до ДН за допомогою цифрових платформ через соціальне дистанціювання [8]. Викладене створює підґрунтя для характеристики особливостей процесу інтеграції традиційних і технологій ДН у навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації.

Зазначимо, що відповідно до «Положення про дистанційну форму навчання у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця» (2020) [9], технічне забезпечення ДН у закладі передбачає використання:

- 1) апаратних засобів, зокрема ПК, мережного обладнання; серверів; обладнання для відеоконференцз'язку тощо;
- 2) інформаційно-комунікаційне забезпечення, що надає суб'єктам ДН цілодобовий доступ до

вебресурсів і вебсервісів для реалізації освітнього процесу у синхронному та асинхронному режимах;

3) ліцензованого програмного забезпечення загального та спеціального призначення, побудованого на програмних продуктах із відкритими кодами [9, с. 11].

Досвід викладацької діяльності дає підґрунтя для умовиводу про те, що у період запровадження карантинних обмежень й воєнного стану традиційні технології в аудиторно-дистанційній формі навчання у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця (далі – НМУ) мають свої особливості. Так, лекції з фармацевтичної хімії у ДН (на відміну від аудиторного) не передбачають безпосереднього спілкування з викладачем, яке може відбуватися як у синхронному, так і в асинхронному режимах. Зокрема, практика свідчить, що ефективними є відеолекції. Так, у НМУ ресурси й вебресурси навчання фармацевтичної хімії містять:

- документи планування освітнього процесу (навчальні програми, навчально-тематичні плани, розклади занять у друкованому й е-форматі);
- відео- та аудіозаписи лекцій, семінарів тощо;
- мультимедійні лекційні матеріали;
- е-методичні рекомендації з їхнім використанням, послідовності виконання завдань, особливостей контролю тощо;
- термінологічні словники у друкованому й е-форматі;
- практичні заняття та віртуальні лабораторні роботи із методичними рекомендаціями щодо їхнього виконання;
- пакети тестових завдань для проведення контрольних заходів, тестування із автоматизованою перевіркою результатів, тестування із перевіркою викладачем НМУ;
- е-бібліотеки чи е-покликання на них;
- список рекомендованої навчальної літератури до дисципліни;
- інші ресурси навчального призначення.

Розмірковуючи над перевагами інтеграції технологій традиційного та ДН, висловлюємо суголосність своєї позиції з умовиводами В. Шевченка про те, що їхнє поєднання дає змогу активно й результативно модернізувати традиційне навчання та переорієнтувати його на інноваційне як ефективніше [13, с. 392–393].

Учений подає перелік найзатребуваніших в освітній практиці вищої школи педагогічних технологій як результату інтеграції традиційних та інноваційних технологій навчання, а саме: 1) структурно-логічні технології (передбачають поетапну організацію системи навчання на основі відбору змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів); 2) інтеграційні технології (представляють собою дидактичні системи, базовані на інтеграції міжпредметних знань і вмій, різноманітних видів діяльності); 3) професійно-ділові ігрові технології (об'єднують ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, комп'ютерні програми тощо); 4) тренінгові технології із використанням персонального комп'ютера (далі – ПК) (потребують проведення тренінгів інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань тощо); 5) інформаційно-комп'ютерні технології з комп'ютерних навчальних програм (включають тренінгові, контролюючі, інформаційні технології тощо); 6) діалогово-комунікаційні технології (базовані на поєднанні форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня) [там само].

Нам імпонує позиція вчених щодо доцільності поєднання традиційних і технологій ДН в освітньому процесі вищої школи з урахуванням їхніх «плюсів» і «мінусів» [7; 10; 14].

Екстраполяція умовиводів В. Бикова [2, с. 5] на освітню практику навчання фармацевтичної хімії в ЗВМ(Ф)О дає змогу визначити недоліки ДН, які можна подолати внаслідок інтеграції традиційних і дистанційних технологій, а саме:

- відсутність довготривалого прямого контакту між учасниками освітнього процесу;
- проблеми віртуального виховання;
- етичні проблеми, зокрема й ті, що пов'язані з академічною недобросовістю;
- додаткові складнощі з формуванням практичних умінь і навичок тощо.

Аналіз досвіду застосування технологій ДН на фармацевтичному факультеті НМУ дав змогу дійти висновку про успішне застосування під час вивчення фармацевтичної хімії таких комп'ютерно орієнтованих засобів навчання: е-бібліотеки; хмаро орієнтовані засоби («академічна» хмара М(Ф)ЗВО, корпоративні хмари Microsoft Office 365 та Google (G Suite) тощо); технології

мережевого та е-дистанційного навчання (ЕНК, технології «flipped classroom» і техніка BYOD); освітній портал; сучасні мобільні засоби зв'язку; е-соціальні мережі; комп'ютеризовані системи для перевірки завдань (тести; тематичний і модульний контроль; інтегрований тестовий іспит «КРОК-2») тощо.

Інтерв'ювання викладачів кафедри хімії ліків і лікарської токсикології, а також студентів фармацевтичного факультету НМУ з питань поєднання традиційних й дистанційних технологій у навчанні фармацевтичної хімії дало змогу виявити, що аудиторна робота дає об'єктивнішу інформацію про особливості сприйняття навчальної інформації студентом, створює динамічний зворотній зв'язок між усіма учасниками освітнього процесу. Це дає змогу викладачеві здійснювати навчально-методичну корекцію подання матеріалу швидко й результативно під час заняття. Зазначимо, що з-поміж інших технологій ДН доцільним є е-навчання фармацевтичної хімії із використанням онлайн-платформ, зокрема дистанційної платформи LIKAR_NMU НМУ. На рис. 1 проілюстровано вебресурси (документи планування освітнього процесу, відеолекції, практичні заняття із методичними рекомендаціями щодо їх виконання; журнал оцінок тощо) з навчальної дисципліни «Фармацевтична хімія» кафедри хімії ліків та лікарської токсикології фармацевтичного факультету НМУ імені О. О. Богомольця, які розміщено на дистанційній платформі LIKAR_NMU.

Викладене створює теоретичне підґрунтя для формулювання науково-методичних умов інтеграції технологій традиційного та ДН у навчанні фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації, а саме:

1) забезпечення навчально-методичної гнучкості у виборі й реалізації форм здобуття ВФО залежно від типових і нетипових умов перебігу освітнього процесу;

2) поєднання у процесі навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації вебресурсів і вебсервісів ЗВМ(Ф)О, які поєднують випробувані усталеною традицією вищої школи академічні тексти (підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації, практикуми тощо) та технології ДН;

3) удосконалення освітньої траєкторії навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів

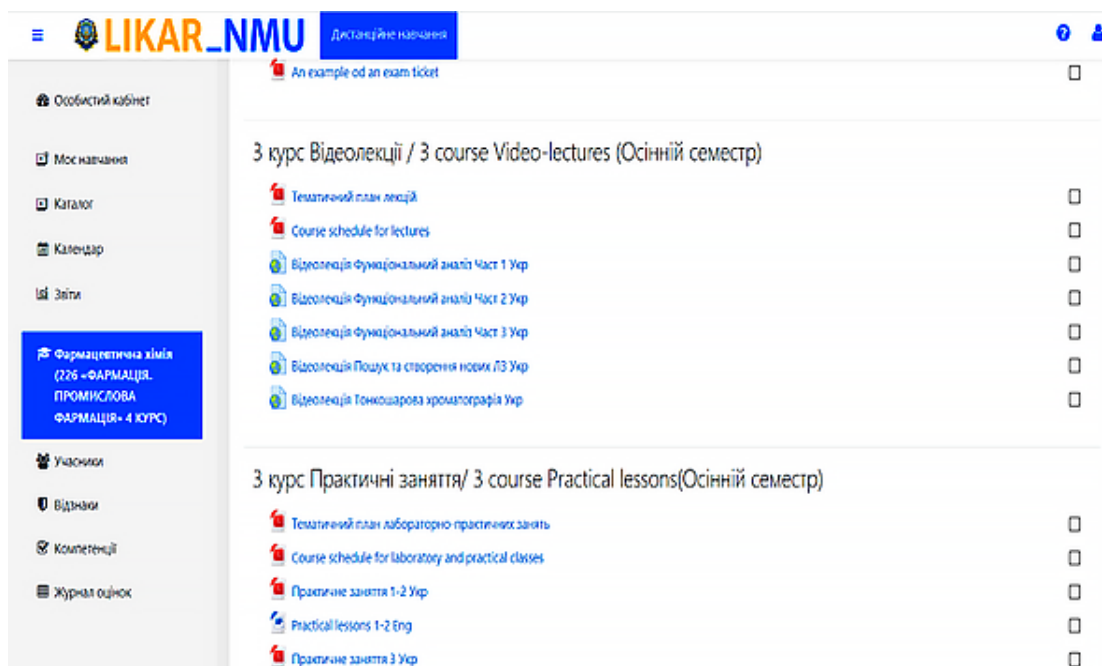

Рис. 1. Вебресурси навчальної дисципліни «Фармацевтична хімія» дистанційної платформи LIKAR_NMU НМУ

фармації шляхом упровадження необхідних видів навчальної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу у синхронному та асинхронному режимах;

4) використання ресурсного потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації із охопленням інформаційного матеріалу теоретичного й практико орієнтованого змісту (напр.: розроблення вебкейсів тощо);

5) реалізація заходів із забезпечення академічної доброчесності під час онлайн-оцінювання навчальних досягнень студентів другого (магістерського) рівня ВО з фармацевтичної хімії.

Висновки. Викладене створює підґрунтя для формулювання низки теоретичних узагальнень. Перевагами, які дає інтеграція традиційних і технологій ДН у навчанні фармацевтичної хімії, є такі: 1) всеохопність – поєднання традиційного й е-навчання, що уможливорює суттєве збільшення аудиторії учасників освітнього процесу; 2) ефективність і зручність – можливість включатися до процесу навчання у будь-який час, із будь-якого місця перебування суб'єктів освітнього процесу; 3) оперативність і результативність – одночасне навчання багатьох студентів на інформаційному навчальному матеріалі, розробленого для одного; 4) варіативність – використання різноманітного контенту у доборі навчальної інформації з інтернет-джерел, друкованої продукції.

Аналіз практики швидкого переходу традиційного освітнього процесу до навчання з домінуючим використання технологій ДН у навчанні фармацевтичної хімії у НМУ за означених надзвичайних умов був надто швидким і часто супроводжувався зниженням якості освіти через відрив теоретичних знань від їхнього практичного застосування. Вважаємо, що усвідомлення цієї проблеми, що склалася в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх магістрів фармації, дасть змогу адаптуватися до складних (й не прогнозованих) ситуацій у навчанні та віднайти баланс у поєднанні традиційного й ДН професійно орієнтованих начальних дисциплін, серед яких фармацевтична хімія посідає провідне місце.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у розробленні науково-методичного супроводу навчання фармацевтичної хімії на основі інтеграції технологій традиційного та ДН, а також упровадженні цифрових діагностичних інструментів для ефективного виявлення змін в організації освітнього процесу з вивчення означеної навчальної дисципліни у ЗВМ(Ф)О України в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Ащеулова Т. В., Кочубей О. А., Ситіна І. В., Компанієць К. М. Самостійна робота студентів ХНМУ з використанням технологій дистанційної освіти на

платформі MOODLE. *Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти: виклики сьогодення та перспективи їх вирішення* : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. в онлайн-режимі за допомогою системи microsoft teams (Тернопіль, 20–21 трав. 2021 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського МОЗ України. Тернопіль : ТНМУ, 2021. С. 40–41.

2. Биков В. Ю. Проектний підхід і дистанційне навчання у професійній підготовці управлінських кадрів. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/498/1/Bykov1-2001.pdf>

3. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 27–28.

4. Енциклопедія освіти / Нац. академія пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

5. Змішане навчання: сутність та переваги у сучасному світі. URL: <http://blog.ed-era.com/blended-learning/>

6. Кайдалова Л. Г., Альохіна Н. В., Мосенцева С. М. Інноваційні технології у фармацевтичній освіті. *Фармація XXI століття: тенденції та перспективи* : матеріали VIII Національного з'їзду фармацевтів України (13–16 верес. 2016 р.). Харків, 2016. Т. 2. С. 350.

7. Калібабчук В. О., Костирко О. О., Сліпчук В. Л., Чхало О. М., Рева Т. Д. Інноваційні технології вивчення хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах в умовах комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища. *Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах* : матеріали VIII наук.-практ. конф., присвяченої 210-й річниці ХНМУ та 60-й річниці кафедри медичної та біоорганічної хімії (м. Харків, 26–27 трав. 2015 р.). Харків : ХНМУ, 2015. С. 33–37.

8. Кучай О., Дем'янюк А. Сучасні технології дистанційного навчання. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2021. № 2. С. 77–85.

9. Положення про організацію освітнього процесу у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця від 25 лютого 2021 року. URL: https://drive.google.com/file/d/11jqoQ06V_9FnjC5pe-JBD1jsV0GOf7QG/view

10. Рябоконт О. В., Фурик О. О., Калашник К. В., Оніщенко Т. Є., Задирака Д. А., Оніщенко Н. В., Саліонов В. О. Використання MS TEAMS ПАКЕТУ OFFICE 365 як освітньої дистанційної технології в карантинних умовах, зумовлених COVID-19. *Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти: виклики сьогодення та перспективи їх вирішення* : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. в онлайн-режимі за допомогою системи microsoft teams (Тернопіль, 20–21 трав. 2021 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського МОЗ України. Тернопіль : ТНМУ, 2021. С. 415–417.

11. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студентів магістратури вищих навчальних закладів непедагогічного профілю. Херсон, 2011. 608 с.

12. Фіцула М. М. Педагогіка. Традиційні технології навчання у сучасній школі. URL: <https://subj.ukr-lit.com/pedagogika-ficula-m-m-tradicijni-texnologii%D1%97-navchannya-u-suchasnij-shkoli/>

13. Шевченко В. Сучасні методи та технології навчання у вищій школі України. *European Humanities Studies / Europejskie studia Humanistyczne*. 2016. С. 389–399. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713171/1/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%9C.389-399.pdf>

14. Bobrytska V. I., Reva T. D., Protska S. M., Chkhalo O. M. Effectiveness and Stakeholders' Perceptions of the Integration of Automated E-Learning Courses into Vocational Education Programmes in Universities in Ukraine. *International Journal of Learning, Teaching, and Educational Research*. 2020. Vol. 19, no. 5. P. 27–46. URL: <https://doi.org/10.26803/ijlter.19.5.3> Scopus

References

1. Ashcheulova, T. V., Kochubyey, O. A., Sytina, I. V., & Kompaniyets, K. M. (2021). Samostiyna robota studentiv KHNMU z vykorystannyam tekhnolohiy dystantsiynoyi osvity na platformi MOODLE [Independent work of KhNMU students using distance education technologies on the MOODLE platform]. In *Aktualni pytannya vyshchoyi medychnoyi (farmatsevtichnoyi) osvity: vyklyky sohodennya ta perspektyvy yikh vyrishennya* [Current issues of higher medical (pharmaceutical) education: today's challenges and prospects for their solution]: materialy XVIII Vseukr. nauk.-prakt. conf. v onlayn-rezhymi za dopomohoyu systemy microsoft teams (pp. 40-41). Ternopil: TNMU [in Ukrainian].

2. Bykov, V. YU. (2001). *Proektnyy pidkhid i dystantsiynе zavchannya u profesiyinyy pidhotovtsi upravlinskykh kadriv* [Project approach and distance learning in professional training of management personnel]. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/498/1/Bykov1-2001.pdf> [in Ukrainian].

3. Bystrova YU. V. (2015). Innovatsiyni metody navchannya u vyshchiiy shkoli Ukrayiny [Innovative teaching methods in higher education of Ukraine]. *Pravo ta innovatsiynе suspilstvo* [Law and innovative society], 1 (4), 27-28 [in Ukrainian].

4. Kremen, V. H. (Ed.). (2021). *Entsyklopediya osvity* [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

5. *Zmishane navchannya: sutnist ta perevahy u suchasnomu sviti* [Blended learning: essence and benefits in today's world]. Retrieved from <http://blog.ed-era.com/blended-learning/> [in Ukrainian].

6. Kaydalova, L. H., Alokhina, N. V., & Mosentseva, S. M. (2016). Innovatsiyni tekhnolohiyi u farmatsevtichnyy osviti [Innovative technologies in pharmaceutical education]. In *Farmatsiya XXI stolittya: tendentsiyi ta perspektyvy* [Pharmacy of the 21st century: trends and perspectives]: materialy VIII Natsionalnoho zyzidu farmatsevtiv Ukrayiny (Vol. 2, p. 350). Kharkiv [in Ukrainian].

7. Kalibabchuk, V. O., Kostyrko, O. O., Slipchuk, V. L., Chkhalo, O. M., & Reva, T. D. (2015). Innovatsiyni tekhnolohiyi vyvchennya khimichnykh dystsyplin u vyshchiiy medychnykh navchalnykh zakladakh v umovakh kompyuterno oriyentovanoho osvitnoho seredovyscha [Innovative technologies for the study of chemical disciplines in higher medical educational institutions in the conditions of a computer-oriented educational environment]. In *Formuvannya suchasnoyi kontseptsiyi vykladannya pryrodnychyykh dystsyplin*

u medychnykh osvitynykh zakladakh [Formation of the modern concept of teaching natural sciences in medical educational institutions]: materialy VIII nauk.-prakt. konf. prysvyachenoyi 210-y richnytsi KHNMU ta 60-y richnytsi kafedry medychnoyi ta bioorhanichnoyi khimiyi (pp. 33-37). Kharkiv: KHNMU [in Ukrainian].

8. Kuchay, O., & Demyanyuk, A. (2021). Suchasni tekhnolohiyi dystantsiynoho navchannya [Modern technologies of distance learning]. *Humanitarni studiyi: istoriya ta pedahohika [Humanities studies: history and pedagogy]*, 2, 77-85 [in Ukrainian].

9. *Polozhennya pro orhanizatsiyu osvitnoho protsesu u Natsionalnomu medychnomu universyteti imeni O.O. Bohomoltsya vid 25 lyutoho 2021 roku [Regulations on the organization of the educational process at the National Medical University named after O.O. Bogomolets from February 25, 2021]*. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/11jqoQ06B_9FnjC5pe-JBD1jsV0GOf7QG/view [in Ukrainian].

10. Ryabokon, O. V., Furyk, O. O., Kalashnyk, K. V., Onishchenko, T. YE., Zadyraka, D. A., Onishchenko, N. V., & Salionov, V. O. (2021). Vykorystannya MS TEAMS PAKETU OFFICE 365 yak osvitynoyi dystantsiynoyi tekhnolohiyi v karantynnykh umovakh, zumovlenykh COVID-19 [Use of MS TEAMS OFFICE 365 PACKAGE as educational distance technology in quarantine conditions caused by COVID-19]. In *Aktualni pytannya vyshchoyi medychnoyi (farmatsevtichnoyi) osvity: vyklyky sohodennya ta perspektyvy yikh vyrishennya [Current issues of higher medical (pharmaceutical) education:*

today's challenges and prospects for their solution]: materialy XVIII Vseukr. nauk.-prakt. konf. v onlayn-rezhymy za dopomohoyu systemy microsoft teams (pp. 415-417). Ternopil: TNMU [in Ukrainian].

11. Turkot, T. I. (2011). *Pedahohika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of high school]*: navch. posib. dlya studentiv mahistratury vyshchykh navchal'nykh zakladiv nepedahohichnoho profilyu. Kherson [in Ukrainian].

12. Fitsula, M. M. *Pedahohika. Tradytsiyni tekhnolohiyi navchannya u suchasniy shkoli [Pedagogy. Traditional learning technologies in a modern school]*. Retrieved from <https://subj.ukrlit.com/pedagogika-ficula-m-m-tradicijni-texnologii%D1%97-navchannya-u-suchasniy-shkoli/> [in Ukrainian].

13. Shevchenko, V. (2016). Suchasni metody ta tekhnolohiyi navchannya u vyshchiiy shkoli Ukrainy [Modern methods and technologies of education in higher education of Ukraine]. *European Humanities Studies / Europejskie studia Humanistyczne*, 389-399. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/713171/1/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%9C.389-399.pdf> [in Ukrainian].

14. Bobrytska, V. I., Reva, T. D., Protska, S. M., & Chkhalo, O. M. (2020). Effectiveness and Stakeholders' Perceptions of the Integration of Automated E-Learning Courses into Vocational Education Programmes in Universities in Ukraine. *International Journal of Learning, Teaching, and Educational Research*, 19, 5, 27-46. Retrieved from <https://doi.org/10.26803/ijlter.19.5.3> Scopus [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.09.2023

УДК 793.3.071.5

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-115-121](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-115-121)

Ткаченко Марія Валентинівна,
 викладачка хореографічних дисциплін,
 Полтавська міська школа мистецтв
 «Мала академія мистецтв» імені Р.О. Кириченко;
 аспірантка, Полтавський національний
 педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна
Mariia Tkachenko,
 Teacher of choreographic disciplines,
 Poltava City School of Arts
 "Small Academy of Arts" named after R.O. Kirichenko;
 Postgraduate student, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine
E-mail: mashadance17@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7291-0113>

МЕХАНІЗМИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

A Актуалізація професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності розглядається у контексті методологічних підходів, які сприятимуть удосконаленню цього процесу. У дослідженні принципового значення набули методологічні підходи: компетентнісний – зумовлює посилення мотивації науково-педагогічних кадрів кафедр хореографії, що забезпечують підготовку майбутніх фахівців-хореографів, до реалізації трьох ключових завдань удосконалення професійної й самоосвітньої компетентності; формування у майбутніх фахівців-хореографів компетентностей, визначених освітніми програмами спеціальності 024 Хореографія; розроблення критеріїв та показників оцінювання рівня професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності з урахуванням дидактичного, організаційно-методичного, наукового аспектів роботи, а також досягнень у набутті нових компетентностей, що дають їм змогу провадити сучасний освітній процес підготовки майбутніх фахівців-хореографів); системний – забезпечує цілісний погляд на проблему професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності, відкриває можливості для проєктування відповідної моделі з орієнтацією на освіту впродовж усього життя та побудови авторських методик викладання хореографічних дисциплін із метою вдосконалення методичної системи підготовки майбутніх фахівців-хореографів; діяльнісний – зорієнтовує процес професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін на вдосконалення всіх видів діяльності, розширення практичного виконавського й методичного досвіду, забезпечує оцінювання здатності педагогів сприяти професійному становленню майбутніх фахівців-хореографів під час навчання у ЗВО; інтегративний – забезпечує комплексну організацію підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників на засадах інтеграції сучасної теорії хореографічної освіти, стратегій її розвитку, методики хореографічної роботи, інноваційних технологій викладання хореографічних дисциплін, інструментів розвитку виконавської майстерності педагогів в інноваційних сценічних практиках, а також комплексне вивчення проблем підготовки майбутніх фахівців-хореографів у ЗВО, організації дидактичного процесу, естетичного виховання і професійного розвитку майбутніх фахівців-хореографів, відстеження прогресу студентів у формуванні інтегральної компетентності згідно з освітньою програмою; індивідуальний – забезпечує викладачам хореографічних дисциплін можливість побудови індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку, розширення сукупності знань, необхідних для врахування індивідуальних особливостей студентів у професійно-педагогічній діяльності, здатність їх діагностувати із використанням новітніх методик, урахувувати і розвивати творчий потенціал майбутніх фахівців-хореографів, прогнозувати вплив авторських методів індивідуальної роботи зі студентами на успішність навчання; проєктно-модульний – зумовлює збагачення змісту програм підвищення кваліфікації викладачів хореографічних дисциплін хореографічно-освітніми проєктами й навчальними модулями, що посилюють значущість інформального складника у процесі професійного розвитку науково-педагогічних кадрів ЗВО; міждисциплінарний – уможливорює збагатити зміст програм підвищення кваліфікації шляхом залучення наукових теорій і концепцій із суміжних галузей пізнання як засобів вивчення проблем хореографічної педагогіки, детермінованих комплексним характером, що вимагає застосування гносеологічних можливостей інших гуманітарних наук.

Ключові слова: хореографічна освіта; викладачі хореографічних дисциплін; майбутні фахівці-хореографи; професійний розвиток; методологічні підходи; підвищення кваліфікації

Mechanisms of professional development of teachers of choreographic disciplines in the process of professional and educational activities: methodological aspect

S The actualization of the professional development of teachers of choreographic disciplines in the process of professional and educational activities is considered in the context of methodological approaches that will contribute to the improvement of this process. In the study, methodological approaches became of fundamental importance: competency-based, which leads to the strengthening of the motivation of scientific and pedagogical staff of choreography departments, which ensure the training of future choreographer specialists, to the implementation of three key tasks (improvement of professional and self-educational competence; formation of future choreographer specialist competencies, defined educational programs of the specialty 024 Choreography; development of criteria and indicators for assessing the level of professional development of teachers of choreographic disciplines in the process of professional and pedagogical activity, taking into account the didactic, organizational-methodical, scientific aspects of work, as well as achievements in the acquisition of new competencies, which enable them to conduct modern educational the process of training future choreographer specialists); systemic, which provides a holistic view of the problem of professional development of teachers of choreographic disciplines in the process of professional-pedagogical activity, opens up opportunities for designing a suitable model with an orientation towards education throughout life and building author's methods of teaching choreographic disciplines with the aim of improving the methodological system of training future choreographer specialists; activity, which orients the process of professional development of teachers of choreographic disciplines to the improvement of all types of activities, the expansion of practical performance and methodical experience, provides an assessment of the ability of teachers to contribute to the professional development of future choreographers during their studies at the Higher Education Institution; integrative, which provides a comprehensive organization of advanced training of scientific and pedagogical workers based on the integration of modern theory of choreographic education, strategies for its development, methods of choreographic work, innovative technologies for teaching choreographic disciplines, tools for developing teachers' performance skills in innovative stage practices, as well as a comprehensive study of preparation problems of future choreographer specialists in higher education institutions, organization of the didactic process, aesthetic education and professional development of future choreographer specialists, tracking the progress of students in the formation of integral competence according to the educational program; individual, which provides teachers of choreographic disciplines with the opportunity to build an individual educational trajectory of professional development, expand the set of knowledge necessary to take into account the individual characteristics of students in professional and pedagogical activities, the ability to diagnose them using the latest methods, take into account and develop the creative potential of future choreographers, predict the influence of the author's methods of individual work with students on the success of studies; project-module, which provides for the enrichment of the content of training programs for teachers of choreographic disciplines with choreographic-educational projects and educational modules that strengthen the importance of the informal component in the process of professional development of scientific and pedagogical personnel of higher education institutions; interdisciplinary, which makes it possible to enrich the content of advanced training programs by involving scientific theories and concepts from related fields of knowledge as means of studying the problems of choreographic pedagogy, determined by their complex nature, which requires the application of epistemological capabilities of other humanities.

Keywords: choreographic education; teachers of choreographic disciplines; future choreographers; professional development; methodological approaches; professional development

Постановка проблеми. Нині вимоги до підготовки майбутніх фахівців-хореографів зростають і включають у себе загальнокультурний, виконавський і професійно-педагогічний складники. Відбувається перехід від масово-репродуктивного до індивідуально-творчого методів викладання, що вимагає від майбутніх фахівців-хореографів професійної, компетентної підготовки до входження на ринок хореографічно-освітніх послуг і постійного саморозвитку. Це становить актуальну науково-педагогічну проблему, що вимагає пошуку шляхів підвищення рівня професійно-педагогічної майстерності випускників спеціальності 024 Хореографія і, викладачів-хореографів зокрема. Сучасний фахівець хореографії повинен мати високий рівень професіоналізму та ефективно використовувати свої знання, вміння та навички на практиці. Для викладачів хореографічного мистецтва важливими є не лише знання як у галузі мистецтва, так і в

галузі педагогіки, але й здатність до постійного професійного розвитку. Викладач-хореограф повинен мати бажання творити, бути креативним та адекватно оцінювати результати своєї творчості для подальшої самореалізації в хореографічному мистецтві.

Нині стає все очевиднішим, що потрібно зробити крок до покращення кадрового потенціалу системи хореографічної освіти. Це означає, що необхідно розвивати кожного майбутнього фахівця-хореографа відповідно до його індивідуальних здібностей, бажань і потреб шляхом навчання протягом усього життя. Крім того, необхідно стимулювати високоякісну хореографічно-педагогічну роботу та становлення науково-педагогічних кадрів на засадах власного неперервного професійно-творчого розвитку. Отже, актуальною стає проблема неперервного професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін, які працюють у закладах вищої

освіти (ЗВО). Це означає, що викладачі повинні неперервно вдосконалювати свій рівень знань і навичок, опановувати нові технології та методики навчання, а також розвивати свої творчі здібності та професійні навички. Тільки так вони зможуть забезпечити високий рівень освітнього процесу та створити умови для розвитку талантів молодих хореографів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Різномасштабно проблему професійного розвитку педагогів ЗВО висвітлено у працях таких науковців, як О. Волобуєва (розвиток творчої компетентності викладача вищої школи) [3], О. Гура (розвиток професійної компетентності викладача ЗВО) [5], Р. Гуревич, М. Кадемія (реалізаційні механізми формування й розвитку професійної компетентності майбутнього педагога) [6], Л. Кайдалова, А. Котвіцька та А. Ольховська (теоретико-прикладні аспекти професійного розвитку науково-педагогічних кадрів фармацевтичних ЗВО) [8], І. Грогодза, Н. Муқан (методологія й теоретико-практичні аспекти професійного розвитку педагогів) [9], В. Сидоренко, Я. Швень (упровадження системи тематичних курсів підвищення кваліфікації для професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів освіти) [11] та ін. Їхні наукові розвідки та практичний доробок свідчать про актуальність проблеми й пошук дієвих механізмів професійного розвитку викладачів ЗВО у процесі професійно-педагогічної діяльності. Водночас, у науково-педагогічній літературі недостатньо приділяється увага проблематиці неперервного професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін.

Мета статті: виокремити й схарактеризувати методологічні підходи до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності.

Викладення основного матеріалу. Пошуки шляхів вирішення проблеми професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності спонукали нас знайти методологічні підходи, реалізація яких сприятиме вдосконаленню цього процесу. Такими підходами, на нашу думку, є: компетентнісний, системний, діяльнісний, інтегративний, індивідуальний, проєктно-модульний і міждисциплінарний (рис. 1).

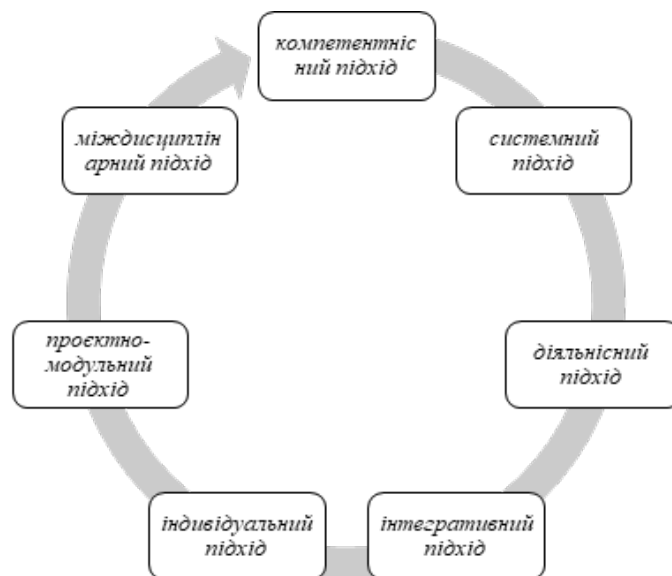

Рис. 1. Методологічні підходи до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності

Компетентнісний підхід до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності зумовлює посилення мотивації науково-педагогічних кадрів кафедр хореографії, які забезпечують підготовку майбутніх фахівців-хореографів, до реалізації трьох ключових завдань:

1) постійно вдосконалювати свою професійну компетентність, займатися самоосвітою, професійним саморозвитком, опановувати новітні методи викладання хореографічних дисциплін, брати участь у програмах підвищення кваліфікації, науково-практичних конференціях із методичних проблем тощо;

2) викладачі хореографічних дисциплін під час фахової підготовки у ЗВО повинні формувати у майбутніх фахівців-хореографів якості, необхідні для успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності, готовність до неї, тобто формувати компетентності, що необхідні роботодавцю та зазначені в освітніх програмах Середня освіта (Хореографія) – здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій і методів наук про освіту, зокрема мистецьку, і характеризується комплексністю та невизначеністю педагогічних умов організації освітнього процесу в основній (базовій) середній школі;

3) критерії та показники для успішного оцінювання рівня професійного розвитку

викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності мають урахувати дидактичний, організаційно-методичний, науковий аспекти роботи науково-педагогічних кадрів, а також їхні досягнення у набутті нових компетентностей, які дають їм змогу провадити сучасний освітній процес підготовки майбутніх фахівців-хореографів, формуючи програмні компетентності й результати навчання за освітніми програмами спеціальності 024 Хореографія та фіксуючи професійне зростання майбутніх фахівців-хореографів у процесі навчання у ЗВО (як формуються ті чи інші компетентності під час опанування освітніми компонентами за всі роки навчання у виші, як студенти набувають виконавського та педагогічного досвіду, як прагнуть досягти більшого).

Системний підхід дозволяє розглядати проблеми професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін як складник неперервної освіти. Цей підхід забезпечує єдність і цілісність усіх компонентів професійно-педагогічної діяльності викладачів хореографічних дисциплін, зокрема він спрямований на підготовку науково-педагогічних кадрів з орієнтацією на неперервну освіту, а також на проектування моделі їх професійного розвитку. Цей підхід дає можливість викладачам систематизувати свій досвід, розробити власну методичну систему, авторські методики викладання кожного викладача-хореографа, що сприятиме підготовці якісних фахівців-хореографів.

Діяльнісний підхід до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін означає, що викладач повинен поєднувати різні види діяльності, такі як навчання, методична робота, організація, виховання, управління та професійна орієнтація, щоб забезпечити якісний освітній процес підготовки майбутніх фахівців-хореографів. Ефективність та успішність професійно-педагогічної діяльності залежить від фахового рівня викладача хореографічних дисциплін, його загальної культури та практичного досвіду виконавства й методики навчання. Педагогічна майстерність передбачає не лише досконалу професійну компетентність, але й наявність відповідних особистісних якостей, таких як комунікабельність, вимогливість, гуманність,

управління емоціями, емпатія, толерантність та витривалість [12]. Удосконалення професіоналізму та майстерності викладача-хореографа відображає єдність не лише теоретичної та практичної готовності до професійно-педагогічної діяльності, але й готовності до самоосвітньої діяльності.

З іншого боку, діяльнісний підхід до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності забезпечує оцінювання здатності педагогів сприяти становленню майбутніх фахівців-хореографів за такими етапами [там само]: 1 етап – адаптація майбутніх фахівців-хореографів до умов освітнього процесу у ЗВО; 2 – активне освоєння студентами способів оволодіння теорією хореографічної освіти, методологічними вміннями і навичками; 3 – професійна орієнтація майбутніх фахівців-хореографів, що передбачає включення практико орієнтованих компонентів у процес навчання (насамперед, практичної підготовки, спецкурсів, організації виконавської діяльності студентів тощо) і забезпечення професійної спрямованості різним формам і методам навчання хореографічних дисциплін.

Інтегративний підхід до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності забезпечує: 1) комплексну організацію підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників на засадах інтеграції сучасної теорії хореографічної освіти, стратегій її розвитку, методики хореографічної роботи, інноваційних технологій викладання хореографічних дисциплін, інструментів розвитку виконавської майстерності педагогів в інноваційних сценічних практиках; 2) комплексне вивчення проблем підготовки майбутніх фахівців-хореографів у ЗВО, організації дидактичного процесу, естетичного виховання і професійного розвитку майбутніх фахівців-хореографів, а також уможливує простежити прогрес студентів у формуванні інтегральної компетентності згідно з освітньою програмою [4].

Ці два аспекти видається можливим реалізувати за допомогою розроблення спеціальних програм підвищення кваліфікації, наприклад, «Теоретико-практичні засади використання інноваційних технологій під час викладання хореографічних дисциплін». Вочевидь, інтеграція змістового компоненту професійного розвитку викладачів

хореографічних дисциплін у їхню професійно-педагогічну діяльність передбачає створення зв'язків між різними модулями програми, щоб об'єднати їх у єдину систему. Навчання викладачів-хореографів може проводитися за спеціально створеними педагогічними умовами, що сприяють їхньому професійному розвитку. Це може включати окремі заняття з конкретних тем, декілька тем програми, цикл майстер-класів або зв'язок між майстер-класами, щоб стимулювати творчий потенціал викладачів і мотивувати їх до успішної професійної діяльності й самовдосконалення.

Індивідуальний підхід до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності забезпечує науково-педагогічним кадрам кафедр хореографії з одного боку можливість побудови індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку (консультування з науковцями, колегами, хореографами, організація самоосвіти, складання плану підвищення кваліфікації та стажувань, провадження науково-методичної роботи тощо), а з іншого – розширення сукупності знань, необхідних для врахування індивідуальних особливостей студентів у професійно-педагогічній діяльності, здатність їх діагностувати із використанням новітніх методик, урахувувати і розвивати творчий потенціал майбутніх фахівців-хореографів, прогнозувати вплив авторських методів індивідуальної роботи зі студентами на успішність навчання [1; 3].

Проектно-модульний підхід включає до програм підвищення кваліфікації викладачів хореографічних дисциплін хореографічно-освітні проекти та навчальні модулі, що підсилюють роль інформальної освіти (тобто самоосвіти) у професійному розвитку науково-педагогічних кадрів ЗВО. Цей підхід стимулює викладачів до самоосвіти через проектно-пошукову діяльність, яка допомагає їм отримати необхідні знання для професійного розвитку та мотивує до науково-методичної роботи. Важливими складниками успішної професійно-педагогічної діяльності викладача-хореографа є особистісні якості та здатність до проведення науково-педагогічних досліджень, які можуть відображати їх професійний розвиток. Хореографічно-освітні проекти відіграють важливу роль у професійному

розвитку викладачів хореографічних дисциплін у вишах, тому важливо акцентувати увагу на них при визначенні ефективних педагогічних умов [7].

Міждисциплінарний підхід до професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності уможливорює збагатити зміст програм підвищення кваліфікації шляхом залучення наукових теорій і концепцій із суміжних галузей пізнання як засобів вивчення проблем хореографічної педагогіки, детермінованих комплексним характером, що вимагає застосування гносеологічних можливостей інших гуманітарних наук, як-от: філософії, психології, дидактики, соціології, мистецтвознавства, лідерології тощо (К. Булага, 2020; К. Булага, Н. Кононець, М. Гриньова, 2020; Г. Ніколаї, 2013) [1; 2; 10].

Послугуючись науковим доробком учених (Н. Бугаєць, В. Волчукова, О. Ліманська, О. Тіщенко, 2013) [4], акцентуємо на тому, що для професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності необхідно постійно переглядати та вдосконалювати зміст програм підвищення кваліфікації, методик викладання хореографії та роботи з хореографічним колективом, урахувувати сучасні тенденції в освіті загалом і хореографічній освіті зокрема, розробляти актуальну систему завдань для таких курсів, застосовувати дидактичні принципи й методологічні підходи, комплексно поєднувати різноманітні види роботи з педагогами-хореографами, яка спрямована на розвиток виконавської та педагогічної майстерності.

Висновки. У підсумку зазначимо, що ефективність професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності може бути забезпечена сукупністю методологічних підходів, серед яких особливу увагу звертаємо на компетентнісний, системний, діяльнісний, інтегративний, індивідуальний, проєктно-модульний, міждисциплінарний підходи.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у пошуках дієвих механізмів реалізації схарактеризованих вище методологічних підходів і визначення педагогічних умов професійного розвитку викладачів хореографічних дисциплін у процесі професійно-педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Булага К. М. Дидактико-технічне забезпечення навчальної діяльності вихованців дитячого хореографічного колективу. *Science Review: Open Access Peer-reviewed Journal*. RS Global Sp. z O.O. Warsaw, Poland. 2020. Vol. 4 (31). P. 20–24.
2. Булага К., Кононец Н., Гриньова М. Технологія кайдзен у процесі формування лідерських якостей вихованців дитячого хореографічного колективу. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 2. С. 80–93.
3. Волобуєва О. Ф. Творча компетентність викладача вищої школи: психологічний аспект. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України* : електрон. наук. фах. вид. Хмельницький, 2011. Вип. 4. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2011_4/11vofspa.pdf. (дата звернення: 24.04.2023)
4. Волчукова В. М., Бугасць Н. А., Ліманська О. В., Тіщенко О. М. Методика роботи з хореографічним колективом : основи курсу : навч.-метод. посіб. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2013. 326 с.
5. Гура О. І. Сутність професійної компетентності викладача ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 25. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1106/1/05goipkv.pdf> (дата звернення: 20.04.2023)
6. Гуревич Р., Кадемія М. Професійна компетентність майбутнього педагога: як її формувати? *Витоки педагогічної майстерності. Педагогічні науки*. 2012. Вип. 10. С. 66–70.
7. Добролюбова Н. В. Перспективи використання інноваційних технологій та їх вплив на розвиток професійної майстерності викладача хореографії. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 березня 2020 р.). Одеса, 2018. С. 46–48.
8. Котвіцька А. А., Ольховська А. Б., Кайдалова Л. Г. Теоретико-прикладні аспекти професійного розвитку науково-педагогічних та педагогічних працівників фармацевтичних закладів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 30, т. 1. С. 75–79.
9. Мукан Н. В., Грогодза І. Ю. Професійний розвиток педагогів: теоретичні та методологічні аспекти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5. С. 18–27.
10. Ніколаї Г. Ю. Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. Вип. 1 (1). С. 3–17.
11. Професійний розвиток педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів освіти галузі знань 01 «Освіта» у системі підвищення кваліфікації : зб. освітньо-професійних програм : у 2-х ч. Ч. 2: Тематичні курси підвищення кваліфікації / наук. ред., упоряд. : В. В. Сидоренко, Я. Л. Швень. Київ : Агроосвіта, 2019. 194 с.
12. Чуба В. Проблеми формування професійних якостей майбутніх хореографів в системі вищої освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10 (3). С. 221–227.

References

1. Bulaha, K. M. (2020). Dydaktyko-tekhniche zabezpechennia navchalnoi diialnosti vykhovantsiv dytiachoho khoreohrafichnoho kolektyvu [Didactic and technical support of the educational activities of pupils of the children's choreographic team]. *Science Review: Open Access Peer-reviewed Journal*. RS Global Sp. z O.O. 4 (31), 20-24 [in Ukrainian].
2. Bulaha, K., Kononets, N., & Hrynova, M. (2020). Tekhnolohiia kaidzen u protsesi formuvannia liderskykh yakosti vykhovantsiv dytiachoho khoreohrafichnoho kolektyvu [Kaizen technology in the process of forming leadership qualities of students of the children's choreographic team]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy [Theory and practice of social systems management]*, 2, 80-93 [in Ukrainian].
3. Volobuieva, O. F. (2011). Tvorchia kompetentnist vykladacha vyshchoi shkoly: psykholohichniy aspekt [Creative competence of a teacher of a higher school: psychological aspect]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine]*, 4. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2011_4/11vofspa.pdf [in Ukrainian].
4. Volchukova, V. M., Buhaiets, N. A., Limanska, O. V., & Tishchenko, O. M. (2013). *Metodyka roboty z khoreohrafichnym kolektyvom: osnovy kursu [Methods of working with a choreographic team: the basics of the course]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].
5. Hura, O. I. (2005). Sutnist profesiinoi kompetentnosti vykladacha VNZ [The essence of the professional competence of a university teacher]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University]*, 25. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/1106/1/05goipkv.pdf> [in Ukrainian].
6. Hurevych, R., & Kademiia, M. (2012). Profesiina kompetentnist maibutnoho pedahoha: yak yii formuvaty? [Professional competence of the future teacher: how to form it?]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti. Pedahohichni nauky [Origins of pedagogical skills. Pedagogical sciences]*, 10, 66-70 [in Ukrainian].
7. Dobroliubova, N. V. (2020). Perspektyvy vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii ta yikh vplyv na rozvytok profesiinoi maisternosti vykladacha khoreohrafii [Prospects for the use of innovative technologies and their impact on the development of the choreography teacher's professional skills]. In *Priorytety rozvytku pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk u XXI stolitti [Priorities of the development of pedagogical and psychological sciences in the 21st century]: materialy mizhnar. nauk.-prakt. conf.* (pp. 46-48). Odesa [in Ukrainian].
8. Kotvitska, A. A., Olkhovska, A. B., & Kaidalova, L. H. (2020). Teoretyko-prykladni aspekty profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh ta pedahohichnykh pratsivnykiv farmatsevtichnykh zakladiv vyshchoi osvity [Theoretical and applied aspects of professional development of scientific, pedagogical and pedagogical workers of pharmaceutical institutions of higher education]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 30, 1, 75-79 [in Ukrainian].
9. Mukan, N. V., & Hrohodka, I. Yu. (2013). Profesiinyi rozvytok pedahohiv: teoretychni ta metodolohichni aspekty [Professional development of teachers: theoretical and

methodological aspects]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], 5, 18-27 [in Ukrainian].

10. Nikolai, H. Yu. (2013). Metodolohichni poshuky u sferi mystetskoï osvity [Methodological searches in the field of art education]. *Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia* [Current issues of art education and upbringing], 1 (1), 3-17 [in Ukrainian].

11. Sydorenko, V. V., & Shven, Ya. L. (Comps.). (2019). *Profesiyni rozvytok pedahohichnykh, naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv i kerivnykiv zakladiv osvity haluzi znan 01 «Osvita» u systemi pidvyshchennia kvalifikatsii* [Professional development

of pedagogical, scientific and pedagogical workers and managers of educational institutions in the field of knowledge 01 "Education" in the system of professional development]: zbirnyk osvitno-profesiinykh prohram (P. 2: Tematychni kursy pidvyshchennia kvalifikatsii). Kyiv: Ahrosvita [in Ukrainian].

12. Chuba, V. (2014). Problemy formuvannia profesiinykh yakosti maibutnikh khoreohrafiv v systemi vyshchoi osvity [Problems of formation of professional qualities of future choreographers in the system of higher education]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia* [Problems of modern teacher training], 10 (3), 221-227 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.09.2023

УДК 378.04:796.012.62:616-082.8

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-122-129](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-122-129)

Фастівець Анна Віталіївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної терапії, ерготерапії, Полтавський інститут бізнесу ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», Україна

Anna Fastivets,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Social Sciences and Humanities, Physical therapy and Ergotherapy, Poltava Business Institute of Higher Educational Institution "Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University", Ukraine

E-mail: anna_fast@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6333-5519>

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ

A Відмічено, що тема міжнародної інтеграції у підготовці фахівців фізіотерапії та ерготерапії набуває особливого значення в контексті глобалізації, швидкого розвитку технологій і зростання потреби у міжнародній співпраці у галузі медицини та реабілітації.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій підтверджує, що міжнародна співпраця має позитивний вплив на професійний розвиток фахівців із фізіотерапії та ерготерапії. Обмін досвідом, знаннями та найкращими практиками допомагає покращити якість надання медичної допомоги пацієнтам і розширити горизонти у галузі реабілітації.

Водночас, акцентовано увагу на тому, що зростання інтернаціональної мережі університетів, організацій і наукових центрів сприяє створенню спільних освітніх програм, міжнародних стажувань і наукових досліджень. Це надає студентам і фахівцям можливість отримати глибокі знання та здобути практичний досвід у різних культурних і медичних середовищах.

Окрім того, у вирішенні проблем культурних різниць і комунікаційних бар'єрів звертається особлива увага на розвиток культурної чутливості серед фахівців. Розуміння особливостей різних культур і підходів до реабілітації дозволяє створити ефективні та інклюзивні плани лікування для пацієнтів із різних країн.

Прогресивний розвиток технологій та інтернету забезпечує нові можливості для міжнародної співпраці. Використання вебінарів, відеоконференцій та електронних платформ сприяє збільшенню обсягу обміну знань і досвідом між ученими, студентами та практикуючими фахівцями з усього світу.

Загалом, аналіз попередніх досліджень та публікацій свідчить про те, що міжнародна інтеграція є ключовим фактором у підвищенні якості медичної реабілітації та розвитку фахівців із фізіотерапії та ерготерапії. Взаємодія міжнародних співтовариств, обмін досвідом і знаннями сприяє досягненню високих стандартів медичної практики та забезпечує пацієнтам оптимальну реабілітацію та покращення якості життя.

Ключові слова: фізична терапія; ерготерапія; наукові підходи; система підготовки фахівців; освітній процес; методична система підготовки фізичних терапевтів та ерготерапевтів; міжнародна інтеграція; міжнародні стандарти; міжнародне партнерство; міжнародні організації; міжнародна співпраця; міжнародні програми

Analysis of prospects for international integration in the context of training specialists in physical therapy and ergotherapy

S *The issue of international integration in the training of physiotherapy and occupational therapy specialists takes on special importance in the context of globalization, rapid development of technologies, and the growing need for international cooperation in the field of medicine and rehabilitation.*

The analysis of previous studies and publications confirms that international cooperation has a positive impact on the professional development of physiotherapy and occupational therapy specialists. The exchange of experience, knowledge, and best practices helps to improve the quality of medical care for patients and expand horizons in the field of rehabilitation.

The growth of the international network of universities, organizations, and scientific centers contributes to the creation of cooperative educational programs, international internships, and scientific research. All these provide students and professionals with the opportunity to gain profound knowledge and practical experience in variety of cultural and medical environments.

In addition, in solving the problems of cultural differences and communication barriers, special attention is paid to the development of cultural sensitivity among specialists. Understanding the specifics of different cultures and approaches to rehabilitation allows you to create effective and inclusive treatment plans for patients from different countries.

The progressive development of technologies and the Internet provides new opportunities for international cooperation. The use of webinars, video conferences and electronic platforms contributes to increase the volume of exchange of knowledge and experience among scientists, students and experts from all over the world.

In general, the analysis of previous studies and publications shows that international integration is a key factor in improving the quality of medical rehabilitation and the development of specialists in physiotherapy and occupational therapy. The interaction of international communities and the exchange of experience and knowledge contribute to the achievement of high standards of medical practice and provide patients with optimal rehabilitation and improvement of the quality of life.

Keywords: *physical therapy; occupational therapy; scientific approaches; system of specialist training; educational process; methodological system for training physical therapists and occupational therapists; international integration; international standards; international partnership; international organizations; international cooperation; international programs*

Актуальність проблеми. У сучасному глобалізованому світі співпраця та міжнародна інтеграція мають вирішальне значення для розвитку різних галузей, включаючи медицину та охорону здоров'я. Фізіотерапія та ерготерапія, як складники медичної реабілітації, не є винятком, а їхня міжнародна інтеграція відкриває нові можливості для покращення якості надання медичної допомоги та реабілітації пацієнтів у всьому світі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій є важливим етапом у вивченні будь-якої наукової теми, так і у контексті дослідження перспектив міжнародної інтеграції в підготовці фахівців у галузі фізичної терапії та ерготерапії. Вітчизняні науковці, такі як М. Мазепа, О. Антонова, С. Гук, Ю. Копочинська, А. Герцик та ін., внесли значний доробок у це поле досліджень.

Дослідження М. Мазепа [12] відзначаються глибоким аналізом та оцінкою впливу міжнародної інтеграції на підготовку фахівців у галузі фізичної терапії та ерготерапії. Він висвітлює важливість адаптації освітніх програм до міжнародних стандартів і норм, а також співпраці з іншими країнами для обміну найкращими практиками та інноваціями.

О. Антонова, Л. Маслак [1] у своїх дослідженнях акцентують увагу на ролі міжнародної інтеграції у забезпеченні якості підготовки фахівців у галузі

фізичної терапії та ерготерапії. Досліджують позитивні та негативні аспекти впровадження міжнародних стандартів у навчальні програми та акцентують на необхідності балансу між глобальними тенденціями та національними особливостями.

С. Гук [5], Ю. Копочинська [9; 10; 11], А. Герцик [3; 4] фокусуються на дослідженні конкретних програм міжнародної інтеграції в підготовці фахівців у сфері фізичної терапії та ерготерапії. Вони проводять аналіз ефективності програм обміну, партнерств університетів та співпраці з міжнародними організаціями з метою покращення якості освіти та розвитку професійних навичок студентів.

Отже, дослідження та публікації зазначених учених свідчать про актуальність і значущість питання міжнародної інтеграції в підготовці фахівців у галузі фізичної терапії та ерготерапії. Їхні висновки вказують на необхідність уважного аналізу, адаптації освітніх програм і співпраці з міжнародними партнерами для досягнення високого рівня підготовки фахівців, які можуть ефективно працювати в умовах глобалізації та змін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Стаття про міжнародну інтеграцію у підготовці фахівців із фізіотерапії

та ерготерапії покликана висвітлити важливі аспекти та виклики, що стосуються розвитку галузі реабілітації на міжнародному рівні. Для цього стаття виділяє наступні не вирішені раніше частини загальної проблеми:

1. Використання технологій у міжнародній співпраці: Зростаюча роль технологій у сучасному світі створює нові можливості для міжнародної співпраці, але й водночас ставить виклики перед фахівцями та освітніми інституціями. Розроблення та впровадження ефективних електронних платформ, що підтримують співпрацю та навчання в режимі онлайн, вимагають додаткових зусиль.

2. Міжкультурне розуміння та адаптація: Різноманітні культурні особливості, звичаї та відмінності можуть впливати на ефективність співпраці та взаєморозуміння між фахівцями з різних країн. Важливим завданням є розвиток культурної чутливості та адаптації під час роботи з пацієнтами з різних культурних середовищ.

Шляхом зосередження на цих не вирішених раніше частинах загальної проблеми, стаття має сприяти покращенню практичного застосування міжнародної співпраці та розвитку галузі реабілітації на міжнародному рівні.

Мета статті. Провести конструктивний аналіз перспектив міжнародної інтеграції у контексті підготовки фахівців у галузі фізичної терапії та ерготерапії.

Викладення основного матеріалу. Однією з ключових перспектив міжнародної інтеграції у питанні підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії є стандартизація освіти. Багато країн розробили власні нормативи та критерії для академічної підготовки, що дозволяє забезпечити єдність і консистентність підготовки фахівців у цих галузях. Така стандартизація сприяє взаємному визнанню кваліфікацій і легкості міжнародного обміну знаннями та досвідом. Міжнародні стажування та обміни також є важливим аспектом міжнародної інтеграції. Фахівці з фізіотерапії та ерготерапії мають можливість брати участь у міжнародних стажуваннях та обмінах, що допомагає їм познайомитися з різними методами та практиками у реабілітації, що використовуються в різних країнах. Такі обміни допомагають фахівцям розширити свої знання та вміння, а також здобути цінний міжкультурний досвід.

Міжнародні організації та асоціації грають важливу роль у міжнародній інтеграції фахівців

фізіотерапії та ерготерапії. Ці організації об'єднують фахівців із різних країн і сприяють співпраці, обміну знаннями та розвитку міжнародних стандартів у цих галузях. Вони організують конференції, семінари та наукові заходи, що забезпечує обмін досвідом та новітніми тенденціями у фізіотерапії та ерготерапії. Залучення фахівців до міжнародних досліджень є ще однією перспективою міжнародної інтеграції. Сучасна медицина активно розвивається, і міжнародні дослідження стають дедалі важливішими для покращення методів і підходів у фізіотерапії та ерготерапії. Фахівці з цих галузей можуть приєднатися до міжнародних наукових проєктів та співпрацювати з ученими різних країн для спільного розв'язання медичних проблем і вдосконалення практики [6, с. 17].

Окрім того, міжнародна інтеграція фахівців із фізіотерапії та ерготерапії дозволяє розширити доступ до високоякісних медичних послуг у всьому світі. Сучасні технології та засоби зв'язку дозволяють здійснювати дистанційні консультації та надавати медичну допомогу пацієнтам з усього світу. Це особливо важливо для регіонів із обмеженими можливостями доступу до медичних послуг. Міжнародна інтеграція також сприяє обміну найкращими практиками та інноваційними методами між різними країнами, що сприяє підвищенню якості медичного обслуговування та реабілітації пацієнтів.

Інтеграція фахівців із фізіотерапії та ерготерапії на міжнародному рівні також відкриває широкі можливості для співпраці у наукових дослідженнях і розробленні новітніх технологій. Злиття знань і досвіду різних країн допомагає розширити горизонти медичної науки та розвивати інноваційні підходи до лікування та реабілітації.

Міжнародна інтеграція також стимулює розвиток мобільності фахівців із фізіотерапії та ерготерапії. Вона дозволяє фахівцям здобувати досвід роботи в різних країнах і культурних середовищах, що сприяє їхньому особистому і професійному зростанню. Мобільність також сприяє вирішенню проблем дефіциту фахівців у різних регіонах, де вимагається збільшення кількості кваліфікованих фахівців у сфері медичної реабілітації [12, с. 11].

Однією з ключових переваг міжнародної інтеграції щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії є обмін культурним

досвідом. Коли фахівці різних країн працюють разом, вони мають можливість познайомитися з різними культурними підходами до медицини та реабілітації. Це дозволяє збагачувати їхні професійні знання та розширювати горизонти у роботі з пацієнтами різних культур і національностей.

Застосування сучасних інформаційних технологій також сприяє міжнародній інтеграції фахівців фізіотерапії та ерготерапії. Завдяки збільшенню доступності Інтернету та розвитку засобів відеозв'язку, фахівці можуть легко обмінюватися знаннями та досвідом без необхідності фізичної присутності. Це дає змогу створювати віртуальні навчальні програми, вебінари, дистанційні стажування та спільні дослідницькі проекти з фахівцями усього світу.

Іншою перспективою міжнародної інтеграції є розширення можливостей для наукових досліджень і створення спільних міжнародних наукових проектів. Співпраця між університетами, медичними центрами та дослідницькими інститутами різних країн дозволяє поєднати знання та ресурси для розв'язання глобальних медичних проблем, таких як реабілітація після травм або хвороб, пов'язаних зі старінням [2, с. 52].

У рамках міжнародної інтеграції можуть також розглядатися питання взаємного визнання кваліфікацій і стандартів у фізіотерапії та ерготерапії між різними країнами. Це стимулюватиме мобільність фахівців і допоможе пацієнтам отримувати медичну допомогу від кваліфікованих фахівців, незалежно від їхнього місця проживання.

Однак міжнародна інтеграція також може стикатися з певними викликами, такими як мовні бар'єри, різниця в законодавстві та регуляціях у різних країнах, а також розбіжності в культурних нормах. Тому успішна міжнародна співпраця вимагає гнучкості, взаєморозуміння та відкритості до іншого досвіду та підходів [13, с. 125].

Для досягнення успішної міжнародної інтеграції щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії може бути здійснено низку важливих кроків:

1. Розроблення єдиних міжнародних стандартів у навчанні та підготовці фахівців у сфері фізіотерапії та ерготерапії допоможе забезпечити єдність підходів і визнання кваліфікацій у

всьому світі. Міжнародні організації спільно з фахівцями різних країн можуть працювати над стандартизацією програм та оцінюванням знань і навичок.

2. Співпраця між університетами, медичними центрами та дослідницькими інститутами різних країн є ключовим аспектом міжнародної інтеграції. Спільні наукові проекти, обмін досвідом і знаннями, а також організація міжнародних наукових конференцій сприяють розвитку медичної науки та вдосконаленню практики.

3. Поєднання зусиль відомих фахівців і провідних учених різних країн допомагає створити сприятливу атмосферу для обміну досвідом та розроблення інноваційних підходів. Часті гостинні лекції та майстер-класи можуть допомогти студентам і фахівцям розширити свої знання та збагатити свій досвід.

4. Використання сучасних технологій дозволяє здійснювати дистанційну підготовку та співпрацю між фахівцями різних країн. Вебінари, онлайн-курси та віртуальні стажування допомагають розширити доступ до знань і підвищити рівень підготовки фахівців [1, с. 90–95].

Остаточним результатом міжнародної інтеграції щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії буде єдина, світова спільнота медичних фахівців, яка працюватиме разом для покращення здоров'я та добробуту людей у всіх куточках світу. Підвищення якості надання медичної допомоги та реабілітації, використання передових методів і технологій, а також розвиток міжнародних наукових зв'язків – усе це буде сприяти реалізації спільних глобальних медичних цілей і забезпеченню здоров'я мільйонам людей усього світу.

Крім того, міжнародна інтеграція сприяє розвитку міжкультурного розуміння та взаємовпливу. Фахівці, які спілкуються та працюють разом із колегами з інших країн, здатні краще розуміти та адаптуватися до різних культурних особливостей своїх пацієнтів. Це важливий аспект у сучасному світі, де зростає міграція та культурна різноманітність населення.

Окрім того, міжнародна інтеграція у підготовці фахівців фізіотерапії та ерготерапії сприяє розвитку мобільності. Студенти та фахівці мають можливість брати участь у стажуваннях, обмінних програмах або наукових конференціях за кордоном. Це розширює їхні горизонти та дає

зможу здобувати цінний досвід у різних медичних установах.

Зараз медична сфера є глобальною та вимагає спільних зусиль для досягнення кращих результатів у лікуванні та реабілітації пацієнтів. Міжнародна інтеграція стає ключовим інструментом для досягнення цих цілей. Фахівці з фізіотерапії та ерготерапії мають зрозуміти важливість співпраці, взаємовпливу та обміну досвідом на глобальному рівні [3, с. 176].

Вважаємо доречним у межах дослідження обраної тематики зосередити окрему увагу на викликах, з якими можуть зіткнутися фахівці з фізіотерапії та ерготерапії в контексті міжнародної інтеграції:

1. Різні країни можуть мати різні стандарти та регуляції у галузях фізіотерапії та ерготерапії. Це може призвести до неузгодженості в навчанні, оцінюванні та визнанні кваліфікацій. Для успішної міжнародної співпраці важливо знайти спільний мовник і гармонізувати стандарти.

2. Мова може бути перешкодою у спілкуванні та обміні досвідом між фахівцями різних країн. Для вирішення цього виклику можуть бути розроблені спеціальні мовні програми та перекладацькі служби, що допоможуть покращити комунікацію.

3. Культурні особливості країн можуть вплинути на підходи до медичної практики та реабілітації. Наприклад, деякі методи терапії, що є прийнятними в одній культурі, можуть бути незрозумілими або неприйнятними в іншій. Важливо розвивати культурну чутливість і враховувати особливості кожного пацієнта.

4. Міжнародна співпраця може затребувати додаткових фінансових витрат та організаційних зусиль. Залучення студентів і фахівців різних країн до спільних програм може вимагати пошуку додаткових ресурсів і створення ефективних механізмів управління.

5. Міжнародна інтеграція у питанні підготовки фахівців із фізіотерапії та ерготерапії також вимагає зближення з представниками інших медичних галузей. Інтердисциплінарна співпраця може бути важливим фактором успіху в лікуванні та реабілітації пацієнтів [11, с. 70].

Хоча виклики можуть бути складними, вони є невід'ємною частиною процесу міжнародної інтеграції. Зближення фахівців з фізіотерапії та ерготерапії з усього світу має за мету покращити якість медичної допомоги та забезпечити належну

реабілітацію для кожного пацієнта. Спільні зусилля, культурний обмін і взаєморозуміння допоможуть створити міцний фундамент для подальшого розвитку медичної сфери.

Одним із додаткових викликів міжнародної інтеграції у питанні підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії є різниця в медичних підходах і технологіях між різними країнами. Через це можуть виникати розбіжності в методології діагностики та лікування, що можуть впливати на результати реабілітаційних програм. Важливо працювати над гармонізацією цих підходів, забезпечуючи обмін досвідом і передовими практиками [4, с. 22].

Ще одним важливим аспектом є визнання міжнародних кваліфікацій і дипломів. Це може бути складним процесом, оскільки різні країни можуть мати різні вимоги та критерії для визнання іноземних кваліфікацій. Необхідно працювати над спрощенням процедур визнання кваліфікацій, щоб забезпечити легку мобільність фахівців і студентів [5, с. 153].

Необхідно звернути увагу на різницю в ресурсах та інфраструктурі між різними країнами. У деяких регіонах можуть бути обмежені можливості для доступу до сучасних технологій та обладнання, що може впливати на якість навчання та практику. Залучення міжнародної співпраці може допомогти вирішити ці проблеми шляхом обміну ресурсами та досвідом.

Важливо також забезпечити надійність та якість програм міжнародної підготовки. Оскільки студенти та фахівці підуть на навчання за кордоном, вони повинні бути впевнені, що отримають якісну освіту та навички, які відповідають міжнародним стандартам. Важливо забезпечити адекватний моніторинг та оцінювання якості навчання, щоб гарантувати високий рівень підготовки фахівців.

Крім того, міжнародна інтеграція може створити конкуренцію між фахівцями різних країн на світовому ринку праці. Це може призвести до зростання вимог до кваліфікації та навичок, а також до зниження заробітної плати. Важливо забезпечити адекватний захист прав та інтересів фахівців у галузях фізіотерапії та ерготерапії, щоб уникнути експлуатації та недостатньої компенсації за їхню працю.

Проведення наукових досліджень і розвиток інновацій є ще одним важливим аспектом міжнародної інтеграції. Однак викликом може

бути нестача коштів і ресурсів для здійснення досліджень і впровадження нових технологій. Уряди та міжнародні організації мають сприяти залученню інвестицій у медичну науку та допомагати впровадженню інновацій у практику.

Продовжуючи дискусію про міжнародну інтеграцію щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії, важливо звернути увагу на роль технологій у забезпеченні успішного співробітництва між різними країнами [7, с. 78].

Сучасні технології, такі як відеозв'язок, вебінари, мобільні додатки та онлайн-платформи, забезпечують зручні та ефективні способи обміну досвідом та знаннями між фахівцями різних країн. Вони дозволяють проводити віртуальні наукові конференції, семінари, дискусії та стажування, що сприяє зближенню медичної спільноти та розширює можливості для співпраці.

Електронні платформи також забезпечують зручні засоби навчання та оцінювання знань. Міжнародні освітні програми можуть бути реалізовані через онлайн-навчання, що дозволяє студентам із усього світу отримати доступ до якісної освіти без необхідності переїзду в іншу країну. Такі електронні засоби сприяють гнучкості та доступності навчання, а також дозволяють фахівцям навчатися та співпрацювати, не обмежуючись географічними межами [8, с. 27].

Технології також можуть бути використані для збільшення обсягу наукових досліджень і здійснення спільних проєктів. Міжнародні команди дослідників можуть співпрацювати через віртуальні наукові платформи, обмінюючись даними, аналізуючи результати та впроваджуючи нові знання у медичну практику.

Однак зростання ролі технологій також вимагає вирішення питань щодо кібербезпеки та конфіденційності даних. При обміні медичною інформацією міжнародними командами необхідно забезпечити захист від несанкціонованого доступу та зламів [13, с. 132].

Ще одним викликом є нерівномірність доступу до технологій у різних країнах. Деякі регіони можуть мати обмежений доступ до інтернету або обладнання, що може створити нерівні можливості для участі у міжнародних програмах та обміні досвідом. Необхідно розробляти програми та ініціативи, спрямовані на підвищення доступності технологій у менш розвинених регіонах.

Отже, технології є потужним інструментом для забезпечення успішної міжнародної інтеграції щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії. Вони допомагають розширити можливості співпраці, навчання та наукових досліджень між фахівцями різних країн, сприяючи покращенню медичної практики та допомагаючи забезпечити ефективну медичну допомогу та реабілітацію на міжнародному рівні. Залучення технологій разом із співпрацею міжнародних спільнот фахівців може стати ключовим фактором у досягненні спільних цілей для збереження та покращення здоров'я людей у всьому світі.

Важливо відзначити, що для успішної реалізації міжнародної інтеграції й досягнення спільних цілей, необхідно враховувати деякі стратегії та рекомендації:

1. Фахівці з фізіотерапії та ерготерапії мають активно взаємодіяти та обмінюватися передовими методами лікування, дослідженнями та клінічним досвідом. Це можна здійснити за допомогою наукових конференцій, вебінарів, стажувань та обмінів студентів і викладачів.

2. Важливо розробляти спільні міжнародні програми підготовки фахівців з фізіотерапії та ерготерапії, що відповідають міжнародним стандартам і забезпечують гармонізацію змісту навчання. Це дозволить студентам отримати якісну освіту та підготуватися до роботи в різних медичних середовищах.

3. Уряди, університети та міжнародні організації мають активно підтримувати та сприяти міжнародному співробітництву у галузі фізіотерапії та ерготерапії. Це може включати фінансову підтримку, стипендіальні програми, обмін фахівцями та дослідниками.

4. Фахівці повинні активно вдосконалювати свої культурні та міжкультурні навички, щоб бути успішними в роботі з пацієнтами різних культур і традицій. Розуміння та повага до культурних різниць допоможе створити позитивну та ефективну взаємодію.

5. Залучення студентів і фахівців різних країн допоможе збагатити досвід, стимулювати обмін знань і розширювати можливості для співпраці.

6. Створення мережі професійного спілкування та обміну інформацією між фахівцями може стати важливим інструментом для забезпечення довготривалої міжнародної співпраці та підтримки [10; 12].

Міжнародна інтеграція також сприятиме вирішенню глобальних медичних викликів, таких як пандемії, захворювання, що вимагають довгострокової реабілітації, та збільшення захворюваності на хронічні захворювання. Об'єднання зусиль міжнародної медичної спільноти допоможе ефективніше впоратися зі складними викликами сучасності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Загалом, міжнародна інтеграція щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії є ключовим фактором у покращенні медичного обслуговування та реабілітації пацієнтів у всьому світі. Співпраця, обмін досвідом і знаннями, а також використання сучасних технологій допомагають створити єдину світову спільноту фахівців, яка працює на благо здоров'я та добробуту людей. Такі зусилля сприяють досягненню глобальних медичних цілей, покращенню якості життя населення та зниженню медичних обмежень. Разом з тим міжнародна інтеграція щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії є необхідним і перспективним напрямом розвитку медичних наук. Вона сприяє злиттю знань і досвіду різних країн, покращенню якості надання медичної допомоги, розвитку інноваційних підходів і підвищенню престижу професії фахівців у цих галузях.

Загалом, перспективи міжнародної інтеграції щодо питання підготовки фахівців фізіотерапії та ерготерапії є обіцяючими та необхідними для розвитку сфери медичної реабілітації. Вона сприяє обміну знаннями та досвідом, забезпечує єдність стандартів та прискорює розвиток новітніх підходів до лікування та реабілітації. Міжнародна співпраця допомагає створити єдиний глобальний простір для забезпечення здоров'я та добробуту людей усього світу.

Список використаних джерел

1. Антонова О. Є., Маслак Л. П. Європейській вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 81–109.
2. Вольф О. Вітчизняний і міжнародний досвід інтеграції питань щодо паліативної та хоспісної допомоги в освіту фахівців із соціальної роботи та з середньою медичною освітою. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. Вип. 1 (4). С. 50–59.

3. Герцик А. М. Організаційно-методичні аспекти підготовки бакалаврів фізичної реабілітації в Канаді : дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.03 / Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2006. 222 с.
4. Герцик А. М. Фахівець з фізичної реабілітації, чи фізичний терапевт: національне та міжнародне тлумачення назв професій. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 10. С. 21–24.
5. Гук С. В. Особливості практичної підготовки фахівців з фізичної реабілітації у Великій Британії. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. № 38. С. 152–157.
6. Іпатов А. В., Ханюкова І. Я., Паніна С. С., Саніна Н. А., Гондуленко Н. О. Міжнародна класифікація функціонування як частина сучасної моделі надання медико-соціальної допомоги. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2018. № 1 (27). С. 16–21.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : кол. монографія / Н. М. Бібік та ін. Київ : К.І.С., 2014. 112 с.
8. Константюк Н. І. Основні засади підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах формування глобальної економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 26–28.
9. Копочинська Ю. В. Зміст професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії у Великій Британії. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2020. № 1 (49). С. 21–28.
10. Копочинська Ю. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичної терапії за освітнім ступенем бакалавра в Австрії. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2020. Вип. 8 (164). С. 271–274.
11. Копочинська Ю. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичної терапії за освітнім ступенем бакалавра в Норвегії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 12 (120). С. 67–72.
12. Мазепа М. А. Міжнародна класифікація функціонування як ключ до розуміння філософії реабілітації. Львів, 2019. 15 с.
13. Хоружий Г. Ф. Європейська політика вищої освіти. Полтава : Дивосвіт, 2016. 384 с.

References

1. Antonova, O. Ye., & Maslak L. P. (2011). Yevropeiskii vymir kompetentnisnogo pidkhodu ta yoho kontseptualni zasady []. In O. A. Dubaseniuk (Ed.), *Profesiina pedahohichna osvita: kompetentnisnyi pidkhid [Professional pedagogical education: competence approach]: monohrafiia* (pp. 81-109). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
2. Volf, O. (2020). Vitchyzniani i mizhnarodnyi dosvid intehratsii pytan shchodo paliativnoi ta khospisnoi dopomohy v osvitu fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty ta z serednoiu medychnoiu osvitoiu [Domestic and international experience of integrating palliative and hospice care issues into the education of social work specialists and those with secondary medical education].

Sotsialna robota ta sotsialna osvita [Social work and social education], 1 (4), 50–59 [in Ukrainian].

3. Hertsyk, A. M. (2006). *Orhanizatsiino-metodychni aspekty pidhotovky bakalavriv fizychnoi reabilitatsii v Kanadi [Organizational and methodological aspects of training bachelors of physical rehabilitation in Canada]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

4. Hertsyk, A. M. (2010). Fakhivets z fizychnoi reabilitatsii, chy fizychnyi terapevt: natsionalne ta mizhnarodne tлумachennia nazv profesii [Specialist in physical rehabilitation or physical therapist: national and international interpretation of the names of professions]. *Pedahohika, psykhologhiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu [Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports]*, 10, 21-24 [in Ukrainian].

5. Huk, S. V. (2014). Osoblyvosti praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv z fizychnoi reabilitatsii u Velykii Brytanii [Peculiarities of practical training of physical rehabilitation specialists in Great Britain]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems]*, 38, 152-157 [in Ukrainian].

6. Ipatov, A. V., Khaniukova, I. Ia., Panina, S. S., Sanina, N. A., & Hondulenko, N. O. (2018). Mizhnarodna klasyfikatsiia funktsionuvannia yak chastyna suchasnoi modeli nadannia medyko-sotsialnoi dopomohy [International classification of functioning as part of the modern model of providing medical and social care]. *Ukrainskyi visnyk medyko-sotsialnoi ekspertyzy [Ukrainian Herald of Medical and Social Expertise]*, 1 (27), 16-21 [in Ukrainian].

7. Bibik, N. M. (Ed.). (2014). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: biblioteka z osvithoi polityky [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library of educational policy]: kol. monohrafiy*. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

8. Konstantiuk, N. I. (2013). Osnovni zasady pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh formuvannia hlobalnoi ekonomiky [The main principles of increasing the competitiveness of higher education of Ukraine in the conditions of the formation of the global economy]. *Stalyi rozvytok ekonomiky [Sustainable economic development]*, 3, 26–28 [in Ukrainian].

9. Kopochynska, Yu. V. (2020). Zmist profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi terapii, erhoterapii u Velykii Brytanii [Content of professional training of future specialists in physical therapy, occupational therapy in Great Britain]. *Fizyчне vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi [Physical education, sports and health culture in modern society]*, 1 (49), 21-28 [in Ukrainian].

10. Kopochynska, Yu. V. (2020). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi terapii za osvithim stupenem bakalavra v Avstrii [Professional training of future specialists in physical therapy with a bachelor's degree in Austria]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka [Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko]*, 8 (164), 271-274 [in Ukrainian].

11. Kopochynska, Yu. V. (2019). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi terapii za osvithim stupenem bakalavra v Norvehii [Professional training of future specialists in physical therapy with a bachelor's degree in Norway]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov]*, 12 (120), 67-72 [in Ukrainian].

12. Mazepa, M. A. (2019). *Mizhnarodna klasyfikatsiia funktsionuvannia yak kliuch do rozuminnia filosofii reabilitatsii [International classification of functioning as a key to understanding the philosophy of rehabilitation]*. Lviv [in Ukrainian].

13. Khoruzhyi, H. F. (2016). *Yevropeiska polityka vyshchoi osvity [European higher education policy]*. Poltava: Dyvosvit [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 14.08.2023

УДК 378.016:376-056.36

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-130-137](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-130-137)

Казачінер Олена Семенівна,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Olena Kazachiner,

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Human Health,
Rehabilitology and Special Psychology,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: elena.kazachiner@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4842-3857>

Бойчук Юрій Дмитрович,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології,
ректор, Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Yuriy Boychuk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Correspondent Member of National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Professor of Human Health, Rehabilitology and Special Psychology Department,
Rector, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: yurij.boychuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>

Галій Алла Іванівна,

кандидатка біологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Alla Halii,

PhD in Biology, Associated Professor,

Head of Human Health, Rehabilitology and Special Psychology Department,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: galiialla227@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2134-6321>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 016.02 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА (ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА) ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІРЦ

A Обґрунтовано необхідність підготовки майбутніх дефектологів до роботи в інклюзивно-ресурсному центрі як інноваційній структурі у системі закладів освіти, які займаються навчанням, вихованням, розвитком і корекційною роботою з дітьми з особливими освітніми потребами.

Мета вивчення навчальної дисципліни «Діяльність ІРЦ в системі освіти» – формування у здобувачів знань і навичок проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг дітям з особливими освітніми потребами, забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу та ведення документації в інклюзивно-ресурсних центрах.

Представлено результати навчання за програмою, зміст навчальної дисципліни за модулями і темами, завдання для самостійної роботи, для індивідуальної роботи, а також запитання для семестрового контролю.

Ключові слова: професійна підготовка; учитель-дефектолог; інклюзивно-ресурсний центр; комплексна оцінка; освітні та корекційно-розвиткові послуги; інклюзивне освітнє середовище; діти з порушеннями психофізичного розвитку

Preparing future bachelors in specialty 016.02 Special education (Olygophrenopedagogy) for professional activities in an inclusive resource centre

S This article substantiates the need for training future special educators to work in an inclusive resource centre as an innovative structure in the system of educational institutions engaged in training, education, development, and corrective work with children with special educational needs. The peculiarities of the formation of competence of future bachelors regarding professional activities in the inclusive resource centre of the program in accordance with the content of the academic discipline “Activities of the IRC in the education system” are highlighted. In connection with the need to implement distance learning in educational institutions of Ukraine, due to the pandemic and the martial law in the country, we believe that a modern special education teacher should be able to work in different modes of teaching children with special educational needs (offline, mixed, online). These skills include organizing a comprehensive assessment of the child’s development, determining the category of educational difficulties, and the level of support, as well as maintaining appropriate documentation by a specialist (consultant) of the inclusive resource centre.

The purpose of studying the educational discipline “Activities of the IRC in the education system” is to develop the knowledge and skills of the learners in conducting a comprehensive psychological and pedagogical assessment of the child’s development, providing psychological and pedagogical, correctional, and developmental services to children with special educational needs, providing them with systematic qualified support, and maintaining documentation in inclusive resource centres.

As a result of mastering the content of the academic discipline, the students must achieve the following program learning outcomes: 1) understand the principles, methods, forms, and essence of the organization of the educational and correctional process in various types of institutions; 2) plan educational and correctional work based on the results of psychological and pedagogical diagnosis of persons with special educational needs, considering their age and individual-typological differences; 3) have skills in staffing and organizing the activities of special education institutions, special groups in preschool education institutions, special classes in general secondary education institutions, etc.

The content of the academic discipline by modules and topics, tasks for independent work, individual work, and questions for semester control are presented. Video resources are offered for working in different learning modes (offline, mixed, online).

Keywords: professional training; special education teacher; inclusive-resource centre; comprehensive assessment; educational, correctional and developmental services; inclusive educational environment; children with psychophysical developmental disabilities

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими практичними завданнями. Курс України на європейську інтеграцію вимагає перегляду пріоритетів державної політики у сфері освіти, зокрема впровадження міжнародних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП), які б базувались на засадах рівних можливостей і доступу до якісної освіти.

Виконання цих завдань безпосередньо залежить від ефективності діяльності інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), зокрема від їх спроможності вирішити наступні завдання: здійснити комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; встановити наявність у дитини особливих освітніх потреб; розробити рекомендації щодо організації інклюзивного навчання; забезпечити надання психолого-педагогічної допомоги дитині; надати методологічну допомогу педагогічним працівникам і батькам дітей; забезпечити

системний кваліфікований супровід дітей [2, с. 36].

Триває реформування системи освіти відповідно до державної політики щодо підтримки дітей з ООП, впровадження інклюзивної форми навчання. Тож інтенсивно розробляють технології задля належного задоволення освітніх потреб таких дітей на умовах рівних можливостей у єдиному освітньому просторі.

Компетенція таких центрів охоплює дітей віком від двох років до повноліття. Кожною дитиною мають займатися індивідуально, зокрема складати план розвитку. Саме працівники ІРЦ забезпечуватимуть освітній процес дитини з ООП у межах звичайної школи.

Інклюзивно-ресурсний центр виконує важливу місію – він надає можливість спеціалістам оволодіти сучасними ефективними підходами до організації роботи з людьми з інвалідністю, а це означає, що дітям з інвалідністю буде надано

ефективнішу підтримку. Це є важливим кроком на шляху до того, щоб інклюзивні практики впроваджувалися якісно.

В основі діяльності ІРЦ, на відміну від психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК), яка існувала до 2018 року, лежить не медична, а соціальна модель розуміння інклюзії [2, с. 36–37].

Отже, нині виникає нагальна необхідність підготовки майбутніх дефектологів до роботи в інклюзивно-ресурсному центрі як інноваційній структурі у системі закладів освіти, які займаються навчанням, вихованням, розвитком та корекційною роботою з дітьми ООП.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить про те, що серед вітчизняних науковців проблематику підготовки кадрів до створення оптимальних умов дітям із порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі досліджувала З. Ленів [1]. Авторкою було зосереджено увагу на реалізації Українсько-канадського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» (2008–2013 рр.), зокрема у Ресурсному центрі з інклюзивної освіти (відкриття у 2010 р.), діяльність якого зосереджена довкола поширення принципів інклюзивної освіти в академічному середовищі, формуванні інклюзивної компетентності в майбутніх викладачів у процесі їхньої професійно-педагогічної підготовки, координації зусиль адміністрації університету, факультетів, структурних підрозділів, органів студентського самоврядування та громадських організацій щодо створення належних умов для задоволення освітніх потреб студентів із інвалідністю.

Н. Софій [3] розглянуто моделі інклюзивних ресурсних центрів – висвітлено канадський досвід (провінція Манітоба) та особливості створення подібних центрів в Україні. Авторкою описано основні функції інклюзивних ресурсних центрів в Україні відповідно до потреб основних цільових груп – батьків дітей з ООП та педагогів, які працюють із цими дітьми за умов інклюзивного навчання. Досліджено дві основні моделі ресурсних центрів Канади, які виникли значною мірою у відповідь на наявні потреби людей із інвалідністю, сімей дітей з ООП та груп – наприклад, людей з розладами зору. Висвітлено спільні цінності та переконання ресурсних центрів: усі діти можуть

навчатися різними способами та у різному темпі; всі діти мають індивідуальні здібності та потреби; всі громадяни хочуть відчувати, що вони є частиною суспільства і що їх цінують і з повагою ставляться до їхніх особливостей. Було зроблено висновок, що створення та подальший розвиток мережі інклюзивних ресурсних центрів як одного з основних джерел надання додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям є на сьогодні важливим напрямом реформування системи освіти означеної категорії дітей.

Уперше проаналізовано модель інклюзивного ресурсного центру як інноваційної діяльності громадських організацій, що працюють у сфері інклюзії О. Ферт [4]. З'ясовано функції ІКЦ. Авторкою було уточнено зміст базових понять «інклюзивна освітня політика», «інклюзивний ресурсний центр», «педагогічні засади діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики», «громадська організація, що працює в сфері інклюзії», розкрито базові характеристики таких організацій, визначено функції, форми та методи їхньої діяльності. Набули подальшого розвитку методичні засади про діяльність громадських організацій як необхідної суспільно-просвітницького складника у сфері інклюзивної освіти. Вивчено ідеї впровадження канадського досвіду в практику роботи в контексті інклюзивної освітньої політики. Визначено напрями діяльності громадських організацій щодо формування інклюзивної освітньої політики України і Канади.

Крім того, серед зарубіжних авторів, які висвітлювали питання діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, необхідно назвати Florian Lani, Sretenov Dragana [5], Jan Šiška, Yirgashewa Bekele, Julie Beadle-Brown, Jan Záhořík [7], Rizqi Fajar Pradipta, Frimha Purnamawati, Mohammad Efendi, Dimas Arif Dewantoro, Abdul Huda, & Muhammad Nurrohman Jauhari [8] та ін.

Загальні рекомендації щодо планування та організації діяльності ІРЦ висвітлено у вітчизняних і зарубіжних джерелах [2; 6; 9; 10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, сказане вище свідчить про нагальну необхідність створення належних умов до підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивно-ресурсному центрі.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей формування компетентності майбутніх бакалаврів щодо професійної діяльності в інклюзивно-ресурсному центрі програми відповідно до змісту навчальної дисципліни «Діяльність ІРЦ в системі освіти».

Викладення основного матеріалу. Із метою реалізації якісної підготовки майбутніх учителів-дефектологів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти до професійної діяльності в інклюзивно-ресурсному центрі у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди нами було розроблено навчальну, робочу програму, а також силабус обов'язкової навчальної дисципліни «Діяльність ІРЦ в системі освіти». Її призначення – здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у галузі спеціальної та інклюзивної освіти або у процесі професійної діяльності (корекційної, навчально-виховної, навчально-реабілітаційної), що передбачає застосування певних теорій і методів.

Мета вивчення навчальної дисципліни – формування у здобувачів знань і навичок проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг дітям з особливими освітніми потребами, забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу та ведення документації в інклюзивно-ресурсних центрах.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

1. Охарактеризувати напрями діяльності фахівця інклюзивно-ресурсного центру.

2. Сформувати навички надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг, проведення комплексної оцінки розвитку дитини в інклюзивно-ресурсному центрі.

3. Проаналізувати методологічні й теоретичні основи створення безпечного інклюзивного освітнього середовища та відповідного супроводу під час роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в ІРЦ.

У результаті вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньої програми формуються програмні компетентності (інтегральна, загальні, спеціальні):

1. Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і

практичні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти у процесі корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної, дослідницької та культурно-просвітницької діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування основних теорій і методів дефектології і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

2. Загальні компетентності:

– здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

– здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями;

– здатність працювати в команді.

3. Спеціальні компетентності:

– усвідомлення сучасних концепцій і теорій функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з ООП;

– здатність планувати та організовувати освітньо-корекційну роботу з урахуванням структури та особливостей інтелектуальних порушень, актуального стану та потенційних можливостей осіб із ООП;

– здатність реалізовувати ефективні корекційно-освітні технології у роботі з дітьми, підлітками, дорослими з інтелектуальними порушеннями, доцільно обирати методичне й інформаційно-комп'ютерне забезпечення;

– здатність працювати в команді, здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний і соціальний супровід дітей з ООП та інтелектуальними порушеннями зокрема, у тому числі з інвалідністю в різних типах закладів освіти;

– здатність дотримуватися вимог до організації корекційно-розвивального освітнього середовища;

– здатність до системного психолого-педагогічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з ООП;

– здатність до роботи зі спільнотою – на місцевому, регіональному, національному, європейському і ширшому глобальному рівнях із метою формування толерантного, гуманного ставлення до осіб з інтелектуальними порушеннями, розвитку здатності до рефлексії, включаючи спроможність обдумувати як власні, так й інші системи цінностей.

У результаті опанування змісту навчальної дисципліни здобувачі мають досягнути таких

програмових результатів навчання: 1) розуміти принципи, методи, форми та сутність організації освітньо-корекційного процесу в різних типах закладів; 2) планувати освітньо-корекційну роботу на основі результатів психолого-педагогічної діагностики осіб з ООП з урахуванням їхніх вікових та індивідуально-типологічних відмінностей; 3) мати навички комплектування та організації діяльності спеціальних закладів освіти, спеціальних груп у закладах дошкільної освіти, спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти тощо.

Результати дослідження.

Представимо зміст навчальної дисципліни за модулями і темами:

Модуль 1. Діяльність ІРЦ: безбар'єрність, якість та інноваційність

Тема 1.1. Діяльність ІРЦ у системі підтримки дітей з ООП.

Сутність і зміст діяльності інклюзивно-ресурсного центру. Завдання інклюзивно-ресурсного центру. Функції ІРЦ. Організація системного кваліфікованого супроводу, надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг особам з ООП. Автоматизована система інклюзивно-ресурсних центрів. Організація проведення комплексної оцінки. Відмінність ІРЦ від ПМПК. Мобільний ІРЦ – новий підхід у наданні комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з ООП. Матеріально-технічна база та фінансово-господарська діяльність. Припинення інклюзивно-ресурсного центру.

Тема 1.2. Правові основи діяльності ІРЦ у забезпеченні рівного доступу до освіти дітей з особливими освітніми потребами

Зміни, що вносяться до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957. Приймання дітей до інклюзивної групи ЗДО. Як розпочати навчання дитини в інклюзивному класі? Як подати документи на інклюзивне навчання?

Тема 1.3. Проведення корекційно-розвиткових занять фахівцями ІРЦ

Сутність понять «психолого-педагогічні» та «корекційно-розвиткові послуги». Посадові обов'язки фахівця ІРЦ. Посадова інструкція вчителя-дефектолога (корекційного педагога) ІКЦ. Нормативні документи, відповідно до яких проводяться корекційні заняття в ІРЦ.

Види професійної компетентності фахівця ІРЦ. Перша група – компетентності, які вможливають організацію корекційно-освітнього процесу в ІРЦ на високому рівні: здоров'язбережувальна, організаційна, психолого-педагогічна, загальнокультурна. Друга група – компетентності, які відображають діяльність фахівців ІРЦ як окремої категорії педагогічних працівників, фахова (компетенції в галузях корекційної психопедагогіки: тифло-, сурдо-, орто-, олігофренопедагогіки, логопедії; реабілітології, психології тощо); комунікативна (соціальна, консультативна, рефлексивна компетенції); операційно-технологічна (експертно-діагностична, інформаційно-аналітична, методична, просвітницька компетенції). Третя група – компетентності, пов'язані з управлінням корекційно-освітнім процесом (стратегічна, функціональна, фасилітативна, управлінська). Взаємопов'язані компоненти професійної компетентності фахівця ІРЦ: мотиваційно-ціннісний; корекційно-педагогічний; діагностико-аналітичний.

Модуль 2. Організаційно-методичні засади діяльності ІРЦ

Тема 2.1. Основна документація ІРЦ.

Річний план роботи інклюзивно-ресурсного центру. Річний план роботи фахівців ІКЦ. Щотижневі графіки роботи інклюзивно-ресурсного центру та фахівців інклюзивно-ресурсного центру. Звіти фахівців ІКЦ про результати надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг особам з ООП. Журнал обліку заяв. Журнал обліку висновків про комплексну оцінку. Журнал обліку консультацій. Особові справи осіб, які пройшли комплексну оцінку.

Тема 2.2. Основні зміни у діяльності ІРЦ з 01 січня 2022 року та у зв'язку з оголошенням воєнного стану в Україні.

Зміни до постанов Кабінету Міністрів України, що регулюють організацію інклюзивного навчання: «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами» від 21 липня 2021 р. № 765; «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. № 957.

Ключові зміни в організації інклюзивного навчання. Рівні підтримки: перший, другий, третій,

четвертий, п'ятий. Категорії освітніх труднощів: інтелектуальні, функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві), фізичні, навчальні, соціокультурні (соціоадаптаційні).

Лист МОН України № 1/3710-22 від 28.03.2022 року «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану».

Тема 2.3. Нові вимоги щодо алгоритму написання та змісту висновку ІРЦ.

Додаток 5 до Положення (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765) – Висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи.

Додаток 6 до Положення (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765) – Висновок про повторну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи.

Серед завдань для самостійної роботи здобувачам пропонувалася підготовка доповідей / рефератів / презентацій / есе з таких тем (за вибором):

1. Інфраструктура Інклюзивно-ресурсного центру.

2. Створення безпечного освітнього середовища в ІРЦ.

3. Посадові обов'язки фахівця (консультанта) ІРЦ.

4. Співпраця фахівців ІРЦ з членами команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП.

5. Підходи до проведення корекційно-розвиткових занять з дитиною ООП.

6. Професійна компетентність фахівця ІРЦ.

Нами було розроблено такі теми індивідуально-дослідних завдань:

1. Розробити алгоритм створення безпечного освітнього середовища в ІРЦ.

2. Обрати з переліку корекційно-розвиткових програм для дітей з ООП одну. На основі мети, завдань, змісту програми скласти перелік корекційно-розвиткових послуг для дитини, їхню тематику, визначити форми, методи та прийоми (терміном на 1 навчальний рік).

3. Робота з висновком ІРЦ попереднього зразка до 2022 року. Робота з висновком ІРЦ нового зразка 2022 року. Аналіз висновку та рекомендацій фахівців ІРЦ. Визначення категорії

освітніх труднощів дитини з ООП. Визначення рівня підтримки та обґрунтування.

4. На основі висновку ІРЦ розробити перелік корекційно-розвиткових послуг для конкретної дитини з ООП.

5. Розробити пам'ятку для батьків, чия дитина перебуває на обліку в ІРЦ.

6. Розробити методичні рекомендації для вчителя / вихователя дитини з ООП, яка перебуває на обліку в ІРЦ.

Також було розроблено питання до підсумкового контролю:

1. Інклюзивно-ресурсний центр. Сутність і зміст поняття.

2. Розбіжність між призначенням інклюзивно-ресурсного центру та навчально-реабілітаційного центру.

3. Функції та завдання ІРЦ.

4. Мобільний ІРЦ. Основні переваги та виклики.

5. Документація фахівця ІРЦ.

6. Посадова інструкція фахівця ІРЦ.

7. Сутність і зміст професійної компетентності фахівця ІРЦ.

8. Організація діяльності ІРЦ у період воєнного стану.

9. Ключові зміни у діяльності ІРЦ з 01.01.2022.

10. Характеристика рівнів підтримки дітей з ООП: перший, другий, третій, четвертий, п'ятий.

11. Інтелектуальні труднощі.

12. Функціональні труднощі.

13. Соціоадаптаційні, соціокультурні освітні труднощі.

14. Фізичні труднощі.

15. Навчальні труднощі.

16. Складники висновку ІРЦ за новим зразком 2022 року.

17. Комплексна оцінка психолого-педагогічного розвитку дитини з ООП: основні аспекти.

18. Оцінка фізичного розвитку особи.

19. Оцінка мовленнєвого розвитку особи.

20. Оцінка когнітивної сфери особи.

21. Оцінка емоційно-вольової сфери особи.

22. Оцінка освітньої діяльності особи.

23. Припинення діяльності ІРЦ.

24. Створення безбар'єрного освітнього середовища в ІРЦ.

25. Характеристика обладнання та методик, що допомагають здійснити діагностику розвитку дитини з ООП в ІРЦ.

26. Сутність і призначення психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг.

27. Нормативне забезпечення проведення корекційно-розвиткових занять фахівцями ІРЦ.

28. Механізм надання корекційно-розвиткових послуг працівниками ІРЦ дітям на індивідуальній формі навчання.

29. Здійснення обліку робочого часу та оплати праці працівників ІРЦ.

30. Робота фахівців ІРЦ у складі команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП.

31. Алгоритм подання документів для приймання дітей в інклюзивну групу ЗДО.

32. Алгоритм подання документів на навчання дитини в інклюзивному класі.

33. Співпраця фахівця ІРЦ з батьками дитини з ООП: мета, завдання, напрями.

Із метою ознайомлення з особливостями діяльності ІРЦ здобувачам пропонувалося переглянути та обговорити такі відео:

1. «Працівники інклюзивно-ресурсного центру проводять комплексну оцінку особи дистанційно». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oXXPaw33tbo>

2. «Робота з новими висновками ІРЦ. Розробляємо індивідуальну програму розвитку». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cByeJyil6dQ>

3. «Батьки_Крок 3. Інклюзивно-ресурсний центр: як потрапити на комплексну оцінку розвитку дитини». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IyslJvHaVIM>

У зв'язку з необхідністю впровадження дистанційного навчання у закладах освіти України, зумовленою світовою пандемією, а нині – тривалим воєнним станом у країні ми вважаємо, що сучасний педагог-дефектолог має вміння працювати в різних режимах навчання дітей з особливими освітніми потребами (офлайн, змішаний, онлайн). Ці вміння передбачають організацію проведення комплексної оцінки розвитку дитини, визначення категорії освітніх труднощів, рівня підтримки, а також ведення відповідної документації фахівця (консультанта) інклюзивно-ресурсного центру.

Висновки з даного дослідження. Усе сказане вище дозволяє дійти висновку про те, що нині виникає нагальна необхідність підготовки майбутніх дефектологів до роботи в інклюзивно-ресурсному центрі як інноваційній структурі у системі закладів освіти, які займаються навчанням, вихованням, розвитком і корекційною роботою з дітьми з ООП. Висвітлено особливості формування компетентності майбутніх бакалаврів щодо професійної діяльності в інклюзивно-ресурсному центрі програми відповідно до змісту навчальної дисципліни «Діяльність ІРЦ в системі освіти». У зв'язку з необхідністю впровадження дистанційного навчання у закладах освіти України, зумовленою світовою пандемією, а нині – тривалим воєнним станом у країні вважаємо, що сучасний педагог-дефектолог має вміння працювати в різних режимах навчання дітей з ООП (офлайн, змішаний, онлайн). Ці вміння передбачають організацію проведення комплексної оцінки розвитку дитини, визначення категорії освітніх труднощів, рівня підтримки, а також ведення відповідної документації фахівця (консультанта) інклюзивно-ресурсного центру. Представлено зміст навчальної дисципліни за модулями і темами, завдання для самостійної роботи, для індивідуальної роботи, а також запитання для семестрового контролю. Запропоновано відеоресурси для роботи в різних режимах навчання (офлайн, змішаному, онлайн).

Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми. На нашу думку, **перспективною подальших наукових пошуків** може стати перегляд та оновлення освітніх програм курсів підвищення кваліфікації вчителів-дефектологів у закладах післядипломної педагогічної освіти, яке було б спрямоване на удосконалення практичних умінь і навичок фахівців працювати в інклюзивно-ресурсних центрах.

Список використаних джерел

1. Ленів З. Підготовка кадрів для створення оптимальних умов дітям з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3. С. 13–19.
2. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.

3. Софій Н. Інклюзивні ресурсні центри: канадський досвід та українські реалії. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 1. С. 34–40.

4. Ферт О. Г. Педагогічні засади діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні і Канаді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2014. 20 с.

5. Florian Lani, Sretenov Dragana. From special school to resource centre: supporting vulnerable young children in Central And Eastern Europe: A Guide for Positive Change, 2021. URL: <https://www.issa.nl/sites/default/files/u327/From%20Special%20School%20to%20Resource%20Centre.pdf>

6. Guideline for Establishing and Managing Inclusive Education Resource/Support Centers (RCs). URL: https://planipolis.iiep.unesco.org/sites/default/files/ressources/ethiopia_guideline_for_establishing_and_managing_inclusive_education_resource-support_centers.pdf

7. Šiška Jan, Bekele Yirgashewa, Beadle-Brown Julie, Záhorský Jan. Role of resource centres in facilitating inclusive education: experience from Ethiopia. *Disability & Society*. 2020. Vol. 35:5. P. 811–830. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09687599.2019.1649120>

8. Pradipta Rizqi Fajar, Purnamawati Frimha, Efendi Mohammad, Dewantoro Dimas Arif, Huda Abdul, Jauhari Muhammad Nurrohman. The Role of The Resource Center in the Implementation of Inclusion Education in Basic, Medium, and Higher Education Institutions: A Grounded Theory Approach. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 1st International Conference On Information Technology And Education*. Vol. 508. P. 490–496.

9. The Resource Center: Hub of Inclusive Activities. URL: <https://www.ascd.org/el/articles/the-resource-center-hub-of-inclusive-activities>

10. What are inclusive resource centers. URL: <https://cwf.com.ua/en/the-inclusive-resource-center/>

References

1. Leniv, Z. (2014). Pidhotovka kadriv dlia stvorennia optymalnykh umov ditiam z porushenniamy psykhozofizychnoho rozvytku v inkluzyvnomu seredovyshchi [Training of personnel to create optimal conditions for children with psychophysical development disorders in an inclusive environment]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia [A special child: education and upbringing]*, 3, 13-19 [in Ukrainian].

2. Poroshenko, M. A. (Ed.). (2018). *Orhanizatsiino-metodychni zasady diialnosti inkluzyvno-resursnykh tsentriv*

[Organizational and methodological principles of activity of inclusive resource centers]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv [in Ukrainian].

3. Sofii, N. (2015). Inkluzyvni resursni tsentry: kanadskyi dosvid ta ukraïnski realii [Inclusive resource centers: Canadian experience and Ukrainian realities]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia [A special child: education and upbringing]*, 1, 34-40 [in Ukrainian].

4. Fert, O. H. (2014). *Pedahohichni zasady diialnosti hromadskykh orhanizatsii u sferi formuvannia inkluzyvnoi osvitnoi polityky v Ukraini i Kanadi [Pedagogical principles of activities of public organizations in the sphere of formation of inclusive educational policy in Ukraine and Canada]*. (Extended abstract of PhD diss.). Zhytomyr [in Ukrainian].

5. Florian, Lani, & Sretenov, Dragana. (2021). *From special school to resource centre: supporting vulnerable young children in Central And Eastern Europe: A Guide for Positive Change*. Retrieved from <https://www.issa.nl/sites/default/files/u327/From%20Special%20School%20to%20Resource%20Centre.pdf>

6. *Guideline for Establishing and Managing Inclusive Education Resource/Support Centers (RCs)*. Retrieved from https://planipolis.iiep.unesco.org/sites/default/files/ressources/ethiopia_guideline_for_establishing_and_managing_inclusive_education_resource-support_centers.pdf

7. Šiška, Jan, Bekele, Yirgashewa, Beadle-Brown, Julie, & Záhorský, Jan. (2020). Role of resource centres in facilitating inclusive education: experience from Ethiopia. *Disability & Society*, 35:5, 811-830. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09687599.2019.1649120>

8. Pradipta, Rizqi Fajar, Purnamawati, Frimha, Efendi, Mohammad, Dewantoro, Dimas Arif, Huda, Abdul, & Jauhari, Muhammad Nurrohman. The Role of The Resource Center in the Implementation of Inclusion Education in Basic, Medium, and Higher Education Institutions: A Grounded Theory Approach. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 1st International Conference On Information Technology And Education*, 508, 490-496.

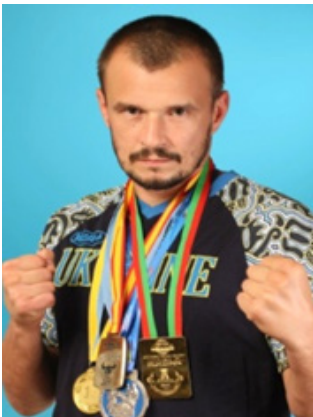
9. *The Resource Center: Hub of Inclusive Activities*. Retrieved from <https://www.ascd.org/el/articles/the-resource-center-hub-of-inclusive-activities>

10. *What are inclusive resource centers*. Retrieved from <https://cwf.com.ua/en/the-inclusive-resource-center/>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 27.08.2023

УДК 796.011.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-138-143](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-138-143)**Скирта Олег Сергійович,**

кандидат наук з фізичного виховання,
старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичної культури,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, Україна

Skyrta Oleh,

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Senior Lecturer, Department of
Human Health and Physical Culture,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

E-mail: skgermes@i.ua**ORCID iD** <https://orcid.org/0000-0002-6881-2983>**Сорокіна Світлана Олександрівна,**

старша викладачка кафедри здоров'я людини та
фізичної культури,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, Україна

Svitlana Sorokina,

Senior Lecturer, Department of Human Health and
Physical Culture,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

E-mail: sorokinasvitlana75@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0001-7345-2348>**Лошицька Тамара Іванівна,**

кандидатка наук з фізичного виховання і спорту,
доцентка кафедри людини та фізичної культури,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, Україна

Tamara Loshytska,

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports,
Associate Professor of the Department of Human Health and Physical Culture,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

E-mail: toma-68@bigmir.net**ORCID iD** <https://orcid.org/0000-0002-2361-3307>

СПОСОБИ ОЦІНЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ВІДПОВІДНО ДО ЗАПИТІВ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

A Представлено результати дослідження фізичної підготовленості школярів та студентів призовного віку. Порівняно їх із вимогами, затребуваними умовами військового часу. Запропоновано використання модельних рівнянь для оцінки фізичної підготовленості. Обґрунтовано доцільність індивідуального підходу на уроці фізкультури у старших класах.

Запропоновано до використання методичні прийоми для процесу підготовки вчителя до уроку фізкультури та процесу оцінювання досягнень учнів.

Ключові слова: учні; урок фізкультури; модель; фізична підготовленість; показник; індивідуалізація; норматив; досягнення; оцінка

Methods for assessing the individual physical preparedness of high school pupils according to the requests of wartime

S The study presents the results of physical preparedness of pupils and students of draft age. These results are compared with requirements, claimed in the time of war. The use of model equations for assessing physical fitness is proposed. The expediency of an individual approach at the physical education lesson in high school is substantiated. Methodological techniques for the process of teacher preparation for physical education lessons and the process of assessing students' achievements are proposed for use.

Keywords: pupils; physical education lesson; model; physical preparedness; individualization; norm; achievement; estimation

Актуальність. Суворі реалії нинішнього життя показують, що з перших днів війни на захист країни стали не тільки професійні військові, а й тисячі цивільних українців, серед яких величезна кількість учорашніх школярів. Документальним підтвердженням тому є перші втрати кременчужан: 18-річний Давид Костров та 24-річний Євген Кондрашов, які загинули в один день – 25 березня 2022 року. Таких молодих героїв, на жаль, тисячі. І ми вже не маємо можливості хоч щось зробити для них, але й є можливість зробити дещо для безпеки та життєздатності сучасних школярів, які завтра стоятимуть на захисті України.

Необхідність підготовки цивільного населення до виживання в умовах ведення бойових дій вимагає невідкладних змін у системі освіти [2; 8].

Наразі, коли йде війна і втрати дуже численні, серед фахівців із фізичного виховання все частіше лунають думки про:

- збільшення та посилення відсотку занять військово-прикладними вправами та обов'язкову задачу нормативів із фізичної підготовленості у період навчання ще у закладах загальної середньої освіти [5; 6];

- повернення до шкільної програми занять навчальних дисциплін: «Допризовна підготовка юнаків», «Військова медична підготовка», «Основи медичних знань» [7; 10];

- формування у здобувачів середньої освіти потреби в належній фізичній підготовленості як факторі виживання в умовах бойових дій і загальної соціальної успішності [1; 2; 3; 4; 9].

Ці думки вказують на актуальність проблеми, а її фактичний стан і глибина розкриваються при проведенні досліджень фізичного здоров'я та фізичної підготовленості допризовної та призовної молоді на даний момент.

Отже, метою нашої роботи є науково-практичне обґрунтування потреби у перегляді

змісту навчальних програм із фізичного виховання щодо їх можливості забезпечити належну фізичну підготовку призовників, як фактору виживання в умовах військового часу, спроможності виконувати військові дії тривалий час.

Для цього вирішуємо низку завдань:

- вивчити програмні результати навчання учнів випускних класів щодо уроків фізкультури;

- вивчити державні вимоги до належних показників фізичної підготовленості учнів;

- ознайомитись із даними досліджень учителів і викладачів-практиків нашого регіону щодо стану фізичної підготовленості юнаків допризовного та призовного віку;

- ознайомитись із запитами військових фахівців щодо рівня розвитку фізичних якостей солдатів;

- оцінити відповідність між фактичним рівнем розвитку рухових якостей потенційних призовників і належним (затребуваним), інтерпретувати результати;

- сформулювати висновки та рекомендації щодо змістовного наповнення програм та вимог до уроку фізкультури в школі, зокрема в 10–11-х класах і способів оцінювання результатів навчання.

Аналіз літературних джерел і публікацій учителів фізкультури показав, що завдання фізичної підготовленості (розвитку фізичних якостей школярів) набуває стратегічного для держави значення [9; 10]. На перше місце в програмних результатах навчання виходять фізичні кондиції учнів, їхній фізичний розвиток [1; 3] і форма [10]. Так, сучасний Державний стандарт базової середньої освіти акцентує увагу на обов'язкових результатах навчання для учнів базової школи, і водночас – на опануванні вчителями нових підходів до процесу навчання [2]. Запропоновано змінити вимоги до змісту уроку фізкультури за рахунок упровадження новітніх рухових програм,

інноваційного обладнання тощо [3; 7], але вимоги до кондицій фізичної підготовленості є незмінною умовою, програмним результатом навчання, який в умовах війни набирає особливого значення.

Теорія «війни машин», у минулому гаряче любима в певних колах вищого військового керівництва США, потерпіла крах. Фізична підготовленість солдата знову вийшла на одне із перших місць у моделі його підготовленості [4]. У низці джерел досягнення достатнього рівня фізичної підготовленості особового складу дозволяє:

- усунути специфічні небезпеки;
- запобігти загрозі виникнення нових ризиків;
- підвищити шанси для збереження життя та здоров'я військовослужбовців шляхом належного розвитку фізичних якостей, зокрема – загальної

витривалості, збільшення фізичної працездатності та розширення функціональних можливостей організму юнаків [9; 10].

Усі ці завдання можна вважати програмними результатами навчання, що мають бути досягнуті у процесі засвоєння програмного матеріалу дисципліни «Фізична культура» в школі [2; 7]. Ці вимоги доповнюються інформацією військових фахівців із фізпідготовки щодо затребуваності конкретних фізичних якостей у різних бойових ситуаціях [4]. На жаль, у найсучасніших умовах, коли йде війна, публікацій мало, тому користуємось довоєнною інформацією (табл. 1), розуміючи, що її буде доповнено після завершення фази активних бойових дій. Але процес модернізації необхідно розпочинати вже зараз.

Таблиця 1

**Структура прояву фізичних якостей у різних видах бойових дій
(за С. Романчуком, 2017), %**

Види бойових дій	Сила	Витривалість	Швидкість	Спритність	Гнучкість
Наступ	15,6	36,3	25,6	12,5	10
Засідка	8	35	13	15	29
Ведення бойових дій	50	29	10	5	6
Оборона	19,4	29,4	24,4	18,8	8,1
Марш	14,2	51,6	11	12,4	10,8
Чергування на блок-постах	14,3	42,9	18,6	15,7	8,6
Вихід із оточення	18,3	45	16,7	14,2	5,8
Ведення розвідки	15	56,7	10	10	8,3

За табл. 1, в умовах ведення бойових дій затребуються всі фізичні якості, але найчастіше та найпотужніше застосовують силу та витривалість. Отже, у моделі фізичної підготовленості майбутнього солдата вони є провідними. Мета наступних наших досліджень – дослідити рівень їхнього фактичного розвитку та прояву у потенційних призовників.

Результати власних досліджень та їх обговорення. Ми вивчали стан фізичної підготовленості допризовної і призовної молоді нашого регіону в динаміці й за різними джерелами:

- за даними військкомату м. Кременчука (вік – 16–18 років);

- за даними кафедри фізичного виховання коледжу КрНУ (вік – 15–16 років);

- за даними кафедри здоров'я людини та фізичної культури КрНУ (вік – 17–19 років).

Через обмеження, викликані спочатку коронавірусом, а далі – війною, ми мали змогу працювати лише із даними робочих журналів учителів (викладачів) фізкультури і показниками, продемонстрованими у період стаціонарного навчання і регулярних занять фізичними вправами. У першу чергу, ми вивчили стан фізичної підготовленості юнаків 15–16 років, які вступили до коледжу КрНУ на базі неповної загальної середньої освіти, після 9 класу.

Результати комплексної оцінки представлено в табл. 2:

Таблиця 2

**Комплексна оцінка фізичної підготовленості юнаків
допризовного віку коледжу КрНУ**

Оцінка	2010	2014	2017
	%	%	%
«Відмінно»	11,4	16,8	17,8
«Добре»	24,5	28,7	28,5
«Задовільно»	58,0	50,3	48,6
«Незадовільно» (2 бали)	5,3	4,0	4,1
«Незадовільно» (1 бал)	0,8	0,4	0,78

На жаль, оцінка комплексна не передбачає можливості аналізувати рівень розвитку конкретних фізичних якостей. Далі ми аналізували показники, надані Кременчуцьким військовим комісаріатом, який надав конкретнішу інформацію щодо вчорашніх випускників шкіл. Вона стосувалась проблемних фізичних якостей, за якими вчорашні випускники нашого регіону мали незадовільну підготовку.

Так, призовники одержали оцінку «незадовільно» у вправах на: витривалість – 71,6 % юнаків; силові якості – 64 %; швидкісні якості – 38,8 %.

Отже, результати співпадають із вищевикладеними даними попередніх дослідників.

Наостанок ми проаналізували рівень розвитку фізичних якостей у студентів 1–2-х курсів, актуальна фізична підготовка яких базується іще на шкільних досягненнях, оскільки передбачений мінімум годин в університетській програмі ніяк не сприяє розвитку фізичних якостей, за виключенням випадків, коли студент паралельно займається у позанавчальний час (табл. 3):

Таблиця 3

**Результати фізичної підготовленості
здобувачів призовного віку КрНУ 1 та 2 курсу, (n=170)**

Показники	Фізична якість	$\bar{x}$	σ	Оцінка, бал
Біг 100 м (с)	Швидкість	15,1	0,60	3
Біг 3000 м (с)	Витривалість	847	51,6	3
Підтягування на перекладині (разів)	Силова витривалість	8,32	2,54	2
Комплексна силова вправа (разів)	Швидкісно-силова витривалість	37,17	8,7	4
Човниковий біг 10x10 м (с)	Спритність	29,2	1,35	4
Стрибок у довжину з місця (см)	Вибухова сила	224,29	18,68	3
Нахил тулуба вперед (см)	Гнучкість	13,16	5,53	4

За цією таблицею найзатребуваніші в умовах бойових дій – сила та витривалість – оцінюються «задовільно» та «незадовільно». Тож можна передбачити, що бойові ситуації та дії, що вимагають прояву цих якостей – метання, прискорення, перенесення обтяжень (зброї, боєприпасів, амуніції, евакуація поранених тощо) несуть потенціальні ризики і вимагають попередньої підготовки. Ця підготовка в умовах

війни не може бути тривалою й достатньою для формування фізичних якостей, які вважаються провідними і комплексними. Тому знову повертаємося до необхідності вдосконалення фізичної підготовки юнаків, починаючи зі шкільної лави.

На нашу думку, змістові зміни в програмі уроків фізкультури мають вноситись паралельно із формуванням свідомого, вмотивованого

ставлення до стану своєї фізичної підготовленості, обґрунтованості вимог і нормативів. Як би критично не ставились фахівці до нормативів, але їх, на думку військових, які опираються виключно на досвід виживання солдат у бойових умовах, потрібно буде розробляти, обґрунтовувати і вводити. На нашу думку, найкращим шляхом буде практика модельно-цільових характеристик, яка передбачає врахування індивідуальних показників фізичного стану та розвитку. Цю тему у попередні роки висвітлювали автори Т. Круцевич, Т. Лошицька (2007), В. Пилипенко

(2007). Ними розроблені відповідні вимоги з фізичної підготовки у вигляді рівнянь лінійної регресії. За допомогою цих рівнянь моделюється профіль фізичної підготовленості. Також учителю надається можливість досліджувати динаміку фізичної підготовленості учнів [4].

Цей підхід є водночас одним зі шляхів вирішення проблеми індивідуального підходу у фізичному вихованні. Якщо за основний критерій фізичного розвитку приймається маса тіла, то показник у певному тесті фізичної підготовленості розраховується відповідно до порівняння (табл. 4):

Таблиця 4

Модельні рівняння фізичної підготовленості юнаків за показником маси тіла (за Т. Круцевич, Т. Лошицькою, 2013)

Назва змінних		Порівняння адекватної моделі
у	х	
Динамометрія кистьова, кг	Маса тіла	$y_1 = 0,4044 * x_1$
Підтягування, разів	Маса тіла	$y_4 = 21,2964 - 0,159147 * x_1$

Отже, процес попередньої підготовки вчителя до уроку фізкультури у старших класах має включати інформаційний складник, зміст якого полягає у внесенні та збереженні в електронних таблицях EXCEL запропонованих вище лінійних рівнянь та індивідуальних показників фізичного розвитку учнів: зросту, маси, околів тазу та талії тощо. Тоді програма одразу видає належний результат тесту, а фіксація фактичного займає не більше часу, ніж в паперовому варіанті. Ця процедура не знижує моторної щільності уроку, але викликає безпосередній інтерес в учнів. До того ж, дає можливість відслідковувати динаміку кожного показника і коректно та обґрунтовано давати оцінку досягненням учнів.

На нашу думку і думку численних авторів, запропонований підхід є коректнішим, ніж порівняння фактичного індивідуального результату із загальноприйнятими нормативами, які базуються на середньостатистичних показниках, якими є Державні тести та нормативи фізичної підготовленості.

Висновки. Фізична підготовленість школярів випускних класів перебуває на низькому рівні, найзатребуванішими умовами військового часу сила та витривалість оцінюються

«задовільно» та «незадовільно». У процесі уроків фізкультури вчителю необхідно змінювати зміст уроків, методику оцінювання фізичної підготовленості, впроваджувати індивідуальний підхід для вирішення цих проблем. Діючи середньостатистичні нормативи фізичної підготовленості доцільно замінити показниками модельних рівнянь, які враховують індивідуальні особливості учнів та динаміку їхніх навчальних досягнень.

Подальші дослідження плануємо спрямувати на дослідження процесу попередньої та безпосередньої підготовки вчителя до уроку фізкультури у старших класах із позиції вимог Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Біліченко О. О., Скірта О. С., Лошицька Т. І. Актуальний стан фізичного розвитку юнаків старшого шкільного віку як невирішене педагогічне завдання уроків фізкультури. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2023. № 4 (211). С. 113–118.
2. Буйдіна О. О. Модель підготовки вчителів до впровадження Державного стандарту базової середньої освіти у Полтавській області. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2022. № 5 (206). С. 23–26.

3. Васьков Ю. В. Визначення основних функцій і цілей шкільної фізичної культури як умова здійснення особистісно орієнтованого навчання учнів. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/304295287.pdf>

4. Жембровський С. Фізична підготовка як чинник забезпечення особистої безпеки військовослужбовців : матеріали наук.-метод. семінару. Київ : НУОУ, 2015. 220 с.

5. Круцевич Т. Ю., Лошицька Т. І. Проблема оцінювання досягнень у фізичному вихованні та можливі шляхи її вирішення. *Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту та валеології* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Кременчук : КрНУ, 2012. 166 с.

6. Лошицька Т. І. Модельно-цільові характеристики фізичної підготовленості юнаків призовного віку в системі фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. наук з фізичного спорту : 24.00.02. Київ : НУФВСУ, 2007. 22 с.

7. Навчальна програма «Фізична культура» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

8. Особливості методики проведення уроків фізичної культури з учнями шкільного віку. URL: <https://studfile.net/preview/9726117/page:6>.

9. Романчук С., Ролюк О., Воронцов О., Яворський А. Фізичні навантаження військовослужбовців у сучасному бою. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2017. № 7 (9). С. 47–52.

10. Сидорченко К. М. Зміни у системі освіти щодо проблем фізичного виховання і допризовної підготовки. *Спеціальна спрямованість фізичної підготовки як складова особистої безпеки військовослужбовців* : матеріали наук.-метод. семінару (Київ, 17.03.2015 р.). Київ : НУОУ, 2015. С. 187–189.

References

1. Bilichenko, O. O., Skyrta, O. C., & Loshytska, T. I. (2023). Aktualnyi stan fizychnoho rozvytku yunakiv starshoho shkilnoho viku yak nevyrishene pedahohichne zavdannia urokiv fizkultury [Current state of physical development of high school boys as an unresolved pedagogical task of physical education lessons]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 4(211), 113-118 [in Ukrainian].

2. Buidina, O. O. (2022). Model pidhotovky vchyteliv do vprovadzhennia Derzhavnogo standartu bazovoi serednoi osvity u Poltavskii oblasti [A model of teacher training for the implementation of the State Standard of Basic Secondary Education in the Poltava Region]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 5 (206), 23-26 [in Ukrainian].

3. Vaskov Yu. V. *Vyznachennia osnovnykh funktsii i tsilei shkilnoi fizychnoi kultury yak umova zdiisnennia osobystisno oriientovanoho navchannia uchniv [Determination of the main*

functions and goals of school physical education as a condition for the implementation of personally oriented education of students]. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/304295287.pdf> [in Ukrainian].

4. Zhebrovskyyi, S. (2015). *Fizychna pidhotovka yak chynnyk zabezpechennia osobystoi bezpeky viiskovosluzhbovtiv [Physical training as a factor in ensuring the personal safety of military personnel]*: materialy nauk.-metod. seminaru. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

5. Krutsevych, T. Yu., & Loshytska, T. I. (2012). Problema otsiniuvannia dosiahnen u fizychnomu vykhovanni ta mozhyvi shliakhy yii vyrishennia [The problem of assessing achievements in physical education and possible ways to solve it]. In *Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia, sportu ta valeolohii [Actual problems of physical education, sports and valeology]*: materialy IV vseukr. nauk.-prakt. konf. Kremenchuk: KrNU [in Ukrainian].

6. Loshytska, T. I. (2007). *Modelno-tsilovi kharakterystyky fizychnoi pidhotovlenosti yunakiv pryzovnoho viku v systemi fizychnoho vykhovannia [Model-target characteristics of physical fitness of young men of military age in the system of physical education]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv: NUFVSU [in Ukrainian].

7. *Navchalna prohrama «Fizychna kultura» dlia 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Curriculum "Physical culture" for 10-11 grades of general secondary education institutions]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> [in Ukrainian].

8. *Osoblyvosti metodyky provedennia urokiv fizychnoi kultury z uchniamy shkilnoho viku [Peculiarities of the methodology of conducting physical education lessons with school-age students]*. Retrieved from <https://studfile.net/preview/9726117/page:6> [in Ukrainian].

9. Romanchuk, S., Roliuk, O., Vorontsov, O., & Yavorskyi, A. (2017). Fizychni navantazhennia viiskovosluzhbovtiv u suchasnomu boiu [Physical load of military personnel in modern combat]. *Ukrainskyi zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu [Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sports]*, 7 (9), 47-52 [in Ukrainian].

10. Sydorchenko, K. M. (2015). Zminy u systemi osvity shchodo problem fizychnoho vykhovannia i dopryzovnoi pidhotovky [Changes in the education system regarding the problems of physical education and pre-conscription training]. In *Spetsialna spriamovanist fizychnoi pidhotovky yak skladova osobystoi bezpeky viiskovosluzhbovtiv [Special orientation of physical training as a component of personal safety of military personnel]*: materialy nauk.-metod. seminaru (pp. 187-189). Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 15.08.2023

УДК 373.5.035:39(=161.2):746:688.721.2

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-144-152](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-144-152)**Свиридюк Наталія Олександрівна,**

заслужена майстриня народної творчості України,
членкиня Спілки дизайнерів України, здобувачка наукового ступеня доктора філософії
кафедри професійної освіти, дизайну та безпеки життєдіяльності,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Nataliia Svyrydiuk,

master of folk art of Ukraine, a member of the Union of Designers of Ukraine, applicant for
educational and scientific degree "Doctor of philosophy" at the Department of Professional
Education, Design and Life Safety,

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: nata.motanka@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0983-2116>

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕТНОПОДОРОЖІ У СВІТ НАРОДНОЇ ЛЯЛКИ

A У сучасному освітньому просторі все більшої актуальності набувають нові форми освітнього процесу. У нашому дослідженні представлено методичні матеріали для знайомства учнівської молоді з історією української народної іграшки, видами вузлової ляльки (ляльки-мотанки) та способами їх виготовлення, особливостями створення іграшок наших прабабусь, роботами сучасних народних майстринь-лялькарко Полтавщини. Такий урок (або позаурочний захід) пропонуємо провести у формі етноподорожі, поринути у спогади та наукові розвідки. У тексті даної статті ми ділимося розповідями носіїв народної творчості про ляльки минуло століття, світлинами з колекції авторки, знайомимо з різновидами народної вузлової ляльки. Тут і веселі дівчата у віночках, і пишні пані у білих намітках, і бабусі з онуками на руках. Це все традиційні вузлові ляльки Середньої Наддніпряниці.

Метою нашого дослідження є розроблення нової оригінальної методики знайомства учнів із народним мистецтвом виготовлення вузлової ляльки у форматі етноподорожі. Навчально-методичні та ілюстративні матеріали для етноподорожі можуть бути використані вчителями технологій та мистецтва закладів загальної середньої освіти, керівниками мистецьких шкіл і творчих гуртків, викладачами закладів фахової передвищої та вищої освіти.

Ключові слова: інноваційні форми навчання; заняття у формі етноподорожі; розвиток іграшкарства в Україні; вузлові ляльки; ляльки-мотанки; знайомство з роботами майстринь-лялькарко Полтавщини

The method for organizing and performing a lesson ethno-trip into the world of folk dolls

S In the modern educational space, new forms of the educational process are becoming more and more relevant. Our research presents methodical materials for students to familiarize themselves with the history of Ukrainian folk toys, types of knotted dolls (motanka dolls) and their manufacturing methods, features of creating trip, delving into memories and scientific explorations. In the text of this article, we toys of our great-grandmothers, and works of modern folk doll makers of Poltava share the stories of folk artists about dolls over the past century, photos from the author's collection, and introduce the varieties of folk-knotted dolls. There are cheerful girls in crowns, curvaceous ladies in white caps, and grandmothers with grandchildren in their arms. These are all traditional knotted dolls of the Middle Dnipro region.

The purpose of our research is to develop a new, original method of introducing students to the folk art of making knotted dolls in the format of an ethno-trip. Educational and methodological and illustrative materials for the ethno-trip can be used by technology and art teachers of general secondary education institutions, heads of art schools and creative circles, and teachers of vocational pre-university and higher education institutions.

In the process of scientific research, the following research methods were used: the study and analysis of archival materials, literary sources, museum exhibits, toy-making samples from private collections, population surveys, and the study of the experience of making knotted dolls among the older population of cities and villages of Poltava region.

The folk doll, which absorbed and combined elements of various techniques of decorative and applied art, became a guide to the world of folk creativity and ethno design. To create a doll in a traditional authentic outfit or a stylized folk costume, masters use several different methods and techniques of decorative and applied art: embroidery, dyeing with natural dyes, vybiika, weaving, beading, wool felting, appliqué, waxing, straw weaving, wicker weaving, pottery, techniques for making paper and textile flowers, etc. Thus, during the ethno-trip, students will learn more unique information not only about knotted dolls but also about Ukrainian traditions and folk art.

Keywords: innovative forms of education; classes in the form of an ethno-trip; the development of toy-making in Ukraine; knotted dolls; motanka dolls; getting to know the works of doll makers from the Poltava region

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Народне мистецтво є запорукою національно-патріотичного виховання підростаючого покоління і може бути основою для розвитку творчих здібностей учнів. Народна іграшка може пронизувати освітній процес на різних рівнях – від дошкільної до вищої освіти. Лялька з її національною символікою, народним колоритом, природною красою надихає творити нові дизайнерські речі. Тому використання елементів лялькової традиції у процесі навчання учнів технологіям відкриває низку перспектив: знайомство з носіями народного мистецтва (екскурсії, зустрічі, майстер-класи з майстрами); вивчення національного костюму (головні убори, прикраси, одяг, взуття); дослідження видів побутової діяльності та пристосувань, якими користувалися наші предки; опанування основ декоративно-прикладного мистецтва України (вишивка, бісероплетіння, ткацтво, валяння тощо). Усі ці напрями мистецтва об'єднано в народній ляльці, в технології її виготовлення, а ще скільки легенд, приказок, казок, пісень пов'язано з українськими іграшками, що беззаперечно доводить актуальність розроблення нових підходів до втілення етнодизайну в освітній процес.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вивчення питання залучення учнівської та студентської молоді до етнотрадицій спонукало студіювання наукового доробку учених: Є. Антоновича, А. Марушкевича, Ю. Саврій, Ю. Срібної, В. Титаренко, М. Близнюка, О. Яковенко та ін. При розгляді сучасних інноваційних методів навчання в нашому дослідженні ми спиралися на праці В. Бурдуна, М. Курача, Н. Лазаренко, В. Сидоренка, В. Солов'я, І. Радецької, П. Щербаня та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Етноподорож як один із сучасних форматів проведення уроків із мистецтва та технологій або позаурочних заходів може бути цікавим і змістовним навчально-методичним матеріалом для вчителів закладів загальної середньої освіти і викладачів закладів вищої освіти. Матеріал розроблений і зібраний у нашому дослідженні доступний для розуміння та навчання учнів від 10 років і старше.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є розроблення нової оригінальної методики знайомства учнів із народним мистецтвом виготовлення вузлової ляльки у форматі етноподорожі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Етноподорож у світ народної ляльки може стати комплексним заходом, у ході якого відбудеться знайомство з історією розвитку народної ляльки в Україні; віртуальне знайомство з творчістю відомих майстринь-лялькаррок минулого та сьогодення; майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки з хусток. Проведення етноподорожі має на меті реалізувати декілька аспектів освітнього процесу: навчальний (ознайомити учнів із традиційною українською вузловою лялькою; узагальнити знання з традиційного виду народного мистецтва – лялькарства; розширити знання з історії народної ляльки; зосередити увагу учнів на екологічності традиційних ляльок; сформувати знання про основні характерні іконографічні та технологічні риси народної ляльки); розвивальний (розвинути художньо-естетичний смак учнів, старанність і наполегливість у роботі, познайомивши з творчою діяльністю майстрів народної ляльки; виховний (формувати повагу до ручної праці та розуміння цінності народного мистецтва; дбайливе ставлення до народного мистецтва і старовинних виробів).

На етапі підготовки до проведення етноподорожі необхідно вжити декілька організаційних заходів. Формат проведення етноподорожі може бути як у форматі офлайн, так і онлайн. Тому процес підготовки до проведення дещо відрізнятиметься. Для формату офлайн необхідно підготувати аудиторію, розташувати місця для учнів півколом для зручності контакту, підготувати виставку з вузлових ляльок, слайд-презентацію та засоби для її демонстрації, матеріали з яких виготовляють традиційну ляльку: прядиво, полотно, фрагменти вишивки; ілюстративні матеріали з традиційного строю; репродукції старовинних світлин, аудіофрагмент виступу гурту «GO_A» з піснею «Сію-вію конопелечки». Для формату онлайн інтер'єр приміщення стає менш важливим, а надається перевага демонстраційним засобам навчання. Найкращим варіантом буде запрошення до відеозв'язку народної майстрині. Наразі пропонуємо матеріали, зібрані нами під час етнографічних експедицій, світлини ляльок

майстринь Полтавської області: Наталії Свиридюк (авторки дослідження), Олени Опанасюк, Валентини Ялосовецької, Валентини Омельченко, Віри Черняк, Людмили Гавриленко, Тамари Пилипенко. Результати етнографічних досліджень, учитель може використати під час проведення етноподорожі, ілюстраційний матеріал можна об'єднати у світлини або слайд-презентацію.

Іграшки та ляльки існували поряд із людиною з давніх часів. Відомі археологічні знахідки антропоморфних фігур часів пізнього палеоліту та неоліту на території сучасної України. Поняття «антропоморфні» походить від грецьких слів: «людина» та «вигляд», тобто фігурки людиноподібні, що нагадують за загальними рисами людську постать. Ці фігурки виготовлялися з чистої глини чи глини змішаної із зерном, і, на думку дослідників, втілювали образи божеств, яким поклонялися представники ранньоземлеробських культур, що жили на теренах сучасної України [8, с. 56]. Це були божества, пов'язані з культом сонця, дощу, родючості, врожаю – тих природних явищ та уявлень, що були найважливішими для наших предків – землеробів. Ймовірно вони втілювали образи Великої Матері, Матері Землі (фото 1):

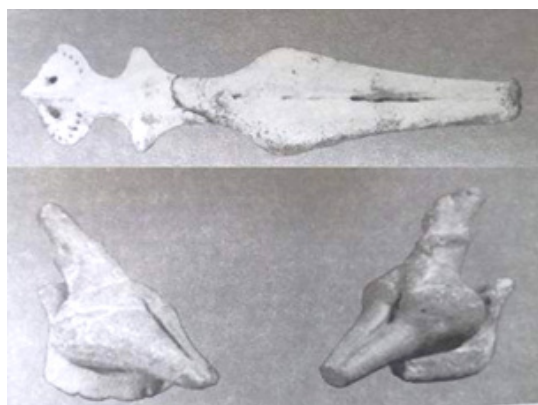

Фото 1. Антропоморфні фігурки трипільські «Венери», знайдені на території України

Відгомонам цих давніх вірувань є обрядові антропоморфні фігури у традиційних обрядах календарного циклу українців: ляльки «Купайло і Марена»,

«Масляна», «Колодій» [1, с. 57, 147]. Із приходом християнства обрядові ляльки поступово втрачали своє сакральне значення. На екрані демонструємо сучасні світлини, що зображують обрядових ляльок під час етнографічних дійств: Свято Купала, Масляна (фото 2).

Фото 2. Обрядові ляльки (світлини з Інтернету:

<https://kultura-poltava.gov.ua/novyny/najmistichnishe-svyato--sontsekres-ivana-kupala/>, <https://zhitomir-online.com/suspilstvo/57625-maslyana-2017-scho-gotuvaty-i-yak-svyatkuvaty.html>)

Але ідеї родючості, родинних зав'язків, материнства, добробуту, що їх упродовж тисячоліть утілювала українська лялька, закріпилися у її образі назавжди. Лялька перестала бути втіленням божеств, а стала лише дитячою забавкою, дорогою та рідною, адже робили ляльки для своїх дітей матері, бабусі чи старші сестри тобто найрідніші люди [8, с. 58].

Багато відомих українських дослідників вивчали народну ляльку, збирали відомості про неї: Марко Грушевський, Іван Франко, Порфирій Мартинович, Василь Милорадович, Ніна Заграда, Софія Русова. До образу народної іграшки зверталися у творчості Георгій Нарбут, Євмен Пшиченко, Єлизавета Трипільська, Євгенія Прибильська та ін. Фольклористами записано декілька пісень – обрядових і колісанок, де згадано народні ляльки. Зокрема, у тексті веснянки, що є першоджерелом пісні гурту «GO_A» «Шум», з якою Україна була представлена на Євробаченні у 2021 році, є слова: «Дівки гуляли, кукли поробили, Кукли поробили, вони погоріли. Сію – вію, сію – вію конопелички». (Варто зробити показ фрагменту виступу гурту «GO_A»).

Першим описав послідовність виготовлення вузлової ляльки суботівський священник,

етнограф, збирач старовини Марко Грушевський. У праці «Дитячі ігри та забавки усякі», виданій у 1904 році, він так описує виготовлення ляльки:

«Клаптики з краму якого, чи з нового, чи з старого – це все матеріял, зветься він: крам, крамники, прибор: до їх ще й прядево держать: бо це потрібно задля того, щоб було з чого куклу зробити – перш пожують хліба в роті, а тоді з его виліплять таке, як голова в молодиці. Як положать у пиркалинку, або в полотнинку той хліб, то зараз зав'яжуть як вузлик ниткою і тоді зверху вузлика удавлюють, щоб вийшло таке як очіпок у молодиці» [3, с. 114].

Лялька слугує не лише забавкою та розвагою, вона втілює зв'язок поколінь. Уявімо собі часи декількох століть назад. У ті часи кожна українська дівчина готувала собі посаг до заміжжя: садила льон і коноплі, збирала їх, мочила, тріпала – поки не виробляла нитки, а потім пряла, ткала, шила та вишивала. Промайнули літа. Пройшло життя. Дівчина вийшла заміж, народила діточок, а тепер постаріла та й уже бавить онуків. Через усе життя пройшли й постаріли разом із нею вишиванки та рушники з приданого, залишилися лише шматочки вишитого полотна. І от із тих клаптиків створює бабуся ляльку онукам. А кожен шматочок тканини у цієї ляльки – то спогад про події, часи, думки та емоції, що прожила, колись, молода вишивальниця. Згадуючи минулі часи, наспівуючи пісні свого дівочства, оповідаючи історії про родину, про давні події, творить бабуся диво – ляльку. І з цими історіями, примовками, піснями та бувальщиною, у цікавій грі передається дітям знання про свій рід, традиції, історію родини, малої Батьківщини та всієї України.

Традиційні ляльки можна розподілити на декілька груп.

Перша група – текстильні ляльки. Їх виготовляли із залишків полотна, фрагментів старих вишивок, предметів одягу: хусток, вовняних носків, навіть із маленьких подушечок і рукавів фуфайки. Вони розрізнялися за технологією виготовлення:

– ляльки, що називаються «вузлові», їх «крутили», тобто створювали шляхом замотування, скручування, зав'язування. Це найдавніші архаїчні ляльки, які не мали виражених ігрових ознак – ручок і ніжок. Домінантою їх була велика голова – «вузол». Одяг цих ляльок не був спеціально пошитий, а утворювався з уже наявних у майстрині шматочків, іноді додатково

скромно декорувалася. Робимо показ ляльки Марка Грушевського з фондової збірки музею Михайла Грушевського, м. Київ (фото 3):

Фото 3. Ляльки Марка Грушевського (світлина з колекції авторки)

– ляльки шиті. Вони з'явилися під впливом образів ляльок фабричного виробництва. Фігурку такої ляльки виготовляли за найпростішою схематичною викройкою, заповнювали прядивом, шматочками тканини, тирсою, сіном [2, с. 226]. Одяг для ляльки шили і він, як правило, відображав моду та звичайне вбрання характерне для того часу, коли була зроблена лялька (фото 4):

Фото 4. Шиті ляльки (світлина з Інтернету)

Друга група – ляльки з природних матеріалів. Один із найдавніших видів іграшок. Виготовляли зі свіжої трави або сіна, із квітів будяка, чорнобривців, мальви, кульбаби; паличок, листя, житньої чи пшеничної соломи, рогозу. Особливо популярні були ляльки з кукурудзи. Для виготовлення ляльок використовували листя (талаш), рильця та початки рослини (фото 5).

Фото 5. Ляльки з природних матеріалів (світлина з колекції авторки)

Третя група – ляльки виготовлені у поєднанні текстильних і природних матеріалів. У таких ляльок основа (тулуб) була зроблена з качана кукурудзи, або хрестообразно з'єднаних гілочок чи пасма трави, рогозу чи сіна, а лице та одяг виконано з різноманітного текстилю (фото 6):

Фото 6. Ляльки виготовлені у поєднанні текстильних та природних матеріалів (світлина з колекції авторки)

Четверта група – ляльки виготовлені з паперу або у поєднанні паперу з іншими матеріалами (фото 7):

Фото 7. Ляльки виготовлені з паперу

А от історія, що її розповіли у Миргородському районі Полтавської області у селі з красивою назвою Красна Лука. Там ляльки робили з вузлика тканини, що утворював голову, а спідничка для ляльки була зроблена з гофрованого паперу яскравих кольорів (див. фото 7). Це був не спеціально придбаний папір, а обгортки від чаю, чи цигарковий папір тощо. Ляльки були невеличкі, але яскраві, їх робили багато, і вони стояли на вікні у хаті «І пишалися!», як сказала оповідачка.

На основі традиційних технологічних прийомів із виготовлення вузлової ляльки нашим народом створено величезна кількість варіантів забавок з текстилю, паперу, природних матеріалів. Наприклад, із джгутової мотузки виготовляють іграшку «Коза-Дереза», але її можна виготовити

і з тканини, і з трави; із сіна, соломки чи тканини можна зробити іграшку «Коник»; лише з одного невеликого шматочка тканини та нитки вийде іграшка «Зайчик-чеберайчик»; із паперу, тканини, соломки, листя кукурудзи та рогозу можна виготовити іграшку – прикрасу «Ангел», і кожна така прикраса, виготовлена з іншого матеріалу, буде по своєму красивою, своєрідною та вишуканою, потрібно лише правильно використати художні можливості та технологічні властивості матеріалу. На екрані або в експозиції виставки можна продемонструвати різновиди описаних іграшок.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році почалося відродження народних традицій і ремесел. Швидко набув популярності й дещо призабутий вид народного мистецтва лялькарство. З'явилася велика кількість майстрів по всій Україні, що досліджують, реконструюють і створюють питомо українські ляльки [13, с. 95].

Наші дослідження народної ляльки пов'язані ще й зі спогадами дитинства. Бабуся зрізала у садку дві гілочки з яблуні чи вишні, зв'язувала їх мотузочкою хрестоподібно так, що б утворилася людиноподібна фігурка, а потім цій фігурі робили голову та обличчя з біленької хустки чи шматочка тканини, а одягом слугували інші бабусині хустки. Зверху лялечку запинали кольоровою хусткою. Хустки були самі різні: і вовняні, і тоненькі шовкові, і ситцеві біленькі або навпаки у яскравих кольорах. І коли маленька дівчинка бігала по будинку з цією лялею, тримаючи її за патишок, хустки майоріли у русі, і лялька була наче жива, рухалася та танцювала. За потреби бабуся знімала хустку з ляльки, одягала і йшла у справах, а ляльці зав'язували якусь іншу хустку. Отже, лялька

постійно змінювала своє імпровізоване вбрання, мала інший вигляд і була наче новою іграшкою (фото 8):

Фото 8. Бабусина лялька (світлина з колекції авторки)

Зацікавленість народною іграшкою привела автора статті, вже в дорослому віці, у 2004 році до справи вивчення, збереження та виготовлення народної ляльки, а також розроблення на основі традиційної – авторської ляльки [11, с. 16]. Під час однієї з експедицій було записано дуже простий спосіб виготовлення «ляльки – немовлятка» з двох хусток. Маючи під рукою дві хустки, учитель створює іграшку «Немовлятко», що займає декілька хвилин. Послідовність виготовлення проста: біленька хусточка згинається на одну третину, збирається в складки і загортається так, щоб утворилася голова ляльки; із частини хустки, що залишилася вільною, формують тулуб; така лялька загортається у ще одну, кольорову хустку, так як сповивають немовля. Розмір ляльки залежить від розміру хустки, приблизно до 20 см. Вийшла проста, навіть наївна і водночас мила та тепла іграшка. Такою іграшкою можна було відволікти, забавити маленьку дитину (фото 9):

Фото 9. Створення іграшки «Немовлятко» (світлини з колекції авторки)

Мандруючи Полтавською областю в пошуках відомостей про традиційні ляльки, було зібрано цікаві зразки народного іграшкарства. Та не менш цінними є історії, оповіді з життя якими супроводжували бабусі виготовлення зразків іграшок свого дитинства. У кожній лялечки є історія, де переплелися великі історичні події з долею родини оповідача, радість і печаль, смішне та сумне!

Так, у місті Шишаки Полтавської області, літня жінка розповіла таку історію. Коли оповідачка була маленька, а це часи одразу по Другій світовій війні, жили матеріально сутужно. Її матуся як раз народила меншого хлопчика і отримала, як допомогу породіллі, шматок червоної найдешевшої тканини. Але у ті важкі роки це був наче скарб. А наша оповідачка вже вміла крутити ляльок і вишивати. Нарізала вона з тої тканини фартухів для своїх ляльок та ляльок усіх подружок, гарненько повишивала трояндочки і так собою майстринею пишлася. Коли запитали «А як же матуся зреагувала на порізану тканину?», згадує:

«Сварила дуже, але не біла!». Зрозуміло, що її мама розуміла прагнення дитини зробити щось красиве власними руками ще й порадувати цим друзів [10, с. 63].

Полтавська область багата на таланти, тут працює когорта цікавих самобутніх майстрів. Майстри Валентина Ялосовецька (м. Градизьк), Олена Опанасюк (сmt Опішня) [6, с. 48], Тамара Пилипенко (м. Полтава) [5, с. 45],

Людмила Гавриленко (м. Зіньків) [9, с. 54] створюють ляльки з природних матеріалів. Використовують листя кукурудзи, соломку, рогіз, сухі квіти, доповнюють це шматочками полотна. Такі ляльки вишукані за кольорами, бо демонструють багатство тонких відтінків зеленого, сіро-зеленого, жовтого, жовто-зеленого, брунатного, вохристого. Ці ляльки виготовлені з використанням традиційних прийомів: «вузлик» – голова, до якого примотуються умовний «одяг» із рослин і шматочків домотканого полотна, що гармонійно поєднуються (показ виготовлених ляльок різних майстрів, фото 10):

Фото 10. Виготовлені ляльки різних майстрів:
а) Л. Гавриленко, б) В. Ялосовецької, в) О. Опанасюк, г) Т. Пилипенко,
д) В. Омельченко, е) В. Черняк (світлина з колекції авторки)

Інші майстрині Полтавщини створюють за мотивами традиційної текстильної вузлової ляльки власні авторські. Повновиді, колоритні, шиті з тканини за дуже простою схематичною викройкою ляльки Валентини Омельченко (м. Решетилівка) [7, с. 80]. Створені нею ляльки подібні тим, які шили у 30–50-х роках ХХ століття по українських селах під впливом вигляду фабричних магазинних ляльок. Такі ляльки мають виражені ігрові ознаки: ручки та ніжки, вбрані у характерний для того часу одяг. Віра Черняк (м. Полтава) створює ляльки з багатою вишивкою, обирає давні, цікаві, маловідомі візерунки, її ляльки «Наречені» та «Княгині» одягнені у пишні вінки та ошатні намітки, прикрашені намистами з дукачами [4, с. 150]. Учитель демонструє ляльки виготовлені майстрами (див. фото 10, е).

Підсумовуючи мандрівку у світ народної ляльки, вчителю ватро ще раз окреслити ключові моменти розповіді: «Спершу ми побували у тих давніх часах, коли лялька ще не була іграшкою, а сприймалася як божество – захисниця! Взнали, якими ляльками гралися наші прабабусі, як вони виготовляли ляльки, використовуючи для цього залишки старого вбрання, хустки, домоткане полотно, прядиво, різноманітні рослини, траву і квіти. Позналилися з творчим доробком народних майстринь (Наталії Свиридюк, Валентини Ялосовецької, Олени Опанасюк, Тамари Пилипенко, Людмили Гавриленко, Валентини Омельченко), що продовжують традицію виготовлення вузлової ляльки. Розглянули різні види ляльок: дуже прості у виготовленні, що робляться з двох хустин, і складні авторські, що включають у себе багато різних видів народних ремесел. Побачили велику різноманітність іграшок коників, пташок, зайчиків, кіз, що їх можна зробити, володіючи технікою створення вузлової ляльки. Під час нашої мандрівки століттями з народною лялькою ми переконалися – яка давня, різноманітна та цікава традиційна культура українського народу!».

Пропонуємо для активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів поставити декілька запитань до учнівської аудиторії: «Що нового Ви дізналися про народні іграшки?», «Про яку ляльку розповідь Вам найбільше сподобалася? Чому?», «З яких матеріалів можна зробити традиційну вузлову ляльку?», «Які види народних ремесел використовуються під час створення ляльки?». У підсумку будь-якого заходу має бути рефлексія.

Пропонуємо фотосесію учнів та вчителя в експозиції ляльок, представлених на виставці. Або сформувані тематичну історію для сторінки в соцмережі зі світлинами народної ляльки.

Висновки з даного дослідження. Етнографічні дослідження не повинні залишатися лише науковим надбанням, їх можна транслювати у художньо-образні матеріали, які легше сприймаються у широких колах, зрозумілими і доступними термінами пояснювати складні категорії та методологію, таким чином популяризувати наукові дослідження, спонукати молодь вивчати українську культуру, традиції, розвивати етномистецтво та примножувати надбання етнотрибуна рідного краю. Вважаємо, що представлені матеріали зможуть використати вчителі технологій та мистецтва закладів загальної середньої освіти, керівники мистецьких шкіл і творчих гуртків, викладачі закладів фахової передвищої та вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок.

Дослідження лялькарства лише набирає обертів, оскільки вузлова лялька є окремим видом народної іграшки, перспективними можуть стати дослідження народних іграшок, виготовлених в інших техніках декоративно-прикладного мистецтва, зокрема: глиняні іграшки чи іграшки з деревини. Адже, іграшкарство у різних куточках нашої країни мало свої характерні особливості, вивчення та опанування технологіями наших предків може стати поштовхом для розвитку нового сучасного народного мистецтва, що вже будуть вивчати наші онуки та правнуки.

Список використаних джерел

1. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Репринт. вид. Київ : МВП «Оберіг», 1991. Т. 1. 449 с.
2. Герус Л. М. Українська народна іграшка. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2004. 263 с.
3. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Київ : Либідь, 2011. 256 с.
4. Краший твір року – 2016, 2017, 2018. Всеукраїнський мистецький проект-конкурс народного мистецтва / авт.-упоряд. : С. Шевченко, В. Корнієнко. Київ : Народні джерела, 2019. 232 с.
5. Краший твір року – 2015. Всеукраїнський мистецький проект- конкурс народного мистецтва / авт.-упоряд. : С. Шевченко, В. Корнієнко. Київ : Народні джерела, 2015. 136 с.
6. Краший твір року – 2014. Всеукраїнська виставка-конкурс народного мистецтва / авт.-упоряд. : С. Шевченко, В. Корнієнко. Київ : Народні джерела, 2014. 144 с.

7. Кращий твір року – 2011. Всеукраїнська виставка-конкурс народного мистецтва / авт.-упоряд. : Є. Шевченко, В. Корнієнко. Київ : Народні джерела, 2011. 92 с.
8. Найдено О. Парадокс української ляльки: Українська народна лялька у світлі кроскультурних паралелей та аналогій. Обрядові функції. Конструктивний дизайн. Київ : ВД «Стило», 2016. 208 с.
9. Свиридюк Н. О. Презентаційна діяльність полтавського обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України. *Вища школа*. 2020. № 7/8. С. 50–59.
10. Свиридюк Н. О. Традиції створення народної іграшки в 40–50-х рр. ХХ ст. (за польовими матеріалами Шишацького району Полтавської області). *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії* : зб. наук. праць. Київ : НАНУ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2010. Вип. 11. С. 62–65.
11. Українська народна іграшка : альбом-каталог / авт.-упоряд. : Є. Шевченко, В. Корнієнко. Київ : Народні джерела, 2011. 96 с.
12. Українська витинанка : альбом-каталог / авт.-упоряд. : Є. Шевченко, В. Корнієнко. Київ : Народні джерела, 2013. 112 с.
13. Ханко В. М. Плин мистецького життя. Харків ; Полтава : Видавець Олександр Савчук, 2022. 132 с.
6. Shevchenko, Ye., & Korniienko, V. (Eds.). (2014). *Krashchyi tvir roku – 2014. Vseukrainskyi mystetskyi proekt-konkurs narodnoho mystetstva [The best work of the year – 2014. All-Ukrainian art project-competition of folk art]*. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
7. Shevchenko, Ye., & Korniienko, V. (Eds.). (2011). *Krashchyi tvir roku – 2011. Vseukrainskyi mystetskyi proekt-konkurs narodnoho mystetstva [The best work of the year – 2011. All-Ukrainian art project-competition of folk art]*. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
8. Naiden, O. (2016). *Paradoks ukrainskoi lialky: Ukrainska narodna lialka u svitli kroskulturnykh paralelei ta analogii. Obriadovi funktsii. Konstruktyvnyi dyzain [The Paradox of the Ukrainian Doll: The Ukrainian Folk Doll in the Light of Cross- Cultural Parallels and Analogies. Ritual functions. Constructive design]*. Kyiv: VD “Stylos” [in Ukrainian].
9. Svyrydiuk, N. O. (2020). *Prezentatsiina diialnist poltavskoho oblasnoho oseredku Natsionalnoi spilky maistriv narodnoho mystetstva Ukrainy [Presentation activity of the Poltava regional branch of the National Union of Masters of Folk Art of Ukraine]*. *Vyshcha shkola [Higher School]*, 7/8, 50-59 [in Ukrainian].
10. Svyrydiuk, N. O. (2010). *Tradytzii stvorennia narodnoi ihrashky v 40-50-kh rr. XX st. (za polovymy materialamy Shyshatskoho raionu Poltavskoi oblasti) [Traditions of creating a folk toy in the 40s and 50s of the 20th century. (based on field materials of the Shishatsky district of the Poltava region)]*. In *Ukrainske mystetstvoznnavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii [Ukrainian art history: materials, research, reviews]*: zb. nauk. prats (Vol. 11, pp. 62-65). Kyiv : NANU IMFE im. M. T. Rylskoho [in Ukrainian].
11. Shevchenko, Ye., & Korniienko, V. (Eds.). (2011). *Ukrainska narodna ihrashka [Ukrainian folk toy]: albom-kataloh*. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
12. Shevchenko, Ye., & Korniienko, V. (Eds.). (2013). *Ukrainska vytynanka [Ukrainian papercut]: albom-kataloh*. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
13. Khanko, V. M. (2022). *Plyn mystetskoho zhyttia [The flow of artistic life]*. Kharkiv; Poltava: Vydavets Oleksandr Savchuk [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.08

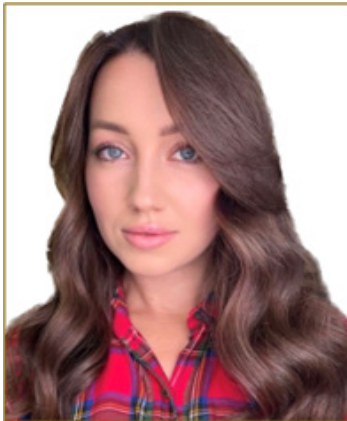
References

1. Voropai, O. (1991). *Zvychai nashoho narodu [Customs of our people]: etnohrafichnyi narys (Vol. 1)*. Kyiv: MVP “Oberih” [in Ukrainian].
2. Herus, L. M. (2004). *Ukrainska narodna ihrashka [Ukrainian folk toy]*. Lviv: Instytut narodoznnavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Hrushevskiy, M. (2011). *Dytyna u zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu [A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Shevchenko, Ye., & Korniienko, V. (Eds.). (2019). *Krashchyi tvir roku – 2016, 2017, 2018. Vseukrainskyi mystetskyi proekt-konkurs narodnoho mystetstva [The best work of the year – 2016, 2017, 2018. All-Ukrainian art project-competition of folk art]*. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
5. Shevchenko, Ye., & Korniienko, V. (Eds.). (2015). *Krashchyi tvir roku – 2015. Vseukrainskyi mystetskyi proekt-konkurs narodnoho mystetstva [The best work of the year – 2015. All-Ukrainian art project-competition of folk art]*. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].

УДК 398.8

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-153-157](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-153-157)

Дріневська Ванда Сергіївна,
заслужена артистка України,
доцентка кафедри музичного мистецтва,
Київський національний університет
культури і мистецтва, Україна
Vanda Drinevska,
Honored Artist of Ukraine,
Associate Professor of the Department of Musical Arts,
Kyiv National University Culture and Arts, Ukraine
E-mail: d_vanda@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4990-7255>

НАРОДНОПІСЕННІ ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ ВОКАЛЬНОМУ ВИКОНАВСТВІ

- A** Розкриваються особливості розвитку народнопісенних традицій у сучасному вокальному виконавстві. Звернено увагу на аксіологічному потенціалі фольклору як чиннику розвитку національної свідомості. Виокремлено різні форми циркуляції фольклору в контексті сучасної української мистецької практики. Базовим принципом є включення народних пісень до репертуару хорових колективів і співаків. Також нерідким є поєднання фольклору з джазовим мистецтвом, які мають низку спільних характеристик, як-от імпровізаційність. Часто використовується принцип створення обробок народних пісень і написання творів, які мають риси, що уподібнюють їх фольклору (застосування народних ладів, принципів голосоведіння, типових поспівок, автентичної вокальної манери). Усе це створює простір для розвитку національного мистецтва, що має самобутній характер і сприяє інтеграції нації.

Ключові слова: фольклор; вокал; імпровізація; обробка; стиль; мистецтво; нація

Folk-song traditions in modern vocal performance

- S** This article reveals the peculiarities of the development of folk song traditions in modern vocal performance. Attention is drawn to the axiological potential of folklore as a factor in the development of national consciousness. Various forms of folklore circulation in the context of modern Ukrainian artistic practice are singled out. The basic principle is the inclusion of folk songs in the repertoire of choral groups and singers. Folk songs can occur in their original form, as well as in the form of arrangements, where the basic constant motive complex can be preserved and the character of the work can be significantly changed, although the connection with the original source can still be traced. The nature of the transformations of the folk source may depend on the artistic tasks of the arranger or the artistic director of the collective. It is also not uncommon to combine folklore with jazz art, which has some common characteristics, such as improvisation. Analogous stylistic transformations are quite natural, considering that both folklore and jazz-improvisational types of musical cultures demonstrate a commonality in the combination of creative and performing principles. The principle of creating arrangements of folk songs and writing works that have features similar to folklore (application of folk tunes, principles of voicing, typical chants, authentic vocal manner) is often used. The singer uses melismatics to fill the sound space of the chorus. Vivid theatricalization is created thanks to the tonal differentiation of the parts of each participant in the action. Due to the use of low and high formants, the singer achieves a distinction between their lines. The use of backing vocals, which imitates the principles of folk singing, strengthens the connection with folklore. All this creates space for developing national art, which has an original character and contributes to the integration of the nation.

Keywords: folklore; vocals; improvisation; processing; style; art; nation

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Сучасна українська культура перебуває у стані трансформації. Ті складні умови, в яких живе український народ, не є перепорою для розвитку культури та мистецтва. Проте вкрай актуальною є зміна музичного контенту, який лунає з різних медіаканалів, його відповідність запитам сучасної аудиторії та його роль у вихованні молодого покоління. Надзвичайно важливим є використання компонентів, що відсилають до української культури, у тому числі народнопісенний матеріал. Актуальним завданням є висвітлення тих показників, які мають аксіологічний характер і вказують на використання народнопісенних традицій у сучасній музиці.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Особливості трактування народних пісень в аранжуваннях, здійснених С. Павлюченком для Українського народного хору, досліджуються в статті В. Горобця та В. Сластьона [4]. Специфіка фольклоризму та потенціал розвитку та циркуляції народного мистецтва в сучасних художніх стилях розкривається в публікаціях С. Садовенко [5], А. Фурдичка [9]. Роль фольклору як чинника інтеграції нації та впливу мистецтва на соціум аналізують А. Ткач [7] та А. Тормахова [8]. Особливості використання народних пісень у джазових творах аналізуються в дисертаційному дослідженні А. Соловійова [6]. Питання циркуляції народного вокалу як компоненту народнопісенної традиції в сучасній авторській музиці досліджували Н. Яговенко, В. Дріневська, С. Власова [10]. Приклади використання народнопісенних традицій наявні у творах із репертуару В. Дріневської [1; 2; 3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання ролі народнопісенних традицій як чинника інтеграції національної культури й досі не розглядалось у контексті наукового дискурсу.

Мета статті: дослідити вплив народнопісенних традицій на розвиток сучасного вокального виконавства.

Викладення основного матеріалу. Вокальне мистецтво сьогодення представляє складний мікст різних музичних традицій. Популярними є напрями рок- і поп-музики, в яких можуть бути наявними впливи музики академічної та фольклору. Зразки синтезування фольклору та популярних напрямів

вбачаються доволі перспективними, зважаючи на аксіологічне значення народного мистецтва, що має культуротворчу роль.

А. Тормахова вказує на те, що сучасна культура залежить від мистецтва, що в ньому функціонує, саме тому важливо звертати увагу на його зміст. «Мистецтво виступає виразником тих культурно-політичних процесів, які відбуваються в суспільстві. Воно формує певний світогляд, виступає засобом боротьби, носієм певної ідеології» [8, с. 67].

В умовах боротьби за збереження власної культурної ідентичності потрібно створювати контент, який буде виконувати не лише рекреаційну та естетичну функцію, а й мати глибший характер, впливаючи на ідентичність соціуму. На наше переконання, такий потенціал має мистецтво, що спирається на народні традиції. «Фольклор є тією частиною культури, яка формується повсякчас і не може сприйматися лише як компонент традиційного давноминулого цивілізаційного пласта. Одночасно побутує і традиційна спадщина минулих віків, і фольклор повсякденних мовленнєвих ситуацій» [7, с. 146].

Прикладів використання фольклору у творчості сучасних колективів можна віднайти чимало. Дуже актуальним є включення народних пісень у репертуар академічних хорових колективів. Така практика ретельно досліджувалась А. Фурдичко, який не лише окреслив коло вітчизняних хорів, що використовують подібний матеріал у своїй творчості, а й акцентує увагу на тих формах, в яких він транслюється. Йдеться про те, що фольклор виступає у дещо зміненому аранжованому вигляді. Даний показник оцінюється автором публікації як цілком позитивний і такий, що відіграє свою роль у формуванні національного продукту. «Всі окреслені колективи культивують у своїй репертуарній політиці принцип жанрового універсалізму, що вказує на те, що музичний фольклор складає лише частину їх концертної діяльності» [9, с. 1576]. Серед колективів згадуються такі, як Національна заслужена академічна капела «Думка», Академічний камерний хор «Хрещатик», Академічний хор «ANIMA», «Київська камерата», Жіночий хор «Павана» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Державна академічна чоловіча хорова капела ім. Л. М. Ревуцького. Використання народнопісенного матеріалу може

бути розглянуто як чинник ідентичності нації. «Проблема ідентичності достатньо актуальна на сучасному етапі становлення української державності. У цьому контексті народнопісенне надбання є одним із її формувальних стрижнів. У ньому зберігається дух народу, його традиції, світосприйняття, ментальність» [там само].

Якщо виділити варіанти впровадження народнопісенних традицій у сучасному українському вокальному виконавстві, то їх можна розподілити на декілька типів. До одного з них може бути віднесене використання в репертуарі співаків і колективів фольклорного матеріалу. Народні пісні можуть проходити в оригінальному вигляді, а також у вигляді обробок, де зберігається базовий константний мотивний комплекс, а також істотним чином змінюється характер твору, хоча зв'язок із першоджерелом все одно простежується. Характер трансформацій народного джерела може залежати від художніх завдань аранжувальника чи художнього керівника колективу. Так, наприклад, при написанні обробок для хорового складу, можливе створення аранжування, що буде максимально точно фіксувати сутнісні ознаки народного джерела. Подібні аранжування писав для Українського народного хору Станіслав Павлюченко. «У голосоведінні використовується принцип терцієвого дублювання мелодики приспіву, що властиво народним пісням. Гармонічна мова цієї пісні максимально наближена до логіки фольклорних джерел. Специфіка побудови мелодики пов'язана з коливанням між паралельними мажором і мінором» [4, с. 89]. Водночас художнє завдання може полягати у навмисному перенесенні відомого фольклорного джерела у незвичніше тло. Подібні практики притаманні для багатьох джазових виконавців, які завдяки використанню неповторних стихійних імпровізаційних соло спроможні перетворити народну пісню на джазовий стандарт. У ході подібних перетворень народної пісні може бути змінений її стиль. Стильові трансформації досягаються завдяки впровадженню нових шарів фактури, використанні альтерованих акордів, що притаманні для джазової та естрадної музики, застосуванні танцювальної ритмоформули в інструментальному супроводі. Подібні зміни стилю початкового джерела можна віднайти доволі часто. Це й перетворення пісень «Ке́дь ми прийшла карта», «На камені ноги мию», «Ой дубе,

ти дубе, кучерявий дубе» у джазовій стилістиці, здійснене українським естрадно-джазовим колективом «JAZZ TIME», і композиції інших сучасних гуртів.

Аналогічні стильові трансформації є доволі природними, зважаючи на те, що і фольклорний, і джазово-імпровізаційний типи музичних культур демонструють спільність у поєднанні творчовиконавського начал. А. Соловійов відзначає трансформування значення народної пісні джазовими виконавцями, які в них вбачають евергрін (стандарт). «Нове для фольклору культурне середовище, у стильових координатах якого здійснюється джазове оброблення, втілює канонічні моделі прототипу (фольклорного зразка) засобами імпровізаційного мистецтва» [6, с. 2]. Цей чинник впливає на спроможність говорити про глибокий ціннісно-аксіологічний потенціал народного мистецтва, що виступає позачасовим джерелом творчості для митців. Причому народнопісенні джерела можуть обрамлюватися не лише музикантами-виконавцями, ай професійними композиторами, що пишуть оригінальні твори на фольклорній основі. У своєму дисертаційному дослідженні А. Соловійов розглядає принципи формування художнього цілого на фольклорній основі провідною українською композиторкою В. Тормаховою, яка впроваджує це в обробках для чоловічого секстету а cappella. «Канонем в обробках авторки слугують мелодико-тематичний «екстракт» та ритмоформула наспіву, стабільний елемент – формотворчий (структура); мобільний – етнофонія» [там само, с. 169].

Ще одним прикладом використання народнопісенної традиції в сучасному вокальному виконавстві є впровадження не пісенного матеріалу, а лише окремих супутніх компонентів, як, наприклад, співацька манера. Саме такий тип використання фольклорного начала можна побачити у творах уже згаданої Вероніки Тормахової. У ході оброблення весільної пісні «Що я в батька да й на отході», створеної для жіночого вокального тріо, яке співає в автентичній манері та джазового ансамблю (фортепіано, бас-гітара, гітара, саксофон та ударної установка) [10, с. 700] використовується інтонаційна канва фольклорного джерела, проте не менш важливим є застосування архаїчного типу вокалу.

Використання традицій народнопісенного виконавства можливе й у творах, що мають

виразнішу естрадну стилістику. Так у композиціях з репертуару авторки статті «Порізала пальчик» [3] – використовуємо народний пісенний матеріал, що виконується у відповідній вокальній манері, проте тип аранжування поєднує елементи народного інструментування, що сполучається з естрадним виконавством. У пісні «Гиля-гиля, сірі гуси» [1] застосовуємо мелізматику, якою заповнюємо звуковий простір приспіву. Яскрава театралізація створюється завдяки тембровій диференціації партій кожного з учасників дії (козака та дівчини). За рахунок використання низьких і високих формант досягаємо розрізнення між їх репліками. Застосування бек-вокалу, який імітує принципи народного голосоведіння, підсилюємо зв'язок із фольклором. Задля досягнення контрастності та більшої драматичності викладу, у приспіві почергово співаємо партію нижнього та верхнього голосів. Аранжування хоча й близьке до академічного та відсилає до жанру романсу, проте не суперечить народному першоджерелу. У кодї пісні імітуємо звучання сопілки, якою дублюється партія скрипки у високому регістрі. Подібне наслідування народним інструментальним складам є ще й однією влучною деталлю, що посилює зв'язок із фольклорним музикуванням (гра ансамблю «Троїсті музики»).

У пісні «Кохай мене» (музика В. Ярцева, слова В. Кудрявцева) наявна мелодика наспівного характеру, в якій використовуються повторювані мотиви, що сприяє її кращому запам'ятовуванню. У цій композиції, яка йде в мінорному ладі, проявляється близькість до народного музикування через застосування типового багатоголосся паралельними терціями в приспівах, що сприяє підсиленню враження від слів. А в авторській композиції Наталії Май «Перемога» застосовано мажоро-мінорну перемінність, типові вербальні звороти («летять лелеки», «ростуть смереки»), вокальні інтонації, що притаманні для народнопісенної традиції. Так само на близькість до фольклору вказують типові вигуки, що виконують роль бек-вокалу, лунаючи поміж фразами солістки. Заспів є лаконічним, близьким до народних пісень, у ньому наявні відсилання до фольклору танцювального типу. Серед інструментів, що супроводжують вокал, є народні інструменти. Єдина ритмоформула пронизує всю пісню, що водночас притаманно і для естрадної музики. Отже, можна спостерігати

інтерес до фольклору, який є актуальним і вкрай необхідним в умовах сьогодення, зважаючи на його потенціал формування національної самосвідомості. «У ХХІ ст. загальні процеси демократизації в українському суспільстві, пов'язані із соціальними змінами, викликали тенденцію популяризації народного музичного мистецтва, звертання до фольклору як носія народного та національного первня» [5, с. 73].

Результати дослідження. Було встановлено, що наявно чимало прикладів використання фольклорного спадку в межах сучасної музичної культури, що може бути розглянуте як чинник розвитку національної свідомості.

Висновки з даного дослідження. Фольклор є вагомим компонентом сучасної культури. Використання елементів фольклору в контексті музичного мистецтва є не лише певною модною тенденцією, а й чинником інтеграції нації та розвитку неповторної культурно-мистецької спадщини. Форм циркуляції фольклору у сучасному музичному мистецтві можна віднайти чимало – від включення народних пісень до репертуару хорових колективів до написання обробок. Ще однією формою просування фольклорних традицій є використання базових компонентів народнопісенного спадку в авторських творах сучасних виконавців, що поєднуються зі здобутками джазової та поп-музики. Зважаючи на важливість функціонування власної неповторної культури, розвиток фольклоризму має перспективне значення, адже є результатом живого творчого процесу.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні особливостей циркуляції фольклору у музичній культурі країн Західної Європи.

Список використаних джерел

1. Ванда Дрінівська «Гиля, гиля, сірі гуси». URL: https://www.youtube.com/watch?v=k-39B_3xIg (дата звернення: 27.07.2023).
2. Ванда Дрінівська «Перемога». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hyUMWLjXJHU> (дата звернення: 27.07.2023).
3. Ванда Дрінівська «Порізала пальчик». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EA2fjIBKgBc> (дата звернення: 27.07.2023).
4. Горобець В., Сластьон В. Народна пісня та її трансформація в репертуарі Українського народного хору імені Станіслава Павлюченка. Вісник КНУКіМ. *Мистецтвознавство*. 2022. Вип. 46. С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.46.2022.258620>.

5. Садовенко С. М. Фольклоризм як явище художньої культури. *Культурологічна думка*. 2016. № 10. С. 68–75.

6. Соловійов А. М. Джазова обробка народної пісні у творчості українських композиторів другої половини ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... д-ра філософії : 025. Суми, 2022. 231 с.

7. Ткач А. Глобалізаційні процеси та їхній вплив на український музичний фольклор. *Вісник КНУКіМ. Мистецтвознавство*. 2022. Вип. 46. С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.46.2022.258628>

8. Тормахова А. М. До проблеми взаємодії мистецтва та політики в контексті сучасної культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 2. С. 64–68.

9. Фурдичко А. Фольклоризм у репертуарі сучасних українських академічних хорів. *Народознавчі зошити*. 2017. № 6 (138). С. 1569–1577.

10. Яговенко Н. В., Дріневська В. С., Власова С. А. Застосування народного вокалу в творах Вероніки Тормахової. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 699–702.

References

1. Vanda Drinevska. «*Hylia, hylia, siri husy*» ["*Gilya, gylia, gray geese*"]. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=-k-39B_3xIg [in Ukrainian].

2. Vanda Drinevska. «*Peremoha*» ["*Victory*"]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=hyUMWLjXJHU> [in Ukrainian].

3. Vanda Drinevska. «*Porizala palchyk*» ["*Cut her finger*"]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=EA2fjIBKgBc> [in Ukrainian].

4. Horobets, V., & Slaston, V. (2022). Narodna pisnia ta yii transformatsiia v repertuari Ukrainського narodного khoru imeni Stanislava Pavliuchenka [Folk song and its transformation in the repertoire of the Stanislav Pavlyuchenko Ukrainian Folk Choir].

Visnyk KNUKіM. Mystetstvoznavstvo [Bulletin of KNUKіM. Art history], 46, 87-93. DOI:<https://doi.org/10.31866/2410-1176.46.2022.258620> [in Ukrainian].

5. Sadovenko, S. M. (2016). Folklorizm yak yavyshe khudozhnoi kultury [Folklorism as a phenomenon of artistic culture]. *Kulturolohichna dumka [Cultural thought]*, 10, 68-75 [in Ukrainian].

6. Soloviov, A. M. (2022). *Dzhazova obrobka narodnoi pisni u tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia [Jazz processing of folk songs in the work of Ukrainian composers of the second half of the 20th - beginning of the 21st century]*. (D diss.). [in Ukrainian].

7. Tkach, A. (2022). Hlobalizatsiini protsesy ta yikhniy vplyv na ukrainskyi muzychnyi folklor [Globalization processes and their impact on Ukrainian musical folklore]. *Visnyk KNUKіM. Mystetstvoznavstvo [Bulletin of KNUKіM. Art history]*, 46, 145-149. Retrieved from <https://doi.org/10.31866/2410-1176.46.2022.258628> [in Ukrainian].

8. Tormakhova, A. M. (2022). Do problemy vzaiemodii mystetstva ta polityky v konteksti suchasnoi kultury [To the problem of the interaction of art and politics in the context of modern culture]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv [Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts]*, 2, 64-68 [in Ukrainian].

9. Furdychko, A. (2017). Folklorizm u repertuari suchasnykh ukrainskykh akademichnykh khoriv [Folklorism in the repertoire of modern Ukrainian academic choirs]. *Narodoznavchi zoshyty [Ethnological notebooks]*, 6 (138), 1569-1577 [in Ukrainian].

10. Yahovenko, N. V., Drinevska, V. S., & Vlasova, S. A. (2017). Zastosuvannia narodnoho vokalu v tvorakh Veroniky Tormakhovoi [The use of folk vocals in the works of Veronika Tormakhova]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 11, 699-702 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 28.07.2023